

ЕДНОЕТАЖНА АМЕРИКА

ИЛЯ ИЛФ
ЕВГЕНИЙ
ПЕТРОВ

НАРОДНА КУЛТУРА

ИЛЯ ИЛФ, ЕВГЕНИЙ ПЕТРОВ

ЕДНОЕТАЖНА АМЕРИКА

Превод: Пелин Велков

chitanka.info

В продължение на два месеца, в края на 1935 и началото на 1936 г., известните руски писатели-сатирици Иля Илф и Евгений Петров, придружавани от колоритните съпрузи Адамс (техни прототипи са инженерът от „Дженерал Електрик“ Соломон Трон и съпругата му Флорънс), пътешестват като кореспонденти на вестник „Правда“ из Съединените щати със своя нов Форд с „благороден миши цвят“. В пътните си записки, озаглавени „Едноетажна Америка“, те разказват честно и доброжелателно за видяното и преживяното в тази огромна и впечатляваща страна.

Книгата е издадена в Съветския съюз през 1937 г. След 1947 г., във връзка с кампанията за „борба с низкопоклонството пред Запада“, е иззета от обществен достъп, а нейното споменаване и цитиране е наказвано като „контрареволуционна пропаганда или агитация“. След смъртта на Сталин книгата отново става достъпна и се преиздава наред с другите произведения на Илф и Петров.

Малцина от нашите чуждестранни гости са бивали толкова далече от Бродуей и главните улици на Чикаго, и малцина са успявали да разкажат своите впечатления така живо и с такова чувство за хумор — New York Herald Tribune

ИВАН ЦВЕТКОВ
ВЕСЕЛОТО И ТЪЖНО ПЪТЕШЕСТВИЕ НА
ИЛФ И ПЕТРОВ

През есента на 1935 година двама съветски писатели, най-популярните хумористи на Съветския съюз, пристигат в Америка. Само преди две години са възстановени дипломатическите отношения между двете страни, макар че научното и стопанското сътрудничество се е развивало и по-рано. В своето странствуване из Америка те заварват съветски инженери на специализация при Форд, срещат се със знаменития хидроинженер Томсън, който е строил седем години в Съветския съюз. Изобщо отношенията между хората от двете страни могат да ни се сторят от съвременен гледище почти идилични, непреминали още първоначалната фаза на общуване, на непомрачено с нищо доверие. Става дума за средния американец, за обикновените труженици, защото Илф и Петров пишат своята книга не за чудесата на техниката и строителството — небостъргачите, а за „едноетажна Америка“. Към нея те пристъпват с добродушен хумор, с остър наблюдателен поглед, с една ирония, която варира от забавното до печалното и гневното. Техният пътеник не е равнодушно описание — много често той е лирично обагрен; чужд е както на лекомислената екзалтация, така и на всякакво предубеждение, на готовите обяснения. Те са дошли не да заклеймяват и да изпадат във възторг, а да видят и разберат тази огромна страна, разположена от Атлантическия до Тихия океан, с нейните въпиющи контрасти, с Южните щати и златния Запад.

Цялата прелест на техния разказ се състои в абсолютната достоверност и в комичната обагреност — със своето изящно остроумие те откриват навсякъде смешното, нелогичното, невероятното. Достатъчно е да си припомним разговора с един от случайните пътници — тъй наречените „хич хайкъри“, — младия баптист. Той е общителен и добродушен, но изведнъж разкрива такава сляпа до идиотизъм вяра в своя баптистки бог, че приема като нещо обикновено и логично нетърпимостта към всички невярващи. Или друг един, разорен работник, който с наивна вяра е приел простото разрешение на обществените бедствия: да се вземат парите на богатите и да им се оставят само по пет милиона. От такива и подобни срещи и епизоди постепенно се очертава психологията, духовната същност на тогавашния среден американец: общителен, услужлив до невероятност, добродушен и честен, но изпаднал в някаква прострация, нелюбознателен, политически наивен и затъпен, обработен до краен предел от холивудските филми и от рекламата,

дълбоко убеден, че за живота имат значение не обществените условия, а личният шанс. И ако той е буквално ограбен и разорен от скъпото медицинско обслужване, за това вини не обществената система, а себе си — не му е провървяло. Той е под хипнозата на фалшив оптимизъм, на вярата, че пак нещо ще се случи и ще му провърви отново. Колкото и привлекателен да е външният дълбоко вкоренен в бита му демократизъм на отношенията, печалното и трагичното е тъкмо тази липса на духовност, на по-широки кръгозори, на възвишени идеали извън материалното преуспяване, извън „бизнеса“. Тези наблюдения над духовната вялост на средния американец предизвикват тъжните размисли на двамата весели пътешественици: „Всъщност на света има само един благороден стремеж на човешкия ум — да победи духовната и материална нищета, да направи хората щастливи. И онези хора в Америка, които са си поставили за цел да постигнат това — напредничавите работници и радикалната интелигенция, в най-добрия случай ги смятат за опасни чудаци, а в най-лошия — за врагове на обществото.“

Ето как всичко се обръща откъм своята трагична страна и добродушната усмивка, забавното остроумие помръкват пред трагичната участ на малцината американски писатели и кинодейци, които се чувствуват чужденци в своята богата и преуспяваща страна.

В тази страна дори религията не е пощадена от „бог-долар“. Като чудовищен фарс изглеждат църковните служби на някои секти — открито шарлатанство, някъде по средата на пътя между таблицата за умножение и най-вулгарния музик-хол. Малко цифри, малко стари анекдоти, малко порнография и твърде много наглост.

В тази страна почти всичко е обезличено, стандартизирано, унифицирано, нейната провинция се е превърнала в царство на непроходимо еднообразие и скука, в някакъв „железен Миргород“, както я нарече Есенин, в който човек може да полудее.

Най-тежкото обвинение срещу американския капитализъм с неговите колосални богатства са Южните щати, в които живеят близо двадесет милиона негри. „В продължение на няколко часа се редяха еднообразни и жалки дървени къщурки на негрите-ратаи. Това беше еднообразие, породено от крайна бедност, някакъв стандарт на нищетата. В пустите дворове, оградени с полусъборени плетища, не се виждаха не само крави, прасета или кокошки, но и купчинка слама.

Това беше последната степен на бедност, пред която живописната бедност на индианците може да се стори като връх на благосъстоянието и дори на разкоша. Това видяхме в американския Юг, едно от най-плодородните места на земното кълбо.“

Не само авторите на „Едноетажна Америка“, но и самите американци — по-далновидните — виждат, че тяхната страна е заболяла от неизлечима болест, че тази „божа страна“ не може да изхрани собственото си население, че в тази демокрация расизмът е проникнал в кръвта на хората, станал е всекидневна философия на средния американец.

Истинско лирично отстъпление са наблюденията и размислите на Илф и Петров за негрите — тези талантиливи, трудолюбиви, артистични, съзерцателни натури, в които има душа и сърце и без които Америка би станала двадесет пъти по-скупна. Обаче тъкмо те са превърнати в безправни роби, в товарни животни и в отношението си към тях американският живот разкрива своя фалш и своя зловещ трагизъм.

Илф и Петров прекосяват двадесет и пет щата, пътуват през пустини и прерии, разговарят с безработни и капиталисти, срещат из пътя си мормони и руски молукани, спират в стотици градове. На всичко те гледат като съветски хора, като граждани на страна, която е унищожила всички язви на капитализма и разкрива необятни хоризонти за духовно развитие. Мисълта за Съветския съюз е онзи критерий, онази гледна точка, която им помага да разберат пълния абсурд на много страни от американската действителност и онова страшно усещане за нещо непоправимо и гибелно за духовното бъдеще на американския народ. Затова и заключението им звучи съвсем естествено: „Ние можем да кажем честно, като сложим ръка на сърцето си: интересно е да се наблюдава тази страна, но не бихме желали да живеем в нея.“

Обикновено „Едноетажна Америка“ се смята за пътепис, за очерци и репортажи от едно пътуване. Внимателният читател ще забележи обаче колко често пътеписът прелива в първокласна белетристика и диалозите, описанията, размишленията се запомнят като късове от роман — може би роман-пътепис. Всеки случай един от героите на пътеписа — мистър Адамс, е почти белетристичен герой. Той носи всички черти на комедиен персонаж: прекалено

любознателен, разсеян, наивно доверчив, неуморим в разговорите и разясненията — изобщо незаменим герой в една комедия на ситуациите. Същото можем да кажем и за още много страници в книгата. Вероятно това се обяснява и със зрялото майсторство на Илф и Петров. Те пишат „Едноетажна Америка“, след като по цял свят е прогърмяла славата на двата им шедьовъра — „Дванадесетте стола“ и „Златният телец“. И тук както и в предишните си книги те проявяват пълното си духовно сливане, изразено в цялостното виждане на света, в литературния вкус и стил. Макар че за пръв път в „Едноетажна Америка“ те пишат поотделно по двадесет глави и само седем заедно.

„Едноетажна Америка“ излиза в отделно издание в началото на 1937 година през последните дни от живота на Илф. Алексей Толстой я нарича извънредно зряла и художествено остроумна книга. Някои критици отбелязват изключителната наблюдателност на авторите и оценяват пътеписа като най-високо тяхно постижение. Не липсват обаче и отрицателни отзиви. Главните упреци са насочени срещу добродушния хумор и обстойното изтъкване на положителните страни в американския живот. Днес ние можем по-добре да съдим за стойността на книгата. Тридесет години след нейното появяване тя се чете отново с жив интерес не като конюнктурно свидетелство, а като художествен документ, носещ прелестта на изящната ирония на Илф и Петров. Тъкмо това прави тяхното откриване на Америка неостаряващо и ценно за съвременния читател.

Иван Цветков

ПЪРВА ЧАСТ
ОТ ПРОЗОРЕЦА НА ДВАДЕСЕТ И СЕДМИЯ
ЕТАЖ

ПЪРВА ГЛАВА „НОРМАНДИЯ“

В девет часа от Париж тръгва специален влак, който откарва в Хавър пътниците на „Нормандия“. Влакът върви, без да спира, и след три часа влиза в сградата на хавърската морска гара. Пътниците излизат на закрит перон, изкачват се на горния етаж на гарата с ескалатор, преминават няколко зали, вървят по затворени от всички страни параходни стълби и се озовават в голям вестибюл. Тук те се качват в асансьорите и отиват всеки на своя етаж. Това вече е „Нормандия“. Какъв е външният ѝ вид, пътниците не знаят, защото те не са видели парахода.

Влязохме в асансьора и едно момче в червена куртка със златни копчета натисна с изящно движение красивия бутон. Новичкият блестящ асансьор се издигна малко нагоре, спря между етажите и неочаквано заслиза надолу, без да обръща внимание на момчето, което отчаяно натискаше бутоните. Като се спуснахме три етажа надолу, вместо да се изкачим два, чухме мъчително познатата фраза, казана обаче на френски език: „Асансьорът не работи.“

Изкачихме се в нашата каюта по стълба, цялата покрита с огнеупорен каучуков килим в светлозелен цвят. С такъв материал са постлани и коридорите, и вестибюлите на парахода. Стъпките стават меки и недоловими. Това е приятно. Но истински започваш да оценяваш достоинства на каучуковата настилка през време на вълнение: подметките като че се залепват за нея. Наистина това не спасява от морска болест, но предпазва от падания.

Стълбата съвсем не беше параходен тип — широка и полегатата, с рамена и площадки, чиито размери напълно подходат за всяка къща.

Каютата беше също някак си не като за параход. Просторна стая с два прозореца, две широки дървени легла, кресла, стенни шкафове, маси, огледала и с всички комунални блага, чак до телефон. И изобщо „Нормандия“ прилича на параход само по време на щорм — тогава по мъничко се люлее. А в тихо време това е колосален хотел с разкошен

изглед към морето, който внезапно се е откъснал от брега на модерен курорт и със скорост тридесет мили в час е заплувал към Америка.

Дълбоко долу от площадките на всички етажи на гарата изпращачите викаха своите последни поздрави и пожелания. Викаха на френски, на английски, на испански. На руски също викаха. Един чудноват човек с черен морски мундир със сребърна котва и Давидов щит на ръкава, с барета и печална брадичка викаше нещо на еврейски. После стана ясно, че това е параходният равин, когото Генералната трансатлантическа компания държи на служба за задоволяване духовните потребности на една част от пътниците. За друга част има готови католически и протестантски свещеници. Мюсюлманите, огнепоклонниците и съветските инженери са лишени от духовно обслужване. В това отношение Генералната трансатлантическа компания ги е предоставила сами на себе си. На „Нормандия“ има доста голяма католическа черква, озарявана с извънредно удобен за молитва електрически полумрак. Олтарът и религиозните изображения могат да бъдат закривани със специални табла и тогава черквата автоматически се превръща в протестантска. Що се отнася до равина с печалната брадица, отделно помещение не му е предоставено и той извършва своите служби в детската стая. За тази цел компанията го снабдява с талес^[1] и особена драперия, с която той закрива за известно време суетните изображения на зайчетата и котенцата.

Параходът излезе от пристанището. На кея и на вълнолома стоеше тълпа народ. Още не са свикнали с „Нормандия“ и всеки рейс на трансатлантическия колос предизвиква всеобщо внимание в Хавър. Френският бряг се скри в дима на навъсения ден. Привечер заблестяха светлините на Саутхемптън. Час и половина „Нормандия“ престоя на рейда, заобиколена от три страни с далечната тайнствена светлина на непознатия град, и приемаше пътници от Англия. А след това излезе в океана, където вече започваше шумното боричкане на невидимите вълни, вдигнати от бурния вятър.

Всичко затрепери на кърмата, където бяхме настанени ние. Трепереха палубите, стените, илюминаторите, шезлонгите, чашите над умивалника, самият умивалник. Вибрацията на парахода беше толкова силна, че започнаха да издават звуци дори такива предмети, от който това никак не можеше да се очаква. За пръв път в живота си ние чувахме как звучи кърпата, сапунът, килимът на пода, хартията на

масата, перденцата, яката, захвърлена на леглото. Звучеше и бучеше всичко, което се намираше в каютата. Достатъчно беше пътникът да се замисли за секунда и да отслаби мускулите на лицето си, и зъбите му започваха да тракат. Цяла нощ ни се струваше, че някой натиска вратата ни, за да влезе, чука на прозореца, неприятно се кикоти. Преброихме стотина различни звуци, които издаваше нашата каюта.

„Нормандия“ правеше своя десети рейс между Европа и Америка. След единадесетия тя ще отиде в дока, ще разглобят кърмата и конструктивните недостатъци, които предизвикват вибрацията, ще бъдат отстранени.

Сутринта дойде един матрос и затвори напълно илюминаторите с металически капаци. Щормът се засилваше. Малък товарен параход едва се промъкваше към френските брегове. Понякога той изчезваше зад някоя вълна, виждаха се само върховете на мачтите му.

Кой знае защо, винаги ни се е струвало, че пътят през океана между Стария и Новия свят е много оживен, че непрекъснато насреща ти идат весели параходи с музика и флагове. Всъщност океанът е нещо величествено и пустинно и параходчето, което се мяташе в бурята на четиристотин мили от Европа, беше единственият кораб, който срещнахме през петте дни път. „Нормандия“ се полюляваше бавно и важно. Тя вървеше почти без да намали ход, като уверено разбиваше високите вълни, които се катереха по нея от всички страни, и само понякога правеше равномерни поклони на океана. Това не беше борба на мизерно създание на човешките ръце с разбушувалата се стихия. Това беше схватка на равен с равен.

В полукръглата пушална зала трима прочути борци със смачкани уши, съблекли саката си, играеха карти. Ризите им стърчаха изпод жилетките. Борците мъчително мислеха. От устата им висяха големи пури. На друга масичка двама души играеха шах и всяка минута поправяха свличащите се от дъската фигури. Още двама, опрели на длани брадички, следяха играта. Но кой друг, ако не съветски хора, ще седне в такова бурно време да играе един дамски гамбит! Така и излезе. Симпатичните Ботвинници се оказаха съветски инженери.

Постепенно започнаха да се завързват познанства, да се образуват компании. Раздадоха напечатан списък на пътниците, между които се оказа едно много смешно семейство: мистър Бутерброд, мисис Бутерброд и младият мистър Бутерброд. Ако на „Нормандия“

пътуваше Маршак, той сигурно щеше да напише стихове за деца със заглавие „Дебелият мистър Бутерброд“.

Навлязохме в Гълфстрийма. Валеше топъл дъждец и в тежкия оранжериен въздух се сипеха нефтени сажди, които изхвърляше един от комините на „Нормандия“.

Тръгнахме да разглеждаме парахода. Пътникът от трета класа не вижда кораба, на който пътува. Не го пускат нито в първа, нито в туристическата класа. Пътникът от туристическата класа също не вижда „Нормандия“ и на него не се разрешава да преминава границите. А всъщност тъкмо първа класа е „Нормандия“. Тя заема най-малко девет десети от целия параход. Всичко е грамадно в първа класа: и палубите за разходки, и ресторантите, и салоните за пушене, и салоните за игра на карти, и специалните дамски салони, и оранжерията, където въздебелички френски врабчета скачат по стъклени клончета, а от тавана висят стотици орхидеи, и театърът с четиристотин места, и басейнът за къпане — водата му се осветява отдолу със зелени електрически лампи, и търговският площад с универсалния магазин, и спортните зали, където възрастни олисели господа, легнали по гръб, подхвърлят с крака топка, и просто зали, където същите тези плешиви хора, уморени от прехвърлянето на топката или от препускането на цандеровското дървено конче, дремят в бродирани кресла, и килимът в най-главния салон, тежък тридесет пуда. Дори и комините на „Нормандия“, които уж трябва да принадлежат на целия параход, всъщност принадлежат само на първа класа. В един от тях се намира стая за кучетата на пътниците от първа класа. Красивите кучета стоят в клетки и безумно скучаят. Обикновено страдат от морска болест. Понякога ги извеждат на разходка на специална палуба. Тогава те нерешително лаят, загледани тъжно в бурния океан.

Слязохме в кухнята. Десетки готвачи се трудеха край седемнадесетметрова електрическа печка. Други десетки чистеха птици, режеха риба, печеха хляб, правеха торти. В специален отдел се приготвяше еврейска храна. Понякога тук се отбиваше параходният равин, за да види дали веселите френски готвачи не са подхвърлили някое забранено парче в ортодоксалната храна. В ледени зимници се пазеха провизиите. Там вилнееше мраз.

„Нормандия“ наричат шедьовър на френската техника и изкуство. Техниката на „Нормандия“ наистина е великолепна. Не можеш да не се възхитиш от скоростта на парахода, от неговата противопожарна уредба, от смелите и елегантни линии на неговия корпус, от неговата радиостанция. Но в областта на изкуството французите познават и по-добри времена. Безупречно изпълнение на живописиста върху стъклените стени, ала самата живопис не блести с нищо особено. Същото се отнася и за барелефите, за мозайката, за скулптурата, за мебелите. Твърде много злато, цветна кожа, красиви метали, коприна, скъпо дърво, великолепно стъкло. Твърде много богатство и твърде малко истинско изкуство. Изобщо това е, което френските художници, безнадеждно разпервайки ръце, наричат стил „Триумф“. Наскоро в Париж, на Елисейските полета, беше отворено кафене „Триумф“, пищно уредено в будуарноеротичен вид. Жалко! Ще ни се в създаването на „Нормандия“ партньори на знаменитите френски инженери да са били и знаменити френски художници и архитекти. Това е толкова по-жалко, защото такива хора във Франция има.

Известни недостатъци в техниката — например вибрацията на кърмата, повредилият се за половин час асансьор и други досадни дреболии — трябва да се вменят като вина не на инженерите, които са строили този прекрасен кораб, а по-скоро на нетърпеливите клиенти, които са бързали да започнат експлоатацията и на всяка цена да получат синята лента за рекордна бързина. В навечерието на пристигането ни в Ню Йорк бе уреден тържествен обед и самодейна вечер на пътниците. Обедът беше както обикновено, само че бяха добавили по лъжичка руски хайвер, наречен в менюто „окра“. Освен това на пътниците бяха раздадени книжни корсарски шапки, кречеталки, значки във вид на синя лента с надпис „Нормандия“ и портфейли от изкуствена кожа, също с марката на Трансатлантическата компания. Раздаването на подаръци се прави, за да се запази инвентарът на парахода от разграбване. Работата е там, че повечето от пътниците са болни от психоза за събиране на сувенири. При първия рейс на „Нормандия“ пътниците откънали за спомен грамаден брой ножове, вилици и лъжици. Задигнали даже чинии, пепелници и гарафи. Така че по-голяма сметка има да подариш значка на петлицата, отколкото да загубиш лъжица, необходима в домакинството.

Пътниците се радваха на играчките. Една дебела дама, която през всичките пет дни на пътуването прекара в ъгъла на столовата сама, веднага с делови вид нахлути на главата си пиратската шапка, завъртя кречеталката и забодя на гърдите си значката. Както изглежда, тя считаше за свой дълг добросъвестно да се възползува от благата, които ѝ се полагат с билета.

Вечерта започна с дребнобуржоазна самодейност. Пътниците се събраха в салона. Загасиха светлината и насочиха прожектор към малката естрада, където, цяла разтреперана, излезе една кльошава мома със сребърна рокля. Оркестърът, съставен от професионалисти, я гледаше със съжаление. Публиката поощрително изръкопляска. Момата конвулсивно отвори уста и тутакси я затвори. Оркестърът търпеливо повтори интродукцията. В предчувствие на нещо ужасно зрителите се стараеха да не се гледат един друг. Изведнъж момата трепна и запя. Тя пееше известната песничка „Говорете ми за любов“, но така тихо и лошо, че нежният призив не бе чул от никого. По средата на песента момата неочаквано избяга от естрадата, като закри лицето си с ръце. На естрадата се появи друга мома, още по-кльошава. Тя беше със затворена черна рокля, но боса. На лицето ѝ беше изписан ужас. Това беше босонога любителка. Зрителите започнаха крадешком да се измъкват от залата. Всичко това ни най-малко не приличаше на нашата жизнерадостна талантлива гласовита самодейност.

На петия ден от пътуването палубите на парахода се покриха с куфари и сандъци, извадени от каютите. Пътниците преминаха на десния борд, придържаха с ръце шапки и жадно се взираха в хоризонта. Бреговете още не се виждаха, а нюйоркските небостъргачи вече се издигаха направо от водата като спокойни стълбове дим. Това е поразителен контраст — след пустотата на океана внезапно изведнъж най-големият град в света. В слънчевия дим смътно блестяха стоманените очертания на сто и два етажния „Емпайърстейт билдинг“. Зад кърмата на „Нормандия“ се виеха чайки. Четири малки мощни буксира започнаха да завъртат прекомерно голямото тяло на кораба, като го дърпаха и тикаха към пристанището. Откъм левия борд се очертаваше неголямата зелена Статуя на Свободата. После, кой знае защо, тя се оказа вдясно. Нас ни завъртаха и градът се завърташе около нас, като ни показваше ту едната, ту другата си страна. Най-сетне той

застана на едно място, невъзможно голям, тътнещ, още съвсем непонятен.

Пътниците слязоха по закритата параходна стълба в митническата зала, изпълниха всички формалности и излязоха на улицата на града, без да са видели кораба, с който бяха пристигнали.

---

[1] Талес — молитвени одеяния у евреите. — Б. пр. ↑

ВТОРА ГЛАВА

ПЪРВАТА ВЕЧЕР В НЮ ЙОРК

Митническата зала на пристанището „Френч лайн“ е грамадна. Под тавана висят големи железни букви на латинската азбука. Всеки пътник застава под онази буква, с която започва фамилията му име. Тук ще докарат от парахода куфарите му, тук те ще бъдат прегледани.

Гласовете на пристигналите и посрещачите, смехът и целувките звънко се носеха из залата, чиито оголени конструкции ѝ придаваха вид на цех, в който правят турбини.

Ние никого не бяхме известили, че пристигаме и никой не ни посрещаше. Въртяхме се под своите букви и чакахме митническия чиновник. Най-после той се приближи. Беше спокоен и бавен човек. Никак не го вълнуваше това, че бяхме прекосили океана, за да му покажем своите куфари. Той вежливо докосна с пръсти горния пласт на вещите и повече не рови. След това изплезил езика си, най-обикновен, мокър, неснабден с никаква техника език, наплюнчил с него големи етикети и ги залепил на нашите куфари.

Когато най-сетне се освободихме, беше вече вечер. Бяло такси-кеб с три светещи фенерчета на покрива, прилично на старомодна карета, ни потътри към хотела. Отначало доста ни измъчваше мисълта, че поради нашата неопитност сме взели лош, архаичен таксиметър, че сме смешни и провинциални. Но когато надникнахме плахо през прозореца, видяхме, че във всички посоки летят коли със също такива глупави фенерчета както на нашата. Тогава малко се поуспокоихме. По-късно вече разбрахме, че фенерчетата върху покрива са сложени, за да могат такситата да се отличават сред милионите коли. Със същата цел такситата в Америка се боядисват с най-кревящи цветове — оранжев, светложълт, бял.

Опитът ни да погледаме Ню Йорк от автомобила не успя. Пътувахме по доста тъмни и мрачни улици. Понякога нещо адски бучеше под краката ни, понякога нещо тътнеше над главите ни. Когато спирахме пред светофарите, застаналите редом с нас коли затуляха всичко. Шофьорът няколко пъти се обръщаше към нас и пак ни питаше

за адреса. Изглежда, тревожеше го английският език, на който се обяснявахме. Понякога ни поглеждаше поощрително и на лицето му беше написано: „Нищо, няма да пропаднете! В Ню Йорк никой още не е пропадал.“

Тридесет и двата тухлени етажи на нашия хотел се губеха в нощното ръждивочервено небе.

Докато попълвахме кратките регистрационни картони, двама души от прислугата любовно стоеха над нашия багаж. На шията на единия от тях висеше лъскав кръг с ключа от стаята, която бяхме си избрали. Асансьорът ни издигна на двадесет и седмия етаж. Това беше широк и спокоен асансьор на хотел, не много стар и не много нов, не много скъп и за съжаление не много евтин.

Стаята ни хареса, но ние не се заловихме да я разгледаме. Поскоро на улицата, в града, сред грохота. Пердетата на прозорците плющяха от свежия морски вятър. Хвърлихме палтата си на дивана, изскочихме в тесния коридор, постлан с пъстър кастор, и асансьорът с меко потракване полетя надолу. Ние се спогледахме многозначително. Не, това все пак е събитие! За пръв път в живота си отивахме да се разхождаме из Ню Йорк.

Тънък, почти прозрачен флаг на ивици и със звезди висеше над входа на нашия хотел. На отсрещната страна на улицата се издигаше полираният куб на хотел „Уолдорф-Астория“. В проспектите той се нарича най-добрият хотел в света. Прозорците на „най-добрият в света“ ослепително сияеха, а над входа висяха два национални флага. Направо на тротоара, до бордюра бяха сложени сутрешни броеве на вестници. Минувачите се навеждаха, вземаха „Нюйорк таймс“ или „Хералд трибюн“ и оставяха два цента на земята до вестниците. Вестникарят беше отишъл някъде. Вестниците бяха затиснати с парче тухла, точно както правят това московските бабички-вестникарки, седнали в своите шперплатови будки. Цилиндрични кофи за боклук стоеха на ъглите на пресечката. От една кофа излизаше грамаден пламък. Изглежда някой беше хвърлил там горяща угарка и нюйоркският боклук, който се състоеше главно от вестници, се бе запалил. Полираните стени на „Уолдорф-Астория“ се осветиха с тревожна червена светлина. Минувачите се усмихваха и подхвърляха закачки. Към мястото на произшествието се движеше полиция с

решително лице. Като се уверихме, че нашият хотел не е застрашен от пожар, продължихме нататък.

Тутакси ни се случи малка беда. Мислехме, че ще се разхождане бавно, като гледаме внимателно на всички страни — тъй да се каже, да изучаваме, да наблюдаваме, да попиваме и така нататък. Но Ню Йорк не е от онези градове, дето хората се движат бавно. Покрай нас хората не вървяха, а тичаха. И ние също затичахме. Оттогава вече не можахме да се спрем. В Ню Йорк прекарахме цял месец и през всичкото време, колкото ни крака държат, все тичахме нанякъде. При това имахме такъв угрижен и делови вид, че и самият Джон Пирпонт Морган-млади би могъл да ни завиди. С такъв темп той би спечелил през този месец към шестдесет-седемдесет милиона долара.

И така ние веднага се понесохме. Летяхме покрай огнени фирми, на които беше написано: „Кафетерия“ или „Юнайтид сигарс“, или „Драг-сода“, или още нещо все от този род привлекателно и засега непонятно. Така дотичахме до 42-а улица и тук се спряхме.

Във витрините на магазините на 42-а улица зимата беше в пълен разгар. В една витрина стояха седем елегантни възрастни дами със сребърни лица. Всички бяха с чудни астраганени палта и си хвърляха една на друга загадъчни погледи. В съседната витрина дамите бяха вече дванадесет. Те стояха в спортни костюми и се подпираха на щеки за ски. Очите им бяха сини, устните червени, а ушите розови. В други витрини стояха млади манекени с бели коси или чистоплътни възрастни господа в нескъпи, съмнително прекрасни костюми. Но ние не обръщахме внимание на цялото това магазинно щастие. Друго ни порази.

Във всички големи градове на света винаги може да се намери място, където хората гледат с телескоп луната. Тук на 42-а също имаше телескоп. Той стоеше на автомобил.

Телескопът беше насочен към небето. Управляваше го един обикновен човек, точно такъв, какъвто може да се види при телескопа в Атина, Неапол или Одеса. И той имаше същия нерадостен вид, какъвто имат експлоататорите на уличните телескопи в цял свят.

Луната се виждаше в една пролука между две шестдесететажни къщи. Но любопитният, залепил око за тръбата, гледаше не луната, а много по-високо — той гледаше върха на „Емпайърстейт билдинг“, сграда на сто и два етажа. В лунната светлина стоманеният връх на

„Емпайър“ изглеждаше покрит със сняг. Душата изстиваше при вида на благородната, чиста сграда, която блестеше като блок изкуствен лед. Дълго стояхме тук, мълчаливо вдигнали глави. Нюйоркските небостъргачи извикват чувство на гордост за хората на науката и труда, които са построили тези великолепни сгради.

Пресипнало ревяха вестникари. Земята трепереше под краката, а от решетките на тротоара внезапно лъхваше зной като от машинно отделение. Под земята прелетяваше влакът на нюйоркското метро — на събуей, както го наричат тук.

От някакви люкове, вградени в паважа и покрити с кръгли металически капаци, излизаше пара. Дълго не можехме да разберем откъде се взема тази пара. Червените светлини на рекламите хвърляха върху нея оперна светлина. Струваше ни се, че сега люкът ще се отвори и оттам ще излезе Мефистофел и като се окашля, ще запее басово направо от „Фауст“:

*... На раменете с плащ червен
и дълга шпага на бедрото ...*

И ние отново се устремихме напред, оглушали от виковете на вестникарите. Те реват така отчаяно, че след това трябва, според израза на Лесков, цяла седмица да се изгребва с лопата гласът.

Не може да се каже, че осветлението на 42-а улица беше посредствено. И все пак Бродуей, осветен от милиони, а може би и милиарди електрически крушки, изпълнен с въртящи се и подскачащи реклами, съставени от цели километри светещи с газ тръбички, възникна пред нас също така неочаквано, както самият Ню Йорк възникна от безпределната пустош на Атлантическия океан.

Стояхме на най-популярния ъгъл в Щатите, на ъгъла на 42-а и Бродуей. „Великият бял път“, както американците титулуват Бродуей, се разстилаше пред нас.

Тук електричеството е сведено (или издигнато, ако искате) до равнището на дресирано животно в цирк. Тук него са го принудили да се кълчи, да прескача препятствия, да намига, да танцува. Спокойното Едисоново електричество е превърнато в дуровски морски лъв. То лови с носа си топки, жонглира, умира, оживява, прави всичко, каквото

му заповядат. Електрическият парад никога не спира. Светлините на рекламите пламват, въртят се и гаснат, за да блеснат тутакси отново; букви, големи и малки, бели, червени и зелени безспирно се скриват някъде, за да се върнат след секунда и да възобновят своя бесен бяг.

В Бродуей са съсредоточени театрите, кината и дансингите на града. Десетки хиляди хора се движат по тротоарите. Ню Йорк е един от малкото градове в света, дето населението се разхожда на определена улица. Входелите на кината са осветени така, че ти се струва, прибавиш ли още само една крушка — всичко ще се пръсне от прекомерна светлина, всичко ще отиде по дяволите. Но тази крушка няма къде да се пхне, няма място. Вестникарите надават такъв вой, че за изгребване на гласовете е потребна вече не седмица, нужни са години упорит труд. Високо в небето на някакъв непреброим етаж на небостъргача „Парамаунт“ гори електрически циферблат. Не се виждат нито звезди, нито луна. Светлината на рекламите затъмнява всичко. В мълчалив поток летят автомобили. Между кариани връзки във витрините се въртят и дори правят салто малки светещи етикетчета с цени. Това вече са микроорганизми в космоса на бродуейското електричество. Сред ужасната врява спокоен просяк свири на саксофон. Отива на театър джентълмен с цилиндър, а до него обезателно дама във вечерна рокля с шлейф. Като лунатик се движи слепец със своето куче-водач. Някои млади хора се разхождат без шапки. Това е модно. Бляскат под уличните лампи гладко вчесаните коси. Мирише на пури — и долнокачествени, и скъпи.

В същата минута, когато ние си помислихме колко далече сме сега от Москва, пред нас заструиха светлините на кино „Камео“. Там прожектираха съветския филм „Новият Гъливер“.

Бродуейският прибой ни влачи няколко пъти назад-напред и ни изхвърли на някаква странична улица.

Още нищо не знаехме за града. Затова няма да има имена на улици. Спомняме си само, че стояхме някъде под естакадата на надземната железопътна линия. Покрай нас минаваше автобус и ние, без да му мислим много, скочихме в него.

Дори много дни по-късно, когато вече се научихме да се оправяме в нюйоркския водовъртеж, не можахме да си спомним къде ни откара автобусът в онази първа вечер. Струва ни се, че това беше китайският район. Но възможно е да е бил италианският или

еврейският район. Вървахме по тесни вонящи улици. Не, електричеството тук беше обикновено, не дресирано. То светеше доста мъждиво и не правеше никакви скокове. Грамаден полицаи стоеше, подпрян до стената на една къща. Над широкото му лице на повелител сияеше върху фуражката сребърният герб на град Ню Йорк. Забелязал несигурността, с която вървахме по улицата, той тръгна насреща ни, но като не получи въпроси, отново зае своята позиция до стената — величав и стегнат представител на реда.

От една мизерна къщурка долиташе скучно-прескучно пеене. Човекът, който стоеше пред входа на къщурката, каза, че това е нощен приют на Армията на спасението.

— Кой може да нощува тук?

— Всеки. Никой няма да го пита за името му, никой няма да се интересува от неговите занимания и минало. Нощуващите получават тук безплатно легло, кафе и хляб. Сутринта също кафе и хляб. После те могат да си отидат. Едничкото условие е, че трябва да вземат участие във вечерната и утринната молитва.

Пеенето, което долиташе от къщата, свидетелствуваше, че сега се изпълнява това единствено условие. Влязохме вътре.

По-рано, преди около двадесет и пет години, тук се е помещавала китайска пушалня за опиум. Било мръсно и мрачно свърталище. Оттогава е станало по-чисто, но, загубило някогашната си екзотичност, не беше станало по-малко мрачно. В горната част на някогашното свърталище сега се молеха, долу се помещаваше спалнята — голи стени, гол каменен под, брезентови походни легла. Миришеше на лошо кафе и влага, каквато винаги издава лазаретно-благотворителната чистота. С една дума, това беше Горкиевото „На дъното“ в американска постановка.

В олющената малка зала на пейки, които се спускаха амфитеатрално към неголяма естрада, седяха вдървено двеста нощуващи. Току-що беше свършило пеенето, започваше следният номер на програмата.

Между американското национално знаме, издигнато на естрадата, и окачените по стените библийски текстове скачаше като палячо един румен старик в черен костюм. Той говореше и жестикулираше с такава страст, сякаш продаваше нещо. Всъщност той

разказваше поучителната история на своя живот — за благодетелния прелом, който станал с него, когато обърнал сърцето си към бога.

Той бил скитник („също такъв ужасен скитник като вас, стари дяволи!“), държал се отвратително, богохулствувал („спомнете си своите навици, приятели мои!“), крадял — да, всичко това го имало за съжаление. Сега с това е свършено. Сега той си има свой дом, живее като порядъчен човек („бог ни е създал по свой образ и подобие, нали така?“). Неотдавна той дори си купил радио. И всичко това получил непосредствено с помощта на бога.

Старецът ораторствуваше с необикновена безцеремонност и личеше, че излизаше да говори вече за хиляден път, ако не и повече. Той щракаше пръсти, понякога прегракнало се смееше, пееше духовни куплети и завърши с голямо въодушевление:

— Тогава да попеем, братя!

Отново се понесе скучно-прескучно пеене.

Нощуващите бяха страшни. Почти всички бяха вече немлади. Небръснати, с угаснали очи, те се клатеха на своите груби пейки. Пееха покорно и лениво. Някои не бяха успели да преодолеят дневната умора и спяха.

Ние живо си представихме скитанията по страшните места на Ню Йорк, дните, прекарани при мостовете и магазините, сред боклуците, във вековечната мъгла на човешкото падение. Да седят след всичко това в нощния приют и да пеят химни, беше изтезание.

После пред аудиторията се изправи един чичко, напрацял от полицейско здраве. Той имаше водевилен възлилав нос и глас на шкипер.

Беше безцеремонен до последна степен. Отново започна разказ за ползата от обръщането към бога. Излиза, че и шкиперът някога бил порядъчен грешник. Той нямаше голяма фантазия и завърши с декларацията, че сега благодарение на божията помощ и той има радиоапарат.

Пак пяха. Шкиперът махаше с ръце и показваше немалък капелмайсторски опит. Двестате души, смлени на прах от живота, отново слушаха това безсъвместно дрънкане. На опроселите хора не предлагаха работа, предлагаха им само бога, зъл и взискателен като дявол.

Нощуващите не възразяваха. Бог с чашка кафе и парче хляб — това все пак е приемливо. Тогава да попеем, братя, за слава на кафеения бог!

И гърлата, които вече половин век бълваха само ужасени псувни, сънливо зареваха за слава на господата.

Отново крачехме покрай някакви бордеи и отново не знаехме къде сме. С мълнии и трясък летяха влакове по железните естакади на надземната железопътна линия. Младежи със светли шапки се тълпяха пред аптеките, като си разменяха къси фрази. Маниерите им бяха, каквито са на младежите, които живеят във Варшава на Крахмална улица. Във Варшава се смята, че един джентълмен от Крахмална не е бог знае какво съкровище. Добре е, ако е само крадец, защото може да бъде и по-лошо.

Късно през нощта се върнахме в хотела, не разочаровани от Ню Йорк, не и възхитени от него, а по-скоро разтревожени от неговата огромност, богатство и мизерия.

ТРЕТА ГЛАВА

КАКВО МОЖЕ ДА СЕ ВИДИ ОТ ПРОЗОРЕЦА НА ХОТЕЛА

Първите часове в Ню Йорк — разходката из нощния град, а след това връщането в хотела — завинаги ще останат в паметта ни като някакво събитие.

А пък всъщност нищо особено не бе се случило.

Влязохме в доста простия мраморен вестибюл на хотела. Надясно, зад гладка дървена бариера, работеха двама млади чиновници. И двамата имаха бледи, отлично избръснати бузи и тънки черни мустачки. По-нататък седеше касиерката до автоматичната сметачна машина. Вляво имаше будка за тютюн. Под стъклото на тезгяха бяха наредени една до друга разтворени дървени кутии с пури. Всяка пура беше завита в прозрачна лъскава хартия, а червените със злато пръстенчета на пурите бяха нанизани върху хартията. На бялата блестяща повърхност на отворените капачета бяха изобразени старомодни красавци с дебели мустаци и розови бузи, златни и сребърни медали, ордени, зелени палми и негърки, които берат тютюн. В ъглите на капачетата стоеше цената: пет, десет или петнадесет цента парчето. Или петнадесет цента за две или десет за три. Още по-нагъсто от пурите бяха наредени малки плътни пачки цигари в меки пакетчета, също обвити с прозрачна хартия. Американците пушат най-много „Лъки страйк“, в тъмнозелена обвивка с червен кръг по средата, „Честърфийлд“, в бяла обвивка със златен надпис, и „Кемъл“ — жълто пакетче с нарисувана кафява камила.

Цялата стена срещу входа на вестибюла беше заета от просторните асансьори с позлатени вратички. Вратичките се разтваряха ту вдясно, ту вляво, ту по средата, а от асансьора, хванал се за железния лост, който отваря вратата, се измъкваше негър в светъл панталон със златни лампази и в зелена куртка с усукани пагончета. Също както на Северната гара в Москва високоговорителят съобщава на летовниците, че най-близкият влак отива, без да спира, до Митишчи, а по-нататък спира навсякъде — тук негрите съобщаваха, че

асансьорът отива само до шестнадесети етаж или чак до тридесет и втори, с първа спирка все пак на шестнадесети етаж. По-късно ние разбрахме тази малка хитрост на администрацията — на шестнадесетия етаж се намираха ресторантът и кафетерията.

Влязохме в асансьора и той потегли нагоре. Асансьорът спираше, негърът отваряше вратичката и викаше „Ап!“ („Нагоре!“). Пътниците казваха номера на своя етаж. Влезе една жена. Тогава всички мъже свалиха шапки и по-нататък пътуваха без шапки. Същото сторихме и ние. Това беше първият американски обичай, с който се запознахме. Но запознаването с обичаите на една чужда страна не се удава така лесно и почти винаги е съпроводено с конфузии. Веднъж, няколко дни след това, се изкачвахме с асансьора при нашия издател. Влезе жена и ние с бързината на стари и опитни нюйоркчани свалихме шапки. Обаче останалите мъже не последваха нашия рицарски пример и дори ни изгледаха с любопитство. Оказа се, че шапки трябва да се свалят само в частните и хотелски асансьори. В онези сгради, дето хората правят бизнес, можете да стоите с шапки на главите си.

На двадесет и седмия етаж излязохме от асансьора и по тесния коридор се запътихме към нашата стая. Огромните второкласни нюйоркски хотели в центъра на града се строят извънредно икономично — коридори тесни, стаи макар и скъпи, но малки, тавани със стандартна височина, тоест невисоки. Собственикът поставя пред строителя задача — да натъпче в небостъргача колкото може повече стаи. Обаче тези мънички стаи са много чисти и комфортни. Там винаги има топла и студена вода, душ, хартия за писма, бланки за телеграми, отворени картички със снимка на хотела, книжни торби за нечистото бельо и печатни бланки, дето остава само да напишеш цифрите, показващи количеството на бельото, което даваш за пране. В Америка перат бързо и необикновено добре. Изгладените ризи изглеждат по-хубави от новите във витрината на магазина. Всяка от тях се слага в хартиен плик, превързва се с книжна лента с марката на пералното заведение и ръкавите акуратно се забождат с карфици. Освен това бельото пристига от пералнята закръпено, чорапите репризирани. Комфортът в Америка съвсем не е признак на разкош. Той е стандартен и достъпен.

Когато влязохме в стаята, заловихме се да търсим електрическия ключ и дълго време просто не можехме да разберем как се пали тук

електричеството. Въртяхме се из стаите отначало на тъмно, след това палехме клечки кибрит, опипвахме всички стени, изследвахме вратите и прозорците, но ключове никъде нямаше. Няколко пъти изпадахме в отчаяние и сядахме да си починем в тъмнината. Най-после открихме. До всяка лампа висеше къса тънка верижка с малко топче на края. Дръпнеш тази верижка — електричеството светне. Пак дръпнеш — угасне. Леглата не бяха приготвени за спане и ние започнахме да търсим бутончето на звънеца, за да повикаме камериерката. Бутон нямаше. Търсихме го навсякъде, дърпахме всички подозрителни шнурчета, но това не помогна. Тогава разбрахме, че служащите трябва да се викат по телефона. Позвънихме на портиера и извикахме камериерката. Дойде една негърка. Тя имаше доста изплашен вид, а когато я помолихме да пригответи леглата, нейната уплаха само се увеличи. Все пак тя пригответи леглата, но изразът на лицето ѝ беше такъв, като че се занимаваше с явно незаконна работа. И през цялото време повтаряше „йес, сър“. За краткия си престой в стаята тя произнесе „йес, сър“ около двеста пъти. Сетне научихме, че в хотелите леглата си оправят самите посетители и нашият нощен сигнал беше безпрецедентно събитие в историята на хотела.

В стаите имаше мебели, които по-късно ние виждахме без изключение във всички хотели на Америка — на Изтока, Запада или Юга. В Севера не ходихме. Но има всички основания да предполагаме, че и там бихме намерили абсолютно същите мебели като нюйоркските: кафяво скринче с огледало, металически, умело боядисани като дърво кревати, няколко меки стола, кресло-люлка и подвижни щепселни лампи на много високи тънки крачета с големи картонени абажури.

На скрина намерихме въздебела книга с черна подвързия. На книгата стоеше златната марка на хотела. Книгата се оказа библия. Този старинен труд беше приспособен за деловите хора, чието време е извънредно ограничено. На първата страница имаше съдържание, специално съставено от грижливата администрация на хотела:

„За успокоение на душевни съмнения — страница еди-коя си, текст еди-кой си.

При семейни неприятности — страница еди-коя си, текст еди-кой си.

При парични затруднения — страница, текст.

За успех в работата — страница, текст.“

Тази страница беше не много изцапана.

Отворихме прозорците. И те се отварят също по американски начин, съвсем не така, както в Европа. Трябва да ги повдигаш като прозорец на железопътен вагон.

Прозорците на нашите стаички гледаха на три страни. Долу лежеше нощният Ню Йорк.

Какво по-примамливо може да има от светлините на един чужд град, гъсто изпълнили целия този обширен чужд свят, който е легнал да спи на брега на Атлантическия океан! Оттам, откъм океана, духаше топъл вятър. Съвсем наблизко се възвишаваха няколко небостъргача. Струваше ти се, че не е трудно да ги стигнеш с ръка. Осветените им прозорци можеха да се преброят. По-нататък светлините ставаха все по-гъсти. Между тях имаше особено ярки, проточили се в прави, понякога леко извити верижки (вероятно улични лампи). Още по-нататък блестеше гъст златен прашец от ситни светлилки, а след това се простираше тъмна, неосветена ивица (Хъдзън? Или може би Източна река?). И отново — златни мъглявини на райони, съзвездия на незнайни улици и площади. В този свят на светлини, който отначало изглеждаше неподвижен, можеше да се забележи известно движение. Ето по реката бавно минава червена светлина на катер. По улицата премина съвсем мъничък автомобил. Понякога внезапно на другия бряг на реката мигваше и угасваше мъничка като прашинка светлинна. Сигурно един от седемте милиона нюйоркски жители си е легнал да спи и е угасил светлината. Кой е той? Клерк? Или служащ от надземната железница? А може би си е легнала да спи самотна девойка-продавачка (те са толкова много в Ню Йорк). И сега, легнала под две тънки одеяла, развълнувана от параходните свирки откъм Хъдзън, тя вижда в своите мечти един милион долари (1 000 000!).

Ню Йорк спеше, а милиони електрически лампи бдяха над неговия сън. Спяха преселниците от Шотландия, от Ирландия, от Хамбург и Виена, от Ковно и Белосток, от Неапол и Мадрид, от Тексас, Дакота и Аризона, спяха преселниците от Латинска Америка, от Австралия, Африка и Китай. Спяха черни, бели и жълти хора. Като гледахме леко трепкащите светлини, искаше ни се по-скоро да научим: как работят тези хора, как се развличат, за какво мечтаят, на какво се надяват, какво ядат?

Най-после съвсем капнали, легнахме и ние. Като за първи ден впечатленията се оказаха прекалено много. Невъзможно е да се поглъща Ню Йорк в такива големи дози. Ужасно нещо е и в същото време приятно усещането, когато тялото лежи на удобно американско легло в състояние на пълен покой, а мисълта продължава да се люшка на „Нормандия“, да пътува със сватбена карета-такси, да тича по Бродуей, продължава да пътешествува.

Сутринта, като се събудихме на нашия двадесет и седми етаж и погледнахме през прозореца, видяхме Ню Йорк в прозрачна утринна мъгла.

Това беше, както се казва, мирна селска картинка. Няколко бели струйки дим се издигаха към небето, а към шпила на една неголяма двадесететажна къщурка беше дори прикрепено идилично петле, цялото от метал. Шестдесететажните небостъргачи, които снощи ни се струваха толкова близки, бяха отделени от нас поне с десетина червени железни покриви и стотина високи комини и капандури, сред които висеше бельо и скитаха обикновени котки. По глухите огнеупорни стени се виждаха рекламни надписи. Стените на небостъргачите бяха пълни с тухлена скука. Повечето от сградите в Ню Йорк са иззидани от червени тухли.

Ню Йорк се откриваше веднага в няколко плоскости. Най-горната плоскост заемаха главите на небостъргачите, по-високи от нашия. Те бяха увенчани с шпилове, стъклени или златни куполи, пламтящи на слънцето, или с кулички с големи часовници. Куличките също бяха като четириетажни къщи. На следващата плоскост, изцяло открита за нашия взор, освен комините, капандурите и котките можеха да се видят плоски покриви, върху които се намираше някоя малка едноетажна къщица с градинка, хилави дръвчета, тухлени алейки, фонтанче и вилни сламени кресла. Тук човек можеше чудесно, почти като на Клязма да прекарва времето си, като диша бензинения мирис на цветенцата и се вслушва в мелодичния вой на надземната железница. Тя заемаше следващата плоскост на град Ню Йорк. Линиите на надземката се крият на железни стълбове и минават на равнището на вторите или третите етажи и само на някои места в града се издигат до петите и шестите етажи. Това чудновато съоръжение от време на време издава ужасен грохот, от който леденее мозъкът. От него здравите хора стават нервни, нервните се побъркват, а лудите

скачат в своите коркови стаички и реват като лъвовете. За да видиш последната основна плоскост — плоскостта на улиците, налагаше се да се провесиш през прозореца и да погледнеш надолу под прав ъгъл. Там като в обрънат бинокъл се виждаше кръстопът с мънички автомобили, пешеходци, хвърлени на асфалта вестници и дори две редици блестящи копчета, прикрепени на онова място, дето на минувачите се разрешава да пресичат улицата.

От другия прозорец се виждаше река Хъдзън, която отделя щата Ню Йорк от щата Ню Джърси. Къщите, които стигат до Хъдзън, принадлежат на град Ню Йорк, а къщите от другата страна на реката — на град Джърси сити. Казаха ни, че това чудновато на пръв поглед административно деление си има своите удобства. Може например да живееш в единия щат, а да работиш в другия. Можеш също така да се занимаваш със спекулация в Ню Йорк, а данъци да плащаш в Джърси. Впрочем там те не са така големи. Това донякъде поразкрасява сивия еднообразен живот на борсовия деятел. Можеш да се ожениш в Ню Йорк, а в Ню Джърси да се разведеш. Или обратно. В зависимост от това, къде законът за развода е по-мек или къде бракоразводният процес струва по-евтино. Ние например, когато купихме автомобил, за да направим с него пътуване из страната, го застраховахме в Ню Джърси, което струваше с няколко долара по-малко, отколкото в Ню Йорк.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

АПЕТИТЪТ СЕ ГУБИ ПРЕЗ ВРЕМЕ НА ЯДЕНЕ

Човек, пристигнал за пръв път, може без страх да напусне своя хотел и да потъне в нюйоркските дебри. Да се заблудиш в Ню Йорк, е трудно, макар много от улиците удивително да си приличат една на друга. Секретът е прост. Улиците се делят на два вида: надлъжни — авенюта, и напречни — стрийти. Така е планиран остров Манхатън. Успоредно едно на друго вървят Първо, Второ и Трето авеню. Понататък, успоредно на тях — Лексингтън авеню, Четвърто авеню, чието продължение от Централната гара носи името Парк авеню (това е улицата на богатите), Медисън авеню, търговското красиво Пето авеню, Шесто, Седмо и тъй нататък. Пето авеню разделя града на две части — Изток и Запад. Всички тези авенюта (а те не са много) се пресичат от стрийти, които са няколкостотин. И докато авенютата имат някакви отличителни белези (едни са по-широки, други по-тесни, над Трето и Седмо минава надземката, по средата на Парк авеню има тревна ивица, на Пето авеню стърчат „Емпайър стейт билдинг“ и „Радио сити“), то стрийтите вече съвсем си приличат една на друга и тях едва ли може да ги различи по външни белези дори и стар нюйоркски жител.

Нюйоркската геометрия се нарушава от криволичеция Бродуей, който пресича града косо и се простира на няколко десетки километра.

Основните стада пешеходци и автомобили се движат по широките авенюта. Под тях са прокарани черните и влажни като въглищни шахти четириколовозни тунели на събуей. Над тях гърми с желязото си „еливейтид“ (надземката). Тук има всички видове транспорт — и малко старомодни двуетажни автобуси и трамваи. Вероятно в Киев, където премахнаха трамвайното движение по главната улица, много биха се учудили, като научат, че трамвай се движи даже и по Бродуей — най-оживената улица в света. Тежко на онзи, комуто се налага да мине през града не надлъж, а напреко и комуто при това е хрумнала в главата безумната идея — да вземе за тази цел такси-кеб. Таксито свива в стрийт и веднага попада в

хроническа запушалка. Докато полицаите гонят пръхтящото автомобилно стадо по дългите авенюта, в мръсничките тесни стрийти се събират негодуващи пълчища несретници и безумци, които пресичат града не надлъж, а напреко. Опашката се точи през няколко квартала, шофьорите се въртят на своите седалки, пътниците нетърпеливо се подават през прозорците, сетне се облягат назад и печално отварят вестниците.

Трудно е да повярва човек, но само преди някакви си седемдесет години на ъгъла на Пето авеню и 42-а улица, на същото това място, дето за пет минути се струпва такова количество автомобили, каквото няма в цяла Полша, се е издигал хан, на който били окачени за сведение на отсядащите мистъри две многозначителни табели:

НЕ СЕ РАЗРЕШАВА ЛЯГАНЕТО В ЛЕГЛОТО С
БОТУШИ

и

ЗАБРАНЕНО Е ДА ЛЯГАТ В ЕДНО ЛЕГЛО
ПОВЕЧЕ ОТ ШЕСТ ДУШИ

Излязохме от хотела, за да закусим някъде, и скоро се намерихме на 42-а улица. Първите дни в Ню Йорк, където и да ходихме, винаги се озовавахме на 42-а улица.

Сред тълпата, която ни носеше, се чуваха откъслечни фрази от бързия нюйоркски говор, чужд вероятно не само за московското, но и за лондонското ухо. Покрай стените седяха момчета-ваксаджийчета, които барабаняха с четките по грубо скованите дървени сандъчета — призивен сигнал за повикване. Улични фотографи се прицелваха с „Лайки“ в минувачите, като избираха предимно кавалери с дами и провинциалисти. Щом щракнеше, фотографът се приближаваше до обекта на своето нападение и връчваше печатния адрес на своето ателие. Срещу двадесет и пет цента фотографираният минувач може да получи своята снимка, дето е снет неочаквано, с вдигнат крак.

Под опушените сводове на един мост, в чиято сянка блестеше кал, останала от валялия през нощта дъжд, стоеше човек с килната на една страна шапка и разкопчана риза и държеше реч. Около него се бяха събрали двадесетина души любопитни. Това беше пропагандист на идеите на убития неотдавна в Луизиана сенатор Хю Лонг. Ораторът говореше за разделяне на богатствата. Слушателите задаваха въпроси. Той отговаряше. Като че ли негова главна задача беше да разсмее аудиторията.

Недалече от него на слънчевия тротоар спря една дебела негърка от Армията на спасението със старомодна шапка и подпетени обувки. Тя извади от куфарчето си звънче и започна силно да звъни. Куфарчето сложи направо на тротоара до краката си. Почака, докато няколко от почитателите на покойния сенатор се преместиха при нея, и примижавайки от слънцето, взе да крещи нещо, като блещеше очи и се удряше в тлъстите гърди. Минахме няколко квартала, а викът на негърката все още се чуваше ясно в общия шум на неспокойния град.

Пред един магазин за готови дрехи спокойно се разхождаше човек. На гърба и на гърдите си той носеше два еднакви плаката: „Тук стачкуват“. На следващата улица крачеха назад-напред още няколко стачници на пост. Над голямата витрина на един ъглов магазин, въпреки слънчевото утро светеха сини електрически букви — „Кафетерия“. Кафетерията беше голяма, много светла и много чиста. Покрай стените имаше стъклени щандове, отрупани с красиви, апетитни яденета. Наляво от входа се намираше касата. Надясно — металическо шкафче с малък напречен прорез на спестовна касичка. От прореза стърчеше крайчето на синьо картонено билетче. Всички влизащи дърпаха това крайче. Дръпнахме и ние. Разнесе се мелодичен удар на камбанка. В ръцете ни се оказа билетче, а от прореза на спестовната касичка се подаде ново синьо крайче. По-нататък се заловихме да правим същото, което правеха и нюйоркчани, дотичали в кафетерията да закусят набързо. Взехме от специална масичка по един лек кафяв поднос, сложихме на подносите вилици, лъжици, ножове и книжни салфетки и чувствайки се крайно неловко в дебелиите си балтони и шапки, приближихме се до десния край на остъкления щанд. Покрай щанда по цялата му дължина се точеха три реда никелирани тръбички, върху които бе удобно да се слага подносът, а след това, като го напълниш с блюда, да го тикаш напред. Щандът

всъщност представляваше огромна скрита електрическа печка. Тук се топлеха супи, печено месо, кренвирши с различна дължина и дебелина, шунки, рула, картофено пюре, картофи — пържени, варени и направени на някакви топчета, малки кубчета от брюкселско зеле, спанак, моркови и още много различни гарнитюри.

Бели готвачи с шапки и силно начервени и накъдрени, много спретнати девойки с розови бонета слагаха върху стъклената повърхност на щанда чиниите с яденето и пробиваха с компостъор на билетчето цифра, означаваща стойността на блюдото. По-нататък следваха салати и винегрети, различни закуски, рибни майонези, желирани риби. След това — хляб, козуначени кифли и традиционните кръгли банички с ябълкова, ягодова и ананасова плънка. Тук даваха кафе и мляко. Придвижвахме се покрай щанда, като побутвахме подносите. Върху дебел пласт гладък лед бяха сложени чинийки с компоти и сладолед, портокали и разрязани наполовина грейпфрути, имаше големи и малки чаши със сокове. Упоритата реклама беше приучила американците да пият сокове пред първата и втората закуска. В соковете има витамини, което е много полезно за консуматорите, а продажбата на соковете е полезна за търговците на плодове. Бързо свикнахме с този американски обичай. Първо пиехме гъст жълт портокалов сок. После минахме на прозрачния зелен сок на грейпфрутите. След това започнахме да ядем преди ядене самия грейпфрут (посипва се със захар и се яде с лъжичка; по вкус напомня малко портокал, малко лимона, но е още по-сочен от тези плодове). И най-после със страх, не веднага, започнахме да пием обикновен доматиен сок, като предварително го посипвахме с пипер. Той се оказа най-вкусен и освежаващ и най-много допадна на нашите южноруски стомаси. Единственото нещо, с което не можахме да свикнем в Америка, това беше да ядем предиобед диня, която заема почетно място сред американските закуски.

На средата на кафетерията имаше дървени полирани масички без покривки и без закачалки за дрехи. Желаетелите можеха да слагат шапките си под стола на специална пръчка. По масите имаше наредени шишета с олио, оцет, доматиен сос и различни остри подправки. Имаше и захар на пясък в стъклен флакон, направен като солница, с дупчици на металическата запушалка.

Уреждането на сметката с посетителите е просто. Всеки, който напуска кафетерията, рано или късно трябва да мине покрай касата и да представи билетчето с щампованата върху него сума. Тук „на касата“ се продават и папириси, можеш да си вземеш и клечки за зъби.

Процесът на яденето беше също така превъзходно рационализиран, както производството на автомобили или пишещи машини.

Още по-напред от кафетерията по този път бяха отишли автоматите. Имайки приблизително същата външност като кафетериите, те бяха довели процеса на вкарване храната в американските стомаси до виртуозност. Стените на автомата изцяло са заети от стъклени шкафчета. До всяко от тях има прорез за пускане на „никел“ (монета от пет цента). Зад стъклото печално стои чинийка със супа или месо или чаша сок, или баничка. Въпреки блясъка на стъклото и метала, лишените от свобода кренвирши и котлети правят някакво странно впечатление. Жал ти става като за котки на изложба. Човекът пуска никела, получава възможност да отвори вратичката, изважда супата, занася я на своята масичка и там я изяжда, като при това слага шапката си под стола на специална пръчка. После човек се приближава до крана, пуска никел и от крана в чашата тече точно толкова кафе с мляко, колкото се полага. В това чувствуваш нещо обидно, оскърбително за човека. Започваш да подозираш, че стопанинът на автомата е обзавел своето заведение не за да направи приятен сюрприз на обществото, а за да уволни от служба бедните нахъдрени момичета с розови бонета и да спечели още повече долари.

Но автоматите не са толкова популярни в Америка. Види се, и самите собственици чувствуват, че всяка рационализация трябва да има граница. Поради това винаги са препълнени нормалните ресторантчета за небогатите хора, които ресторантчета принадлежат на могъщи тръстове. Най-популярният от тях — „Чайлдз“ — е станал в Америка отвлечено понятие за евтино и доброкачествено ядене. „Той обядва у «Чайлдз».“ Това значи — той изкарва тридесет долара седмично. В която и част на Ню Йорк да се намираш, можеш да кажеш: „Да отидем да обядваме у «Чайлдз».“ До „Чайлдз“ няма да вървиш повече от десет минути. У „Чайлдз“ дават също такава чистичка, хубава храна, както в кафетерията или автомата. Само че там не отнемат на човека малкото удоволствие да погледа менюто, да каже

„хм“, да попита келнерката добро ли е телешкото и да получи отговор „йес, сър!“.

Изобщо Ню Йорк е забележителен с това, че там има всичко. Там можеш да намериш представител от всяка нация, можеш да получиш всякакво ядене, всякакъв предмет — от бродирана украинска рубашка до китайска пръчица с костен накрайник във вид на ръка, с която си чешат гърба, от руски хайвер и водка — до чилийска супа или китайски макарони. Няма в света такива деликатеси, които не би могъл да предложи Ню Йорк. Но за всичко това трябва да се плащат долари. А ние искаме да говорим за огромното мнозинство американци, които могат да плащат само центове и за които съществува „Чайлдз“, кафетерията и автоматът. Описвайки тези заведения, можем смело да кажем — така се храни средният американец. Под понятието среден американец се подразбира човек, който има прилична работа и прилична заплата и който от гледището на капитализма представлява пример на здрав процъфтяващ американец, щастливец и оптимист, получаващ всички блага на живота на сравнително евтина цена.

Блестящата организация на ресторантското дело като че ли потвърждава това. Идеална чистота, доброкачествени продукти, огромен избор от блюда, минимално време, губено за обед — всичко това е така. Но ето ти беда — цялата тази красиво приготвена храна е доста безвкусна, някак си обезцветена във вкусово отношение. Тя не е опасна за стомаха, може би дори е полезна, но тя не доставя на човека никакво удоволствие. Когато си избираш от шкафа на автомата или от щанда на кафетерията апетитно парче печено и после го ядеш на своята масичка, пъхнал шапката си под стола, чувствуваш се като купувач на обувки, които са се оказали по-красиви, отколкото здрави. Американците са свикнали с това. Те ядат доста бързо, не се заседяват на масата нито една излишна минута. Те не ядат, а се зареждат с храна, както моторът се зарежда с бензин. Един френски чревоугодник, който може да прекара на обедната маса четири часа, като с възторг предъвква всяко парче месо и го полива с вино и дълго помлясква всяка глътка кафе с коняк — това, разбира се, не е идеал на човек. Но американският безстрастен ядач, лишен от естествения човешки стремеж — да получи някакво удоволствие от яденето, — извиква удивление.

Дълго не можехме да разберем защо американските блюда, такива красиви на вид, не привличат твърде със своя вкус. Отначало мислехме, че там просто не умеят да готвят. Но после узнахме, че работата не е само в това, че работата е в организацията, в същността на американското стопанство. Американците ядат ослепително бял, но съвсем безвкусен хляб, замразено месо, осолено масло, консерви и незрели домати.

Как така се е получило, че най-богатата в света страна, страната на земеделците и животновъдите, на златото и удивителната индустрия, страната, чиито ресурси са достатъчни, за да се създаде рай в нея, не може да даде на народа вкусен хляб, прясно месо, краве масло и зрели домати?

Ние видяхме около Ню Йорк пущинаци, обрасли с бурени, изоставени парчета земя. Тук никой не сееше зърнени храни, не отглеждаше добитък. Не видяхме тук нито квачки с пилета, нито градини.

— Видите ли — казаха ни, — това просто е неизгодно. Тук е невъзможно да конкурираш монополите от Запад.

Някъде в кланиците на Чикаго колежа добитъка и го разкарваха из цялата страна в замразен вид. Някъде от Калифорния мъкнеха охладени кокошки и зелени домати, които трябваше да доузряват във вагоните. И никой не смееше да влезе в борба с могъщите монополисти.

Седнали в кафетерията, ние четяхме речта на Микоян, че храната в социалистическата страна трябва да бъде вкусна, че тя трябва да доставя радост на хората, четяхме я като поетично произведение.

Ала в Америка народното хранене, както и всички останали отрасли, е организирано на един принцип — изгодно или неизгодно. Около Ню Йорк е неизгодно да се отглежда добитък и да се обработват градини. Ето защо хората ядат замразено месо, осолено масло и незрели домати. На някакъв си гешефтар е изгодно да продава чуингъм — и приучили народа на това жвакане. Киното е по-изгодно от театъра. Затова киното се е разраснало, а театърът е в немилост, макар в културно отношение американският театър да е много по-значителен от киното. Еливейтид носи доход на някаква компания. Затова нийоркчани са се превърнали в мъченици. По Бродуей в голяма

теснотия и с адско скърцане пълзи трамвай само защото това е изгодно на един човек — стопанина на старинната трамвайна компания.

Ние през цялото време чувствахме непреодолимо желание да се оплакваме и както е присъщо на съветските хора, да правим предложения. Искаше ни се да пишем в съветския контрол и в партийния контрол, и в ЦК, и в „Правда“. Ала нямаше на кого да се оплачем. А пък книга за предложения в Америка не съществува.

ПЕТА ГЛАВА

НИЕ ТЪРСИМ АНГЕЛ БЕЗ КРИЛА

Времето течеше. Ние все още бяхме в Ню Йорк и не знаехме кога и накъде да тръгнем по-нататък. При това нашият план включваше пътуване през целия материк, от океан до океан.

Това беше много красив, но всъщност доста неопределен план. Бяхме го съставили още в Москва и разпалено го обсъждахме през целия път.

Изходихме десетки километри по влажните от океанските пръски палуби на „Нормандия“, като спорехме върху подробностите на това пътуване и се отрупвахме един друг с географски наименования. През време на обедите, докато пиехме чистото и слабо винце от зимниците на Генералната трансатлантическа компания, на която принадлежи „Нормандия“, ние почти безсмислено дърдорехме: „Калифорния“, „Тексас“ или нещо подобно красиво и примамливо.

Планът поразяваше със своята несложност. Пристигаме в Ню Йорк, купуваме един автомобил и пътуваме, пътуваме, пътуваме, докато стигнем в Калифорния. След това завиваме назад и пътуваме, пътуваме, пътуваме, докато стигнем в Ню Йорк. Всичко беше просто и чудесно като в Андерсенова приказка. „Тра-та-та“ — звучи клаксонът, „пръ-пръ-пръ“ — бръмчи моторът, ние пътуваме през прерии, прехвърляме планински хребети, поим нашата вярна кола с ледена кордилиерска вода и голямото тихоокеанско слънце хвърля ослепителна светлина върху загорелите ни лица.

Изобщо, сами разбирате, ние малко се бяхме чалнали и ръмжахме един срещу друг като вързани кучета: „Сиера Невада“, „Скалистите планини“ и тям подобни.

А когато стъпихме на американска почва, всичко излезе не така просто и не така романтично.

Първо, Техас^[1] се наричаше не Техас, а Тèксас. Но това е още само половин беда.

Против покупката на автомобила никой от нашите нови приятели в Ню Йорк не възразяваше. Пътуването със своя кола е най-евтиният и

интересен начин за придвижване из Щатите. По железниците ще ни струва няколко пъти по-скъпо. Освен това Америка не може да се гледа от прозореца на вагона, не е писателска работа така да постъпваме. Така че по отношение на автомобила всички наши предположения бяха признати за правилни. Спънка срещнахме в намиране на човек, който би могъл да тръгне с нас. Сами не можем да пътуваме. Знанията ни по английски език биха стигнали да си наемем стая в хотела, да си поръчаме обед в ресторанта, да отидем на кино и да разберем съдържанието на един филм, даже и да поговорим с някой приятен и небързащ за никъде събеседник за едно, за друго, но не повече. А на нас ни трябваше именно повече. Освен това имаше още едно съображение. Американският автомобилен път представлява такова място, дето, както твърди един шофьорски крилат израз, вие отивате направо в отворен ковчег. Нужен е тук опитен водач.

И така пред нас съвсем неочаквано се отвори пропаст и ние вече стояхме на ръба ѝ. Всъщност на нас ни бе нужен човек, който:

умее отлично да кара кола,
отлично да познава Америка, за да ни я покаже както трябва,
добре да говори английски,
добре да говори руски,
да бъде достатъчно културно развит,
да има добър характер, иначе може да развали цялото пътуване,
и да не обича да печели пари.

На последната точка ние придавахме особено значение, защото имахме не много пари. Дотолкова не много, че направо може да се каже — малко.

По такъв начин фактически на нас ни се искаше да имаме идеално същество, роза без бодли, ангел без крила, необходим ни беше някакъв сложен хибрид: гидо-шофьоро-преводачо-безсребърник. За такова нещо самият Мичурин не би се заловил. За да се отгледа такъв хибрид, биха били необходими десетки години.

Нямаше смисъл да купуваме автомобил, докато не намерим подходящия хибрид. А колкото по-дълго стояхме в Ню Йорк, толкова по-малко пари оставаха за автомобил. Тази сложна задача ние решавахме ежедневно и не можехме да я решим. Впрочем и време за обмисляне почти нямаше.

Когато пътувахме за Америка, ние не бяхме взели под внимание едно нещо — „хоспиталити“, американското гостоприемство. То е безгранично и оставя далече зад себе си всичко възможно от този род, включително руското, сибирското или грузинското гостоприемство. Още първият познат американец непременно ще ви покани вкъщи (или в ресторант) да пийнете заедно коктейл. На коктейла ще присъствуват десет приятели на вашия нов познат. Всеки от тях непременно ще ви помъкне вкъщи на коктейл. И у всеки от тях ще има по десет или петнадесет приятели. За два дена ще имате сто нови познати, за седмица — няколко хиляди. Да прекараш в Америка година — просто е опасно: можеш да се пропиеш и да станеш скитник.

Всичките няколко хиляди наши нови приятели бяха изпълнени с едно желание — да ни покажат всичко, което само бихме пожелали да видим, да тръгнат с нас, където само бихме пожелали, да ни обяснят всичко, което не сме разбрали. Чудни хора са американците — и да дружиш с тях, е приятно, и работа да имаш, е леко.

Ние почти никога не бяхме сами. Телефонът в стаята започваше да звъни от сутринта и звънеше като в комендантство. В редките и кратки промеждутъци между срещите с нужни и интересни хора ние мислехме за идеалното същество, което ни липсваше. Ние дори се развличахме по най-делови начин, подтиквани от съвети.

— Вие трябва да видите това, иначе няма да опознаете Америка!

— Как? Още не сте ходили на бърлеск? Но тогава вие не сте видели Америка? Та това е най-вулгарното зрелище в цял свят. То може да се види само в Америка!

— Как? Още не сте били на автомобилни надбягвания? Извинете, тогава вие още не знаете какво е Америка!

Беше светло октомврийско утро, когато се измъкнахме с автомобил от Ню Йорк на път за една селскостопанска изложба в малкия град Денбъри в щат Кънектикът.

Тук нищо няма да бъде разказано за пътищата, по които пътувахме. За това са нужни време, вдъхновение, специална глава.

Червен есенен пейзаж се разстилаше от двете страни на пътя. Листакът беше нажежено червен и когато вече ни се струваше, че нищо на света не може да бъде по-червено, показваше се още един шумак с крещящо червен индиански цвят. Това не беше накитът на краймосковска гора, с който са свикнали нашите очи, дето има и

червен цвят, и яркожълт, и мек кафяв. Не, тук всичко пламтеше като при залез и този чуден пожар около Ню Йорк, този индиански горски празник продължаваше през целия октомври.

Чу се рев и грохот, когато приближихме Денбъри. Стада автомобили почиваха на още зелените склонове на малката долина, където беше разположена изложбата. Полицайте строго простираха ръце, като ни пъдеха от място на място. Най-последно намерихме кътче за нашия автомобил и тръгнахме към стадиона.

При кръглата трибуна ревът стана сърцераздирателен и иззад високите стени на стадиона по нас полетяха дребни камъни и нагорещен пясък, изхвърлян от колите при острите завои. Да загуби човек око или зъб, беше дребна работа. Ние ускорихме крачка и се закрихме с ръце, както са правили това помпейците по време на гибелта на техния роден град от изригването на вулкана.

За билети се наложи да постоим на неголяма опашка. Наоколо ехтеше весел провинциален панаир. Продавачи, неведнъж описани от О'Хенри, гръмко хвалеха своята стока — някакви алуминени пищялки, бастунчета с резба, бастунчета, увенчани с куклички, най-различни панаирджийски дреболии. Водеха нанякъде една крава с красиви очи и дълги мигли. Красавицата предизвикателно люшкеше вимето си. Собственикът на един механически орган сам танцуваше под оглушителната музика на своя уред. Люлки във вид на лодки, прикрепени към блестяща металическа щанга, описваха пълен кръг. Когато люлеещите се се оказваха високо в небето надолу с глава, раздаваше се чистосърдечен и истеричен женски нисък, който веднага ни пренасяше от щат Кънектикът в щат Москва, в парка за култура и отдих. Продавачите на солени ядки и бисквити със сирене се съдираха да крещят.

Автомобилните надбягвания представляват празно, мрачно и изсушаващо душата зрелище. Червени, бели и жълти малки коли за надбягване с разкрачени колелета и изписани по страните номера, стреляйки като ракетни двигатели, се носеха покрай нас. Сменяваха се тур след тур. Едновременно се състезаваха пет, шест, понякога десет коли. Зрителите ревяха. Беше страшна скука. Можеше да развесели публиката, разбира се, само някоя автомобилна катастрофа. Собствено тъкмо за това идват тук. Най-сетне тя стана. Внезапно се разнесоха тревожни сигнали. Изведнъж всички скочиха от местата си. Една от

колите в пълен ход беше излетяла от пистата. Ние още се провирахме през тълпата, която заобикаляше стадиона, когато се разнесе застрашителният вой на санитарна кола. Успяхме да видим през стъклата пострадалия състезател. Кожения шлем вече го нямаше на него. Човекът седеше и държеше с ръка посинялата си скула. Видът му беше сърдит. Загубил бе наградата, заради която рискуваше живота си.

В паузите между туровете циркови комици — на дървена площадка вътре в кръга — представяха сцена, която изобразяваше как четирима несретници строят къща. Естествено върху четиримата глупаци падат тухли, глупаците се мажат един друг с варов разтвор, удрят се по погрешка с чукове и дори в самозабрава си отрязват с бичкии краката. Целия този асортимент от трикове, който води своето начало от дълбока гръцка и римска древност, и сега още блестящо поддържани от майсторството на такива велики клоуни като Фрателини, панаирджийските комици от Денбъри изпълняваха великолепно. Винаги е приятно да гледа човек добрата циркова игра, никога не втръсват нейните точни шлифовани от вековете хватки.

Панаирът привършваше. Малко посетители имаше вече в дървените павилиони, дето на дълги маси бяха наредени големи, на вид невъзможни за ядене, като че ли лакирани зеленчуци. Музиките свиреха прощални маршове и цялата маса посетители, вдигайки прах по чистия тъмножълт пясък, си пробиваше път към своите автомобили. Тук демонстрираха (и продаваха, разбира се) прикачваеми вагончета за автомобили.

По двама, най-често това бяха съпрузи, американците влизаха вътре и дълго време ахкаха, възхищаваха се от вагончетата. Те оглеждаха съблазнителната вътрешност на вагончето — удобни легла, дантелени перденца на прозорците, диван, удобна и проста металическа печка. Какво по-хубаво от това — да прикачиш такова вагонче за автомобила, да излезеш от трещящия град и да се понесеш, да се понесеш накъдето ти очи видят! Тоест известно е накъде ще се понесеш. Очите гледат към гората, те виждат Великите езера, тихоокеанските плажове, каньоните и широките реки.

Мъжът и жената излизат с пъшкане от вагончето. То е доста скъпо. Тук, в Денбъри, имаше вагончета по триста и петдесет долара, имаше и по седемстотин. Но откъде да вземе човек седемстотин долара! Откъде да вземе време за продължително пътуване!

Дълги колони от коли беззвучно летяха към Ню Йорк и след час и половина бързо каране ние видяхме пламтящия небосклон. Небостъргачите сияеха от горе до долу. Над самата земя блестяха течащите светлини на кината и театрите.

Увлечени от светлинните бури, ние решихме да посветим вечерта на запознаване с развлеченията за народа.

С целия си вечерен вид Ню Йорк говори на излезлия да се весели:

— Дайте никел, пуснете никел! Разделете се с вашия никел и ще ви бъде добре!

Тракане долита от големите заведения за развлечения. Тук се намират десетки механични билиарди от всички видове. Трябва да се пусне никел в съответния прорез. Тогава автоматически се освобождава щека с някаква пружина и веселякът, решил да прекара вечерта в безгрижие, може пет пъти да стрелне със стоманеното топче. Срещу спечеления брой точки той получава от собственика на заведението картонче. След половин година, прекарана в редовна игра, а следователно и в редовно пускане на никел, веселякът ще набере нужното число точки и ще получи награда, една от прекрасните награди, които стоят на полицата на магазина. Това са стъклена ваза или алуминен съд за разбиване на коктейл, или часовник за маса, или евтина автоматична писалка, или бръснач. Изобщо тук са всички онези съкровища, от чийто вид само сладко примира сърцето на домакия, детето или гангстера. Американците се развличат тук по цели часове, развличат се самотно, съсредоточено, равнодушно, без да се сърдят и без да се възхищават.

След като свършиш с билиярда, можеш да отидеш при автоматичната врачка. Тя седи в стъклен шкаф, жълтолика и слаба. Пред нея са сложени в полукръг картите. Трябва да пуснеш никел, което се разбира от само себе си. Тогава врачката оживява. Главата ѝ започва да се клати, гърдите ѝ се повдигат, а восъчната ръка се плъзга над картите. Тази картина не е за впечатлителни хора. Всичко това е така глупаво и страшно, че веднага можеш да се побъркаш. След половин минута врачката застива в предишната си поза. Сега трябва да се дръпне ръчката. От една цепнатина пада предсказанието на съдбата. Това е най-често портретът на вашата бъдеща жена и кратко описание на нейните качества.

Дюкянчетата на тези идиотски чудеса са отвратителни, дори и да се помещават в центъра на града, пълен с блясък и шум. Но някъде в Ийст Сайд, на някоя тъмна улица, чиито тротоари и паваж са покрити с отпадъци от дневната улична търговия, сред фирмите, свидетелстващи за крайна мизерия (тук можеш да се обръснеш за пет цента и да пренощуваш за петнадесет) — такова дюкянче, зле осветено и мръсно, дето две или три фигури мълчаливо и безстрастно тракат на билиардите, в сравнение с които обикновената пирамида^[2] е истинско тържество на културата и на интелекта — буди кучешка тъга. Искат ти се да скимтиш.

От работа главата ти се пръска. И от развлеченията тя също се пръска.

След заведенията за развлечения попаднахме в много странно зрелищно предприятие.

Гърми джаз и според способностите си подражава шума на надземната железница. Хора се тълпят до една стъклена будка, в която седи жива касиерка със замръзнала восъчна усмивка на лицето. Театърът се нарича „бърлеск“. Това е ревю за тридесет и пет цента.

Салонът на „бърлеск“ беше препълнен и младите решителни разпоредители настаняваха новодошлите където им падне. За мнозина просто не се намериха места. Те стояха на пътеките и не сваляха очи от сцената.

На сцената пееше жена. Тя не можеше да пее. Имаше такъв глас, с който не бива да се пее дори на имен ден у най-близки роднини. Освен това тя танцуваше. Не беше нужно да си балетен маниак, за да разбереш, че тази особа никога няма да стане балерина. Но публиката се усмихваше снизходително. Сред зрителите нямаше никакви фанатици на вокала или балетомани. Зрителите бяха дошли тук за друго.

„Другото“ се състоеше в това, че изпълнителката на песните и танците внезапно започваше да ситни по сцената и да си сваля дрехите. Събличаше ги доста бавно, за да могат зрителите да разгледат тази художествена мизансцена във всичките ѝ подробности. Джазът изведнъж закудкуда, музиката спря и девойката с еротично-интимен писък избяга зад кулисите. Младите хора, които бяха изпълнили салона, възторжено заръкопляскаха. На авансцената излезе

конференсието, мъж с атлетически вид и в смокинг, и направи делово предложение:

— Поръкопляскайте по-силно и тя ще си свали още нещо.

Разнесе се такъв взрив от ръкопляскания, какъвто никога в живота си, разбира се, не са могли да спечелят нито Матиа Батистини, нито Ана Павлова, нито самият Кин, най-великият сред великите. Не! Само с талант такава публика не можеш спечели!

Изпълнителката отново мина по сцената, като жертвуваше и малкото, което беше останало от нейното облекло.

За задоволяване на театралната цензура налага се все пак да държи пред себе си в ръце едно малко парцалче от облеклото.

След първата танцорка и певица излезе втора и направи същото, което правеше първата. Третата направи същото, което правеше втората. Четвъртата, петата и шестата не поднесоха нищо ново. Пееха без глас и слух, танцуваха с изяществото на кенгуру. И се събличаха. Останалите десет момичета поред правеха същото.

Разликата се състоеше само в това, че някои от тях бяха брюнетки (такива бяха по-малко), а някои — светлокоси овчици (такива имаше повече).

Зулуското тържество продължи няколко часа. Тази порнография дотолкова е механизирена, че носи известен промишлено-заводски характер. В това зрелище има също така малко еротика, както в серийното производство на прахосмукачки или сметачни машини.

Вън валеше ситен тих дъжд. Но ако имаше дори буря с гръмотевици и светкавици, и тя нямаше да се чуе. Самият Ню Йорк трещи и святка повече от всякаква буря. Това е мъчителен град. Той те кара през всяко време да го гледаш. От този град очите те болят.

Ала да не го гледаш, е невъзможно.

---

[1] На руски Тексас се нарича Техас. — Б. пр. ↑

[2] т.нар. руска пирамида — вид игра на билиард — бел.ел.ред. ↑

ШЕСТА ГЛАВА

ПАПА ЕНД МАМА

Преди да тръгнем от Москва, ние събрахме много препоръчителни писма. Обясниха ни, че Америка е страна на препоръчителните писма. Без тях в нея не можеш крачка да направиш.

Познатите американци, които обиколихме преди заминаването ни, веднага сядаха мълчаливо до своите пишещи машини и се залавяха да тракат:

„Драги сър, моите приятели, които препоръчам на вашето внимание ...“

И така нататък и така нататък. „Привет на съпругата“ — и изобщо всичко, което е прието да се пише в такива случаи. Те дори знаеха за какво сме дошли.

Кореспондентът на „Ню Йорк таймс“ Валтер Дюранти пишеше с невероятна бързина, като изваждаше пурата от устата си само за да сръбне от кримската мадейра. От него отнесохме дузина писма. На сбогуване той ни каза:

— Вървете, вървете в Америка! Там сега е по-интересно, отколкото у вас, в Русия. У вас всичко отива нагоре. — Той показва ръка издигащите се стъпала на стълбата. — У вас всичко се изясни. А у нас стана неясно. И още не се знае какво ще стане.

Колосален улов ни очакваше при Луи Фишер. Той загуби за нас най-малко половин работен ден.

— В Америка — рече той — вас ви заплашва опасност — веднага да попаднете в радикални интелегентски кръгове, да се завъртите в тях и без да видите нищо, да се върнете у дома си с убеждението, че всички американци са много напредничави и интелегентни хора. А това съвсем не е така. Вие трябва да видите колкото може повече различни хора. Старайте се да видите богаташи, безработни, чиновници, фермери, търсете средните хора, защото тъкмо те съставляват Америка.

Той ни погледна със своите много черни и много добри очи и ни пожела щастливо и плодотворно пътуване.

Обзе ни алчност. Макар куфарите ни вече да бяха се издули от писма, та нас все ни се струваха малко. Спомнихме си, че Айзенщайн някога беше ходил в Америка и тръгнахме при него в Потилиха.

Прочутото киносело се е пръснало безразборно по живописните брегове на Москва-река. Сергей Михайлович живееше в нова къща, която по плана трябваше да бъде разрушена в най-близко време, но която въпреки всичко още се дострояваше.

Айзенщайн живееше в голяма квартира сред църковни полилеи и огромни мексикански шапки. В работната му стая имаше хубав роял и детско скелетче под стъклен похлупак. Под такива похлупаци в приемните на прочути лекари стои бронзов часовник. Айзенщайн ни посрещна в зелена раирана пижама. Цялата вечер той писа писма, разказваше за Америка, гледаше ни с детски лъчезарни очи и ни черпеше със сладко.

След една седмица тежък труд ние станахме притежатели на писма, адресирани до губернатори, актьори, редактори, сенатори, една жена фотограф и просто добри хора, в това число и до един негърски пастор и до зъболекар, преселник от Проскуров.

За да се видим с всеки от тези хора поотделно, щяха да ни са потребни две години.

Какво да правим?

Най-добре щеше да бъде да сложим тези писма отново в куфарите и да се върнем обратно в Москва. Но щом като веднъж сме пристигнали, трябва да измислим нещо.

Най-после в генералното консулство в Ню Йорк беше измислено нещо грандиозно — да разпратим писмата на адресатите и да уредим на един път прием за всички.

След три дни на ъгъла на 61-ва улица и Пето авеню, в салоните на консулството, приемът се състоя.

Ние стояхме на площадката на втория етаж, по чиито стени бяха окачени огромни снимки, изобразяващи Днепрогес, жътва с комбайни и детски ясли. Стояхме до консула и с нескрит страх гледахме изкачващите се отдолу джентълмени и леди. Те се движеха като непрекъснат поток в продължение на два часа. Това бяха духове, извикани със съединените усилия на Дюранти, Фишер, Айзенщайн и още двадесетина наши благодетели. Духовете дойдоха с жените си и бяха в много добро настроение. Бяха изпълнени от желание да

направят всичко, за което ги молеха в писмата, и да ни помогнат да разберем какво представляват Съединените щати.

Гостите се ръкуваха с нас, разменяха няколко фрази и минаваха в салоните, дето на масите бяха наредени вази с крүшон и малки дипломатически сандвичи.

С душевната си простота ние мислехме, че когато се съберат всички, тогава и ние, така да се каже, виновниците за тържеството, също ще отидем в салона и също ще вдигнем чаши и ще хапнем от малките дипломатически сандвичи. Но не стана така. Разбрахме, че сме били задължени да стоим на площадката дотогава, докато си отиде и последният гост.

От салона долитаха шумни възклицания и весел смях, а ние все стояхме и стояхме, посрещяхме закъснели, изпращахме отиващи си и изобщо изпълнявахме функциите на домакини. Събраха се повече от сто и петдесет гости, а ние не можахме да разберем кой от тях е губернатор и кой — преселник от Проскуров. Това беше шумно общество: имаше много леко побелели дами с очила, румени джентълмени, плещести млади хора и високи тънки девици. Всеки от тези духове, появили се от донесените от нас пликове, представляваше несъмнен интерес и ние много страдахме, че бе невъзможно да поговорим с всеки поотделно.

След три часа потокът от гости се устреми надолу по стълбата.

До нас се приближи дребничък пълен човек с избръсната глава, по която святкаха едри капки ледена пот. Той ни погледна през увеличителните стъкла на очилата си, затръска глава и каза развълнувано на доста добър руски език:

— О, да, да, да! Добре е! Мистър Илф и мистър Петров, аз получих писмото от Фишер. Не, не, сърове, не казвайте нищо. Вие не разбирате. Зная какво ви е нужно. Ще се видим пак.

И изчезна — дребен, набит, с удивително здраво, почти желязно тяло. В суматохата на прощаване с гостите ние не можехме да поговорим с него и да разгадаем смисъла на думите му.

Няколко дни след това, когато още се търкаляхме в леглата и обмисляхме къде най-после ще намерим нужното ни идеално същество, иззвъня телефонът и непознат глас каза, че се обажда мистър Адамс и че иска още сега да се отбие при нас. Облякохме се

бързо и си блъскахме главите за какво ли сме притрябвали на мистър Адамс и кой е той.

В стаята влезе същият онзи шишко с желязното тяло, когото видяхме на приема в консулството.

— Мистъри — рече той без заобикалки. — Искам да ви помогна. Не, не, не! Вие не разбирате. Аз считам за свой дълг да помогна на всеки съветски човек, който попада в Америка.

Поканихме го да седне, но отказа. Той тичаше из нашата малка стая, като понякога ни блъскаше с изпъкналия си твърд корем. Трите долни копчета на жилетката му бяха откопчани и краят на връзката му стърчеше навън. Изведнъж нашият гост се развика:

— Аз съм много задължен на Съветския съюз! Да, да, сърове! Твърде много! Не, не говорете, вие даже не разбирате какво правите там у вас!

Той така се развълнува, че по погрешка излезе през отворената врата и се намери в коридора. Едва го вмъкнахме обратно в стаята.

— Вие сте били в Съветския съюз?

— Шуърли! — завика мистър Адамс. — Разбира се! Не, не, не! Не говорете така — „били сте в Съветския съюз“! Дълго живях там. Да, да, да! Сърове! Работих у вас седем години. Вие ме развалихте в Русия. Не, не, не! Вие не можете да разберете това!

След няколко минути общуване с мистър Адамс стана ни ясно, че ние никак не разбираме Америка, никак не разбираме Съветския съюз и изобщо нищо не разбираме като новородени телета.

Но невъзможно беше да се сърдим на мистър Адамс. Когато му съобщихме, че се каним да направим пътуване с автомобил из Щатите, той извика „шуърли!“ и изпадна в такава възбуда, че неочаквано разтвори чадъра, който беше под мишницата му, и известно време стоя под него, сякаш се пазеше от дъжд.

— Шуърли! — повтори той. — Разбира се! Би било глупаво да мисли човек, че може да опознае Америка, като седи в Ню Йорк. Вярно ли, мистър Илф и мистър Петров?

Вече по-късно, когато нашето приятелство прие доста широки размери, ние забелязахме, че изкажеше ли някаква мисъл, мистър Адамс винаги искаше потвърждение на нейната правилност и не се успокояваше, докато не получише това потвърждение.

— Не, не, мистъри! Вие нищо не разбирате! Нужен е план! План за пътуване! Това е най-важното. И аз ще ви изготвя този план. Не! Не! Не говорете. Вие нищо не можете да знаете по този въпрос, сърове!

Внезапно той съблече самото си, свали очилата си, хвърли ги на дивана (после десетина минути ги търси из джобовете си), раздипли на коленете си една автомобилна карта на Америка и се залови да чертае на нея някакви линии.

Пред очите ни той се превърна от смахнат чуждак в строг и делови американец. Спогледахме се. Не е ли това идеалното същество, за което мечтаехме, не е ли това онзи разкошен хибрид, чието създаване не би било по силите дори на Мичурин заедно с Бърбанк?

В продължение на два часа ние пътувахме по картата на Америка. Какво увлекателно занимание бе това!

Дълго обсъждахме въпроса дали да се отбием в Милуоки, щат Уисконсин, или да не се отбиваме. Там има наведнъж двама Лафолета — единият губернатор, другият сенатор. И за двамата можем да намерим препоръчителни писма. Завидно положение! Двама московчани седят в Ню Йорк и решават въпроса за пътуване до Милуоки. Ако поискат — ще отидат, ако не поискат — няма да отидат!

Старикът Адамс седеше спокоен, чистичък, коректен. Не, той не ни препоръчваше да пътуваме до Тихия океан по северния път, през Солт Лейк сити, град на Соленото езеро. Докато пристигнем там, проходите могат да се окажат заснежени.

— Сърове! — възкликаваше мистър Адамс. — Това е много, много опасно! Глупаво би било да рискува човек живота си. Не, не, не! Вие не си представяте какво нещо е пътуване с автомобил.

— Ами мормоните? — пъскахме ние.

— Не, не! Мормоните — това е много интересно. Да, да, сърове, мормоните са също такива американци като всички други. А снегът — това е много опасно.

Колко приятно беше да говорим за опасности, за проходи, за прерии! Но още по-приятно беше да изчисляваме с молив в ръка колко автомобилът е по-евтин от железницата; количеството галони бензин, необходим за хиляда мили; стойността на обета, скромния обет на пътника. Ние за пръв път чухме думите „кемп“ и „турист-хауз“. Още незапочнали пътешествието, грижехме се за съкращаване на разходите, без още да имаме автомобил, се грижехме за неговото

смазване. Ню Йорк вече ни се струваше мрачна дупка, от която незабавно трябва да се измъкнем на свобода.

Когато възторжените разговори преминаха в неразбираем вик, мистър Адамс внезапно скочи от дивана, хвана се с ръце за главата, в нямо отчаяние зажумя и стоя така цяла минута.

Ние се изплашихме.

Без да отваря очи, мистър Адамс започна да мачка шапката си в ръце и да мърмори:

— Сърове, всичко пропадна! Вие нищо не разбирате, сърове!

Тутакси се изясни онова, което ние не разбирахме! Мистър Адамс пристигнал с жена си, оставил я в автомобила и изтичал при нас за минутка, за да ни покани вкъщи на закуска, изтичал само за една минутка.

Полетяхме по коридора. В асансьора мистър Адамс дори подскачаше от нетърпение — така много му се искаше час по-скоро да се добере под крилцето на жена си.

Зад ъгъла на Лексингтън авеню, на 48-а улица, в спретнат, но вече не нов „Крайслер“ седеше млада дама със също такива очила с изпъкнали стъкла както на мистър Адамс.

— Беки! — запъшка нашият нов приятел с протегнати към „Крайслера“ пълни ръчички.

От смущение шапката му падна и кръглата му глава засвятка с отразената светлина на есенното нюйоркско слънце.

— А къде е чадърът? — попита дамата, леко усмихната.

Слънцето угасна върху главата на мистър Адамс. Той беше забравил чадъра си в нашата стая: жена си забравил долу, а чадъра горе. При такива обстоятелства стана нашето запознаване с мисис Ребека Адамс.

Ние с огорчение видяхме, че зад кормилото седна жената на мистър Адамс. Отново се спогледахме.

Не, както изглежда, това не е хибридът, който ни е нужен. Нашият хибрид трябва да може да кара автомобил.

Мистър Адамс вече се оправи и започна да философствува, като че нищо не е било. По целия път до Сентръл парк уест, дето се намираще неговата квартира, старият Адамс ни уверяваше, че най-важното за нас — това е нашият бъдещ спътник.

— Не, не, не! — викаше той. — Вие не разбирате. Това е много, много важно!

Ние се натъжихме. И без него знаехме колко важно е това.

Вратата на квартирата на Адамсови ни отвори една негърка, за полата на която се държеше момиченце на две години. Момиченцето имаше твърдо, изляно телце. Това беше един малък Адамс без очила.

То погледна родителите си и каза с тъничко гласче:

— Папа енд мама.

Папа и мама заохкаха от удоволствие и щастие.

Ние се спогледахме за трети път.

О, отгоре на всичко той има и дете! Не, това безусловно не е хибридът!

СЕДМА ГЛАВА

ЕЛЕКТРИЧЕСКИЯТ СТОЛ

Американският писател Ърнест Хемингуей, автор на неотдавна излязлата в СССР „Фиеста“, която предизвика много разговори сред съветските литературни кръгове, се оказа в Ню Йорк по същото време, когато бяхме и ние.

Хемингуей беше пристигнал в Ню Йорк за една седмица. Той живееше постоянно в Кий Уест, малко селище на най-южния край на Флорида. Оказа се едър човек с мустаци и олющен от слънцето нос. Беше с кадифени панталони, вълнена жилетка, която не се събираше на могъщите му гърди, и по домашни чехли на бос крак.

Всички стояхме прави сред хотелската стая, в която живееше Хемингуей, и бяхме заети с обикновеното американско занимание — държахме в ръце високи и широки чаши с „хай бол“ — уиски, смесено с лед. Според нашите наблюдения с това започва в Америка всяка работа. Даже когато отивахме по своя литературна работа в издателство „Ферър енд Райнхарт“, с което бяхме свързани, веселият риж мистър Ферър, издател и поет, тутакси ни помъкваше в библиотеката на издателството. Там имаше много книги, но освен това имаше и голям хладилник. От този хладилник изваждаше различни бутилки и лед на кубчета, после питаше какъв коктейл предпочитаме — „Манхатън“, „Бакарди“, „Мартини“? — и начаса се залавяше да го разбива с такава ловкост, сякаш никога в живота си не бе издавал книги, не бе писал стихове, а винаги е работил като барман. Американците обичат да разбиват коктейли.

Заговорихме за Флорида и Хемингуей веднага мина, както личеше, на любима тема:

— Когато започнете вашето автомобилно пътешествие, непременно се отбийте при мен в Кий Уест, ще ловим там риба.

И той показва с ръце какъв размер риби се ловят в Кий Уест, тоест като всеки рибар разпери колкото можеше широко ръце. Рибите излизаха мъничко по-малки от кашалот, но все пак значително по-големи от акула.

Тревожно се спогледахме и обещахме на всяка цена да се отбием в Кий Уест да ловим риба и сериозно, не на крак, да поговорим за литературата. В това отношение бяхме напълно безразсъдни оптимисти. Ако се наложеше да изпълним всичко, което бяхме обещали по отношение на срещи, щяхме да успеем да се върнем в Москва не по-рано от хиляда деветстотин и четиридесета година. Много ни се искаше да половим риба заедно с Хемингуей, не ни смущаваше даже въпросът как ще се справяме със спининга и разните там измудрени прибори.

Стана дума за това, какво сме видели в Ню Йорк и какво още бихме искали да разгледаме преди тръгването ни на Запад. Случайно заговорихме за „Синг-Синг“. „Синг-Синг“ е затворът на щат Ню Йорк. Знаехме за него от детинство, едва ли не по „изданията“, в които се описваха похожденията на прочутите детективи Нат Пинкертън и Ник Картър.

Изведнъж Хемингуей каза:

— Знаете ли, тъкмо сега при мен е моят тъст. Той се познава с началника на „Синг-Синг“. Може би ще ви уреди да посетите този затвор.

Той доведе от съседната стая едно спретнато старче, чиято тънка шия беше обхваната от много висока старомодна колосана яка. Изложихме на стареца нашето желание, в отговор на което той бавно млясна с устни, а после рече неопределено, че ще се постарее да уреди това. И ние се върнахме към предишния разговор за риболова, за пътуванията и други прекрасни неща. Стана ясно, че Хемингуей иска да отиде в Съветския съюз, на Алтай. Докато изяснявахме защо е избрал именно Алтай и хвалехме и други места в Съюза, съвсем забравихме обещанието за „Синг-Синг“. Какво ли няма да изтърси човек при един весел разговор, когато хората стоят с хай бол в ръце!

Обаче само след един ден стана ясно, че американците никак не са дърдорковци. Получихме две писма. Едното беше адресирано до нас. Тъстът на Хемингуей учтиво ни съобщаваше с него, че той вече е говорил с началника на затвора мистър Люис Люис и че ние можем да разгледаме, когато поискаме, „Синг-Синг“. Във второто писмо старецът ни препоръчваше на мистър Люис Люис.

Забелязахме тази американска черта и след това неведнъж се убеждавахме, че американците никога не говорят на вятъра. Нито

веднъж не ни се случи да се сблъскаме с онова, което у нас носи името „изтърсил“ нещо или още по-грубо — „надрънкал“.

Един наш нов нюйоркски приятел ни предложи веднъж да отидем с параход на компанията за плодове до Куба, Ямайка и Колумбия. Той каза, че можем да пътуваме безплатно, при това ще седим на една маса с капитана. По-големи почести в морето не се дават. Естествено ние се съгласихме.

— Много добре — рече нашият приятел. — Заминавайте на вашето автомобилно пътешествие, а като се върнете, обадете ми се по телефона. Всичко ще се уреди.

На връщане от Калифорния в Ню Йорк почти всеки ден си спомняхме за това обещание. В края на крайна нали и то беше дадено при коктейл. Този път това беше някаква сложна смес с големи зелени листа, захар и вишничка на дъното на чашата. Най-после от град Сан Антонио, Тексас, ние пратихме телеграма, за да напомним. И бързо получихме отговор. Той беше дори малко обиден:

ВАШИЯТ ТРОПИЧЕСКИ РЕЙС ОТДАВНА УРЕДЕН

Не можахме да направим този тропически рейс — нямаше време. Но споменът за американската точност и за умението на американците да държат на думата си и досега ни утешава, когато започва да ни терзае мисълта, че изпуснахме случая да посетим Южна Америка.

Помолихме мистър Адамс да дойде с нас в „Синг-Синг“ и той, след като многократно ни нарече „сърове“ и „мистъри“, се съгласи. На следния ден сутринта се настанихме в Адамсовия „Крайслер“ и след едночасово висене пред нюйоркските светофари най-сетне се измъкнахме от града. Изобщо онова, което се нарича улично движение, в Ню Йорк свободно може да бъде наречено улично стоене. Във всеки случай стоенето е повече от движението.

След тридесет мили път стана ясно, че мистър Адамс е забравил името на градчето, дето се намира „Синг-Синг“. Наложихме се да спрем. Край пътя един работник стоварваше от автомобил някакви хубави сандъци. Попитахме го за пътя за „Синг-Синг“.

Той незабавно остави работата си и дойде при нас. Ето още една прекрасна черта. И най-заетият американец винаги ще намери време, за да обясни кратко, смислено и търпеливо на пътника по кой път трябва да върви. При това няма да сгреша и няма да излъже. Щом казва, значи, знае.

Като завърши своите обяснения, работникът се усмихна и рече:
— Бързате за електрическия стол ли? Желая ви успех!

После още два пъти, повечето за да ни е чиста съвестта, ние проверявахме пътя и в двата случая мистър Адамс не забравяше да добави, че бързаме да седнем на електрическия стол. В отговор се чуваше смях.

Затворът се намираще на края на едно малко градче — Осенинг. Пред вратите на затвора в две редици стояха автомобили. Сърцата ни веднага се свиха, когато видяхме, че от колата, която пристигна едновременно с нас, слезе попрегърбено мило старче с две големи книжни кесии в ръце. В кесиите имаше пакети с храна и портокали. Старецът закрета към главния вход, понесе „колета“. Кой негов близък можеше да лежи в затвора? Навярно син му. И навярно старецът си мисли, че неговият син е кротко, чудесно момче, а то се оказва бандит, може би дори и убиец. Трудно е на старците.

Тържествено-грамадният, затворен с решетка вход беше висок като клетка на лъв. От двете му страни в стената бяха вградени фенери от ковано желязо. На вратите стояха трима полицаи. Всеки от тях тежеше най-малко по двеста английски фунта. И това бяха фунтове не мас, а мускули, фунтове, които служат за смазване, за усмиряване.

Мистър Люис Люис не беше в затвора. Тъкмо този ден се провеждали избори за депутати в конгреса от щат Ню Йорк и началникът заминал. Но ни казаха, че това нищо не значи. Знаят къде се намира началникът и ей сега ще му позвънят в Ню Йорк.

Само след пет минути вече беше получен отговор от мистър Люис. Мистър Люис много съжалявал, че обстоятелствата го лишават от възможността лично да ни покаже затвора „Синг-Синг“, но той е дал нареждане на своя помощник да направи за нас всичко, което е възможно.

След това ни пуснаха в приемната — бяла стая с излъскани до блясък на самовари плювалници — и затвориха решетката зад нас.

Никога не сме лежали в затвори и даже тук, сред банковата чистота и блясък, грохотът на решетката, която затвориха, ни накара да трепнем.

Помощник-началникът на „Синг-Синг“ се оказа човек с възсуха и яка фигура. Незабавно почнахме разглеждането.

Днес беше ден за свиждания. При всеки затворник — разбира се, ако той не се е провинил в нещо — могат да дойдат трима посетители. Една голяма стая е разделена с полирани парапети на квадратчета. Във всеки квадрат са поставени една срещу друга две малки пейчици, да речем, каквито има в трамвая. На тези пейки седят затворниците и техните гости. Свиждането трае един час. Пред входната врата стои тъмничар. На затворника се полага сиво затворническо облекло, но той може да не носи целия костюм. Известна негова част трябва да бъде формена — или панталонът, или сивата фланела. В стаята се носеше спокоен говор като във фоайе на кино. Децата, дошли на свиждане с бащите си, тичаха при чешмите да пият вода. Познатият ни старец не сваляше очи от своя мил син. Тихо плачеше жена, а мъжът ѝ, затворник, умърлушено гледаше ръцете си.

Обстановката на свиждането е такава, че гостите безусловно могат да предадат на затворника всякакви забранени неща. Ала това е безполезно. Всеки затворник на връщане в килията му се обискира веднага зад вратата на стаята за свиждане.

По случай изборите в затвора имаше свободен ден. Като минавахме през дворовете, виждахме неголеми групи арестанти, които се печаха на есенното слънце или играеха непозната на нас игра с топка (нашият преводчик каза, че това е италианска игра и че в „Синг-Синг“ лежат много италианци). Обаче имаше малко хора. Повечето от затворниците се намираха в това време в салона на затворническото кино.

— Сега в затвора лежат две хиляди двеста деветдесет и девет души — каза заместникът на мистър Люис. — От тях осемдесет и пет са осъдени на доживотен затвор, а шестнадесет — на електрически стол. И всичките шестнадесет души непременно ще бъдат екзекутирани, макар и да се надяват на помилване.

Новите корпуси на „Синг-Синг“ са много интересни. Несъмнено на тяхното построяване се е отразило общото равнище на американската техника за строеж на жилища, а по-специално

равнището на американския живот, онова, което в Америка се нарича „стендърд ъв лайф“.

Най-добра представа за американския затвор би дала една снимка, но за съжаление в „Синг-Синг“ не се разрешава снимането.

Ето какво представлява корпусът на затвора: шест етажа килии, тесни като параходни каюти, наредени една до друга и снабдени вместо с врати с лъвски решетки. По дължината на всеки етаж се простират вътрешни металически галерии, които се свързват помежду си със също такива металически стълби. Най-малко това прилича на жилище, и то затворническо. Утилитарността на постройката ѝ придава заводски вид. Приликата някакъв механизъм се подсилва и от това, че цялото туй нещо е похлупено с една тухлена кутия, чиито стени почти изцяло са заети от прозорци. През тях именно прониква в килията дневната и съвсем мъничко слънчевата светлина, тъй като килиите нямат прозорци.

Във всяка килия-каюта има легло, масичка и седалка на клозет, покрита с лакиран капак. На гвоздей висят радионаушници. На масата лежат две-три книги. На стената са заковани няколко снимки — красиви момичета или бейзболисти, или ангели господни, в зависимост от наклонностите на затворника.

В трите нови корпуса всеки затворник е настанен в отделна килия. Този затвор е усъвършенствуван, американизиран докрай, удобен, ако такава честна, добра дума може да се употреби по отношение на затвор. Тук е светло и въздухът е сравнително добър.

— В новите корпуси — каза ни нашият спътник — са настанени хиляда и осемстотин души. Останалите петстотин се намират в старата сграда, построена преди сто години. Да вървим.

Това беше истински султанско-константинополски зандан.

Да се изправи човек в тези килии прав, не бе възможно. Когато сядаш на леглото, коленете ти опират в отсрещната стена. Едно над друго са разположени две легла. Тъмно, влажно и страшно. Тук вече ги няма нито лъскавите клозетни седалки, нито умиротворяващите картинки с ангели.

Изглежда, че на нашите лица се бе отразило нещо, защото помощник-началникът побърза да ни развесели.

— Когато ви изпратят при мен — рече той, — ще ви настаня в новия корпус. Даже ще ви намеря килия с изглед към Хъдзън, имаме

такива за особено заслужили затворници.

И той добави вече съвсем сериозно:

— У вас, чувал съм, наказателната система има за цел поправяне на престъпника и връщането му в редовете на обществото. Уви, ние се занимаваме само с наказване на престъпниците.

Заговорихме за доживотния затвор.

— Имам сега един арестант — каза нашият придружител, — който лежи вече двадесет и две години. Всяка година подава молба за помилване и всеки път, когато разглеждат делото му, молбата решително се отхвърля — такова зверско престъпление е извършил той на времето си. Аз бих го пуснал. Това е съвсем друг човек сега. Изобщо бих пуснал от затвора половината от затворниците, понеже според мен те не представляват опасност за обществото. Но аз съм само един надзирател и лично нищо не мога да направя.

Показаха ни и болницата, библиотеката, зъболечебния кабинет, изобщо всички богоугодни и културно-просветни учреждения. Изкачвахме се с асансьорите, вървахме по прекрасните коридори. Естествено нищо от средствата за принуда — карцери и тям подобни неща — не ни показваха и ние от напълно понятна вежливост не молихме за това.

В един от дворовете се приближихме до едноетажна тухлена къща без прозорци и помощник-началникът собственоръчно отключи вратата с голям ключ. В тази къща по произнесени от щат Ню Йорк присъди се извършват екзекуциите върху електрическия стол.

Стола видяхме веднага.

Той се издигаше в просторна стая без прозорци, светлина в нея проникваше през стъклен оберлихт в тавана. Направихме две крачки по белия мраморен под и се спряхме. Зад стола на една врата, срещуположна на онази, през която влязохме, с големи черни букви беше написано: „Сайлънс!“ — „Тишина!“

През тази врата въвеждат осъдените.

Това, че молбата им за помилване е отхвърлена и че присъдата ще бъде приведена в изпълнение същия ден, съобщават на осъдения рано сутринта. Тогава именно го и приготвят за екзекуцията — избръсват на главата му малко кръгче, за да може електрическият ток безпрепятствено да свърши своята работа.

Цял ден осъденият седи в своята килия. Сега, с избръснатото на главата кръгче, той вече няма на какво да се надява.

Екзекуцията се извършва в единадесет-дванадесет часа през нощта.

— Това, дето човекът цял ден изпитва предсмъртни мъчения, е много печално — каза нашият спътник, — но тук ние не можем нищо да направим. Такова е изискването на закона. Законът разглежда тази мярка като допълнително наказание.

На този стол са били екзекутирани двеста мъже и три жени, а при това столът изглеждаше съвсем като нов.

Беше дървен жълт стол с висока облегалка и с ръчки за опиране на лактите. На пръв поглед той имаше доста мирен вид и ако не бяха кожените гривни, с които се връзват ръцете и краката на осъдения, би могъл да стои в някое високонравствено семейство. На него би седял възглухият дядо и би чел вестниците си.

Но само след миг столът ни се стори много неприятен. Особено потискаха полираните ръчки. По-добре беше да не мислим за онези, които са ги полирали със своите лакти.

На няколко метра от стола се намираха четири солидни гарови пейки. Те бяха за свидетелите. Имаше и една малка масичка. В стената беше вграден умивалник. Това е всичко, цялата обстановка, в която се извършва преминаването от лошия в добрия свят. Сигурно младият Томас Алва Едисон не е мислил, че електричеството ще изпълнява и такива мрачни задължения.

Една врата в левия ъгъл водеше в помещение с размер малко по-голям от телефонна кабина. Тук на стената се намираше мраморно разпределително табло, най-обикновено табло с тежък старомоден прекъсвач, какъвто може да се види във всяка механическа работилница или в машинната кабина на провинциално кино. Включва се прекъсвачът и ток с грамадна сила удря през шлема в главата на осъдения — ето всичко, цялата техника.

— Човекът, който включва тока — каза нашият водач, — получава сто и петдесет долара за всяко включване. От желаещи отървяване няма.

Естествено всички приказки, които бяхме чували някога, че уж трима души включвали тока и че нито един от тях не знаел кой всъщност е привел в изпълнение присъдата, се оказаха измислица. Не,

всичко това е много по-просто. Един го включва лично и всичко знае и само от едно се страхува — да не би конкурентите да му грабнат доходната работица.

От стаята, дето се извършва екзекуцията, една врата водеше в анатомическата морга, а още по-нататък имаше вече съвсем тиха стаица, запълнена до самия таван с прости дървени ковчези.

— Ковчезите се изработват от затворниците в нашия затвор — съобщи придружителят ни.

— Е, стига, като че се нагледахме! Можем да си вървим!

Внезапно мистър Адамс помоли да седне на електрическия стол, за да изпитал чувството на осъдения на смърт.

— Но, но, сърове — измърмори той, — това няма да отнеме толкова много време.

Той се настани удобно на широката седалка и тържествено изгледа всички ни. Започнаха да правят с него обикновения обред. Стегнаха го за облегалото на стола с широк кожен колан, краката му притиснаха с гривните до дъбовите крака на стола, ръцете му завързаха за ръчките. Не надянаха шлема на мистър Адамс, но той така се примоли, че до лъщящата му глава допряха оголения край на жицата. За миг стана много страшно. Погледът на мистър Адамс святкаше с необикновено любопитство. Веднага си личеше, че той е от онези хора, на които се иска всичко сами да изпитат, до всичко да се докоснат със собствените си ръце, всичко да видят и всичко да чуят лично.

Преди да напуснем „Синг-Синг“, влязохме в помещението на църквата, дето по това време имаше прожекция. Хиляда и петстотин арестанти гледаха филма „Доктор Сократ“. Тук пролича похвалният стремеж на администрацията да дава на затворниците най-нови филми. Действително „Доктор Сократ“ се прожектираше този ден в Осенинг на свобода. Обаче будеше учудване, че филмът беше от бандитския живот. Да показваш такова нещо на един затворник, беше все едно да дразниш алкохолик с бутилка водка. Беше вече късно и ние поблагодарихме за любезния прием. Лъвската клетка се разтвори и ние си излязохме. След седенето на електрическия стол мистър Адамс внезапно изпадна в меланхолия и мълча през целия път.

На връщане видяхме един камион, изхвъркнал настрана от пътя. Задната му половина беше съвсем откъсната. Тълпа обсъждаше

произшествието. На друго място още по-голяма тълпа слушаше оратор, който говореше надълго и нашироко върху днешните избори. Тук всички автомобили носеха върху задните си стъкла изборни позиви. Още по-нататък — в шубраците и горичките догаряше лудата есен.

Вечерта отидохме да погледаме щастието на средния американец — отидохме в ресторант „Холивуд“.

Беше седем часът. Голямо електрическо пано колкото половин къща светеше над входа на ресторанта. Млади хора в полувоенна униформа, приета за прислугата в хотелите, ресторантите и малките театри, ловко подбутваха влизащите. Във входа висяха снимки на голи момичета, вехнещи от любов към населението.

Както във всеки ресторант, дето се танцува, средата на „Холивуд“ беше заета от продълговата площадка. Отстрани на площадката и малко издигнати над нея, бяха наредени масички. Над всичко това се виждаше многолюден джаз.

Може да не обичате джаза, а особено лесно е да го намразите в Америка, дето е невъзможно да се скриете от него. Но изобщо казано, американските джазове свирят добре. Джазът на „Холивуд“ представляваше отлично съгласувана ексцентрична машина и беше приятно да го слуша човек.

Когато чиниите с малко интересната и никак невъодушевяваща американска супа вече стояха пред нас, иззад оркестъра неочаквано изскокнаха момичета — голи наполовина, голи три четвърти и голи девет десети. Те ревностно заскачаха по своята площадка, като понякога перата им попадаха в чиниите със супа или в бурканчетата с горчица.

Ей така навярно суровите воители на Мохамед са си представяли рая — на масата ядене, в помещението топло и хуриите вършат своето древно дело.

После момичетата още много пъти изтичаха: в паузата между първото и второто, преди кафето, през време на кафето. Собственикът на „Холивуд“ не ги оставяше да мързелуват.

Това съчетание на примитивна американска кулинария със служебно сладострастие внесе в нашите души известен смут.

Ресторантът беше пълен. Обедът тук струваше около два долара на човек. Значи, средният нюйоркски човек можеше да дойде тук

веднъж в месеца, а дори и по-рядко. Затова пък се наслаждава до насита. Хем слуша джаз, хем яде котлетче, хем се любува на хуриите и самият той танцува.

Лицата на едни от танцьорките бяха тъпи, на други — жалки, на трети — жестоки, но на всички еднакво уморени.

Сбогувахме се. Беше ни тъжно от нюйоркското щастие.

ОСМА ГЛАВА

ГОЛЯМАТА НЮЙОРКСКА АРЕНА

Членовете на клуба „Немска гощавка“ се събират всеки вторник в белия салон на нюйоркския хотел „Амбасадор“.

Самото име на клуба дава точна представа за правата и задълженията на неговите членове. Всеки плаща за себе си. На тази мощна икономическа база са се обединили доста много журналисти и писатели. Но има изключение. Почетните гости не плащат. Затова пък са задължени да произнесат някаква смешна реч. Няма значение за какво, само речта да бъде смешна и кратка. Ако просто не излезе смешна, то във всеки случай трябва да бъде кратка, защото събранията стават през време на закуската и цялото тържество трае само един час.

Като награда за речта гостът получава малка закуска и голям гипсов медал на клуба, на който медал е изобразен гуляйджия с продънен цилиндър, хъркащ под сянката на инициалите на клуба.

При общи ръкопляскания медалите се окачват на шиите на гостите и всички бързо се разотиват. Вторник е делови ден, всички членове на „Немска гощавка“ са делови хора. След един часа всички вече седят в своите офиси и правят бизнес. Движат културата или просто печелят пари.

На такова събрание видяхме директора на „Медисън скуеър гардън“, най-голямата нюйоркска арена, дето се провеждат най-големите боксови мачове, най-големите митинги, изобщо всичко най-голямо.

Този вторник гости бяхме ние, пристигналите съветски писатели, един известен американски киноартист и директорът на „Медисън скуеър гардън“, за който току-що говорихме.

Ние съчинихме реч, като наблягахме главно не на хумора, а на лаконичността и последното постигнахме напълно. Преведоха речта на английски език и единият от нас, без да се смущава ни най-малко, че се намира в такова голямо събрание на познавачи на английски език, я прочете от листчето.

Ето я в обратен превод от английски на руски:

Мистър председател и джентълмени!

Ние направихме голямо пътешествие и напуснахме Москва, за да се запознаем с Америка. Освен Ню Йорк успяхме да посетим Вашингтон и Хартфорд. Прекарахме в Ню Йорк месец и в края на този срок почувствувахме, че сме успели да обикнем вашия велик, чисто американски град.

Но внезапно ни поляха със студен душ.

— Ню Йорк съвсем не е Америка — казаха ни нашите нови приятели. — Ню Йорк е само мост между Европа и Америка. Вие все още се намирате на моста.

Тогава отидохме във Вашингтон, окръг Колумбия — столицата на Съединените щати, като лекомислено бяхме убедени, че този град вече безусловно е Америка. Привечер на втория ден със задоволство почувствувахме, че започваме по малко да се оправяме в американския живот.

— Вашингтон съвсем не е Америка — казаха ни, — това е град на държавни чиновници. Ако наистина искате да опознаете Америка, няма какво да търсите тук.

Ние покорно прибрахме своите олющени куфари в автомобила и отидохме в Хартфорд, щат Кънектикът, дето е прекарал своите зрели години великият американски писател Марк Твен.

Тук веднага честно ни предупредиха:

— Имайте предвид, че Хартфорд още не е Америка.

Когато все пак започнахме да разпитваме за местонахождението на Америка, хартфордци неопределено посочиха някъде встрани.

Сега дойдохме при вас, мистър председател и джентълмени, за да ви помолим да ни посочите къде се намира Америка, защото ние пристигнахме тук специално за да се запознаем с нея колкото може по-добре.

Речта имаше потресаващ успех. Членовете на клуба „Немска гощавка“ я аплодираха много дълго. Едва после ни стана ясно, че повечето членове на клуба не са разбрали нито дума от тази реч, тъй

като чудноватият руско-английски акцент на оратора напълно е заглушил спотаените в нея дълбоки мисли.

Впрочем мистър председателят, който седеше до нас, както изглежда, беше доловил смисъла на речта. Като обърна към нас своето слабо и умно лице, той почука с чукчето, прекрати по този начин бурята от аплодисменти и каза в настъпилата тишина:

— Много съжалявам, но и самият аз не бих могъл да ви кажа сега къде се намира Америка. Заповядайте тук пак към трети ноември хиляда деветстотин тридесет и шеста година — и тогава ще стане ясно какво е Америка и къде се намира тя.

Това беше остроумен и единствено правилен отговор на нашия въпрос. На трети ноември ще станат президентските избори и американците смятат, че едва тогава ще бъде определен пътят, по който ще тръгне Америка.

После думата беше дадена на един висок мъж, когото председателят наричаше полковник. Полковникът веднага закрещя, като поглеждаше подигравателно насъбраните.

— Моят бизнес — каза той — се състои в това, че аз давам под наем помещението на „Медисън скуеър гардън“ на всички желаещи. И всичко, което става на света, е изгодно за мен. Комунистите уреждат митинг против Хитлер — давам моя салон на комунистите. Хитлеристите уреждат митинг против комунистите — давам салона на хитлеристите. В моето помещение днес демократите проклинат републиканците, а утре републиканците ще доказват от същата трибуна, че мистър Рузвелт е болшевик и води Америка към анархия. Моят салон е за всички. Аз правя своя бизнес. Но все пак си имам убеждения. Наскоро защитниците на Бруно Хауптман, който уби детето на Линдберг, искаха да наемат моя салон за агитация в полза на Хауптман. Виж, на тези хора аз не дадох моя салон. А всички други — заповядайте, елате. Заплатете и заемайте местата, каквито и да сте — болшевики, анархисти, реакционери, баптисти — на мен ми е все едно.

Като изкряха всичко това, мъжественият полковник седна на мястото си и се зае да допива кафето си.

В „Медисън скуеър гардън“, в този „салон за всички“, според израза на полковника, ние видяхме голям боксов мач между бившия световен шампион италианеца Карнера и един немски боксьор, не най-добрия, но първокласен.

Арената на „Медисън скуеър гардън“ представлява не кръг, каквито са обикновено цирковите арени, а продълговат правоъгълник. Около правоъгълника на доста стръмни наклони се издигат редиците на столовете. Още преди мача пред очите на зрителя се открива внушително зрелище — той вижда изведнъж двадесет и пет хиляди стола: театърът има двадесет и пет хиляди места. По случай боксовия мач столове имаше и на арената, които гъсто заобикаляха високия ринг.

Силна бяла светлина падаше върху площадката на ринга. Целият останал цирк беше потънал в полумрак. Остри викове на продавачи с бели двуроги шапки се носеха из грамадната сграда. Промъквайки се между редовете, продавачите предлагаха солени ядки, солени бисквити, чуингъм и малки бутилчици с уиски. По природа американците са дъвчащ народ. Те дъвчат чуингъм, бонбони, краищата на пурите, челюстите им постоянно се движат, чукат, тракат.

Карнера участвуваше в предпоследната двойка. Той излезе на ринга под оглушителни приветствия и се огледа с онзи мрачносмутен поглед, какъвто обикновено имат всички прекалено високи и силни хора. Това е поглед на човек, който през цялото време се страхува да не смачка, да не строши, да не обезобрази някого или нещо.

В родината му, в Италия, наричат Карнера дори не по име. Той си има прякор — „Ил гиганте“. Ил гиганте е прекомерно висок и дългорък човек. Ако беше кондуктор в някой московски трамвай, би могъл свободно да приема копейки от хората, които стоят на предната платформа. Ил гиганте смъкна яркия си халат и се представи в цялото си величие — дълъг, кокалест, приличен на недостроена готическа катедрала.

Неговият противник беше набит светлорус немец със среден ръст.

Раздаде се сигнал, менажерите се посипаха от ринга и Карнера спокойно се залови да удря немеца. Даже не да го удря, а да го млати. Селянинът Карнера сякаш вършеше привычна за него селскостопанска работа. Двуметровите му ръце отмерено се вдигаха и спускаха. Често те улучваха въздуха, но в редките случаи, когато се стоварваха върху немеца, нюйоркската публика крещеше: „Карнера! Бу-у!“ Неравенството на силите на противниците беше прекалено очевидно. Карнера бе много по-висок и по-тежък от немеца.

При все това зрителите крещяха и се вълнуваха, сякаш изходът от борбата не беше предрешен. Американците са много кресливи зрители. Понякога дори ти се струва, че отиват на бокс или футбол не за да гледат, а да покрещят. През цялото време на мача се носеше рев. Ако на зрителите нещо не харесваше или смятаха, че един от боксьорите неправилно се бие, страхува се или шмекерува, всички започваха хорово да бучат: „Бу-у-у! Бу-у-у!“ и залата се превръщаше в събрание на симпатични бизони с меки шапки. Освен това с викането си зрителите помагаха на биещите се. За три и половина рунда, в продължение на които се водеше борбата между Карнера и немеца, зрителите изразходваха толкова сили, направиха толкова движения, че при правилно използване на тази енергия би могло да се построи шестетажна къща с асансьори, плосък покрив и кафетерия на първия етаж.

Третия рунд немецът започна почти ослепен. Беше засегнато едното му око. А в средата на четвъртия рунд той внезапно махна с ръка като картоиграч, на когото не върви, и напусна ринга, отказвайки се да продължи борбата.

Ужасно „бу-у-у, бу-у-у!“ огласи безпределните пространства на цирка. Това никак не беше спортменско — да напускаш ринга. Боксьорите трябва да бъдат изнасяни от ринга, тъкмо за това зрителите дават пари. Но изглежда, че на немеца толкова му беше противно да си представи как след минута или две ще получи нокаут, че той реши повече да не се бие.

Зрителите бубукаха през цялото време, докато нещастният боксьор се промъкваше зад кулисите. Те бяха така възмутени от поведението на немеца, че дори не приветствуваха много победителя. Ил гиганте вдигна скръстените си ръце над глава, после облече разкошния си като на куртизанка копринен халат, гмурна се под въжетата на ринга и солидно тръгна да се преоблича, тръгна с походката на стар работен кон, който се връща в конюшната, за да пхне дългата си муцуна в торбата с овес.

Последната двойка не представляваше интерес. Скоро заедно с всички ние излизахме от цирка. Пред входа вестникари продаваха нощните издания на „Дейли нюз“ и „Дейли мирър“, на чиито първи страници с афишни букви беше напечатено съобщение, че в четвъртия рунд Карнера победил своя противник. От момента, когато това

събитие беше станало, до момента, когато купихме вестника със съобщението за мача, беше минал не повече от половин час.

В нощното небе пламтеше електрически надпис: „Джек Демпси“. Великият шампион по бокс, завършил своята кариера на ринга, беше отворил наблизко до „Медисън скуеър гардън“ бар и ресторант, дето се събираха любителите на спорта. На никого от американците, разбира се, няма да хрумне мисълта да упрекне Демпси, че от спортсмен се е превърнал в съдържател на бар. Човекът изкарва пари, прави своя бизнес. Не е ли все едно по какъв начин са спечелени парите? По-добри са онези пари, които са повече!

Боксът може да ви харесва или да не ви харесва. Това е лична работа на всеки човек. Но боксът все пак е спорт; може би тежък, може би дори ненужен, но спорт. Що се отнася до американската борба, то тя представлява зрелище далеч не спортно, макар и удивително.

Ние видяхме такава борба в „Медисън скуеър гардън“.

За правилата на американската борба... Впрочем защо да говорим за правила, когато особеното на тази борба се състои именно в това, че няма никакви правила! Можеш да правиш каквото си щеш: можеш да изкълчваш ръцете на противника; да пъхаш пръстите си в устата му, като се мъчиш да я разчекнеш, а в това време противникът се опитва да отхапе чуждите пръсти; да скубеш косата му; просто да го биеш; да дереш с нокти лицето му; да го дърпаш за ушите; да го душиш за гърлото — всичко можеш да правиш. Тази борба се нарича „реслинг“ и предизвиква у зрителя истински интерес.

Борците се търкалят на ринга, стиснали се един друг, лежат така по десет минути, плачат от болка и гняв, сумтят, храчат, пищят, изобщо държат се гадно и безсрамно като грешници в ада.

Погнусата се увеличава още повече, когато след половин час започваш да разбираш, че всичко това е най-глупава измама, че тук няма дори обикновено улично сбиване между двама пияни хулигани. Ако един силен човек иска да счупи ръката на друг, като издебне момент, той винаги може да направи това. А при реслинга въпреки най-ужасните хватки повреда на крайниците не видяхме. Но американците вярват като деца на тази наивна измама и примират от възторг.

Нима може да се сравни това вулгарно зрелище със състезанията на каубоите! На същата правоъгълна арена, осквернена от реслинга,

ние гледахме „родео“ — състезание на говедарите от Запада.

Този път нямаше нито ринг, нито столове. Чист пясък беше посипан от единия до другия край на огромната арена. На трибуната седяха оркестранти с каубойски шапки и с всички сили надуваха своите валдхорни и тромбони.

Отвори се една врата в плътна дървена бариера и парадът на участниците започна. На славни кончета яздеха представителите на романтичните щати на Америка — каубои и каугърлз (говедари и говедарки) от Тексас, Аризона, Невада. Трепкаха полите на исполинските шапки, момичетата приветствуваха публиката с мъжествено вдигнати ръце. На арената имаше вече няколкостотин ездачи, а от вратата излизаха все нови и нови каубои.

Тържествената част свърши, започна художествената.

Един по един каубоите излизаха от вратата, яхнали ниски и лудо подскачащи бикове. По всяка вероятност на тези бикове бяха причинявали с нещо болка, преди да излязат на арената, защото те невероятно ритяха. Задачата на ездача се състоеше в това — да се задържи колкото може по-дълго на гърба на животното, без да се хваща за него и като държи в дясната си ръка шапката. От тавана висеше огромен секундомер, който можеше да се следи от цялата зала. Един каубой се държи на побеснелия бик седемнадесет секунди, друг — двадесет и пет. Бикове хвърляха на земята някои ездачи още на втората или на третата секунда. Победителят успя да се задържи нещо към четиридесет секунди. Каубоите имаха напрегнати, свенливи лица на селски момци, които не искат да се посрамят пред гостите.

Сетне каубоите един по един изскачаха на коне, като размахваха навито на гранче ласо. Вирнало опашка, пред коня тичаше с възторжен галоп теле. Пак пускаха секундомера. Неочаквано въжето на ласото излиташе от ръката на каубоя. Примката се държеше във въздуха като жива. Една секунда тя повисваше над главата на телето, а в следната секунда то вече лежеше на земята и скочилият от коня каубой тичаше към него, за да върже колкото може по-бързо телето по всички правила на тексаската наука и да го превърне в грижливо опакована, макар и отчаяно мучаща покупка.

Любителите на родеото крещяха и си записваха в тефтерчета секунди и части от секунди.

Най-трудното беше оставено на края. Сега каубоите имаше над какво да се помъчат. От вратата пуснаха бодлива зла крава. Тя летеше по арената с такава бързина, каквато никак не можеше да се очаква от това изобщо кротко животно. Каубой гонеше кравата с кон, при пълен галоп скочи на врата ѝ, хвана я за рогата и я наведе до земята. Най-важното и най-трудното беше да повали кравата на земята. Мнозина не успяваха да сторят това. Като повалеше кравата, каубоят трябваше да свърже и четирите ѝ крака и да надои в едно шишенце, което той бързо изваждаше от джоба си, поне малко мляко. За всичко това се даваше само една минута. Като издои кравата, каубоят тържествено вдигна над главата си шишенцето и радостно изтича зад преградата.

Блестящите упражнения на говедарите, техните миньорни песни и черни китари ни накараха да забравим тежките удари на боксьорските ръкавици, зиналите разлигавени уста и разплакани лица на участниците в американската борба реслинг.

Полковникът се оказа прав. На неговата арена можеше да се види и добро, и лошо.

ДЕВЕТА ГЛАВА

КУПУВАМЕ АВТОМОБИЛ И ЗАМИНАВАМЕ

На път за „Синг-Синг“, даже и преди това, още на закуската с мистър Адамс, ние започнахме да го придумваме да тръгне с нас в голямото пътуване из Америка. Понеже нямахме никакви аргументи, повтаряхме монотонно едно и също:

— Хайде, елате с нас! Ще бъде много интересно!

Уговаряхме го така, както младеж уговаря една девойка да го обикне. Той няма никакви основания за това, но много му се иска някой да го обикне. И ето го, че хленчи.

Мистър Адамс не отговаряше нищо, смутен като млада девойка, или пък гледаше да прехвърли разговора на друга тема.

Тогава ние засилвахме натиска. Измислихме мъчение, на което подлагахме добрия възрастен джентълмен цяла седмица.

— Имайте предвид, мистър Адамс, че вие ще бъдете причина за нашата гибел. Без вас ние ще пропаднем в тази страна, гъмжаща от гангстери, бензинови станции и яйца с шунка. Пред очите ви ще окелявеем в този Ню Йорк — и ще загинем.

— Но, но, сърове — говореше мистър Адамс. — Но! Не трябва така изведнъж. Непредвидливо ще бъде да се постъпи така. Да, да, да! Вие не разбирате това, мистър Илф и мистър Петров!

Ала ние безмилостно продължавахме тези разговори, чувствайки, че нашият нов приятел се колебае и че трябва колкото може по-бързо да се кове това дебеличко, затворено в изряден сив костюм желязо, докато то е още горещо.

Мистър Адамс и жена му принадлежаха към онзи сорт любещи се съпрузи, които се разбират от пръв поглед.

В погледа на мисис Адамс можеше да се прочете:

„Знам, много ти се иска да отидеш. Ти просто едва се сдържаш да не се втурнеш на път с първите попаднали ти хора. Такава натура си ти. На теб нищо не ти струва да зарежеш мен и беби. Любопитен си като негърче, макар да си вече на шестдесет и три години. Помисли, колко пъти си прекосявал Америка и с автомобил, и с влак! Ти я

познаваш като своето жилище. Но ако искаш още веднъж да я видиш, тръгвай. За теб съм готова на всичко. Само едно не ми е ясно — кой ще кара колата ви? Впрочем правете каквото искате. А за мен е най-добре никак да не мислите.“

„Но, но, Беки! — четеше се в отговор в погледа на мистър Адамс. — Ще бъде невярно и прибързано да мислиш така мрачно за мен. Никъде не искам да вървя. Просто ми се иска да помогна на хората. И после, ще загина без теб. Кой ще ми бръсне главата? Най-добре е да дойдеш с нас. Ти си още по-любопитна от мен. Всички знаят това. Ела! Тъкмо ти ще караш колата.“

„А беби?“ — отговаряше погледът на мисис Адамс.

„Да, да! Беби! Това е ужасно: аз съм забравил!“

Когато безмълвният разговор стигаше до това място, мистър Адамс се обръщаше към нас и възкличаваше:

— Но, но, сърове! Невъзможно!

— Но защо да е невъзможно? — проплакахме ние. — Всичко е възможно. Така хубаво ще бъде. Ще пътуваме, ще спираме да починем, ще отсядаме в хотели.

— Че кой отсяда в хотели! — развика се изведнъж мистър Адамс. — Ще отсядаме в туристхаузите или в кемпите.

— Ето, виждате ли — подхващаме ние, — вие всичко знаете, да заминем. Хайде да заминем! Честна дума, мисис Адамс, елате с нас! Да заминем! Да заминем цялото семейство!

— А беби? — развикаха се и двамата съпрузи.

Ние лекомислено отговорихме:

— Беби можете да дадете в яслите.

— Но, но, сърове! О, но! Вие сте забравили! Тук няма ясли. Не сте в Москва.

Това беше вярно. Не бяхме в Москва. От прозорците на жилището на мистър Адамс се виждаха голите дървета на Сентръл парк, а от Зоологическата градина долитаха пресипналите крясъци на папагалите, които подражаваха на автомобилните свирки.

— Тогава оставете я при познати — продължавахме ние.

Съпрузите се замислиха. Ала в този момент изпорти всичко самата беби, която влезе в стаята по нощничка с пошит на гърдите Мики Маус. Тя дойде да каже лека нощ, преди да си легне. Родителите с ахкане се спуснаха към своята дъщеря. Те я прегръщаха, целуваха и

всеки път се обръщаха към нас. Сега в погледите и на двамата можеше да се прочете едно и също: „Как? Да заменим това чудесно момиченце срещу тези двама чужденци? Не, това няма да стане!“

Появяването на беби ни отхвърли почти на изходните позиции. Трябваше да се почва всичко отначало. И ние започнахме нови атаки.

— Какво прекрасно дете! На колко е? Нима само на две години? На вид може да му се дадат дори осем. Необикновено самостоятелно дете! Вие трябва да ѝ предоставите повече свобода! Не ви ли се струва, че постоянната опека задържа развитието на детето?

— Да, да, да, мистъри! — говореше щастливият баща и притискаше до корема си детето. — Това е просто шега от ваша страна.

Когато сложиха детето да спи, от приличие поговорихме пет-шест минути за туй-онуй, а след това отново започнахме да преследваме нашата цел.

Направихме множество предложения за беби, но нито едно от тях не подходеше. Напълно отчаяни, изведнъж казахме, просто изтърсихме неочаквано:

— А нямате ли някоя почтена дама, която би могла да се грижи за беби през време на вашето отсъствие?

Излезе, че такава дама като че има. Ние вече започнахме да развиваме тази идея, когато мистър Адамс изведнъж се изправи. Стъклата на очилата му заблестяха. Той стана много сериозен.

— Сърове! Нужни ни са два дена, за да решим този въпрос.

Два дена се скитахме из Ню Йорк, като си омръзвахме с въпросите какво ще стане, ако Адамсови откажат да тръгнат с нас. Къде ще намерим тогава идеалното същество? И ние дълго стояхме пред витрините на магазините за пътни вещи. Торби от шотландска тъкан с ципове, раници от брезент, меки кожени куфари, одеяла и термоси — всичко тук ни напомняше за пътуване и мамеше към него.

Точно в определения срок в нашата стая се появи мистър Адамс. Не можехме да го познаем. Той беше бавен и тържествен. Всички копчета на жилетката му бяха закопчани. Така посланикът на една съседна приятелска държава отива при министъра на външните работи и съобщава, че правителството на негово величество се счита намиращо се в състояние на война с държавата, чийто представител е посоченият министър на външните работи.

— Мистър Илф и мистър Петров — рече дребният шишко, като пъхтеше и бършеше от плешивината си студената пот, — ние решихме да приемем вашето предложение.

Искахме да го прегърнем, но той не ни позволи и каза:

— Сърове, това е извънредно сериозен момент. Не бива повече да се губи време. Вие трябва да разберете това, сърове.

Тези два дена мистър Адамс не само бе взел решение, но и подробно бе разработил целия маршрут. От този маршрут на нас ни се виеше свят.

Отначало пресичаме дългия и тесен щат Ню Йорк почти по цялата му дължина и се установяваме в Скенъктъди — града на електрическата промишленост. Следваща голяма спирка — Буфало.

— Може би е много тривиално да се гледа Ниагарският водопад, но, сърове, това трябва да се види.

После по брега на езеро Онтарио и езеро Ери ще отидем в Детройт. Тук ще разгледаме заводите на Форд. След това — в Чикаго. После пътят ни отива в Канзас сити. През Оклахома попадаме в Тексас. От Тексас в Санта Фе, щат Ню Мексико. Тук ще поостанем на индианска територия. Отвъд Албукерк се прехвърляме през Скалистите планини и се озоваваме в Гран каньон. Сетне — Лас Вегас и прочутия бент на река Колорадо — Боулдър дем. И ето ни в Калифорния, след като сме пресекли хребета на Сиера Невада. След това — Сан Франциско, Лос Анжелос, Холивуд, Сан Диего. Обратно, от бреговете на Тихия океан, се връщаме покрай мексиканската граница, през Ел Пасо, Сан Антонио и Юстон. Тук се движим покрай Мексиканския залив. Вече сме в черните щати — Луизиана, Мисисипи, Алабама. Спираме в Ню Орлеан и през северния ъгъл на Флорида, през Талахаси, Савана и Чарлстон се движим към Вашингтон, столицата на Съединените щати.

Сега е лесно да пишем за всичко това, а тогава... Колко викове имаше, спорове, взаимни убеждавания! Искаше ни се навсякъде да отидем, но ни ограничаваше срокът. Цялото автомобилно пътешествие трябваше да заеме два месеца и нито ден повече. Адамсови решително заявиха, че могат да се разделят с беби само за шестдесет дни.

Пречка беше автомобилът. Какъв автомобил да купим?

Макар предварително да знаехме, че ще бъде купен най-евтиният автомобил, какъвто само може да се намери на територията на

Съединените щати, ние решихме да посетим автомобилната изложбена зала за хиляда деветстотин тридесет и шеста година. Беше ноември месец на хиляда деветстотин тридесет и пета година и залата току-що бе открита.

В двата етажа на изложбеното помещение беше събрано като във фокус цялото приказно сияние на автомобилна Америка. Нямаше нито оркестри, нито палми, нито бюфети — с една дума, никакви допълнителни украшения. Самите автомобили бяха така красиви, че не се нуждаеха от нищо. Благородният американски технически стил се състои в това, че същественото не е претрупано с нищо странично. Автомобилът е предметът, заради който хората са дошли. И тук съществува само той. Можеш да го пипаш с ръце, можеш да сядаш в него, да въртиш кормилото, да палиш фаровете, да се ровиш в мотора.

Дългите тела на скъпите „Пакарди“, „Кадилаци“ и „Ролс-Ройси“ стояха на стъклени щандове. На отделни поставки се въртяха специално полирани шасита и мотори. Въртяха се и подскачаха никелирани колелета и показваха еластичността на ресорите и амортизаторите.

Всяка фирма демонстрираше собствен технически трик, някакво усъвършенстване, направено, за да раздразни окончателно купувача, да го изкара (главно жена му) от състояние на душевно равновесие.

Всички автомобили, които беше изложила фирмата „Крайслер“, бяха в златен цвят. Има такива бръмбари, кафяво-златисти. Около тези автомобили се чуваше пъшкане. Хубавичките слабички американки със сини очи на весталки бяха готови да извършат убийство, но да имат такава кола. Мъжете им побледняваха при мисълта, че тази нощ ще трябва да останат насаме с жените си и няма къде да избягат. Много, много разговори стават в Ню Йорк през нощта след откриване на автомобилната зала! Лошо му се пише на мъжа в деня на откриване на изложбата! Дълго ще обикаля той покрай съпружеското ложе, дето, свито като котенце, лежи любимото същество, и ще мърмори:

— Миси, ами че нашият „Плимут“ е направил само двеста хиляди мили. Та това е идеална кола.

Но съществото няма дори да слуша своя мъж. То ще повтаря едно и също, едно и също:

— Искам златен „Крайслер“.

И в тази нощ честното съпружеско легло ще се превърне за мъжа в набито с гвоздеи ложе на индийски факир.

Ала ниските мощни „Кордове“ с кристални фарове, които се крият в калниците за по-голяма аеродинамичност, те карат да забравиш златните бръмбари. Американките се качват в тези коли и седят там с часове, защото нямат сили да слязат. С напълно разстроени чувства те натискат бутончето и фаровете тържествено изпълзват от калниците. Отново докосват бутончето и фаровете се скриват в своите гнезда. И отново нищо не се вижда отвън — само гладък блестящ калник.

Но всичко избледнява — и златото, и кристалът — пред изисканите и старомодни на вид форми на грамадните „Ролс-Ройси“. Отначало ти се иска да подминеш тези коли. Отначало дори се чудиш: защо стоят между аеродинамичните модели, скрити фарове и златни цветове тези черни прости коли! Но достатъчно е само да се повзреш, и ти става ясно, че именно това е най-важното. Това е кола за цял живот, кола за свръхбогати бабички, кола за принцове. Тук Миси разбира, че никога няма да постигне пълно щастие, че никога няма да стане принцеса. Защото нейният Френк изкарва в своя офис прекалено малко пари.

Никога няма да мине модата на този автомобил, той няма да остарее, както не остаряват брилянтите и самурите. Ох, там даже беше страшно да седнеш! Чувствуващ се като лорд пазител на печата, който е загубил печата и сега ще бъде уволнен.

Ние поседяхме в „Ролс-Ройса“ и решихме да не го купуваме. Това беше за нас много разкошно. Той едва ли щеше да ни свърши работа при това сурово пътешествие, което ни предстоеше. Между другото той струваше много хиляди долари.

После ние обикаляхме от кола на кола. Седяхме и в син „Бюик“, и в малък и евтин „Шевролет“, изкарвахме при натискане на бутон кордовските фарове от техните скривалища, опипвахме „Плимутите“, „Олдсмобилите“, „Стъдибейкърите“, „Хъдзъните“, „Нешовете“, дори натискахме клаксона на „Кадилака“ с такъв вид, като че ли от това зависеше да купим ли „Кадилак“, или не. Но като изтръгнахме от недрата на чудесната кола мощен степен рев, отидохме настрана. Не! Няма да я купим! Не е за кесията ни!

Посетихме и други автомобилни зали. Те се помещаваха под открито небе на празни градски места и цялото им великолепие

разваляше една голяма фирма с надпис „Използувани автомобили“.

Тук също имаше „Стъдибейкър“, „Олдсмобили“, „Кадилаци“, „Хъдзъни“ и „Плимути“. Но какво е направило времето! С никакъв ремонт не можеше да се скрие тяхната почтена старост.

— Това са коли за много богати хора — каза неочаквано мистър Адамс. — Съветвам ви да купите нов „Форд“. Използуваната кола струва евтино, но вие никога не знаете колко пъти ще се наложи да я поправяте из пътя, колко бензин и масло лапа. Не, не, мистъри, това би било глупаво — да купуваш вехтории.

И макар на всеки от тези базари да имаше под особено балдахинче автомобил, украсен със съблазнителен плакат: „Сензация на деня“ и на нас безумно ни се искаше да се сдобием с тази сензация (тя се продаваше съвсем евтино и изглеждаше просто чудесно), Адамс беше непреклонен и ни възпря от опасната покупка.

Купихме нов „Форд“.

Отначало искахме да купим „Форд“ с радиоапарат. Но ни разказаха една ужасна история. Наскоро станала катастрофа, в планините се разбила една кола. Осакатените хора няколко часа прекарвали в нея под звуците на фокстротите, които предавал оцелелият радиоприемник. След това естествено ние се отказахме от радио. Между другото то струваше четиридесет и два долара.

От отопление също се отказахме. За какво ще ни е отопление, щом все пак един прозорец трябва да държим отворен, иначе ще се запоти предното стъкло. При това отоплението струваше скъпо — дванадесет долара.

Пепелница струваше евтино, но да я купим, вече нямахме време.

С една дума, купихме най-обикновен „Форд“ — без радио, без отопление, без пепелница и без заден багажник, но затова пък с електрическа запалка.

Продаде ни го един „дийлър“ (търговец на автомобили) в долната част на града, някъде на Второ авеню и 1-ва улица, не най-аристократичният район на града. Нашият нов автомобил или както казват в Америка, „кар“, стоеше в една празна барака. В бараката беше здрачно и възмръсно. И дийлърът приличаше на гангстер и дори не изразяваше особено желание да ни продаде колата. Ако ще я купим — да я купим, ако не — няма нужда. При все това ние веднага видяхме: тъкмо това търсим. Автомобилът беше съвсем нов, с благороден миши

цвят, изглеждаше като скъп, а струваше евтино. Какво още можеше да се иска от един автомобил! Безплатни банички ли, както обичаше да казва Маяковски? Такива чудеса няма на света! Ние веднага го купихме.

Обикнахме много нашия нов кар. И когато всички грижи вече бяха привършени, когато получихме документите за право на владение на колата, когато тя вече имаше жълт номер 3С—99—74 и надпис „Ню Йорк“ и беше застрахована в случай, че налетим върху някого, а също така, ако върху нас налети някой — когато за пръв път пътувахме с нашата кола из Ню Йорк и мисис Адамс седеше зад волана, а самият мистър Адамс се помещаваше до нея, ние бяхме много горди и не разбирахме напълно защо пази мълчание веселият град. За да ни достави удоволствие, старият Адамс каза, че през целия си живот не е виждал такъв удачен, послушен, лек на ход и икономичен автомобил.

— Да, невероятно удобно и хубаво се кара. На вас невероятно ви провървя, че купихме тъкмо този автомобил — потвърди мисис Адамс.

Ние също чувствахме задоволство, че между двадесет и пет милиона американски автомобили все пак сме сполучили да вземем най-добрия.

Последната нощ прекарахме у Адамсови.

Решихме да станем колкото е възможно по-рано, за да тръгнем, докато бедната беби още спи. Но това не ни се удаде. Момиченцето ни свари в разгара на премъкване куфарите. Жално беше да гледа човек Адамсови. С лъжливи гласове те уверяваха беби, че след час ще се върнат. Негърката плачеше. Ние се чувствахме подледи.

Колата се плъзна по влажния асфалт на Сентръл парк уест, скоростомерът започна да отчита милите, ние потеглихме на далечен път.

ВТОРА ЧАСТ

ПРЕЗ ИЗТОЧНИТЕ ЩАТИ

ДЕСЕТА ГЛАВА НА АВТОМОБИЛНИЯ ПЪТ

Гордите кули на Ню Йорк останаха зад нас. Рамкираните в неръждаема стомана плоскости на „Емпайър“ светеха смътно в утринната мъгла, надвиснала над гигантския град. Тънка мъгла обвиваше върховете на „Радио сити“, „Крайслер“, „Улуърт“ и други небостъргачи с имена и без имена. Сега ние пътувахме през оживена и неугледна покрайнина.

По каменната настилка течеше мътна вода. Зелен железопътен мост на надземката пресичаше улицата на височината на петите етажи. Темпераментният нюйоркски народ лудо препускаше на автомобили по свои работи. Мяркаше се пъстра въртележка на бръснар — въртящ се стъклен цилиндър с бели, червени и сини ивици. В червена тухлена къща търгуваха с препечени сандвичи. Впрочем всички къщи тук бяха тухлени, всички бяха червени. Какво може да ти хареса тук, какво можеш да обикнеш тук?

Ню Йорк е град плашещ. Милиони хора мъжествено водят в него борба за живота си. В този град има премного пари. Премного у едни и съвсем малко у други. И това хвърля трагична светлина върху всичко, което става в Ню Йорк.

Разделихме се с този град за два месеца.

Маршрутът за първия ден беше ясен. Отиваме в Скенъктъди по федералния път № 9, през Поукипси (за изписване на тази дума на английски език трябва да се изразходват дванадесет букви), Хъдзън и столицата на щата Ню Йорк — Олбъни.

Режимът на пътуването също беше ясен. Имаме на разположение шестдесет дни и трябва да пропътуваме приблизително десет хиляди мили. Ако правим дори по двеста и петдесет мили на ден, ще изминем това разстояние за четиридесет дни. Петнадесет дни сме оставили за посещения, запознавания, изучавания и прочие. Общо петдесет и пет дни. Пет дни оставаха в запас за непредвидени обстоятелства. Към това трябва само да добавим, че милята съдържа един километър и шестстотин метра.

Куфарът с нещата ни легна в багажника, който се намираше под задната седалка. Там имаше ризи, носни кърпи, а най-важното — препоръчителни писма, нови препоръчителни писма за целия маршрут на нашето пътешествие. Получатели пак бяха професори, театрални дейци, поети, инженери, политически дейци, губернатори и сенатори.

Изобщо препоръчителен багаж имаше много.

Време е вече да изпълним обещанието да напишем отделна глава за американските пътища. Те заслужават това. Може би те заслужават дори нещо повече — цяла вдъхновена книга.

Не за пръв път се озовавахме на автомобилен път. Сега вече свикнахме, примирихме се с това блестящо пътно строителство, но първото впечатление беше незабравимо. Пътувахме по бяла железобетонна плоча, дебела единадесет дюйма. Тази идеално равна повърхност беше леко грапава и притежаваше огромен коефициент на сцепление. Дъждът не я правеше хлъзгава.

Ние летяхме по нея с такава лекота и така безшумно, както дъждовната капка се плъзга по стъклото. По цялата си дължина пътят беше разграфен с бели широки ивици. В двете посоки по него можеха да пътуват наведнъж четири коли. Практически тези пътища, подобно пътищата на древния Рим, са построени за вечни времена.

Понякога мисис Адамс ни поглеждаше жално, но ние се преструвахме, че не разбираме нейните погледи, макар всичко да беше ясно. На мисис Адамс ѝ се искаше да даде газ, но при продажбата на колата дийлърът препоръча първите няколко дни да караме с не повече от четиридесет мили в час. Това е необходимо, за да не развалим още неразработения мотор. Мистър Адамс погледна скоростомера и като видя, че красивата тънка стрелка вече се люлее към цифрата „50“, веднага се забезпокои:

— Но, но, Беки! It's impossible! Това е невъзможно! Карът е още неразработен, с него трябва да се борави много, много внимателно. Нали тъй, мистъри?

Ние още нищо не разбирахме от боравене с автомобили и само закимахме с глави, без да откъсваме очи от бялата ивица на пътя.

О, този път! В продължение на два месеца той летеше срещу нас — бетонен, асфалтов или зърнест, направен от чакъл и пропит с тежко масло.

Безумие е да се мисли, че по американския федерален път може да се кара бавно. Само желанието да си внимателен не е достатъчно. Наред с вашата кола вървят още стотици коли, отзад напират хиляди от тях, насреща летят десетки хиляди. И всички карат с все сила, като в сатанинския си порив увличат и вас. Цяла Америка лети нанякъде и, както изглежда, вече не може да спре. Стоманени кучета и птици святкат на носовете на колите.

Заедно с милионите автомобили и ние прелетяхме от единия до другия океан — песъчинка, гонена от бензиновата буря, която вече толкова години бушува над Америка!

Нашата кола летеше между строя на газолиновите станции, на всяка от които имаше шест, осем, дори и десет червени или жълти колонки. При една от тях ние се спряхме, за да напълним резервоара.

От спретнатата постройчица, в чиято голяма стъклена витрина се виждаха най-различни автомобилни мазила и прахове, излезе човек с фуражка с раирано дъно и раиран комбинезон. Разкопчаната яка откриваше раирана якичка и черна кожена пеперудка. Това е някакъв технически шик — да се носят кожени фльонги. В отвора на резервоара той пхна един гумен маркуч и колонката започна автоматично да отчита количеството на погълнатите от автомобила галони бензин. Заедно с това на брояча на колонката изскачаха цифрите, които показваха стойността на бензина. При всеки нов галон апаратът издаваше мелодичен звън. Звънът също е технически шик. Може и без звънене.

Тук ние чухме думата „сървис“, което значи обслужване.

Резервоарът е напълнен, можем да продължим. Ала джентълменът с раираната фуражка и кожената фльонга не считаше мисията си за завършена, макар да беше направил това, което му се полагаше да направи — продаде ни единадесет галона бензин, точно толкова, колкото искахме. Започна великият американски сървис.

Човекът от газолиновата станция (в Щатите бензинът се нарича газолин) вдига капака на колата и с металическа линейка с деления проверява нивото на маслото в мотора. Ако е необходимо да се добави масло, той тутакси ще го донесе в красиви консервени кутии или във високи широкогърди бутилки. Стойността на маслото естествено се заплаща.

След това се проверява налягането на въздуха в гумите. Ние поддържахме налягане в предните гуми тридесет и шест английски фунта, а в задните — тридесет. Излишният въздух ще изпуснат, ако не е достатъчен — ще прибавят.

После раираният джентълмен обръща внимание на предното стъкло. Той го избърсва с чисто и меко парцалче. Ако стъклото се е замърсило много, то се изтрива със специален прах.

Всичко това се прави бързо, без суетене. През време на тази работа, която не струва нито цент на пътника, човекът от газолиновата станция ще ви разкаже за пътя и за времето, които ви очакват по вашия маршрут.

И така всичко е наред и като че ли няма какво повече да се направи в областта на обслужването на автомобила. Но тук на размякнатия от сървиса пътник започва да се струва, че дясната предна врата на колата се затваря недостатъчно плътно. Като се усмихва доброжелателно, раираният джентълмен изважда от задния си джоб инструменти — и след две минути вратата е в ред.

Освен това пътникът получава прекрасна карта на щата, напечатана от някаква нефтена компания, търгуваща с бензин по пътищата. Има карти „Стандърд ойл“, „Шел“, „Сокони“, „Коноко“, „Есо“ или „Есо лубо“. Всички те са отлично напечатени на прекрасна хартия, много леко се четат и дават абсолютно точни и най-последни сведения. Не може да се случи да ви дадат карта, която отразява състоянието на пътищата през миналата година. Всички карти са нови и ако на някой от пътищата се извършва сериозен ремонт, то и това е посочено в картата. На обратната ѝ страна са изброени хотелите и туристическите хижи, в които може да се пренощува. Изброени са даже забележителностите, разположени по пътя.

Целият сървис е безплатно приложение към купения бензин. Същият сървис ще ви бъде оказан дори ако купите само два галона бензин. Разлика в обслужването тук не познават. Някакво старо „Шевролетче“ и блесналият многохиляден „Дюзенберг“, чудото на автомобилната зала от хиляда деветстотин тридесет и шеста година, ще намерят тук еднакво точно, бързо и спокойно обслужване.

На раздяла човекът от газолиновата станция ни каза, че той лично би пътувал с нова кола със скорост не четиридесет мили в час, а тридесет — и не само първите петстотин мили, а цялата първа хиляда.

Затова пък моторът после ще работи идеално. От това мисис Адамс беше съвсем убита, усмихваше се печално и поддържаше скорост двадесет и осем — двадесет и девет мили.

Ние пък, мъжете, се занимавахме с изчисления. Колко приятно е да бъдеш делови, когато нямаш никаква работа. Нашият благороден миши „Форд“ показва, че разходва на всеки шестнадесет мили един галон бензин. В щата Ню Йорк бензинът струва шестнадесет цента галона. Значи, пълният резервоар с четиринадесет галона на стойност два долара и двадесет и четири цента ни даваше възможност да минем двеста двадесет и четири мили. Милите привеждахме в километри и излизаше, че стойността на автомобилното пътуване в Щатите е много по-ниска, отколкото в Европа.

Тази утешителна аритметика ни помагаше да понасяме обидите, които ни причиняваха надминаващите ни автомобили. Има нещо обидно в това, че ви изпреварват. А в Америка страстта да се изпреварват е развита необикновено силно и води до още по-голямо увеличаване броя на катастрофите, аварията и тям подобен сорт приключения по пътищата, който в Америка носи наименованието „ексидънт“. Американците карат бързо. Всяка година те карат все по-бързо — пътищата всяка година стават все по-добри, а моторите на автомобилите все по-мощни. Карат бързо, смело и, общо взето, невнимателно. Във всеки случай кучетата в Америка повече разбират какво представлява автомобилният път, отколкото самите автомобилисти. Умните американски кучета никога не изтичват на шосето, не бягат с оптимистичен лай подир колите. Те знаят как свършва това. Ще те смачкат, и толкоз. Хората в това отношение са някак си по-безгрижни.

Спряхме да закусим в един крайпътен ресторант с фирма „Обядвай и танцувай“. Бяхме сами в голямата възтъмна стая с площадка за танци по средата.

От малки като за гаргара чашки ние ядяхме кафеникава супица и хрупахме „крекъри“ — мънички възсолени сухарчета, които оправдаваха своето име с нечуван трясък в зъбите. Когато се заловихме с големите „ти боун стейки“ — бифтеци от замразено месо с Т-образна кост, — със старичък „Форд“ пристигна самият стопанин на ресторантско-увеселителния агрегат „Обядвай и танцувай“. Той започна да мъкне от колата в салона наръчи сухи царевични стъбла и

да украсява с тях стаята. Тази вечер ще се събере младежта от околността и ще има танци. Всичко това изглеждаше много мило, мирно, дори патриархално. А бяхме се отдалечили от Ню Йорк само на сто мили. Само на сто мили зад нас се намираше най-гръмливото селище в света, а тук вече има тишина, провинциален, главозамайващ флирт през време на танците, някакви стъбла, дори цветенца.

Пред самите врати на тихия ресторант минаваше матовият бетон на първокласния път. Отново се разтвори раната в сърцето на мисис Адамс, когато тази леди седна зад кормилото. Тридесет мили в час — и нито една миля повече!

Чужденец, дори и да не владее английски език, може спокойно да излезе на американския път. Той няма да се заблуди тук, в чуждата страна. По тези пътища самостоятелно може да се оправи дори дете, дори глухоням. Те грижливо са номерирани и номерата се срещат така често, че е невъзможно да сгресиш посоката.

Понякога два пътя временно се сливат в един. Тогава на крайпътния стълб са сложени два номера. Номерът на федералния път отгоре, номерът на пътя на щата — под него. Понякога се сливат в едно пет пътя, седем, даже десет. Тогава броят на номерата нараства заедно със стълба, на който те са прикрепени, и указателят започва да прилича на древен индиански тотем.

По пътищата има най-различни знаци. Но — забележителна особеност! — между тях няма нито един излишен, който би отвлякъл вниманието на водача. Знаците са поставени ниско над земята, от дясната страна, така че шофьорът ги вижда, без да откъсва поглед от пътя. Те никога не са условни и не искат никаква разшифровка. В Америка никога няма да срещнеш някакъв тайнствен син триъгълник в червен квадрат — знак, над чийто смисъл можеш да си блъскаш главата с часове.

Повечето от пътните знаци са покрити с кръгли огледални стъклъца, които през нощта отразяват светлината на автомобилните фарове. По такъв начин знакът свети от само себе си. Черни надписи върху жълт фон (това са най-забележимите цветове) предупреждават: „Бавно“, „Училищна зона“, „Стоп! Опасно!“, „Тесен мост“, „Пределна скорост — 30 мили“, „Пресечка на пътя“ или: „След триста фута има хлътнатина“. И наистина точно след триста фута ще има хлътнатина. Впрочем такива надписи, както и хлътнатини, се срещат тъй рядко.

На кръстопътищата се издигат стълбове с дебели дървени стрели. На стрелите — имената на градовете и броят на милите до тях.

С шум и вой летяха срещу нас тежки сребърни автоцистерни с мляко. Те караха мляко за седемте милиона нюйоркско население. Ще загубиш и ума и дума, когато отпред се покажат грамадните млечни коли, приближаващи се с бързината на ураган. Особено великолепни са цистерните нощем, когато, опасани с гирлянди от зелени и червени светлинни, безспирно летят към Ню Йорк. Седем милиона души искат да пият мляко и то трябва да бъде доставено навреме.

Още по-величествено изглеждат камионите със специални ремаркета, които превозват наведнъж по три или четири нови автомобили. На разстояние приблизително до хиляда мили транспортът с камиони струва по-евтино, отколкото по железниците. И отново върху нас налита буря, но този път тя святка с лак и никел. За секунда затваряме очи от непоносимия блясък и продължаваме напред.

Пътищата са едно от най-забележителните явления на американския живот. Именно на живота, а не само на техниката. Съединените щати имат стотици хиляди мили така наречените *high ways*, пътища от висока класа, по които се извършва редовното автобусно съобщение. Автобусите се носят по разписание със скорост шестдесет мили и пътуването с тях струва двойно по-евтино, отколкото по железниците.

През всяко време на денонощието, през всяко време на годината, в най-лошото време като бесни летят из Америка пътнишките автобуси. Когато виждаш през нощта летящата през пустинята тежка и страшна машина, неволно си спомняш бретхартовските пощенски дилижанси, управлявани от смели колари.

Автобусът се носи по чакълестото шосе. Той преобръща големите камъни, а малките увлича подире си. Закъснение не може да има. Къде сме ние? В щата Ню Мексико. По-бързо, още по-бързо! Младият шофьор добавя газ. Карлсбад, Лордсбург, Лас Крузес! Колата се изпълва с шум и вятър, в който дремещите на своите места пътници слушат великата мелодия на американския материк.

Америка е разположена на голям автомобилен път.

Когато затваряш очи и се опитваш да възкресиш в паметта си страната, в която си прекарал четири месеца — представяш си не Вашингтон с неговите градини, колони и пълна сбирка от паметници,

не Ню Йорк с неговите небостъргачи, с неговата нищета и богатство, не Сан Франциско с неговите стръмни улици и висящи мостове, не планините, не заводите, не каньоните, а два кръстосани пътя и газолинова станция върху фона на електропроводи и рекламни плакати.

ЕДИНАДЕСЕТА ГЛАВА

МАЛКИЯТ ГРАД

Спряхме в един малък град и обядвахме в аптеката.

Тук трябва да обясним какво представлява малкият американски град и що за аптека е това, в която може да се обядва. Тази история може да бъде наречена: „Провизор без мистика или Тайната на американската аптека“.

Когато големите американски делови хора в надпреварата си за печалби насочили своето внимание към аптечното дело, преди всичко ги заинтересувало с какво се занимават зад своите преградки провизорите.

Какво разтриват те там, навъсили важно лица, с пестниците в своите дебели фаянсови хаванчета? Лекарства? Че колко са тези лекарства в света? Петдесет, сто, нека са сто и двадесет! Сто и двадесет смъкващи огъня, възбуждащи или болкоуспокояващи лекарства! А защо да ги приготвяват по занаятчийски в аптеките? Те трябва да се произвеждат масово във фабрики.

От това, че лекарствата започнали да се приготвят във фабрики, на болния не станало по-леко — лекарствата не поевтинели. Но провизорите загубили своето възнаграждение. Него го грабнали аптечните фабриканти.

За да увеличат своите доходи, измамените провизори започнали да продават сладолед, разхладителни води, дребна галантерия, играчки, цигари, кухненски съдини — с една дума, съвсем се провалили.

И сегашната американска аптека представлява голям бар с висок тезгях и въртящи се роялни табуретки пред него. Зад тезгяха се суят ризи момци с килнати настрана бели пилотки или кокетни, накъдрени за няколко години напред момичета, приличащи на нова, току-що станала на мода кинозвезда. Понякога те приличат на Кей Френсис, понякога на Грета Гарбо, а по-рано всички са мязали на Глория Свансон. Момичетата разбиват каймак, пускат от никелираните

кранове шумни струи газирана вода, пекат кокошки и със звън хвърлят в чашите парченца лед.

Ала макар аптеката отдавна-отдавна да се е превърнала в закусьчна, въпреки това нейният собственик е задължен да бъде провизор, да има по някакъв начин научен багаж, абсолютно необходим при поднасяне на кафето, сладоледа, препечения хляб и другите подобни аптечни стоки.

В най-отдалечения ъгъл на веселото заведение се намира стъклено шкафче с бурканчета, кутийки и шишенца. Трябва да прекараш в аптеката половин час, за да забележиш най-сетне това шкафче. Там държат лекарствата.

В Ню Йорк е оцеляла една аптека, в която провизорът лично изготвя илачите. О, това е знаменито заведение, забулено с ореола на медицинската тайна! Като доказателство, че тука наистина лекарствата се приготвяват ръчно, собственикът на аптеката е изложил на прозореца куп стари, пожълтели рецепти. Всичко това изглежда като бърлога на средновековен алхимик. Даже да те е страх да влезеш! Друго нещо е обикновената аптека. В нея можеш да похапнеш, да си купиш джобен часовник или будилник, тенджерата или играчка, можеш да си купиш или да вземеш за временно ползване книга.

Ние скръбно погледнахме листа. Обед № 1, обед № 2, обед № 3, обед № 4. Динър нъмбър уан, динър нъмбър туу, динър нъмбър трий, динър нъмбър фоур! Обед номер четири струва двойно по-скъпо от обед номер две. Но това не значи, че той е двойно по-хубав — не, той просто е двойно по-голям. Ако в обед номер две блюдото под наименование „кънтри сосидж“ се състои от три окастрени кренвирша, то в обед номер четири тези окастрени „сосиджи“ ще бъдат шест, но вкусът ще си остане същият.

След обяда се заинтересувахме от духовна храна, с която в аптеката също търгуваха. Тук имаше грозно оцветени фотографски картички с изгледи от местните забележителности, много евтини — две парчета за пет цента. Черните струваха по пет цента парчето. Цената беше правилно определена: черните картички бяха прекрасни, а цветните — голям боклук. Разгледахме полицата с книгите. Всичко беше само романи: „Да бъдеш грешник, е мъжка работа“, „Пламъкът на догорялата любов“, „Първата нощ“, „Флиртът на женените“.

— Не, не, сърове — рече мистър Адамс, — не трябва да се сърдите. Вие се намирате в малко американско градче.

Мнозина си представят Америка като страна на небостъргачите, където ден и нощ се чува тракането на надземните и подземни влакове, адският рев на автомобилите и непрекъснатият отчаян вик на борсовите маклери, които се носят сред небостъргачите и размахват падащите всяка секунда акции. Тази представа е упорита, отдавнашна и привична.

Естествено всичко има — и небостъргачи, и надземни железници, и падащи акции. Но това принадлежи на Ню Йорк и Чикаго. Впрочем даже и там борсовите агенти не летят по тротоарите, не събарят на земята американските граждани, а се въртят незабелязано за населението в своите борси и вършат в тези монументални сгради най-различни некрасиви машинации.

В Ню Йорк има доста много небостъргачи. В Чикаго — малко по-малко. А в другите големи градове те са съвсем малко — по два, по три в град. Стърчат там някак самотно, също като водопроводна кула или пожарна наблюдателница. В малките градове небостъргачи няма.

Америка е предимно страна едноетажна и двуетажна. По-голямата част от американското население живее в малки градчета, в които жителите са три хиляди души, пет, десет, петнадесет хиляди.

На кой пътник не е познато първото, неповторимо чувство на развълнувано очакване, което обхваща душата при влизане в град, в който никога не е бил! Всяка улица, всяка пресечка откриват за жадуващите очи на пътника все нови и нови тайни. Привечер започва да му се струва, че той вече е успял да обикне този град. От вида на уличната тълпа, от архитектурата на сградите, от миризмата на пазара, най-сетне от цвета, присъщ само на този град, у пътника се натрупват първите, най-верните впечатления. Той може да прекара в града година, да проучи всички негови кътчета, да си намери приятели, после да забрави имената на тези приятели, да забрави всичко проучено така добросъвестно, но първите впечатления той никога няма да забрави.

Нищо подобно не може да се каже за американските градове. Има, разбира се, и в Америка няколко града, които притежават свое неповторимо лице — Сан Франциско, Ню Йорк, Ню Орлеан или Сайта Фе. От тях можеш да се възхищаваш, можеш да ги обикнеш или

намразиш. Във всеки случай те извикват някакво чувство. Но почти всички останали американски градове си приличат един на друг както петте канадски близнаци, които бърка даже и тяхната нежна мама. Това обезцветено и обезличено струпване на тухли, асфалт, автомобили и рекламни плакати извиква у пътника само чувство на досада и разочарование.

И ако в първия малък град пътникът влиза с чувството на развълнувано очакване, във втория град това чувство явно изстива, в третия се сменя с учудване, в четвъртия — с иронична усмивка, а в петия, седемнадесетия, осемдесет и шестия и сто и петдесетия се превръща в равнодушие, сякаш срещу автомобила летят не нови, непознати градове на незнайна страна, а обикновени железопътни гари с неизбежната камбана, казан с вряла вода и дежурен с червена шапка.

През града минава главната улица. Тя непременно се нарича или Мейн стрийт (което значи тъкмо главна улица), или Стейт стрийт (улица на щата), или Бродуей.

Всеки малък град иска да прилича на Ню Йорк. Има Нюйоркове с две хиляди жители, има и с хиляда и осемстотин. Срегнахме дори едно Нюйоркче с деветстотин жители. И това беше истински град. Жителите му ходеха по своя Бродуей с вирнати към небето носове. Не се знае само чий Бродуей те смятаха за главен — своя или нюйоркския.

Архитектурата на къщите по главната улица не може да достави на окото художествена наслада. Това са тухли, съвсем голи тухли, иззидани в двуетажни кубове. Тук хората печелят пари и никакви отвлечени украшения не се полагат.

Тази долна част на града се нарича „бизнес сентър“ — делови център. Тук се помещават търговските заведения, деловите кантори, киното. Тротоарите са безлюдни. Затова пък платната на улиците са запълнени с автомобили. Те заемат всички свободни места от двете страни. Забранено е спирането само срещу пожарните кранове или входовете, за което свидетелствува надпис: „No parking“! „Паркирането забранено“!

Понякога това се превръща в мъчително занимание — да намериш място, където можеш да оставиш колата, както говорят русите в Америка — „да се паркираш“. Една привечер ние се оказахме в Сан Диего, град на тихоокеанския бряг. Трябваше да оставим някъде

колата, за да обядваме. И ние цял час се лутахме из града, изгаряни от желание „да се паркираме“. Градът беше така препълнен с коли, че не се намери място още за една, само за една кола.

Характер на малкия американски град придават не сградите, а автомобилите и всичко, което е свързано с тях — бензиновите колонки, ремонтните станции, магазините на „Форд“ или „Дженеръл моторс“. Тези черти са присъщи абсолютно на всички американски градове. Може да пропътувате хиляда мили, две хиляди, три — променя се природата, климатът, ще се наложи да превъртите часовника си напред, но градчето, в което ще спрете да нощувате, ще бъде като това, което ви се е изпречило на пътя преди две седмици. В него също така няма да има минувачи, ще има пак толкова, ако не и повече, автомобили отстрани на улицата, фирмите на аптеките и гаражите ще светят със същия неон или аргон. Главната улица пак ще се нарича Бродуей, Мейн стрийт или Стейт стрийт. Може само къщите да бъдат построени от друг материал.

„Резиденшъл парт“, жилищната част на града, е вече съвсем пуста. Тишината се нарушава само от шушненето на гумите на прелетяващите коли. Мъжете работят в своя „бизнес сентър“, домакините се занимават с чистене. В едноетажните или двуетажни къщурки съскат прахосмукачките, преместват се мебели, избърсват се златните рамки на фотографски портрети. Работа много, в къщурката има шест или седем стаи. Достатъчно е да влезеш в една къщурка, за да знаеш какви мебели има в милионите други къщурки, да знаеш дори как са подредени те. В разположението на стаите, в подреждането на мебелите — във всичко съществува поразително сходство.

Къщурките с дворове, където непременно стърчи лек дъсчен гараж, който не се заключва, никога не са отделени със стобори една от друга. Циментова пътека води от вратата на къщата до тротоара. Дебел слой окапали листа лежи върху квадратни градински лехи. Спретнатите къщурки сияят под светлината на есенното слънце.

Понякога онази част на „резиденшъл парт“, където живеят заможните хора, прави смайващо впечатление. Тук цари такава идилия на богатството, че ти се струва — това може да съществува само в приказките. Черни бавачки с бели престилки и шапчици разхождат малките джентълмени. Рижокоси момиченца със сини очи търкалят

леки жълти обръчи. Прекрасни „туринг кари“ стоят пред богатите вили.

А редом е този висш свят съвсем близко се намира суровият, железен и тухлен „бизнес сентър“, винаги възстрашният американски делови център, дето всички сгради напомнят пожарникарски сайванти, където се печелят парите за току-що описаната идилия. Между тези две части има такава рязка разлика, че отначало не ти се вярва — наистина ли са в един град. Уви, те винаги са заедно! Тъкмо поради това е така страшен деловият център, защото всичките му сили отиват за създаване идилията на богатите хора. И твърде много може да разбере човек, когато посети малкия град. Все едно къде ще го гледа — на Изток, на Запад или на Юг. Това ще бъде без значение.

Колата лети по пътя, мяркат се градчета. Какви пищни имена! Сиракуза, Помпей, Батавия, Варшава, Каледония, Ватерлоо, Женева, Москва, чудна мъничка Москва, където в аптеката поднасят закуска номер две: топли тиганички, полени с кленов сок; където на обед се полагат пресни солени краставички; където в киното прожектират филм от живота на бандитите — чисто американска Москва.

Има няколко Парижа, Лондони. Има Шанхай, Харбин и десет Петербурзи. Москва има в щата Охайо, има и още две Москви в два други щата. Един от Петербурзите има цели сто хиляди жители. Има Одеса. Не е беда, че край Одеса няма не само Черно море, но изобщо никакво море. Намира се тя в щата Тексас. Какъв ли одесец е бил запокитен така далече? Намерил ли е той там своето щастие — това, разбира се, вече никой не знае. Има Неапол и Флоренция. До Неапол вместо Везувий дими коминът на консервена фабрика, а във Флоренция навярно е съвсем безсмислено да водиш разговор за фрески и тям подобни малко интересни и неносещи сигурен доход предмети.

Затова пък във всички тези градове можеш да си купиш автомобил последен модел, електрически хладилник (мечта на младоженците), в къщите тече от крановете студена и топла вода, а ако градецът е по-хубав и в него има приличен хотел, тогава в стаята ви ще има три вида вода — топла, студена и ледена.

В града има няколко църкви — методистка, конгрегационна, баптистка. Непременно ще се намери многоколонна сграда на църквата „Християнска наука“. Но ако не сте баптист, не сте и методист и не вярвате в шарлатанския бог на „Християнска наука“, тогава ви остава

само да отидете в „Мувинг пикчърз“ да гледате прекрасно снет, прекрасно звучащ и тъп по глупавото си съдържание филм.

Във всеки малък градец има отлични училищни сгради на началното и средно училище. Дори може да се смята за правило, че най-хубавата сграда в малкия градец непременно ще е училищната. Но след училище момчетата гледат в киното похожденията на гангстерите, играят на улицата на гангстери и непрекъснато стрелят с револвери и леки картечници („машийн гън“), които се изработват от фабриките за играчки в невероятни количества.

Безизходна е автомобилно-бензинената мъка на малките градчета.

Много от бунтуващите се писатели на Америка са излезли от градчетата на Средния Запад. Това е бунт против еднообразието, против умъртвяващата и нямаща край гонитба на долари.

Някои градчета вземат героични мерки поне с нещичко да се отличават от своите еднотипни събратя. При входа в града се окачват фирми. Просто съвсем като над входа на някое дюкянче, за да знае купувачът с какво търгуват тук.

„РЕДУИД СИТИ“!

И надпис в стихове: „Клаймът бест бай гавърнмънт тест“ — „Най-добрият климат според мнението на правителството“. Тук търгуват с климат.

Може би климатът тук да е най-добрият, но животът е също такъв, както и в градовете, които нямат разкошен климат.

Главната улица. Зад големи стъкла стоят автомобили, обвити по случай приближаване на Нова година в прозрачна хартия и завързани с цветни лентички. Зад стъкла с по-малък размер — учени аптекари изстискват сок от портокали или пържат яйца с бекон, а през целия град, не по насип и не по мост, а просто по улицата минава с пълен ход дълъг товарен влак. Люшка се и гръмко звъни камбанката на локомотива.

Ето това е малкият градец, все едно дали той е Париж или Москва, Кайро или един от безбройните американски Спрингфилди.

ДВАНАДЕСЕТА ГЛАВА

ГОЛЕМИЯТ МАЛЪК ГРАД

Пътуването с автомобил през Америка прилича на пътешествие през океан, еднообразен и величествен. Когато и да излезеш на палубата, сутрин ли, вечер ли, в буря или при тихо време, в понеделник или в четвъртък — винаги около теб ще има вода, която край няма. Когато и да погледнеш през прозореца на автомобила, винаги пред теб ще има прекрасен гладък път с газолинови станции, туристически хижи и рекламни плакати от двете страни. Всичко това си видял вече вчера и онзи ден и знаеш, че ще видиш същото утре и в другия ден. И обедът в щата Охайо ще бъде също такъв, какъвто беше вчера, когато минахме през щата Ню Йорк. Също както на парахода, дето промяната на ширината и дължината не внася изменения в обедното меню и в дневния ред на пътниците. В това последователно еднообразие е колосалният размах и несметното богатство на Съединените щати. Преди да говорим за американския Изток — това е земя планинска или пустинна, или гориста, — иска ни се да кажем за нея най-главното, най-важното: това е земя автомобилна и електрическа.

Пътуването ни едва започна, а ние вече успяхме да нарушим най-важната точка на изготвения от мистър Адамс дневен ред.

— Сърове! — говореше той преди тръгването ни. — Пътуването по американските пътища е сериозно и опасно нещо.

— Но нали американските пътища са най-добрите в света! — възразявахме ние.

— Да, да, да, мистъри, тъкмо затова те са и най-опасните. Но, но, не ми възразявайте. Вие просто не искате да разберете. Колкото по-добри са пътищата, толкова с по-голяма скорост се движат автомобилите. Не, не, не, сърове! Това е много, мно-ого опасно. Трябва да се уговорим точно — настъпи ли вечерта, спираме да ноцуваме. И — свършено. Финишд!

Тъкмо така се и уговорихме да постъпваме.

Но ето че вечерта ни свари на път, а ние не само, че не спряхме, както искаше това мистър Адамс, но запалихме фаровете и продължавахме да се носим по най-дългия щат Ню Йорк.

Наближавахме световния център на електрическата промишленост — град Скенъктъди.

Страшно е да летиш вечер по големия американски път. Отдясно и отляво — тъмнина. Но в лицето като светкавици шибат прожекторите на насрещните автомобили. Те летят един след друг, малки урагани от светлина, с кратко и зло котешко съскане. Скоростта е същата, както и през деня, но ти се струва, че тя е нараснала двойно. Напред по дългия наклон се е проточил цял движещ се булевард от парадни светлини, редом с които почти се губят червените сигнали на бягащите пред нас автомобили. През задното прозорче на колата постоянно прониква нетърпеливата светлина на настигащи ни фарове. Не можеш нито да спреш, нито да намалиш ход. Трябва да гониш все напред и напред. От равномерните заслепяващи избухвалия на светлина човек започва спазматично да се прозява. Сънно безразличие обхваща душата. Вече не можеш да разбереш накъде отиваш и защо отиваш. И само някъде дълбоко в мозъка е заседнала ужасна мисъл: „Ей сега някой весел и пиан идиот с оптимистична усмивка ще се вреже в нашата кола и ще стане екзидънт — катастрофа.“

Мистър Адамс се въртеше на своето място до жена си, която с истинска американска увереност се включи в безумния темп на това нощно надбягване.

— Е, Беки, Беки — мърмореше той в отчаяние. — What are you doing?... Какво правиш? It's impossible!

Той се обърна към нас. Очилата му тревожно блеснаха.

— Сърове! — произнесе той с глас на пророк. — Вие не разбирате какво нещо е автомобилна катастрофа в Америка!

В края на краищата той постигна това, че мисис Адамс значително намали скоростта и се отказа от удоволствието да надминава камионите. Той ни научи да свикнем с монашеския режим на истински пътници с автомобил, които са си поставили за цел да проучат страната, а не да оставят своите кости в грижливо изкопаната крайпътна канавка.

Едва много по-късно, към края на пътуването, ние оценихме неговите съвети. За година и половина участие в Световната война

Америка е загубила петдесет хиляди убити. А за последната година и половина по пътищата на Америка от автомобилни катастрофи са загинали петдесет и шест хиляди мирни жители. И в Съединените щати няма такава сила, която би могла да предотврати това масово убийство.

До Скенъктъди оставаха още около двадесетина мили, а градът вече демонстрираше своята електрическа мощ. Над пътя се появиха лампи. Продълговати като пъпеши, те даваха силна и в същото време не заслепяваща жълта светлина. Виждаше се как тя се кълби в тези лампи; не светлина, а чудновато светещо вещество.

Градът се приближи незабелязано. Това е качество на американските градове, към които се приближаваш с автомобил. Пътят си остава същият, само повече стават рекламите и газолиновите станции. Един американски градец беше окачил, преди да се влезе в главната улица, плакат:

НАЙ-ГОЛЕМИЯТ МАЛЪК ГРАД В СЪЕДИНЕНИТЕ ЩАТИ

Това определение — най-големият малък град — прекрасно подхожда за Скенъктъди, пък и за повечето от американските градове, възникнали край големи заводи, житни елеватори или нефтено местонахождение. Това е същият малък американски град със своите „бизнес сентър“ и „резиденшъл парт“, със своя Бродуей или Мейн стрийт, само че по-разраснат на дължина и ширина. Изобщо това е, разбира се, голям град. В него има много асфалт, тухли и електрически лампи, може би даже повече, отколкото в Рим. И положително повече, отколкото в Рим, електрически хладилници, перални, прахосмукачки, бани и автомобили. Ала този град е извънредно малък духовно и в този смисъл би могъл изцяло да се помести в една малка напречна уличка.

В този град, където с пределно умение се изработват най-малките и най-големите електрически машини, каквито някога е имало в света, от машинките за разбиване на яйца до електрическите генератори за хидростанцията Боулдър дем на река Колорадо, станала такава история.

Един инженер обикнал жената на друг инженер. Работата свършила с това, че тя се развела с мъжа си и се омъжила за любимия човек. Целият малък голям град знаел, че това бил идеално чист роман, че жената не изменяла на мъжа си, че търпеливо чакала развода. Дори самият американски бог, придирчив като начинаещ прокурор, и той не би намерил за какво да се заяде. Младоженците заживели нов живот, щастливи, че мъченията им свършили. Но всъщност техните мъчения едва започвали. Престанали да ги посещават, престанали да ги канят на гости. Всички се отдръпнали от тях. Това бил истински бойкот, особено страшен, защото ставал в големия малък град, където основните духовни интереси се заключават в посещения и канене на познати за игра на бридж или покер. В края на краищата всички тези хора, които изгонили младата двойка от своето общество, дълбоко в душите си ни най-малко не се интересували кой с кого живее, но порядъчният американец не трябва да се развежда. Това е неприлично. И всичко довело дотам, че човекът, който си позволил да обикне една жена и да се ожени за нея, заминал за друг град. Добре поне, че по това време още нямало криза и могъл лесно да си намери работа.

Обществото на градче, изникнало край голямо промишлено предприятие, изцяло е свързано с неговите интереси, по-точно — с интересите на собствениците на това предприятие, притежаващо ужасна сила. Официално никога не преследват човека за неговите убеждения. В Америка той е свободен да си има каквито ще възгledi и вярвания. Той е свободен гражданин. Ала нека се опита да не ходи на църква, а отгоре на това нека се опита да похвали комунизма — някак си така ще стане, че той вече няма да работи в големия малък град. Самият той даже няма да забележи как ще се случи това. Хората, които ще го изхвърлят, не вярват много в бога, но на църква ходят. Неприлично е да не ходиш на църква. Що се отнася до комунизма, нека с това се занимават мръсните мексиканци, славяните и негрите. Това не е американска работа.

В Скенъктъди се настанихме в хотел, дето имаше три вида вода — топла, студена и ледена, — и излязохме да се разходим из града. Беше едва десет часът вечерта, но минувачи почти нямаше. До тротоарите от двете страни на улицата стояха тъмни автомобили. Наляво от хотела се простираше пусто, обрасло с трева поле. Тук беше доста тъмно. Оттатък полето на покрива на една шестетажна сграда

бавно се нажежаваше и бавно угасваше вензел „Г. Е.“ — „Дженеръл илектрик къмпъни“. Вензелът приличаше на императорски. Но никога императорите не са имали такова могъщество, както тези електрически джентълмени, които са завладели Азия, Африка и са утвърдили своя герб над Стария и Новия свят. Защото почти всички в света, които имат отношение към електричеството, в края на краищата имат отношение към „Дженеръл илектрик“.

Зад хотела на главното шосе се плискаха ивици светлина. Там кипеше трескавият автомобилен живот. А тук великолепият бетонен път, който заобикаляше полето, беше пуст и тъмен. Тук дори нямаше тротоари. Изглежда, на строителите на пътя се е сторило невероятно, че могат да се намерят на света хора, които ще идват до управлението на „Дженеръл илектрик“ пеша, а няма да пристигат с автомобил.

Срещу управлението имаше стъклена будка на колелета, прикачена за една разнебитена камионетка. В нея седеше възрастен мустакат човек. Той продаваше „поп корн“ — пукан, цъфнал като бели пъпки кукуруз. На тезгяхчето с три ярки рогчета гореше бензинов светилник. Ние започнахме да гадаем от какво се прави поп корнът.

— Ам'че от кукуруз! — неочаквано каза продавачът на украинско-руски език. — Мигар не видите — просто кукуруз. Ами вие отде ще сте, та приказвате руски?

— От Москва.

— А не лъжете ли?

— Не лъжем.

Продавачът на поп корн много се развълнува и излезе от своята будка.

— Вие какво, да не сте нещо като делегати на съветската власт? — запита той. — Или може би сте дошли на работа тука? На практика?

Обяснихме, че просто пътешествуваме.

— Така, така — рече той, — гледате как у нас, в Юнайтид стейтс, вървят работите?

Дълго стояхме до стъклената будка, хрупахме поп корн и слушахме разказа на продавача, изпъстрен с английски думи.

Този човек пристигнал в Съединените щати преди тридесетина години от едно малко селце във Волинска губерния. Сега това селце се намира на полска територия. Първом работил из щатите, копал въглища. После отишъл ратай в една ферма. След това набирали

работници за локомотивния завод в Скенъктъди и той отишъл в локомотивния завод.

— Така си мина животът като един ден — каза той печално.

Но ето вече шест години, как няма работа. Продал всичко, което могъл. Изгонили го от жилището.

— Аз имам един менъджър, поляк. Заедно продаваме с него поп корн.

— И много ли изкарвате?

— Ами. За динър не стига. Гладувам. Дрехите ми сами виждате какви са. Няма с какво на стрийт да излезеш.

— Но защо не се върнете във Волин?

— Ам'че там е още по-лошо. Хората пишат — вери бед. А при вас как е, в Русия? За вас тук разправят разни работи. Просто не знам на кого да вярвам, на кого да не вярвам.

Оказа се, че този човек, излязъл от Русия в незапомнени времена, внимателно следи всичко, което се говори и пише в Скенъктъди за неговата бивша родина.

— Тук идват разни лектори — рече той, — говорят в хай скуул. Едни са за съветската власт, други — против. И този, дето за съветската власт говори, за него винаги пишат лошо, вери бед. Ето полковник Купър говори добро за съветската власт, а за него казаха, че се е продал — два милиона получил. Един фермер милионер идва, хвали совхозите. За него, казват, специален совхоз построили. Неотдавна една учителка от Скенъктъди ходи в Ленинград, живя там, а после се върна и хвалеше Русия. Та и за нея наприказваха, казаха, че нейният бой там останал, годеник. И тя го обича и не иска против съветската власт да приказва.

— А вие самият какво мислите?

— Че какво да мисля аз! Мигар някой мен ще пита? Едно знам — затривам се аз тук, в Скенъктъди.

Той погледна бавно нажежаващия се вензел на електрическите господари в света и добави:

— Сума ти машини построиха. Всичко правят машините. Няма вече живот за трудещия се човек.

— Как мислите, какво трябва да се направи, че трудещият се човек да живее по-добре?

— Да се строят, да се стъпчат машините! — твърдо и убедено отговори продавачът на пуканки.

Неведнъж вече бяхме чували в Америка разговори за унищожаване на машините. Това може да се стори невероятно, но в страната, където машиностроенето е доведено до виртуозност, където народният гений се е проявил именно в изобретяване и производство на машини, които напълно заменят и многократно подобряват труда на човека — именно в тази страна могат да се чуят изказвания, които могат да се сторят невероятни дори и в една лудница.

Като гледахме продавача по неволя, спомнихме си нюйоркската кафетерия на Лексингтън авеню, където всеки ден ходехме да закусваме. Там на входа стоеше едно мило девойче с оранжева дочена престилчица, накъдрено и начервено (сигурно му се налага да става в шест часа сутринта, за да успее да се накъдри), което раздаваше талончета. А на шестия ден видяхме на същото място металическа машинка, която вършеше работата на девойчето автоматически и отгоре на това издаваше и приятни звънтения, което естествено беше невъзможно да се очаква от девойчето. Спомнихме си и разказаната ни в Ню Йорк история за един негър, който служил на пристанището като контролор и броел балите с памук. Работата го навела на мисълта за машина, която би могла да преброява балите. Той изобретил такъв механизъм. Господарите с удоволствие се възползували от изобретението, а негъра уволнили. И той останал без работа.

На другия ден посетихме заводите „Дженеръл илектрик“. Не сме специалисти и затова не ще можем да опишем заводите така, както те заслужават това. Не ни се иска вместо нещо съществено да пробутваме на читателя само един художествен орнамент. Самите ние с удоволствие бихме прочели описание на тези заводи, направено от някой съветски електроинженер. Обаче ние отнесохме оттам впечатление за висок технически ум и прекрасна организираност.

В лабораторията видяхме няколко от най-добрите физици в света, които седяха без сака над своята работа. Те са на служба при „Дженеръл илектрик“. Компанията не им дава чак толкоз много пари. А що се отнася до средствата за правене на опити и изследвания, те са неограничени. Ако потрябва милион — ще им дадат милион. Това обяснява защо компанията е успяла да привлече най-добрите световни физици. Нито един университет в Америка не може да им даде такава

свобода за работа, с каквато те се ползват тук, в заводската лаборатория.

Затова пък всичко, което тези идеалисти изобретяват, е пълна собственост на компанията. Учените движат науката — компанията печели пари.

В уютния и красив инженерен клуб през време на закуската за наше най-голямо учудване няколко инженери изказаха мисли, много напомнящи онова, за което ни говори безработният продавач на поп корн. Разбира се, те бяха изказани не в такава примитивна форма, но същността им беше тази.

— Прежалено много машини! Прекалено много техника! Машините са виновни за затрудненията, в които изпада страната.

И това говореха хората, които сами произвеждат всевъзможни забележителни машини. Може би те са предвидили вече онзи момент, когато машината ще лиши от работа не само работниците, но и тях самите, инженерите.

Към края на закуската ни запознаха с един слаб и висок белокож джентълмен, по бузите на когото играеше здрава, доматиена руменина. Джентълменът се оказа стар приятел на мистър Адамс. Малкият шишкав Адамс и неговият приятел дълго се тупаха по гърбовете, сякаш бяха решили да изтупат праха от саката си.

— Сърове — каза ни грейналият Адамс, — препоръчвам ви мистър Рипли. Вие можете да извлечете голяма полза от този мистър, ако искате да разберете какво нещо е американската електрическа промишленост. Но, но! Вие трябва да помолите мистър Рипли да ви покаже своята електрическа къщичка.

Ние помолихме.

— Добре — рече мистър Рипли, — вери уел. Ще ви покажа моята електрическа къщичка.

И мистър Рипли ни покани да го последваме.

ТРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

ЕЛЕКТРИЧЕСКАТА КЪЩИЧКА НА МИСТЪР РИПЛИ

Мистър Рипли ни доведе до стълбището на своята къщичка и ни помоли да натиснем копчето на електрическия звънец.

Вместо обикновеното звънене чуха се мелодични звуци, които като че излизаха от музикална кутия. Вратата сама се отвори и ние се озовахме в антрето.

Мистър Рипли се приближи до едно висящо на стената сандъче, с привично движение отвори малка вратичка и ни показва някаква електрическа машинка.

— Пет вида електрически звънци — каза той с усмивка. — Когато на входната врата звъни гост, изпълнява се ето тази мелодия, която вече чухте. Когато натиснете копчето, за да извикате прислугата от стаята, чува се арията на Кармен.

Мистър Рипли натисна копчето и апаратът наистина засвири „Любовта е като птичка, но не земна ...“.

— Звънецът за закуска — маршът на Йелския университет, а звънецът за обед — коледна английска песничка. Има и тревожен сигнал. Общо — пет вида електрически звънци. За съжаление нашата фирма още не е изобретила сигнал, който би определял какъв гост звъни: приятен на домакина или неприятен.

Като каза тази шега, мистър Рипли се засмя.

— Но всичко това е само електрически куриоз. А сега ще ви помоля да влезем в моя кабинет.

Мистър Рипли представляваше извънредно разпространеният в Америка тип на румен и белокос делови човек. Такъв тип се създава от преуспяващите американци на възраст към четиридесет или петдесет години въз основа на прилични доходи, добър апетит и грамаден запас от оптимизъм. Станал на четиридесет години румен и белокос, джентълменът си остава такъв до края на своя живот и вече просто е невъзможно да определиш на колко години е: на петдесет или шестдесет и осем.

Като се намери в кабинета, мистър Рипли тутакси седна в мекото кресло между писмената маса и поличката с книги, сложи крака на един стол и запали цигара.

— Така си почивам след работа — забеляза той, като пускаше дим от устата си.

Той пушеше бързо, без да гълта, и искаше само да пусне колкото може повече пушек.

— Да пуши човек, не е толкова вредно — съобщи той, — колкото да диша дима, който се е събрал в стаята. Нали е така? Най-вредното е разваленият въздух.

Тогава ние забелязахме, че димът не само не се издига нагоре, не се разстила из стаята и изобщо не се кълби, както обикновено става, а пред очите на всички ни се устремява към книжната полица и изчезва сред книгите. Като забеляза ефекта, произведен от неговите действия, мистър Рипли започна да дими още повече. По най-вълшебен начин димът запълзя към поличката, за миг обви кориците на книгите и на часа изчезна. В стаята не остана даже мирис на тютюн.

— Зад книгите е скрита електрическа система за вентилация — обясни мистър Рипли.

Той се приближи до един кръгъл стъклен уред с няколко стрелки и рече:

— Електрически уред за регулиране на стайната температура. Вие обичате нощем да ви бъде прохладно, да речем, дванадесет градуса, а от седем часа сутринта искате да бъде осемнадесет градуса. Или както ви бъде удобно. Завъртате стрелката ето така, а тази стрелка така — и можете спокойно да си легнете. Апаратът ще изпълни всичките ви желания. При вас ще бъде топло, ако на улицата е студено, и прохладно, ако въвн е горещина. Това ще бъде направено автоматически. Но тук в кабинета всичко останало са дреболии. Ето този абажур хвърля удобна светлина върху писмената маса. Ако го завъртите, лампата ще почне да осветлява тавана, който ще отрази светлината и ще я пръсне в цялата стая. Сега стаята е осветена меко, а източникът на светлина е скрит и не дразни очите.

След това мистър Рипли премина в столовата. Тук имаше най-различни електрически уреди, които, макар и да не поразяваха със своята новост, бяха направени отлично: кафеник, машинка за препичане на хляб, чайник със свирка и тиганче за приготвяне на

националното американско блюдо — яйца с бекон или шунка. Всичко това беше най-нови модели. Върху бюфета, както изглежда за контраст, стоеше едновременно спиртник. Американците обичат да демонстрират нагледно историята на техниката. До съвременния завод на Форд има музей, дето са изложени всички старомодни автомобили и локомотиви. В двора на завода „Дженеръл електрик“ стои като паметник една от първите електрически машини, а в кабелния цех, наред с машината, от която непрекъснато пълзи автоматически покриваният със сребриста оловна обвивка съвременен кабел, е изложен и първият кабел на Едисон, поставен в груба чугунена тръба.

Но мистър Рипли нанасяше главния удар на своите посетители в кухнята. Тук имаше електрическа печка с чудно ясна, млечна белота.

— В долната част на печката е направен шкаф за съдините — каза мистър Рипли. — Тук чиниите винаги са топли и преди обяда не е необходимо специално да се затоплят. Искате да си сготвите обед. Супа и печено. Пригответе месото и зеленчука, слагате ги в тенджерата, доливате вода и я поставяте на печката. След това пригответе месото за печене и го поставяте във фурната. После отивате до специалната апаратура от дясната страна на печката и завъртате едната стрелка на „супа“, другата — на „печено“. След туй можете спокойно да отидете на работа. Яденето няма да се развали, ако се върнете дори вечерта. Щом то бъде готово, нагриването автоматически ще се намали. Ще се поддържа само слаба температура, за да заварите яденето топло... В моята кухня никога няма миризми, понеже над печката е поставен електрически смукател.

Мистър Рипли извади бързо от джоба си парче хартия и го запали. Димът и саждите тутакси изчезнаха.

— Но ето беда! След готвенето остават много кокали, картофени обелки и други боклуци.

Лицето на мистър Рипли изрази страдание. Но само след една секунда на него отново грейна оптимистична усмивка. Мистър Рипли се приближи към монтирана до печката квадратна металическа кофа и вдигна капака.

— Тук можете да хвърлите всякакви отпадъци, какъвто и да е боклук, и като затворите капака, да включите тока. След няколко минути кофата ще бъде празна и чиста. Отпадъците се смилат и отиват в канализацията.

Мистър Рипли грабна бързо неделния брой на вестника, който тежеше пет-шест фунта, едва го смачка и го хвърли в кофата. Чу се кратко тракане и руменият джентълмен победно вдигна капака. Кофата беше празна.

В продължение на десет минути мистър Рипли разреши със сръчността на фокусник и с помощта на електричеството още две много големи кухненски проблеми — запазване на провизиите и миене на нечистите съдини.

Той показва електрически хладилник, който не само не искаше лед, но, напротив, го приготвяваше във вид на идеални прозрачни кубчета в специална бяла ваничка, която приличаше на фотоафска. В хладилника имаше отделения за месо, мляко, риба, яйца и плодове.

След това беше свален капакът на още една кофа. В нея имаше много различни полички, пръчици и куки.

— Тук поставяте нечистите съдини: лъжици, чинии, тенджери. После затваряте капака и включвате тока. От всички страни в съдините бият струи гореща вода и след няколко минути те са чисти. Сега трябва да ги избършете. Ах, колко трудно и неприятно е това — да избърсваш съдини! Нали? Но не! След измиването притокът на вода автоматически спира и вместо нея през особени отвори тече сух топъл въздух. Още няколко минути и вашите съдини, джентълмени, са чисти и сухи.

Мистър Рипли само бегло ни показва електрическа машинка за разбиване на яйца и ни покани да се качим горе, в спалнята. Там той бързо свали самото си и легна в кревата.

— Представете си, че спя.

Ние без труд нарисовахме в своето въображение мирна картина под название: „Татко спи“.

— Но ето че е настъпило утрото. Трябва да се става. Ох-ох-ох!

Мистър Рипли се надигна и доста естествено се прозя.

— Обърнете внимание на тази лампа. Включвам тока и докато се протягам и прозявам, свалям пижамата си, лампата огрява моето тяло. И това не е проста лампа. Това е изкуствено слънце, от което човек получава нормален загар. Имам на разположение десет минути. Ставам от леглото и се приближавам ей до този гимнастически апарат. Тук включвам друга кварцова лампа и като продължавам да загарям и да се приличам на слънчице, пристъпвам към гимнастика. Хората не

обичат да се занимават с гимнастика сутрин. Нашата фирма е взела това под внимание. Затова няма нужда да правите никакви движения. Вие само се препасвате с ремъците и включвате тока. Апаратът ви прави масаж най-добросъвестно. Обаче по мнението на лекарите да се занимаваш с тази работа повече от пет минути, е вредно. Но човек, джентълмени, е не много съвършен инструмент. Той може да забрави да погледне часовника и да изключи тока. Апаратът няма да допусне това. Той ще прекрати своето действие сам — и ще направи това точно след пет минути.

Ние неведнъж се сблъскахме с подобен род явление в американската техника. Нарича се то „фулпруф“ — защита от глупак. Високата техника се страхува от човека и не вярва на неговата съобразителност. Там, където това е възможно, тя се стреми да се предпази от грешките, присъщи на живота същество. Името е измислено жестоко, бичуващо — защита от глупак! На строежа на най-голямата в света хидростанция „Боулдър дем“ ние видяхме кран, който спускаше в дълбокото дефиле цели вагони с товар. Лесно е да си представим цялата сложност и опасност на тези операции. Достатъчно е да се объркат копчетата, които регулират този апарат, за да стане катастрофа. Но грешка не може да се допусне. В будката на управлението, където седи машинистът, има само едно копче. Машината прави всичко сама. Ами че тя никога няма да дойде на работа в пияно състояние, тя винаги е хладнокръвна и нейната съобразителност надминава всички похвали.

А мистър Рипли продължаваше да показва все нови и нови електрически чудеса в своята къщурка. Тук имаше и електрическа бръсначка, и прахосмукачка последна конструкция, и перална машина, и особена гладилна преса, която заменя електрическата ютия, този анахронизъм от двадесетия век. Когато от една гладко полирана маса беше извадена електрическа шевна машина, ние вече бяхме уморени. Ако в този момент мистър Рипли ни изведеше на двора и като се обърне към къщата, каже: „Застани, къщурке, с гръб към Ню Йорк, а с лице към мен“ и къщичката като в приказките изпълнеше тази молба с помощта на електричеството, ние не бихме се зачудили много.

Време е да кажем кой е този мистър Рипли. Той е завеждащ отдела за пъблисити в „Дженеръл илектрик кърпъни“. Преведено на руски език, „пъблисити“ значи „реклама“. Обаче това е много просто

обяснение. Пъблисити е понятие много по-широко. Май че то играе в американския живот не по-малка роля от самата техника.

У нас се е създала представа за американското пъблисити като за силни кръсъци на продавачи, на неизброими плакати, мошенически премии, бляскащи огнени фирми и така нататък. Естествено и такъв вид реклама има в Америка. Обаче този начин на непрестанно зашеметяване на потребителя прилагат само фабриките за цигари, за чуингъм, алкохол или разхладителната напитка „Кока-кола“.

Къщичката на мистър Рипли не е рекламна къщичка. Това е научна къщичка. Тук белокосият джентълмен всеки ден, всеки месец изчислява колко струва експлоатирането на един или друг електрически уред. До всеки от тях виси изчислител. Мистър Рипли провежда своето рода изпробване на новите машини за икономичност.

После той пише книга. Той е писател. И в тази книга няма патриотични кръсъци, че продукцията на „Дженеръл илектрик“ е по-добра от продукцията на фирмата „Уестинхауз“. Напротив, когато ние запитахме мистър Рипли дали са добри хладилниците „Уестинхауз“, той отговори, че са много добри. В своята книга мистър Рипли обяснява колко удобно е да се използва електричеството в бита и с помощта на проверени цифри доказва, че електричеството е по-евтино от газа, нефта и въглищата. В неговата книга има точни сведения колко харчи електрическата печка за час, за ден, за седмица и за месец. В заключение той съобщава, че използването на електрическата къщичка струва седем долара седмично. Той прекрасно знае, че това е най-добрият начин да склониш потребителя.

Съвременната американска техника стои несравнимо по-високо от американското социално устройство. И в същото време, докато техниката произвежда идеални предмети, облекчаващи живота, социалното устройство не дава на американеца да припечели пари за покупката на тези предмети.

На изплащане — това е основата на американската търговия. Всички предмети, които се намират в дома на един американец, са купени на изплащане: печката, на която той готви, мебелите, на които седи, прахосмукачката, с помощта на която почиства стаите, дори самата къща, в която живее — всичко е получено на изплащане. За всичко това трябва да се плащат пари десетки години. Всъщност нито къщата, нито мебелите, нито чудните дреболии на механизирания бит

не му принадлежат. Законът е много строг. От сто вноски може да си внесъл деветдесет и девет, но ако за стотната не ти стигнат пари, тогава си вземат предмета. За по-голямата част от народа собствеността е фикция. Всичко, дори креватът, на който спи върлият оптимист и запаленият защитник на собствеността, принадлежи не на него, а на промишлената компания или на банката. Достатъчно е да остане човек без работа и на следния ден той започва ясно да разбира, че не е никакъв собственик, а най-обикновен роб като негъра, само че с бял цвят.

А пък да се въздържиш от купуване, просто не е възможно.

На вратата на къщурката се чува вежливо позвъняване и в антрето влиза съвсем непознат посетител. Без да губи напразно време за разни уводни речи, посетителят казва:

— Дойдох да монтирам във вашата кухня нова електрическа печка.

— Но аз си имам вече газова — отваряща учуденият собственик на малката къща, пералната машина и стандартните мебели, за които има да плаща още много години.

— Електрическата печка е много по-добра и икономична. Впрочем няма да ви убеждавам. Ей сега ще ви я поставя и след месец пак ще дойда. Ако не ви хареса, ще си я взема, а ако ви хареса — условията са много леки: първия месец двадесет и пет долара, а след това ...

Той монтира печката. През този месец стопанинът на къщата успява да забележи, че печката наистина е чудесна. Вече е свикнал с нея и не може да се раздели. Той подписва нов договор и започва да се чувства богат като Рокфелер.

Ще се съгласите, че това действа по-силно от светлинната реклама.

На човек му се струва, че в живота на средния американец, с други думи — на онзи, който има работа, трябва да настъпи момент, когато той е изплатил всичките си дългове и наистина става собственик. Но това не е така лесно. Автомобилът му е остарял. Фирмата му предлага нов, прекрасен модел. Фирмата взема старата кола за сто долара, а за останалите петстотин долара се дават чудесни облекчителни условия: първия месец — толкова и толкова долара, а след това ...

А след това щастливият собственик някак си незабелязано остава без работа (в Америка това се нарича да загубиш „джаб“) и неговият нов автомобил с два сигнала, електрическа запалка и радиоапарат се връща на истинския собственик — банката, която е давала на изплащане.

И ето ти беда! Защото продават не никакви боклуци, а действително превъзходни неща. През последните години производството на предмети за масова употреба е стигнало в Америка до съвършенство. Че как можеш да се стърпиш и да не купиш нова прахосмукачка, макар старата да е добра и да може да работи още десет години!

Неотдавна в Ню Йорк започнало практикуването на нов начин на рекламиране.

В квартирата на врял и кипял, патил и препатил нюйоркчанин пристига човек и казва:

— Здравейте! Аз съм готвач. Искам да сготвя за вас и вашите гости хубав, питателен обед с мои продукти.

Като забелязва на лицето на нюйоркчанина сатанинска усмивка, пристигналият бързо добавя:

— Това няма да ви струва нито един цент. Поставям само две условия: първо, обедът трябва да се готви в тенджерите, които аз ще донеса, и, второ, на обедта трябва да бъдат поканени не по-малко от седем дами.

В определения ден готвачът идва със своите тенджери и приготвя вкусен обед. В края на пиршеството той тържествено се появява в столовата, пита доволни ли са гостите от обедта и записва адресите на присъстващите жени. Всички са във възторг от обедта. Готвачът съобщава скромно, че такъв обед може да си сготви всяка домакиня, ако само пожелае да си послужи със специални тенджери. Цялата компания отива в кухнята и разглежда тенджерите. Кой знае защо, всяка от тях се разглобява на три части. Те имат някакво особено дъно, което уж помага да се запазват витамините. И това е почти вярно. Тенджерите наистина са хубави. И условията за купуване са много износни. На следния ден готвачът ходи на адресите и сключва сделките. Очарованите домакини закупуват пълни комплекти тенджери. Отново в ход се пуска изплащането. Действително

тенджерите са по-добри от старите, но човекът не заживява по-леко, а по-тежко, защото са се прибавили нови дългове.

Да! Светлинната реклама и вестникарските обявления — това е подготвителен клас.

Всяка година в Америка става едно много интересно събитие. Една строителна компания, която се е обединила с дружеството на архитектите и с електрическа фирма, строи къща. Това е нещо като къщичката на мистър Рипли. Само че там освен електрическите новости всичко представлява новост — и архитектурата, и строителните материали, и мебелите, и дворчето. Като построят къщата, обединилите се на почвата на търговията новатори обявяват всенароден конкурс за описание на тази къща. Авторът на най-доброто описание получава като премия същата тази къща, която е така добре описана. Това събитие винаги предизвиква огромен интерес. Последния път къщата се паднала на едно бедно шестнадесетгодишно момиче. Вестниците с удоволствие поместваха биографията и портретите му. Предложили му джаб в отдела за реклама на някакво голямо дружество. Но работата естествено не е в момичето. Работата е там, че увеличайки се от нейното стихийно щастие, читателите се увеличаха едновременно и от проекти за усъвършенствуване на собствения си живот. Вечер, сложили очилата, бащите на семействата пресмятаха с молив в ръка, че покупката на такава къща на доста износни условия — не е чак толкова страшно нещо: първа вноска толкова и толкова долари. А след това ...

Напускайки гостоприемния мистър Рипли, ние му благодарихме и на раздяла попитахме:

— Ето вие загубихте заради нас няколко часа. А нали знаехте, че ние няма да купим нито хладилник, нито печка?

— А може би някога ще напишете нещо за моята къщичка — отговори белокосият румен джентълмен. — Доброто пълисити никога не отива на вятъра.

ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

НЕ МОЖЕШ ЗАВАРИ АМЕРИКА ПО БЕЛИ ГАЩИ

Когато се отдалечихме на около тридесетина мили от Скенъктъди, мисис Адамс каза на мъжа си:

— Стана студено. Сложи си шапката.

Мистър Адамс се въртя известно време на мястото си, надигаше се и шареше с ръце под себе си. После с покашляне се наведе и започна да шари под краката си. Най-после той се обърна към нас.

— Сърове — рече той с плачевен глас, — потърсете дали не е при вас шапката ми.

Шапка нямаше.

Мисис Адамс спря малко встрани. Слязохме от колата и започнахме организирано претърсване: прегледахме багажника, отворихме всички куфари. Мистър Адамс дори се потупа по джобовете. Шапката беше изчезнала.

— А впрочем, сърове — забеляза мистър Адамс, — като сега помня, че имах шапка.

— Нима помниш? — попита жена му с усмивка, от която мистър Адамс се разтрепери. — Каква прекрасна памет!

— Да, да, да, това е съвсем непонятно — мърмореше мистър Адамс, — прекрасна шапка...

— Ти си забравил шапката си в Скенъктъди! — възкликна жена му.

— Но, Беки, Беки! Не говори така — „забравил си я в Скенъктъди“! О, но. Мъчно ми става, като слушам, когато ти казваш, че съм забравил шапката в Скенъктъди. Не, сериозно, не може така да се говори!

— В такъв случай къде е?

— Не, Беки, сериозно, как мога да ти отговоря къде е?

Той извади кърпа и почна да бърше главата си.

— Какво е това? — попита мисис Адамс.

— Това е кърпа, Беки!

— Не е кърпа. Това е салфетка. Я ми я дай. Така си и знаех. Салфетка с инициалите на хотела. Как е попаднала в джоба ти?

Мистър Адамс се измъчваше. Той стоеше до колата, вдигнал яката на палтото си, и нетърпеливо пристъпяше от крак на крак. На бръснатата му глава падаха капчици дъжд.

Заловихме се разпалено да обсъждаме създалото се положение. Оказа се, че за последен път шапката е била видяна тази сутрин в ресторанта на хотела. Тя била сложена на стола до мистър Адамс. През време на закуската се водеше голям спор около Итало-абисинската война.

— Очевидно тъкмо тогава ти си пхнал в джоба си салфетката вместо носната кърпа! — изказа предположение мисис Адамс.

— Ах, Беки, ти не трябва да говориш така — „пхнал си в джоба салфетката“. Не, не, не, жестоко е от твоя страна да говориш така.

— Какво да правим сега? Да се върнем за шапката в Скенъктъди?

— Не, сърове — каза мистър Адамс, окопитил се вече от сътресенията, — ще бъде лекомислено, ако се върнем в Скенъктъди. Да, да, сърове. Ще бъде ли тази постъпка достатъчно разумна? Моята шапка струваше четири долара в деветстотин и тридесета година. Плюс чистене в деветстотин тридесет и трета година — петдесет цента. Всичко — четири долара и петдесет цента.

Мистър Адамс извади молив и бележник и се залови да пресмята.

— Моята шапка, сърове, в сегашното ѝ състояние струва не повече от долар и половина. До Скенъктъди ѝ обратно са шестдесет мили. Нашият кар изминава с един галон бензин средно шестнадесет, да речем, петнадесет мили. Значи — ние трябва да похарчим четири галона по шестнадесет цента галонът. Всичко шестдесет и четири цента. Освен това трябва да се вземе под внимание и амортизацията на автомобила, разходите за масло и грес. Сериозно! О, но! Би било глупаво да се връщаме в Скенъктъди за шапката.

Мисис Адамс направи ново предложение — да пратим салфетката по пощата, като помолим администрацията на хотела да изпрати шапката до поискване, да речем, в Детройт, дето трябваше да бъдем след два дена.

Докато закусвахме в малкото кафене на едно градче, нещо като Спрингфийлд или Женева, мистър Адамс отиде на пощата. Той скоро се върна с независимия и горд вид на човек, който е изпълнил своя дълг.

Беше третият ден от нашето пътуване. Един месец в Ню Йорк ни достави много впечатления, но колкото повече хора и неща виждахме, толкова по-малко разбирахме Америка. Опитвахме се да правим обобщения. Десетки пъти на ден възкличавахме:

- Американците са наивни като деца!
- Американците са прекрасни работници!
- Американците са лицемери!
- Американците са велика нация!
- Американците са скъперници!
- Американците са неразумно щедри!
- Американците са радикални!
- Американците са тъпи, консервативни, безнадеждни!
- В Америка никога няма да стане революция!
- Революция ще стане в Америка след няколко дни!

Това беше истински хаос, от който ни се искаше колкото може по-скоро да се освободим. И ето че това освобождение започна постепенно. Една след друга започнаха да ни се разкриват различни области от американския живот, които досега бяха скрити сред грохота на Ню Йорк.

Ние знаехме. Не трябва да бързаме. Още е рано да се правят обобщения. Отначало трябва колкото е възможно повече да видим.

Плъзгахме поглед по страната като по глави на дебел увлекателен роман и потискахме у себе си естественото желание на нетърпеливия читател — да надникне в последната страница. И на нас ни стана ясно: главното е редът и системата.

В електрическата къщурка на мистър Рипли разбрахме какво нещо е публицити. Ще го наричаме реклама. Тя не ни оставяше нито за минутка. Тя ни преследваше по петите.

Веднъж в продължение на пет минути не срещнахме отсрани на пътя нито една реклама. Това беше толкова чудно, че някой от нас възкликна:

— Изчезнаха рекламите! Вижте — ниви има, селище има, а реклами няма!

Но той беше строго наказан за своето неверие в мощта на американското пълбисити. Още произнасяше последната дума от своята фраза, а иззад завоя вече летяха срещу колата цели сонми големи и малки реклами.

Не! Не можеш завари Америка по бели гащи!

Рекламата до такава степен е проникнала в американския живот, че ако в едно чудно утро американците се събудят и видят, че рекламата е изчезнала, повечето от тях биха се намерили в съвсем отчаяно положение. Нямаше да знаят:

Какви цигари да пушат?

От кой магазин да купуват готови дрехи?

С какво разхладително питие да утолят жаждата си — „Кока-кола“ или „Джинджър ейл“?

Какво уиски да пият — „Бял кон“ или „Джони Уокър“?

Какъв бензин да купуват: „Шел“ или „Стандърд ойл“?

В кой бог да вярват: баптисткия или презвитерианския?

Невъзможно щеше да бъде да решат:

Заслужава ли да се дъвче чуингъм?

Кой филм е забележителен и кой просто гениален?

Трябва ли да отиде доброволец във флота?

Полезен или вреден е климатът на Калифорния?

И изобщо без реклами дявол знае какво би станало! Животът би се усложнил до невероятност. Би се наложило над всяка своя жизнена крачка американецът да мисли сам.

Не, с рекламата е много по-лесно. Американецът за нищо не трябва да размишлява. За него мислят големите търговски компании.

Вече не трябва да си блъскаш главата, за да избираш разхладителна напитка.

Дринк „Кока-кола“! Пий „Кока-кола“!

„Кока-кола“ освежава пресъхналото гърло!

„Кока-кола“ възбужда нервната система!

„Кока-кола“ принася полза на организма и отечеството!

И изобщо онзи, който пие „Кока-кола“, живот ще живее!

Средният американец въпреки своята външна активност е много пасивна натура. На него трябва да му поднасяш всичко наготово като на разглезен мъж. Кажете му кое питие е най-добро — и той ще го пие. Съобщете му коя политическа партия е по-изгодна — и той ще гласува

за нея. Кажете кой бог е „по-истински“ — и той ще вярва в него. Само не правете едно нещо — не го принуждавайте да мисли в неслужебни часове. Той не обича това и не е свикнал с него. А за да повярва на вашите думи, трябва да ги повтаряте колкото може по-често. На такава база е построена досега голяма част от американската реклама — и търговска, и политическа, всякаква.

И ето че рекламата ви дебне навсякъде: вкъщи и на гости, на улицата и по пътя, в таксито, в метрото, във влака, в самолета, в колата на медицинска помощ — навсякъде.

Още се намирахме на борда на „Нормандия“ и буксирите тъкмо влечаха парахода в нийоркското пристанище, когато два предмета привлякоха нашето внимание. Единият беше мъничък, зеленикав — Статуята на Свободата. А другият — грамаден и нахален — рекламното табло, пропагандиращо „Чуингъм Ригли“ — дъвка. От този момент нарисованата на плаката плоска зелена муцунка с грамаден рупор вървеше подпре ни през цяла Америка, като ни убеждаваше, молеше, придумваше, настояваше да подъвчем „Ригли“ — ароматна, безподобна, първокласна дъвка.

Първия месец ние се държахме твърдо. Не пиехме „Кока-кола“. Издържахме почти до края на пътуването. Още няколко дни и щяхме да бъдем вече в океана, вън от опасност. Но все пак рекламата надви. Не издържахме и опитахме това питие. Можем да кажем съвсем чистосърдечно: да, „Кока-кола“ наистина освежава гърлото, възбужда нервите, целебна е за разклатено здраве, смекчава душевните мъки и прави човека гениален като Лев Толстой. Че можем ли да кажем друго, когато това ни набиваха в главите три месеца, всеки ден, всеки час и всяка минута!

Още по-страшна, настойчива и креслива е рекламата на цигарите. „Честърфийлд“, „Кемъл“, „Лъки страйк“ и други тютюневи изделия се рекламират с екзалтираност, каквато би могла да се намери може би само в танците на дервишите или на вече несъществуващия сега празник „шахсей-вахсей“, участниците в който в самозабрава се мушкали с кинжали и потъвали в кръв за слава на своето божество. Цяла нощ над Америка пламтят огнени надписи, очите ни заболяват от натрапващите се през целия ден цветни плакати. „Най-добрите в света! Изсушени цигари! Те носят сполука! Най-добрите в Слънчевата система!“

Всъщност колкото по-широка е рекламата, толкова по-незначителен е предметът, за който тя е предназначена. Само продажбата на някоя глупост може да покрие тази луда реклама. Къщите на американците, техните пътища, ниви и дървета са осакатени от нахални плакати. За плакатите също плаща купувачът. На нас ни разказваха, че една бутилка „Кока-кола“ от пет цента струва на фабрикантите един цент, а за реклама се харчат три цента. За това, къде отива петият цент, няма защо да се пише. То е доста ясно.

Фабрикантите на прекрасни и полезни предмети на техниката и комфорта, с които е така богата Америка, не могат да рекламират своята стока с такъв бяс, с какъвто се рекламира глупавият чуингъм или кафявото уиски със силен аптекарски мирис и доста противен вкус.

Веднъж, като минавахме през някакво малко градче, видяхме зад мрежата от жици бял гипсов кон, който стоеше сред зелената тревица между дърветата. Отначало помислихме, че това е паметник на незнайния кон, героично загинал във войната между Севера и Юга за освобождение на негрите. Уви, не! Това конче с вдъхновени очи мълчаливо напомняше на минавачите за съществуването на ненадминатото уиски „Бял кон“, което укрепва душата, освежава мозъка, което храни с науки младежите и носи утеха на старците. По-подробни сведения за това наистина вълшебно питие потребителят може да намери в „Бялата пивница“, която се намираше също тук, в градинката. Тук той може да научи, че с това уиски може да се стане мъртвопиян за пет минути; че на онзи, който го пие, жена му никога няма да му изневери, а децата му благополучно ще пораснат и дори ще намерят добър джаб.

Особеността на такъв род реклами се заключава в гротескните преувеличения, разчитащи на усмивката, която те могат да предизвикат у купувача. Важното е той да прочете рекламата. Това е достатъчно. Като му дойде времето, тя ще действа като бавна източна отрова.

По време на пътешествието веднъж видяхме пътуващ цирков фургон със златни украшения. До него направо на пътя танцуваха два големи пингвина и раздаваха на децата бонбони за Коледа. Като видяха нашата кола, пингвините хукнаха подир нея на летни кънки. На нас също ни връчиха по един дълъг бонбон, макар отдавна да бяхме се

простили с детската възраст. Трогнати, продължихме пътя си, а когато започнахме да разглеждаме подаръка, видяхме, че работата не е в Коледа и в любовта към децата. На бонбоните беше напечатана реклама на дружество „Шел“, което търгува с бензин.

Рекламата малко разваля пътуването. Накъдето и да обърне поглед пътникът, той непременно ще се натъкне на някаква молба, искане, нахално напомняне.

„Ако искате да повярват на вашите думи, повтаряйте ги колкото може по-често.“ В едно малко източно градче, през което минавахме, всички телеграфни стълбове на Мейн стрийт бяха облепени с абсолютно еднакви плакати с портрета на мистър Джоузиф А. Болдуин, малкия републикански кандидат за конгреса.

Рекламират се не само костюми, кандидати, напитки или бензин. Рекламират се цели градове. Издига се на пътя огромен плакат, който е около двадесет пъти по-голям от автомобила. Град Карлсбад, щат Ню Мексико, съобщава за себе си:

ДО КАРЛСБАД ИМА 23 МИЛИ. ХУБАВ ПЪТ.
ЗНАМЕНИТИ МИНЕРАЛНИ ИЗВОРИ.

(Американецът наистина ще си помисли, че това е онзи същият Карлсбад.)

ХУБАВИ ЦЪРКВИ, ТЕАТРИ.

(Очевидно става дума за двата кинотеатъра с бандитски филми.)

БЕЗПЛАТЕН ПЛАЖ, БЛЕСТЯЩИ ХОТЕЛИ. КАРАЙ
ЗА КАРЛСБАДИ!

Градът е заинтересован пътешественикът да се отбие в него. Ако не го съблазнят прочутите извори, то непременно ще си купи на пътя малко газолин или ще обядва в града. И ето че няколко долара ще отидат в полза на карлсбадските търговци. Все пак има полза. А може би пътникът ще надникне в една от карлсбадските хубави църкви. Тогава и богу ще бъде приятно.

Църковните дейци не изостават от миряните. Цяла вечер в Америка светят неоновите тръби, съобщавайки на енорияшите за развлечения от духовно и недуховно естество, които са приготвени за

тях в храмовете. Една църква подмамва с училищен хор, друга — с час по социология. При това, като се използва една сентенция направо от речника на бакалската будка: „Заповядайте! Ще бъдете доволни от нашето обслужване!“

Вече говорихме, че думата „пъблисити“ има много широк смисъл. Това не е само непосредствено рекламиране, а и най-различно споменаване на рекламиран предмет или човек въобще. Когато, да речем, се прави пъблисити на някакъв актьор, то дори и една бележка във вестника, че наскоро му е била направена сполучлива операция и че той вече е на оздравяване, и това се смята за реклама. Един американец с известна завист в гласа ни каза, че господ-бог има блестящо пъблисити в Съединените щати. За него ежедневно говорят петдесет хиляди свещеници.

Има още един вид реклама. До известна степен научно-просветна. Неочаквано покрай пътя се появява цяла серия от рекламни плакати, които се точат на няколко мили. Това е нещо като „викторина“. Съвсем еднакви жълти таблици с черни букви задават на пътниците въпроси. После — след стотина фута — сами отговарят на тях. Цитират се библейски текстове, анекдоти и различни сведения с географски или исторически характер. В резултат — на точно същата жълта табличка, от която скучаещият пътник се надява да получи още някои полезни съобщения, той намира наименованието на горещо препоръчван сапун за бръснене и с отвращение чувства, че това наименование е заседнало в паметта му за цял живот.

Накъдето и да гледа американецът — напред, назад, надясно или наляво, — навсякъде вижда обявления. Но дори и като вдигне очи към небето, пак забелязва реклама. Самолети смело пишат в синьото небе думи, които правят на някого или на нещо пъблисити.

Нашият сив кар се носеше все по-напред и по-напред из щат Ню Йорк.

— Стоп! — викна изведнъж мистър Адамс. — Не, не! Вие трябва да видите това и да си запишете във вашите бележничета.

Колата спря.

Видяхме доста голям жълт плакат, вдъхновен не само от търговска идея. Някакъв си американски философ поставил с помощта на агенция „Уайкин прес“ на пътя такова изречение: *„Революцията е форма на управление, възможна само в чужбина“*.

Мистър Адамс се наслаждаваше.

— Не, сърове! — говореше той, забравил в радостта си за шапката. — Вие просто не разбирате какво нещо е рекламата в Америка. О, но! Американецът е свикнал да вярва на рекламата. Това трябва да се разбере. Именно, именно, именно. У нас революцията просто е невъзможна. Това ви казва на пътя като непогрешима истина агенция „Уайкин прес“. Да, да, да, сърове! Няма какво да спорите! Агенцията точно знае.

Тук се мъдри много оригиналното твърдение, че революцията е „форма на управление.“ Ще рече, самият факт на появяването на такъв плакат сочи, че има хора, които трябва да се увещават, че, един вид, революция в Америка не може да стане.

— Не, сърове, когато видите от тридесет и петте страници на неделното издание на вестника двадесет и пет, заети от реклама, не мислете, че нея никой не я чете. О, но! Би било глупаво да се мисли така. Няма такава реклама, която не би намерила свой читател.

Наближихме Ниагарския водопад надвечер.

Обливани с воден прах, ние дълго гледахме водопада, хвърлящ от небостъргачна височина хиляди тонове вода, която още не бяха успели да налят в бутилки и да продават като най-освежителното, най-лечебното питие, благотворно действащо на щитовидната жлеза, помагащо за изучаване на математиката и способстващо за правене на сполучливи борсови сделки.

Мистър Адамс викаше нещо, но шумът на водопада заглушаваше гласа му.

Вечерта, когато потеглихме от град Ниагара, мисис Адамс спря автомобила до тротоара, за да разузнае пътя за Кливлънд, който се намираще на пътя ни за Детройт. Улицата беше пуста, ако не се смятат двамата възрастни мъже, на вид работници, застанали до една улична лампа. Мистър Адамс едва беше започнал да смъква стъклото на вратичката на автомобила, а те вече се спуснаха към колата, като се блъскаха един друг, та по-скоро да разберат какво ни е нужно. Мистър Адамс попита за пътя за Кливлънд. Те заговориха едновременно. Отначало нищо не можеше да се разбере. Но в края на краищата единият от тях взе инициативата в свои ръце, изблъска настрана другаря си и се зае да ни обяснява.

— Боже мой! Пътят за Кливлънд! — говореше той разпалено. — Ами че аз съм роден в Кливлънд! Как да не зная пътя за Кливлънд! И таз добра! На мене можете омело да се доверите. Уха-а! Пътят за Кливлънд! Не, на вас положително ви е провървяло, щом сте попаднали на мен!

Той беше толкова щастлив да ни помогне, така ентусиазирано ни обясняваше на кое място трябва да свием надясно, на кое наляво и къде можем евтино да вечеряме, че другарят му едва не плачеше от завист и през цялото време се опитваше да се намеси в разговора. Но кореният от Кливлънд не му даваше да гъкне. Той не остави и мистър Адамс дума да каже. Когато потеглихме, той беше крайно натъжен. Готов беше да пътува с нас до самия Кливлънд, за да бъде сигурен, че няма да сбъркаме пътя.

Изпратиха ни с такива мощни „гуд найт“, сякаш бяхме техни близки, които заминават на война.

ПЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА

ДИРБОРН

Нашият кар тържествено влезе в същото онова място, дето го бяха направили само преди няколко месеца, в град Дирборн — център на Фордовата автомобилна промишленост. Боже мой! Колко карове с благородния миши цвят видяхме ние тук! Те стояха от двете страни на улицата, очаквайки своите стопани, или обикаляха по много широките бетонни алеи на дирборнския парк, или съвсем новички, току-що слезли от конвейера, се мъдреха в минаващите камиони. А пък ние си мислехме, че сме купили автомобил с единствен, неповторим цвят! Вярно, по пътищата вече бяхме срещали много автомобилчета с миши цвят. Но се утешавахме, че това са други отсенки на същия цвят или че те нямат такава аеродинамична форма като на нашия, не са така капковидни. Ние много ценяхме капковидността на нашата заводска мишка. И изведнъж такъв удар!

Ако градовете можеха да си избират времето, както човек си подбира подходяща връзка според чорапите, Дирборн непременно щеше да избере за своите тухлени двуетажни къщи кишав ден с жълтосива дъждовна ивица. Денят беше ужасен. Студен воден прах се носеше във въздуха, като покриваше с отвратителен грипозен блясък покривите, страните на автомобилите и ниските сгради на Мичигън авеню, което съединява Дирборн с Детройт. През дъжда светеха запалените от сутринта фирми на аптеките.

— В един също такъв ден — рече мистър Адамс, като се обърна към нас — един джентълмен, както разказва Дикенс, сложил както винаги цилиндъра си и се запътил към своята кантора. Трябва да ви кажа, че работите на този джентълмен вървели отлично. Той имал синеоки деца, красива жена и печелел много пари. Това личи дори от факта, че носел цилиндър. Не всеки в Англия ходи на работа с копринена шапка. И изведнъж, като минавал по моста над Темза, джентълменът мълчаливо скочил във водата и се удавил. Но, но, сърове! Вие трябва да разберете! Един щастлив човек на път за своята кантора се хвърля във водата! Един джентълмен с цилиндър скача в

Темза! Не ви ли се струва, че и в Дирборн ти се иска да си сложиш цилиндър?

Улицата свърши. От височината на естакадата се откри суров индустриален изглед. Звъняха сигналните камбани на локомотивите, които сновяха между цеховете. Голям параход със свирене вървеше по канала, като се насочваше точно към средата на завода. Изобщо тук имаше всичко онова, което отличава един промишлен район от детска градина — много дим, пара, звек, много малко усмивки и щастливо дърдорене. Тук се чувствуваше някаква особена сериозност като в театър на военни действия на прифронтовата линия. Някъде наблизко хората участвуват в нещо твърде значително — правят автомобили.

Докато мистър Адамс и мистър Грозни, който съвсем не беше мистър, а другарят Грозни, представител на нашия „Автострой“ в Дирборн, ни издействуваха разрешение да видим завода, ние стояхме в хола на информационното бюро и разглеждахме поставения на паркета „Форд“ ново производство. В залата той изглеждаше по-голям, отколкото на улицата. Струваше ни се невероятно, че заводите на Форд пускат всеки ден по седем хиляди такива сложни и красиви коли.

Макар да беше краят на тридесет и пета година, Дирборн и Детройт бяха препълнени с рекламни екземпляри модел тридесет и шеста. Образци автомобили стояха във вестибюлите на хотелите, в магазините на дийлърите. Даже във витрините на аптеките и сладкарниците, между баничките, клистирите и кибритените кутии, се въртяха автомобилни колелета с дебели гуми „Файрстоун“. Мистър Хенри Форд не правеше тайни от своята продукция. Той я излагаше навсякъде, дето бе възможно, затова пък в лабораторията му се намираше един таен предмет — модел 1938 година, за който се носят най-противоречиви слухове. Моторът му бил поставен отзад; радиатори, казват, съвсем нямал; купето било двойно по-голямо — и изобщо хиляда и една автомобилни ноци. Засега никой няма да види това, а особено хората от „Дженеръл моторс“, който изработва на няколко мили от „Форд“ „Шевролети“ и „Плимути“ — фордовска класа коли.

Разрешението беше получено доста бързо. Администрацията ни предостави един „Линкър“ за гости, в който имаше даже мечка кожа, очевидно от желание да създадат на гостите от далечния Север

възможно най-близка за тях, родна обстановка. Към „Линкърна“ бяха придадени шофьор и гид. Влязохме с колата в заводските дворове.

По остъклена галерия, съединяваща два корпуса, в жълтеникавата светлина на деня плуваха окачени за конвейерните вериги автомобилни части. Това бавно, упорито, неповторимо движение можеше да се види навсякъде. Навред — над главата, на равнището на раменете или почти до самия под — пътуваха автомобилни части: щамповани странични части на камиони, радиатори, колелета, моторни блокове; пътуваха пясъчни форми, в които още светеше течен метал, пътуваха медни тръби, фарове, капаци за двигателя, кормилни тръби със стърчащи от тях телени въжета. Те ту отиваха нагоре, ту се спускаха, ту завиваха зад ъгъла. Понякога излизаха на чист въздух и се движеха покрай стената, като се люшкаха на куките като овнешко месо. Милиони предмети течаха едновременно. От това зрелище дъхът на човек спираше.

Това не беше завод. Това беше река, спокойна, малко бавна, която ускорява своето течение с приближаване на устието. Тя течеше и денем, и нощем, и в лошо време, и в слънчев ден. Грижливо носеше милиони частици към една точка и тук ставаше чудото — излюпваше се автомобил.

На главния конвейер на „Форд“ хората работят с трескава бързина. Порази ни мрачно възбуденият вид на хората, заети на конвейера. Работата ги поглъщаше напълно, нямаха време дори да повдигнат глава. Но работата не беше само във физическата умора. Струваше ти се, че хората са потиснати душевно, че при конвейера ги обзема всекидневната шестчасова лудост, след която, като се върнат къщи, всеки път трябва дълго да се съвземат, да оздравяват, за да изпаднат на следния ден отново във временна лудост.

Трудът е разпокъсан така, че хората на конвейера не разбират нищо, нямат професия. Тук работниците не управляват машината, а ѝ слугуват. Затова у тях не се вижда онова лично достойнство, което има американският квалифициран работник. Фордовият работник получава добра заплата, но той няма техническа стойност. Всеки момент могат да го изгонят и да вземат друг. И този друг за двадесет и две минути ще се научи да прави автомобили. Работата при Форд дава заплата, но не повишава квалификацията и не осигурява бъдещето. Ето защо американците гледат да не постъпват при Форд, а ако постъпват, то

като майстори и служаци. При Форд работят мексиканци, поляци, чехи, италианци, негри.

Конвейерът се движи и една след друга от него слизат прекрасни и евтини коли. Те излизат през широката порта в света, в прерията, на свобода. Хората, които са ги направили, си остават затворени. Това е удивителна картина на тържествуването на техниката и нещастieto на човека.

По конвейера се движеха автомобили с най-различни цветове: черни, вашингтонски сини, зелени, коли с цвета на пушечен метал (така се нарича той официално), даже, ох, ох, с благородния миши цвят. Имаше една яркопортокалова каросерия, изглежда, бъдещ таксиметър.

Сред гамата на сглобяването и трakanето на автоматичните гаечни ключове само един човек запазваше величаво спокойствие. Това беше бояджията, който имаше задължението да прекара с тънка четчица линия по каросерията. Той нямаше никакви приспособления, даже мущабел, за да поддържа ръката си. На лявата му ръка висяха кутии с различни бои. Той не бързаше. Дори успяваше да обгърне своята работа с възискателен поглед. На автомобила с миши цвят той прекарваше зелена линия. На портокаловото такси направи синя линия. Това беше свободен художник, единственият човек във Фордовия завод, който нямаше никакво отношение към техниката, някакъв нюрнбергски майстерзингер, свободолюбив майстор от бояджийския цех. Навярно във Фордовата лаборатория са установили, че да се прекарва линията по такъв средновековен начин, е най-изгодно.

Затрещя звънец, конвейерът спря и в сградата влязоха малки автомобилни влакове със закуска за работниците. Без да си измият ръцете, работниците отиваха до вагончетата, купуваха си сандвичи, доматен сок, портокали — и сядаха на пода.

— Сърове — рече мистър Адамс, като внезапно се оживи, — знаете ли защо работниците на мистър Форд закусват на циментовия под? Това е много, много интересно, сърове. На мистър Форд му е безразлично как ще закусва неговият работник. Той знае, че конвейерът въпреки всичко ще го накара да извърши своята работа, независимо от това къде е ял — на пода, на масата или дори нищо не е ял. Вземете например „Дженеръл илектрик“. Би било глупаво да се

мисли, сърове, че администрацията на „Дженеръл илектрик“ обича работниците повече от мистър Форд. Може би дори по-малко. А те имат прекрасни столове за работниците. Работата е там, сърове, че при тях работят квалифицирани работници и те трябва да се съобразяват с това, защото работниците могат да отидат в друг завод. Това е чисто американска черта, сърове. Да не се прави нищо излишно. Бъдете уверени, че мистър Форд се смята приятел на работниците. Но той няма да похарчи за тях нито една излишна копейка.

Предложиха ни да седнем в една току-що слязла от конвейера кола. Всяка кола прави два-три изпитателни кръга по специалния заводски път. До известна степен това е образец на много лош път. Човек може да обиколи целите Щати и да не намери такъв. Общо взето, пътят ме беше чак толкова лош. Няколко коректни трапчета, малка, дори симпатична локвичка — това е всичко, нищо ужасно. И автомобилът, направен пред нашите очи от ръцете на хора, нямащи никаква професия, показва забележителни качества. Той вземаше стръмните завой със скорост петдесет и пет мили на час, прекрасно запазваше устойчивост, на трета скорост се движеше не по-бързо от пет мили на час и така меко прескачаше траповете, сякаш те не съществуваха.

— Да, да, да! — говореше радостно Адамс. — Мистър Форд умее да прави автомобили. Но, но, сърове, о, но! Вие даже не разбирате какъв прогрес се получи в тази работа. „Форд“ от тридесет и пета година е по-добър от „Кадилака“ от двадесет и осма година. За седем години колата от евтина класа стана по-добра, отколкото беше колата от висшата класа. Тъй, тъй, моля ви се! Запишете си в бележничетата, мистър Илф и мистър Петров, ако искате да знаете какво е Америка.

Тук не само течаха части, които се съединяваха в автомобили, не само автомобили изтичаха от заводската врата в непрекъснатата върволица, но и самият завод непрекъснато се променяше, усъвършенствуваше и допълваше своето обзавеждане.

В леярната другарят Грозни изведнъж възторжено взе да ругае. Той не беше идвал тук само две седмици, а през това време в цеха бяха станали много сериозни и важни промени. Другарят Грозни стоеше наред цеха и на лицето му, озарявано от припламванията на огъня, се отразяваше такъв възторг, че да го оцени и разбере напълно, можеше

естествено само инженер, просто инженер, а не инженер на човешките души.

Сиво-жълтият ден бързо премина в черно-жълт здрач. Когато напускахме завода, в двора вече стоеше грамадно каре от готови автомобили и между тях, някъде в центъра, забелязахме яркопортокаловия таксиметър, който неотдавна пътуваше по конвейера.

В бръснарницата на Мичигън авеню, където се подстригахме, единият майстор беше сърбин, другият — испанец, третият — словак, а четвъртият — евреин, роден в Йерусалим. Обядвахме в полски ресторант, дето прислужваше една немкиня. Един човек, когото попитахме на улицата за пътя, не знаеше английски език. Това беше грък, пристигнал наскоро тук от Пелопонеския полуостров направо в пъкъла. Той имаше тъжни черни очи на философ в изгнание. В киното внезапно чухме в тъмнината високо произнесена фраза: „Маня, нали ти казвах, че не трябваше да идваме на този пикчър.“

— Ето, ето, мистъри — говореше Адамс, — вие се намирате в истинска Америка.

На сутринта се запътихме при мистър Соренсен, директор на всички заводи на Форд, пръснати из света.

Минахме през един салон, на чийто чист паркетен под бяха наредени части на стандартен автомобил, и както си бяхме с палта и шапки, бяхме въведени в стъкления кабинет на директора. Тук имаше голямо бюро, на което не се виждаше нито една хартийка, имаше само един телефон и настолен календар.

В кабинета влезе висок слаб човек със сив костюм, побеляла глава, свежо лице и походка на лекоатлет. В ръка държеше малък черен детайл от пластмаса. Това беше мистър Соренсен, датчанин по произход, син на печкаджия, самият той някога печкаджия, а после моделиер.

Преди да си тръгнем от Америка, прочетохме в един вашингтонски вестник малка бележка, в която се изброяваха десетина души, които получават най-големи заплати в страната. Мистър Соренсен беше на десето място. Първото място заемаше Мей Уест, кинозвезда, вулгарна, дебела, недаровита жена. Тя беше получила през тридесет и пета година четиристотин и петдесет хиляди долара. Соренсен бе получил сто и дванадесет хиляди.

Той веднага заговори за детайла, който държеше в ръка. По-рано този детайл се е правил от стомана, сега са го направили от пластмаса и в момента го изпробват.

— Ние през цялото време сме в движение — каза мистър Соренсен. — Това е главното в автомобилната промишленост. Нито минута застой, иначе ще ни изпреварят. Сега трябва да мислим какво ще правим през четиридесета година.

Той излезе от стаята и се върна, като мъknеше в ръце отливка. Това беше блок на мотор, който той бе отлял от стомана лично със своите директорски ръце.

— Още дълго ще го изпробваме, да видим какво се е получило. Но очевидно това ще влезе в нашия автомобил.

Ние попипахме блока, който щеше да влезе в конструкцията на кола след няколко години.

Мистър Соренсен ни поведе да видим една снимка, дето се е фотографирал заедно с директора на Горкиевския завод Дяконов и Грозни. Добродушно усмихнати, и тримата гледаха право в апарата.

Ние успяхме да вмъкнем в разговора фраза, че бихме желали да се видим с Форд, и мистър Соренсен каза, че ще се постарее да разбере дали това е възможно. Обаче не бяхме сигурни, че срещата наистина ще се състои. Всички ни бяха предупреждавали, че това е много трудно, че Форд е стар, зает и с неохота се съгласява на срещи.

ШЕСТНАДЕСЕТА ГЛАВА

ХЕНРИ ФОРД

Сутринта ни позвъниха от името на мистър Соренсен и казаха, че мистър Форд може да ни приеме.

Помолиха ни да се отбием при мистър Кемърън, личен секретар на Форд. Мистър Кемърън се намираше в сградата на конструкторското бюро.

— Сега мистър Форд го няма — съобщи ни той — и не мога да ви кажа точно кога ще можете да се видите с него. Но нали вие и без това разглеждате завода и навярно десетина пъти на ден минавате покрай нашия офис. Когато минавате насам, обадете ми се — може би мистър Хенри Форд ще бъде по това време тук.

Вече знаехме, че Форд няма свой кабинет, че не се заключва в стаята си, а постоянно се разхожда из конструкторското бюро. Затова ни най-малко не се учудихме и като покрихме краката си с мечата кожа, отново тръгнахме да разглеждаме дирборнските чудеса.

Този ден започнахме от музея за коли.

Сградата на музея има само една зала, голяма осем хектара. Подът е покрит с паркет от тектония, който звънти под краката като стомана. Метални колони подпират тавана. В същото време те са и калорифери на централното отопление.

Музеят още не е готов. Но тук са доставени забележителни експонати от цял свят. Тук има десетки парни машини, като се почне едва ли не от котела на Уат. Всички машини се поставят на фундаменти, за да могат след откриването на музея да работят, нагледно да демонстрират старата техника. Сред тях има необикновено величествени образци — груби, тежки, на чугунени коринтски колони, боядисани със зелена маслена боя. Автомобилният отдел е грамаден. Изглежда, че тук са събрани всички типове и модели автомобили, каквито някога са съществували на света. И не може да се каже, че понятието за красота е било чуждо на строителите на автомобили преди тридесет години. Естествено почти всички тези коли изглеждат сега чудновати за нашия поглед, но сред тях има много красиви

екземпляри. В тях има много червена мед, лъщящ зеленикав месинг, огледални стъкла, марокен. От друга страна, тези автомобили подчертават величието на съвременната автомобилна техника, показват колко по-хубаво се правят автомобилите сега, колко те са по-евтини, по-прости, по-силни и по-елегантни.

Може би и самият Форд още не знае как ще изглежда неговият музей. Тук не се чувства ръководеща идея при уреждане на отделите и подреждане на експонатите. Форд бърза. Постоянно докарват в музея нови и нови експонати. Тук има дървени рала, брани, дървени тъкачни станове, първите шевни машини, първите пишещи машини, старинни грамофони, локомотиви и влакове.

На релси, монтирани върху лъснатия паркет, стои старинен влак с извезани чугунени решетки на площадките. Външните стени на вагоните са украсени с нарисувани розички и листенца, а под прозорците в медальони са нарисувани селски изгледи. Вагоните са закачени за малко наперено локомотивче с медни фенери, ръкохватки и гербове. Точно в такъв влак преди около седемдесет и пет години едно момче по презиме Едисон продавало на пътниците вестници. Точно в такъв влак то получило една плесница по ухото от кондуктора, след което си загубило слуха. И през хиляда деветстотин двадесет и седма година при празнуването осемдесетгодишнината на Едисон между Детройт и Дирборн бил възстановен едновременноният железопътен клон и същият този влак с цветчетата и пейзажите, който видяхме в музея, возил пак великия изобретател. И също така, както преди седемдесет и пет години, Едисон продавал вестници на седящите във влака гости. Липсвал само грубият кондуктор, който изхвърлил момчето от влака. А когато питали Едисон дали глухотата не е повлияла на неговата работа, той отговарял:

— Ни най-малко. Дори се избавих от необходимостта да изслушвам много глупости, на които хората са така щедри.

Смешният влак с дрънчене пълзял към Дирборн. А наоколо по цялото земно кълбо светело електричество, звънели телефони, звучали грамофонни плочи, електрически вълни опасвали света. И всичко това създал глухият старец с лице на пълководец, който бавно, подкрепян под мишници, минавал от вагон на вагон и продавал вестници.

На излизане от музея видяхме във вестибюла зазидана в пода бетонна плоча. На нея се виждаха отпечатыци от краката на Едисон и

неговият собственоръчен подпис.

Запътихме се към другия музей на Форд, към така нареченото „село“, Гринфийлд вилидж. Селото заемаше голяма територия и за да го разгледат, на посетителите се предоставяха старовремски карети, дормьози и линейки. На каприите седяха кочияши в шуби с вълната навън и с цилиндри. Те пляскаха с камшиците. Странно беше да гледаш кочияшите, както и техните коне. Влизането с автомобили в Гринфийлд вилидж е забранено. Качихме се в една карета и потеглихме по път, какъвто отдавна не бяхме виждали. Това също беше старомоден път, чудо на петдесетте години на деветнадесетия век — кал, леко посипана с чакъл. Ние карахме по него с бавен помещически тръс.

„Селото“ е скорошно начинание на Форд. Трудно е да се отговори на въпроса какво е то. Даже самият Форд едва ли би могъл точно да обясни защо му е било потребно. Може би е искал да възкреси старината, по която той тъгува, а може би, обратно, е искал да подчертае бедността на тази старина в сравнение с техническите чудеса на съвременността.

В музейното село изцяло е пренесена от Менло парк старата лаборатория на Едисон, същата лаборатория, където са били правени безбройните опити за намиране жичката на първата електрическа крушка, където тази крушка за пръв път е светнала, където за пръв път е заговорил фонографът, където много нещо е станало за пръв път.

В бедна дървена къща със скърцащи дъски на пода и опушени стени се е зараждала съвременната ни техника. Следите на Едисоновия гений и титаничното усърдие личат и сега. В лабораторията имаше толкова много стъклени и металически прибори, толкова стъкленици и колби, че за да се избърше от тях прахта, би била необходима цяла седмица.

Влизащите в лабораторията посрещаше един къдрав старец с пламтящи черни очи. На главата му имаше копринена шапчица, каквато обикновено носят академиците. Той ентусиазирано се залови с нас. Това беше един от сътрудниците на Едисон — като че ли единственият останал жив.

Той веднага размаха и двете си ръце и завика с всичка сила:

— Всичко, което е получил тук светът, направиха младостта и силата на Едисон! Едисон на старини е нищо в сравнение с младия

Едисон! Това беше лъв на науката!

И старецът ни показва галерия от фотопортрети на Едисон. На едни младият изобретател приличаше на Бонапарт — върху бледото му чело падаше горделив кичур. На други — приличаше на Чехов като студент. Старецът продължаваше оживено да размахва ръце. Ние дори се позамислихме над това, откъде у един американец такава екзалтация. Впрочем тутакси стана ясно, че старецът е французин.

Говорейки за своя велик приятел, ученият се увличаше все повече и повече. Ние се оказахме внимателни слушатели и бяхме възнаградени за това. Старецът ни показва първата електрическа крушка, която е била запалена в света. Той даже представи нагледно как е станало това: как те седали около крушката и чакали резултат. Всички жички пламвали за миг и веднага изгаряли. Най-после била намерена жичка, която се запалила и не изгаснала. Те седали час — лампата горяла. Седали два часа, без да се помръднат — лампата горяла. Преседали цялата нощ. Това било победа.

— Науката не може да мине без Едисон! — извика старецът. — Даже съвременните радиолампи са се родили от светлината на тази лампичка с нагряване.

С треперещи, но доста ловки ръце старецът нагласи първата Едисонова крушка на един радиоприемник и улови няколко станции. Усилването не беше много голямо, но доста ясно. После старият учен грабна лист оловна хартия и я постави във фонографа, тази първа машина, която е заговорила с човешки глас. Дотогава машините могли само да бучат, да скърцат или да свирят. Фонографът бе пуснат в движение и старецът произнесе в рупора същите думи, които в негово присъствие някога казал в същия рупор Едисон. Това бяха думи от старата детска песничка за Мери и овцата. Песничката завършваше със смях — ха-ха-ха!

— Ха-ха-ха! — съвсем отчетливо произнесе фонографът.

Ние изпитвахме такова чувство, сякаш този апарат току-що се беше родил в наше присъствие.

— Тази нощ Едисон стана безсмъртен! — изрида старецът.

На очите му се показаха сълзи. И той повтори:

— Младостта беше силата на Едисон!

Като разбра, че сме писатели, старецът изведнъж стана сериозен. Той ни изгледа тържествено и рече:

— Пишете само онова, което мислите. Не за Англия, не за Франция, пишете за целия свят.

Старецът за нищо на света не искаше да си отиваме. Той ни говори за Едисон, за абисинската война, проклинаше Италия, проклинаше войната и възхваляваше науката. Напразно мистър Адамс прави опит в продължение на един час да вмъкне поне една дума в този ураган от мисли, съображения и възклицания. Не успя. Французинът не му даваше да отвори уста. Най-после почнахме да се сбогуваме и тогава двамата старци ни показаха как трябва да става това. Те се тупаха по ръцете, по раменете и по гърбовете.

— Гуд бай, сър! — викаше Адамс.

— Гуд бай, гуд бай! — крещеше старецът.

— Тенкю вери, вери мач! — викаше Адамс, като слизаше надолу по стълбата. — Премного ви благодаря!

— Вери, вери! — долиташе отгоре.

— Не, сърове — рече мистър Адамс, — вие нищо не разбирате. В Америка има добри хора.

И той извади голяма семейна носна кърпа на едри червени карета и без да си сваля очилата, избърса очите си.

Когато минавахме покрай лабораторията, съобщиха ни, че мистър Форд още го няма. Ние продължихме по-нататък, към Фордовия завод за фарове, разположен на петнадесет мили от Дирборн. Нашият млад гид се оказа неочаквано разговорлив и ни развличаше през целия път. Стана ясно, че Фордовите заводи имат собствена негласна полиция. Тя се състои от петстотин души и в нея служат между другото бившият началник на детройтската полиция и Джо Луис, прочутият боксьор. С помощта на тези активни джентълмени в Дирборн цари пълен мир. Профсъюзни организации тук не съществуват. Те са натикани в нелегалност.

Заводът, за който пътувахме, представляваше особен интерес. Това не бе просто завод, а въплъщение на някаква нова техническа и политическа идея. Вече доста бяхме чували за нея, понеже тя е много злободневна във връзка с онези разговори, които се водят в Америка за диктатурата на машината и за това, как да стане животът щастлив, като в същото време се запази капитализмът.

В разговор с нас мистър Соренсен и мистър Кемърън, които са дясната и лявата ръка на Хенри Форд, казаха, че ако стане нужда

отново да строят Фордово предприятие, те в никой случай не биха построили завод-гигант. Вместо един завод те биха построили стотици малки, дребни заводчета, които да са на известно разстояние едно от друго.

Ние чухме в Дирборн нов лозунг: „Селски живот и градски доход“.

— Представете си — казаха ни — горичка, поле, тиха рекичка, макар и съвсем малка. Тук има съвсем мъничко заводче. Наоколо живеят фермери. Те обработват своите земи, работят и в нашето заводче. Прекрасен въздух, хубави къщички, крави, гъски. Ако започва криза и ние съкращаваме производството, работникът няма да умре от глад — той има земя, хляб, мляко. А вие знаете, че ние не сме благодетели, занимаваме се с други неща — строим хубави евтини автомобили. И ако малките заводи не даваха голям технически ефект, мистър Форд не би се обърнал към тази идея. Обаче ние вече установихме точно, че в едно малко заводче, дето няма грамадно струпване на машини и работници, производителността на труда е много по-висока, отколкото в един голям завод. По този начин работникът живее евтин и здрав селски живот, а доходът му е градски. Освен това ние го избавяме от тиранията на търговците. Забелязали сме, че щом като съвсем малко повишим работната заплата, в Дирборн пропорционално се покачват всички цени. Това няма да става, ако изчезне натрупването на едно място на десетки и стотици хиляди работници.

Тази идея възникнала у Форд, както после той ни каза, преди около дванадесет години. Като всяко американско начинание дълго я проверяват, преди да я проведат в широки мащаби. Сега има вече около двадесет малки завода и Форд увеличава техния брой всяка година. Разстоянието между заводите от десет, двадесет и дори петдесет мили не смущава Форд. При идеалното състояние на американските пътища това не е проблем.

И така всичко в идеята е насочено към общо благополучие. Живот селски, доход градски, кризата не е страшна, техническо съвършенство е постигнато. Не ни казаха само, че в тази идея има голяма политика — да превърнат пролетариите в дребни собственици по дух и заедно с това да се избавят от опасното съсредоточаване на работници в големите индустриални центрове. Впрочем и специалната

полиция на Форд не ще има какво да прави. Може и на полицаите да дадат за всеки случай по една кравичка. Нека великият негър Джо Луис идилично да си дои кравичките. Нека и бившият шеф на детройтската полиция скита из нивите с венец на главата като Офелия и да си мърмори: „Няма работа, скучно ми е, скучно ми е, джентълмени!“

У американците няма несъгласуваност между думи и дела. Когато се изкачихме на едно хълмче, ние видяхме картината, която така ярко ни бяха описвали. Заводът за фарове беше на една малка рекичка, където бентът създаваше само седем фута падане на водата. Но това беше достатъчно, за да приведе в движение две неголеми турбини. Около завода наистина имаше и горичка, и ливадка, виждаха се ферми, чуваше се кукуригане, кудкудякане, кучешки лай, с една дума, всички селскостопански звуци.

Заводът представляваше една сградичка, почти цялата стъклена. Най-забележителното беше, че това заводче, в което работят само петстотин души, изработва фарове, задни стопови лампички и тавански плафони за всички заводи на Форд. Сред феодалното кукуригане и грухтенето на прасетата заводът изготвя за един час хиляда фара, шестстотин стопови лампички и петстотин плафона. Деветдесет и осем процента от работниците са фермери и всеки от тях има от пет до петдесет акра земя. Заводът работи на две смени, но ако работеше с пълен капацитет, щеше да пуска един път и половина повече продукция.

Какво ще правят работниците, които нямат нито акър — новата идея нищо не казва, макар тези хора да съставляват цялата работническа класа на Съединените щати. Ала ако дори подозрително станалите по-добри капиталисти успеят да вържат целия американски пролетариат за земя, което всъщност представлява най-новата буржоазна утопия, дори и тогава експлоатацията не само че не би изчезнала, но, разбира се, би се засилила, като приеме по-изтънчена форма.

Въпреки ширналите се около завода селски ландшафти работниците, които стояха нагъсто до малките конвейери, имаха същия мрачно-възбуден вид, както и дирборнските хора. Когато се чу звънецът за закуска, работниците както и в Дирборн веднага насядаха на пода и се заловиха бързо да ядат своите сандвичи.

— Кажете — запитахме ние менѣджъра, тоест директора, който се разхождаше заедно с нас покрай конвейерите, — знаете ли колко фара сте произвели днес?

Менѣджърът се приближи до стената, дето на гвоздейче висяха дълги и тесни хартийки, свали горната и прочете:

— До дванадесет часа днес сме направили четири хиляди двадесет и три фара, две хиляди четиристотин тридесет и осем задни стопови лампички и хиляда деветстотин деветдесет и два плафона.

Ние погледнахме часовника. Беше дванадесет и петнадесет.

— Сведения за изработката получавам всеки час — добави менѣджърът и окачи хартиятата на гвоздейчето.

Отново спряхме до Фордовия офис. Този път в хола излезе да ни посрещне малко припряно мистър Кемърън и ни покани да влезем. В своя кабинет мистър Кемърън ни преброи с очи и помоли да донесат още един стол. Седяхме с палта. Беше неудобно и когато вече се канехме да се съблечем, на вратата на стаята се показва Хенри Форд. Той изгледа въпросително гостите и леко се поклони. Настъпи малко суетене, каквото винаги става при ръкуването, и в резултат на това придвижване Форд се оказа в онзи ъгъл на стаята, дето нямаше стол. Мистър Кемърън бързо се справи с всичко и Форд седна на стола, като с леко движение преметна крак върз крак. Той беше слаб, почти плосък, малко попрегърбен старец, с умно сбръчкано лице и сребриста коса. Носеше нов сив костюм, черни обувки и червена връзка. Форд изглеждаше по-млад за своите седемдесет и три години и само древните му кафяви ръце с уголемени стави показваха колко е стар. Казваха ни, че вечер той понякога танцувал.

Веднага заговорихме за малките заводи.

— Да — каза мистър Форд, — аз виждам възможност да се създават малки заводи, дори и стоманолейарни. Но засега не се отказвам от големите заводи.

Той говори, че вижда в бъдеще страната покрита с малки заводи, вижда работниците освободени от търговците и финансистите.

— Фермерът — продължаваше Форд — прави хляб, ние правим автомобили, но между нас стои Уол стрийт, стоят банките, които искат да имат пръст в нашата работа, без самите те да правят нещо. — Тук той замаха бързо с ръце пред лицето си, сякаш пъдеше комари, и

произнесе: — Те умеят да правят само едно — да фокусничат, да жонглират с парите.

Форд обича да говори за своята омраза към Уол стрийт. Той прекрасно разбира, че е достатъчно да даде една акция на Морган, за да сложи онзи ръце на всички останали.

През време на разговора Форд непрекъснато движеше краката си. Ту ги опираше до бюрото, ту слагаше единия си крак върху другия, като го повдигаше с ръка, ту отново слагаше и двата си крака на пода и започваше да се клати. Той има близо поставени остри селяшки очи. И изобщо прилича на остронос руски селянин, на природно талантлив изобретател, който внезапно е избръснал цялата си брада и е облякъл английски костюм.

Форд идва на работа заедно с всички и прекарва в завода целия ден. И досега не пропуска нито един чертеж без своя подпис. Вече казахме, че няма кабинет. Кемърън се изрази за него така:

— Мистър Форд циркулира.

Фордовият метод на работа отдавна е прескочил границите на простото изработване на автомобили или други предмети. Тази система в най-голяма степен е повлияла на живота в света. Обаче докато неговите действия и действията на останалите промишленици са превърнали Америка в страна, където вече никой не знае какво ще стане утре, той упорито твърди пред околните:

— Това не ме засяга. Аз си имам моя задача. Правя автомобили.

Отново настъпи суетня, както винаги става при прощалните ръкостискания, и разглеждането на една от най-интересните забележителности на Америка — Хенри Форд — завърши.

СЕДЕМНАДЕСЕТА ГЛАВА СТРАШНИЯТ ГРАД ЧИКАГО

Мина една седмица след напускането ни на Ню Йорк. Постепенно си изработихме система за пътуването. Нощувахме в кемпите и туристхаузите, тоест в обикновени еснафски къщички, дето стопаните дават под наем на пътуващи хора евтини чисти стаи с широки удобни легла — на които винаги ще намериш няколко дебели и тънки вълнени, памучни и съшити от парчета одеяла, — с огледално скринче, стол-люлка, стенен гардероб, много симпатична макара с конци и забодена в нея игла и библия на нощната масичка.

Стопаните на тези къщички — работници, дребни търговци и вдовици — конкурират с успех хотелите и това кара техните собственици да изпадат в търговска ярост.

Често срещяхме по пътя рекламни плакати на хотели, които доста нервно приканваха пътниците да се опомнят и да предпочитат пак хотелите.

НЕКА ВАШЕТО СЪРЦЕ
СЕ ИЗПЪЛНИ С ГОРДОСТ,
КОГАТО ПРОИЗНАСЯТЕ ИМЕТО НА ХОТЕЛА,
В КОИТО СТЕ ОТСЕДНАЛИ

Това бяха завоалирани нападки против безименните туристхаузи и кемпи.

— Не, не, сърове — говореше мистър Адамс, когато се спускаше здрач и трябваше да помислим за нощуване, — питам сериозно: вие искате сърцето ви да се изпълни с гордост? Много интересно е, когато сърцето се изпълва с гордост, а портмонето пропорционално се изпразва.

Не, ние не искахме нашите сърца да се изпълват с гордост!

И щом се стъмваше и нашият миши кар преминаваше по „резиденшъл парт“ на изпречилия се на пътя ни малък градец, някаква

Сиракуза или Виена, ние спирахме до някоя къщурка, която се отличаваше от останалите къщурки на градчето само с табелка: „Стаи за туристи“, влизахме вътре и в нестроен хор произнасяхме:

„How do you do!“ — „Здравейте!“

Тутакси се чуваше в отговор:

„How do you do!“ — и от кухнята се появяваше възрастна особа с престилка и плетиво в ръка.

Веднага на сцената излизаше мистър Адамс, на чието любопитство би могло да завиди дете или съдебен следовател. Нисък, пълен, той нетърпеливо пристъпяше от крак на крак, бършеше с кърпа бръснатата си глава и методично изтръгваше от хазайката, зарадвана от случая да поговори, всички новини в града.

— Шуърли! — възклицаваше той, когато научаваше, че градът има две хиляди жители, че вчера имало лотария, че местният доктор се кани да се жени и че наскоро се появил един случай на детски паралич. — Шуърли! Естествено!

Той разпитваше хазайката отдавна ли е овдовяла, къде учат децата, колко струва месото и колко години още ѝ остават да внася в банката пари за къщурката.

Ние отдавна вече бяхме в своите легла на втория етаж, а долу все още се чуваше:

— Шуърли! Шуърли!

После до нашите уши достигна скърцане на дървените стъпала на стълбата. Мистър Адамс се изкачваше горе и една минута постоя пред вратите на нашите стаи. Безумно му се искаше да поговори.

— Мистъри — попита той, — спите ли?

И като не получи отговор, прибра се.

Затова пък сутрин, точно в осем часа, осъществявайки своето неоспоримо право на капитан и главатар на експедицията, той шумно влезе в стаята ни — бодър, избръснат, с тиранти, с капчици вода на веждите, и извика:

— Ставай, ставай, ставай! Гуд моонинг, сърове!

И започваше нов ден на нашето пътуване.

Пиехме доматен сок и кафе в дебели чашки, ядохме „хем енд ег“ (яйца с парче шунка) в някое безлюдно и сънно в този час малко кафене на Мейн стрийт и сядахме в колата. Мистър Адамс само чакаше този момент. Той се обръщаше към нас и започваше да говори.

И говореше почти непрекъснато целия ден. Вероятно той се съгласи да пътува с нас главно защото почувствува в нас добри слушатели и събеседници.

Но ето кое беше най-забележителното — в никакъв случай не можеше да го наречем дърдорко. Това, което той говореше, винаги беше интересно и умно. През двата месеца пътуване нито веднъж не се повтори. Притежаваше точни знания почти във всички области на живота. Инженер по специалност, той наскоро беше излязъл в оставка и живееше от малък капитал, който му даваше скромни средства за преживяване и независимост, която твърде скъпеше и без която очевидно не би могъл да просъществува нито минута.

— Само случайно не станах капиталист — каза ни веднъж мистър Адамс. — Не, не, не, това е напълно сериозно. За вас ще бъде интересно да го чуете. На времето си аз мечтаех да стана богат човек. Изкарвах много пари и реших да се застраховам по такъв начин, че да получа към петдесетата си година големи суми от застрахователните дружества. Има такъв вид застраховка. Трябваше да се плащат колосални вноски, но аз приех това, та на стари години да стана богат човек. Избрах две от най-почтените застрахователни дружества в света — петербургското дружество „Русия“ и едно много честно немско дружество в Мюнхен. Сърове! Смятах, че дори целият свят да отиде по дяволите, в Германия и Русия нищо няма да се случи. Да, да, да, мистъри, тяхната устойчивост не будеше никакви съмнения. Но ето че в деветстотин и седемнадесета година у вас стана революция и застрахователното дружество „Русия“ престана да съществува. Тогава аз прехвърлих всички свои надежди на Германия. През деветстотин двадесет и втора година навърших точно петдесет години. Трябваше да получа четиристотин хиляди марки. Сърове! Това са големи, колосални пари. И през деветстотин двадесет и втора година аз получих от Мюнхенското застрахователно дружество следното писмо: „Многоуважаеми хер Адамс, нашето дружество Ви поздравява с Вашата петдесетгодишна възраст и прилага чек от четиристотин хиляди марки.“ Това беше най-честното в света застрахователно дружество. Но, но, но, сърове! Слушайте. Това е много, мно-ого интересно. Ала с цялата тази премия аз можех да купя само една кутия кибрит, тъй като по това време в Германия имаше инфлация и из страната бяха пуснати в обръщение милиардни купюри. Уверявам ви,

мистъри, капитализмът е най-неустойчивото нещо на света. Но аз съм щастлив. Получих най-хубавата премия — не станах капиталист.

Мистър Адамс имаше леко отношение към парите — малко хумор и вече съвсем малко уважение. В този смисъл той никак не приличаше на американец. Истинският американец е готов да се отнесе хумористично към всичко в света, само не към парите. Мистър Адамс знаеше много езици. Той беше живял в Япония, Русия, Германия, Индия и прекрасно познаваше Съветския съюз. Беше работил на Днепрострой, в Сталинград, Челябинск, а познаването на стара Русия му бе позволило да разбере Съветската страна така, както рядко успяват да я разберат чужденци. Беше пътувал из СССР в третокласни вагони, беше влизал в разговор с работници и колхозници. Той беше видял страната не само такава, каквато тя се разкриваше пред погледа му, но и такава, каквато тя е била вчера и каквато ще стане утре. Той я беше видял в движение. И затова изучаваше Маркс и Ленин, четеше речите на Сталин и се бе абонира за „Правда“.

Мистър Адамс беше много разсеян, но това не беше баналната краткотрайна разсеяност на учен, а бурна агресивна разсеяност на здрав, любознателен човек, който се увлича от някакъв разговор или някаква мисъл и през това време забравя целия свят.

Във всичко, което се отнасяше до пътуването, мистър Адамс беше необикновено предпазлив и несигурен.

— Тази вечер ще пристигнем в Чикаго — говореше мисис Адамс.

— Но, но, но, Беки, не говори така. Може да пристигнем, а може и да не пристигнем — отвърщаше той.

— Извинете — намесвахме се ние, — но до Чикаго остават само сто мили и ако вземем под внимание, че ние минаваме средно тридесет мили на час...

— Да, да, да, сърове — мърмореше мистър Адамс, — о, но! Още нищо не се знае.

— Тоест как така не се знае? Сега е четири часът следобед, ние минаваме средно тридесет мили на час. Значи, към осем часа ще бъдем в Чикаго.

— Може да бъдем, а може и да не бъдем. Да, да, да, сърове, сериозно... Нищо не се знае. О, но!

— Но какво може да ни попречи да бъдем в Чикаго към осем часа?

— Не, не, не може така да се говори. Би било просто глупаво да се мисли така. Вие не разбирате това. Да, да, да, сърове.

Затова пък за световната политика говореше уверено и не искаше да слуша никакви възражения. Той например заявяваше, че ще има война след пет години.

— Защо тъкмо след пет? Защо не след седем?

— Не, не, мистъри, точно след пет години.

— Но защо?

— Не ми говорете „защо“! Аз знам. Не, сериозно. О, но! Казвам ви — война ще има след пет години.

Много се сърдеше, когато му възразяваха.

— Не, да не говорим! — възкликна той. — Просто е глупаво и смешно да се мисли, че война няма да има след пет години.

— Добре. Като пристигнем тая вечер в Чикаго, тогава ще поговорим по това сериозно.

— Да, да, да, сърове! Не може да се говори така — тази вечер ще пристигнем в Чикаго. О, но! Може да пристигнем, а може и да не пристигнем.

Недалече от Чикаго нашият километраж показва първите хиляда мили. Ние извикахме „ура“.

— Ура! Ура! — викаше мистър Адамс и възбудено подскачаше на своята седалка. — Ето, ето, мистъри, сега мога абсолютно точно да ви съобщя. Ние изминахме хиляда мили. Да, да, сърове! Не „може би сме изминали“, а съвсем сигурно сме изминали. Така ще бъде по-точно.

На всеки хиляда мили трябваше да се сменя маслото на колата и да се гресира.

Спиряхме до „сървис стейшън“, която в нужния момент непременно се оказваше до нас. Издигаха нашата кола на специален електрически крик и докато майсторът с раираната фуражка изпускаше тъмното, замърсено масло, наливаше ново, проверяваше спирачките и смазваше частите, мистър Адамс научаваше колко получава той, откъде е родом и как я карат хората в градчето. Всяко, даже и мимолетно познанство доставяше на мистър Адамс голямо удоволствие. Този човек беше роден да общува с хората, да дружи с тях. Той изпитваше еднаква наслада от разговора със сервитьора,

аптекаря, минувача, от когото се осведомяваше за пътя, с някое шестгодишно негърче, което наричаше „сър“, със собственичката на туристхауза или директора на някоя голяма банка.

Той стоеше, пъхнал ръце в джобовете на лятното си палто и вдигнал яка, без шапка (кой знае защо, пратката не пристигна в Детройт), жадно дакаше на събеседника си:

— Шуърли! Слушам ви, сър! Така, така, така. О, но! Това е много, много интересно. Шуърли!

Нощният Чикаго, в който влязохме по много широката крайбрежна улица, която отделяше града от езеро Мичигън, ни се стори смайващо прекрасен. Надясно се виждаше чернота, наситена с отмерен морски шум на разбиващи се в брега вълни, по крайбрежната улица, почти докосвайки се, в няколко редици с грамадна скорост летяха автомобили, които заливаха асфалта с брилянтената светлина на фаровете си. Наляво на няколко мили се издигаха небостъргачи. Техните светнали прозорци бяха обърнати към езерото. Светлините на горните етажи на небостъргачите се смесваха със звездите. Беснееха електрическите реклами. Тук както в Ню Йорк електричеството беше дресирано. То прославяше същите богове — „Кока-кола“, уискито „Джони Уокър“, цигарите „Кемъл“. Имаше и омръзнали ни за една седмица младенци: слаб младенец, който не пие портокалов сок, и неговият благоденстващ антипод — пълен добродушен младенец, който е оценил усилията на фабрикантите на сок и го поглъща в конски дози.

Стигнахме до един небостъргач с бяла електрическа фирма „Стивънс хотел“. Ако се съди по рекламния проспект, това беше най-големият хотел в света — с три хиляди стаи, с огромни холове, магазини, ресторанти, кафетерии, концертни и бални зали. Изобщо хотелът приличаше на океански параход, целият комфорт на който е нагоден за нуждите на хора, откъснати за известно време напълно от света. Само че хотелът беше много по-голям. В него човек навярно можеше да прекара цял живот, без нито веднъж да излезе на улицата, понеже това съвсем не е нужно. Може би само да се разходи? Но да се разходи, може и на плоския покрив на хотела. Там даже е по-добре, отколкото на улицата. Няма риск да го прегази някой автомобил.

Излязохме на крайбрежната улица, наречена Мичигън авеню, няколко пъти с удоволствие огледахме този забележителен булевард и

обърнатите към него парадни фасади на небостъргачите, завихме в първата перпендикулярна на крайбрежната улица и внезапно спряхме.

— Не, не, не, сърове! — развика се Адамс, възхитен от нашето удивление. — Вие не трябва да се учудвате. О, но! Това е Америка! Не, сериозно, би било глупаво да мислите, че чикагските месни крале ще ви построят тук санаториум.

Улицата беше тясна, не много светла, потискащо скучна. Пресичаха я съвсем вече тесни, тъмни, калдъръмени, мръсни улички — истински бордеи с почернели тухлени стени на къщите, с пожарни стълби и сандъци за боклук.

Ние знаехме, че в Чикаго има бордеи, че там не може да няма бордеи! Но че те се намират в самия център на града — това беше най-голяма изненада. Изглежда, че Мичигън авеню е само декорация на града и че е достатъчно да я вдигнеш, за да видиш истинския град.

Това първо впечатление, общо взето, се оказа вярно. Ние скитахме из града няколко дни и все повече и повече ни смайваше това безсмислено натрупване на съставляващите го части. Дори от гледна точка на капитализма, който издига в закон едновременното съществуване на земята на богатството и бедността, Чикаго може да ти се види тежък, неугледен, неудобен град. Едва ли някъде в света раят и адът са се преплели така тясно, както в Чикаго. Наред с мраморната и гранитна облицовка на небостъргачите от Мичигън авеню се намират отворителни улички, мръсни и смрадливи. В центъра на града стърчат заводски комини и минават влакове, които забулват къщите с пара и дим. Някои бедни улици изглеждат като след земетръс — потрошени стобори, килнати на една страна покриви на дървени бордеи, провесени жици, някакви купища от ръждясали металически отпадъци, строшени клозетни чинии и полуизгнили подметки, мърляви дечурлига в парцали. И тутакси, само на няколко крачки — прекрасна широка улица, със засадени дръвчета и застроена с красиви богати къщи с огледални стъкла, червени керемидени покриви, „Пакарди“ и „Кадилаци“ пред входовете. В края на краищата това близко съседство на ада прави живота в рая също не чак много приятен. И това в един от най-богатите, ако не и най-богатия град в света!

По улиците тичат вестникари с викове:

— Убийство на полицаи!

— Нападение на банка!

— Детективът Томас убил на място гангстера Джеймс, по прякор „Бебето“!

— Гангстерът Филипс, по прякор „Ангелчето“, убил на място детектива Патерсон!

— Арест на ракетир!

— Киднап на Мичигън авеню!

В този град стрелят. Щеше да бъде чудно, ако тук не стреляха, не крадяха децата на милионерите (тъкмо това е „киднап“), не държаха публични домове, не се занимаваха с „ракет“. Ракет е най-сигурната и доходна професия, ако тя може да се нарече професия. Няма почти нито един вид човешка дейност, до която да не се е докоснал ракетът. В магазина влизат плещести младежи в светли шапки и молят търговеца редовно, всеки месец, да плаща на тях, младежите със светли шапки, данък. Тогава те ще се постараят да намалят данъка, който търговецът плаща на държавата. Ако търговецът не се съгласи, младежите изваждат леки картечници („машийн гън“) и започват да стрелят в тезгяха. Тогава търговецът се съгласява. Това е ракет. После пристигат други младежи и вежливо молят търговеца да им плаща данък за това, че те ще го избавят от първите младежи. И също стрелят в тезгяха. И това е ракет. Дейци от жълтите профсъюзи получават от фабрикантите пари за проваляне на стачките. Същите получават от работниците пари затова, че ги настаняват на работа. И това е ракет. Артистите плащат десет процента от своето възнаграждение на някакви си агенти по наемане на работна сила даже и тогава, когато сами си намират работа. И това е ракет. Докторът по вътрешни болести изпраща болния от черен дроб при зъболекаря за консултация и получава от него четиридесет процента хонорар. Също ракет.

А става и така. Това ни разказа един чикагски лекар.

— Малко преди изборите за конгреса в щат Илинойс — каза докторът — дойде вкъщи един човек, когото никога в живота си не бях виждал. Това беше „политишън“ от републиканската партия. Политишън е спекулант, човек, чиято професия е длнопробната политика. Политиката за него е печелене. Аз мразя този тип хора — мутрести, груби, нагли. Те обезателно държат в устата си разлигавена пура, шапката им е прекалено накривена, тъпи зъркели и фалшив пръстен на дебел пръст. „Гуд моонинг, док! — рече ми този човек. —

Здравейте докторе! За кого смятате да гласувате?“ Искан да му дам един по мутрата и да го изхвърля на улицата. Но като съпоставих широчината на неговите и моите рамене, разбрах, че ако някой изхвъркне на улицата, по-скоро това ще бъде аз. Затова му казах скромно, че ще гласувам за онзи кандидат, който повече ми хареса. „Добре — каза «политишън». — Струва ми се, вие имате дъщеря и тя вече четири години чака място за учителка?“ Отговорих, че имам и че чака. „Тогава — каза моят неканен гост, — ако гласувате за нашия кандидат, ще се помъчим да наредим вашата дъщеря на работа. Разбира се, нищо сигурно не ви обещаваме. Но ако вие гласувате за нашия противник, тогава вече мога да ви кажа уверено: вашата дъщеря никога няма да получи работа, никога няма да стане учителка.“ С това разговорът свърши. „Довиждане, докторе! — рече той на тръгване. — В деня на изборите ще се отбия при вас.“ Разбира се, аз много се сърдих, дори страдах и се възмущавах от това безсрамие. Но в деня на изборите той наистина довтаса при мен с автомобил. През вратата на къщата ми пак се провря неговата дебела пура. „Гуд моонинг, док! — каза той. — Мога да ви закарам до избирателния пункт.“ И знаете ли, отидох с него. Помислих си, в края на краищата не е ли все едно кой ще бъде избран — демократ или републиканец. А дъщеря ми може би ще получи работа. На никого досега не съм казвал това освен на вас — срам ме беше. Но такъв политически живот живея не единствено аз. Навсякъде ракет, навсякъде се оказва принуда под една или друга форма и ако искаш да бъдеш истински честен човек, трябва да станеш комунист. Но сега за това трябва да жертвуваш всичко. А на мен ми е трудно.

Чикагският ракет е най-прочутият ракет в Америка. В Чикаго имало кмет на име Чермак. Той се издигнал от работник, бил профсъюзен водач и се ползвал с голяма популярност. Бил дори приятел със сегашния президент Рузвелт. Те даже се обръщали един към друг по име, така да се каже, на „ти“: той наричал Рузвелт — Френк, а Рузвелт него — Тони. Работниците казвали за него: „Тони е наш работнически човек. Той няма да ни подхлъзне.“ Вестниците пишели за трогателната дружба на президента с простия работник (виждате ли, момчета, какво може да постигне в Америка човек със своите мазолести ръце!). Преди две или три години убили Чермак. Той оставил три милиона долара и петдесет тайни публични домове, на

които бил съдържател отраканият Тони. И така кмет на Чикаго известно време е бил ракетир.

От този факт съвсем не следва, че всички кметове на американските градове са ракетири. И още по-малко може да става дума, че президентът на Съединените щати дружи с негодници. Това е просто изключително стечение на обстоятелствата: но случаят с Чермак дава прекрасна представа какво е град Чикаго в щат Илинойс.

Първата вечер в Ню Йорк ние бяхме разтревожени от неговата бедност и богатство. А тук, в Чикаго, човек го обхваща чувство на гняв срещу хората, които от ламтеж за долари са построили в плодородната прерия, на брега на пълноводния Мичигън, този страшен град. Не можеш да се примириш с мисълта, че градът е възникнал не в резултат на бедността, а в резултат на богатството, на необикновеното развитие на техниката, земеделието и животновъдството. Земята е дала на човека всичко, което може да се вземе от нея. Човекът е работил с усърдие и умение, от които можеш само да се възхищаваш. Отгледано е толкова жито, добит е толкова нефт и са построени толкова машини, че всичко това би стигнало да се задоволи половината земно кълбо. Но на обилната, наторена почва израснала напук на разума грамадна, безобразна отровна гъба — градът Чикаго в щат Илинойс. Това е някакво тържество на абсурда. Тук съвсем сериозно започваш да си мислиш, че техниката в ръцете на капитализма е нож в ръцете на луд.

Някои могат да кажат, че сме прекалено впечатлителни, че се увличаме, че в Чикаго има прекрасен университет, филхармония, както твърдят — най-добрият в света водопровод, умна радикална интелигенция, че тук се е състояла грандиозна световна изложба, че Мичигън авеню е най-красивата улица в света. Това е вярно. Всичко това го има в Чикаго. Но то още повече подчертава нищетата, чудовищността на сградите и произвола на ракетирите. Прекрасният университет не обучава юношите как да се борят с мизерията, радикалната интелигенция е безсилна, полицията стреля не толкова в бандитите, колкото в доведените до отчаяние стачници, световната изложба е направила щастливи само собствениците на хотелите, а най-красивата в света Мичигън авеню много губи от своето съседство с бордеите.

Добри хора в Чикаго решиха да ни развлекат и ни заведоха в студентския клуб на Чикагския университет на бал, уреден по случай

даване независимост на Филипините.

Студентският бал се оказа трезв, весел и във всички отношения приятен. В голямата зала танцуваха филипински девойки, широконоси чернооки красавци, летяха по паркета японци, китайки, плуваше над тълпата бялата копринена чалма на млад индус. Индусът беше с фрак, с бял нагръдник, сух прелъстител с горящи очи.

— Прекрасен бал, сърове — рече мистър Адамс, като хихикаше странно.

— На вас не ви ли харесва?

— Не, сърове, аз казах. Балът е много добър.

И той внезапно се лепна за индуса, отведе го настрана и започна да го разпитва как живее в общежитието, колко рупии на месец му изпраща мама и на каква дейност смята да се посвети след завършване на университета. Индусът отговаряше вежливо на въпросите и с неизразима тъга гледаше тълпата танцуващи, откъдето го бяха изтръгнали така внезапно.

От тавана висяха филипински и американски знамена, оркестърът на сцената беше окъпан във виолетова светлина, музикантите виреха високо саксофоните — беше тих, хубав, семеен бал, без обидени, без скандали. Приятно беше да съзнаваш, че присъствуваш на едно историческо събитие. Все пак освободиха филипинците, дадоха на Филипините независимост! Можеха да не им дадат, а дадоха. Сами я дадоха! Това е благородно.

На връщане в хотела мистър Адамс през цялото време мърмореше:

— Сериозно, сърове! О, но!...

— Кое е сериозно?

— Не, не, сърове, през цялото време искам да ви запитам: защо така изведнъж дадохме на Филипините независимост? Сериозно, сърове, ние сме добри хора. Сами дадохме независимост, помислете си само. Да, да, да, ние сме добри хора, но не можем да търпим, когато ни бъркат в кесиите. Тези дяволски филипинци правят много евтина захар и, разбира се, внасят я у нас без мито. Те бяха Съединени щати до ден-днешен. Тяхната захар е така евтина, че нашите захаропроизводители не можеха да ги конкурират. Сега, когато получиха от нас своята дългоочаквана независимост, те ще трябва да плащат за захарта мито, както всички чуждестранни търговци. Всъщност ние не губим и

Филипините, защото добрите филипинци се съгласиха да приемат от нас независимостта само при едно условие — да останат у тях нашата армия и администрация. Е, кажете, сърове, нима ние можехме да им откажем това? Не, наистина, сърове, искам да признаете нашето благородство. Настоявам за това.

ОСЕМНАДЕСЕТА ГЛАВА

НАЙ-ДОБРИТЕ МУЗИКАНТИ В СВЕТА

Вечерта оставихме лекомислено автомобила пред входа на хотела и отидохме на концерт на Крайслер.

Богата Америка завладя най-добрите музиканти на света. В Ню Йорк, в „Карнеги хол“, ние слушахме Рахманинов и Стоковски.

Рахманинов, както ни разказваше един познат композитор, преди да излезе на естрадата, седи в стаята на артистите и разказва анекдоти. Но ето че се чува звънец, Рахманинов става от мястото си и като придава на лицето си голямата тъга на руски изгнаник, излиза на естрадата.

Висок, прегърбен и слаб, с продълговато печално лице, подстриган алаброс, той седна до рояла, като разтвори полите на черния си старомоден сюртук, поправи с огромната китка на ръката маншета и се обърна към публиката. Погледът му говореше: „Да, аз съм нещастен изгнаник и съм принуден да свиря пред вас за вашите презрени долари. И за цялото си унижение моля за малко нещо — тишина.“ Той свиреше. Беше такава тишина, сякаш всичките хиляда слушатели на галерията бяха се натръшкали като мъртви, отровени от нов, непознат досега музикален газ. Рахманинов свърши. Очаквахме взрив. Но в партера се чува само нормални аплодисменти. Ние не вярвахме на ушите си. Чувствувахме се студено равнодушие, сякаш публиката беше дошла не да слуша забележителна музика в забележително изпълнение, а да изпълни някакъв скучен, но необходим дълг. Само от галерийката долетяха няколко вопли на ентусиасти.

Всички концерти, на които присъствувахме в Америка, ни направиха същото впечатление. На концерта на прочутия Филадельфийски оркестър, ръководен от Стоковски, беше целият елитен Ню Йорк. Непонятно е от какво се ръководи елитният Ню Йорк, но той съвсем не посещава всички концерти. Месните и медните крале, железопътните кралици, принцовете на чуингъма и просто принцесите на доларите — във вечерни рокли, фракове и брилянти

заеха белетажа. Изглежда, Стоковски бе разбрал, че на тази публика само музика не стига, че е нужна и външност. И изтъкнатият диригент беше измислил ефектно, почти цирково появяване. Той се беше отказал от традиционното чукане с пръчката по пюпитъра. Преди да излезе, оркестърът вече беше настроил инструментите и бе настъпила пълна тишина. Той излезе иззад кулисите, малко попрегърбен, приличащ на Майерхолд, без да погледне никого, бързо мина по авансцената към своето място и тутакси стремително махна с ръце. И също така стремително започна увертюрата на „Майстерзингерите“. Това беше чисто американски темп. Нито секунда бавене. Времето е пари. Изпълнението беше безукорно. В залата то не извика почти никакви емоции.

Месните и медните крале, железопътните кралици, принцовете на чуингъма и принцесите на доларите сега се увличат от Бах, Брамс и Шостакович. Защо ги бяха привлекли едновременно дълбокият и труден Бах, студеният Брамс и бурният ироничен Шостакович — те естествено не знаят, не желаят да знаят и не могат да знаят. След една година те безумно, до побъркване („Ах, това е толкова силно, завладяващо чувство!“) ще се увлекат едновременно от Моцарт, Чайковски и Прокофиев.

Буржоазията похити от народа изкуството. Но тя дори не иска да поддържа това откраднато изкуство. В Америка купуват отделни изпълнители и плащат за тях много пари. Скучаещите богаташи се преситиха от Шаляпин, Хайфец, Горовиц, Рахманинов, Стравински, Джили и Тоти дал Монте. За милионера не е толкова трудно да заплати десет долара за един билет. Но, виж, опера или симфоничен оркестър — това, разбирате ли, е много скъпо. Тези видове изкуство изискват дотации. Държавата не дава пари за това. Остава прославената американска благотворителност. Благотворителите издържат в цяла Америка само три оперни театри, а от тях само нюйоркската „Метрополитен опера“ работи редовно цели три месеца в годината. Когато казвахме, че в Москва има четири оперни театри, които работят цяла година с прекъсване само от три месеца, американците вежливо се учудваха, но дълбоко в душата си не вярваха.

Преди няколко години меценатите получили публична плесница от великия диригент Тосканини, който по това време ръководел нюйоркската филхармония. Работите на филхармонията вървели зле.

Нямало пари. Меценатите били заети със своя бизнес и не искали да знаят за съдбата на някакви си кларнети, виолончела и контрабаси. Най-сетне настъпил момент, когато филхармонията трябвало да се закрие. Това съвпаднало със седемдесетгодишния юбилей на Артуро Тосканини. И великият музикант намерил изход. Той не се обърнал за пари към месните и медните крале. Той се обърнал към народа. След един радиоконцерт говорил пред микрофона и помолил всеки радиослушател да му изпрати по един долар в замяна на снимката, която Тосканини ще му изпрати с автограф. И Тосканини бил възнаграден за своя дълг, труден живот — филхармонията получила нужните ѝ средства, получила ги от онези хора, които нямат пари да си купят билет за театъра и да видят живия Тосканини. Казват, че мнозинството от тези хора били бедни италиански емигранти.

В живота на Тосканини има един малък, но много интересен случай.

Когато работил като диригент в миланската опера „La Scala“, в Италия бил обявен конкурс за най-добрата опера. Тосканини бил член на журито на конкурса. Един доста бездарен композитор, преди да представи своя ръкопис, дълго се усуквал около знаменития музикант, ласкаел го и всякак угодничил. Той помолил да предадат неговата опера за отзив на Тосканини. Отзивът бил убийствен и операта отхвърлили. Минали десет години и ето че в Ню Йорк бездарният композитор отново срещнал Тосканини.

— Е, маестро, сега това е минала работа — казал му композиторът, — но бих искал да зная, защо отхвърлихте тогава моята опера?

— Тя не ми хареса — отговорил Тосканини.

— А аз съм сигурен, маестро, че вие дори не сте я прочели. Ако бяхте я прочели, тя непременно щеше да ви хареса.

— Не говорете глупости — отвърнал Тосканини, — прекрасно помня вашия ръкопис. За нищо не го бива. Какво е това!

Той седнал до рояла и бързо изсвирил наизуст няколко арии от слабата опера, която бил бракувал преди десет години.

— Не, това за нищо не става — повтарял той, докато свирил, — това е под всяка критика!

И така, беше вечер, когато ние отидохме на концерта на Крайслер, като лекомислено оставихме нашия автомобил пред входа на

хотела. От езерото духаше студен вятър. Той здравата ни прониза, макар че трябваше да минем само няколко къщи. Много се радвахме, че бяхме успели да си купим билети предварително.

Във фоайето беше доста пусто. Ние даже помислихме отначало, че сме закъснели и че концертът вече е започнал. В залата също нямаше много хора, беше заета не повече от половината.

„Май че чикагци обичат да закъсняват“ — решихме ние.

Обаче напразно избързахме да обвиним чикагци, тези акуратно точни хора. Те не бяха закъснели. Просто не дойдоха. Концертът започна и свърши в полупразна зала.

На естрадата стоеше възрастен човек в широк старомоден фрак, с доста голямо коремче, на което се люшкаше верижка с брелоци. Той стоеше с широко разкрасени крака и сърдито притиснал цигулката с брада. Това беше Крайслер — първият цигулар в света. Цигулката е опасен инструмент. На нея не можеш да свириш нелошо или просто добре както на рояла. Посредственото свирене на цигулка е ужасно, а доброто — посредствено и едва търпимо. На цигулка трябва да се свири забележително, само тогава свиренето може да достави наслада. Крайслер свиреше с пределна завършеност. Той свиреше изтънчено, поетично и умно. В Москва след такъв концерт щеше да има половин час овации. За да ги спрат, щеше да се наложи да изнесат рояла и да изгасят всички полилеи. Но тук, също както и в Ню Йорк, свиренето не предизвика възторг у публиката. Аплодираха на Крайслер, но в тези аплодисменти не се чувствуваше благодарност. Публиката като че казваше на цигуларя: „Да, ти можеш да свириш на цигулка, ти си довел своето изкуство до съвършенство. Но изкуството в края на краищата не е чак толкова важно нещо. Струва ли си да се вълнува човек заради него?“ Изглежда, че Крайслер бе решил да размърда публиката. По-добре да не беше правил това. Той подбираше все по-банални и банални пиеси, някакви си жалки валчета и бостончета — произведения от долен вкус. Той постигна това, че публиката най-после се оживи и поиска „бисове“. Това бе унижение за големия артист, изпросена милостиня.

Ние излязохме на Мичигън авеню с тежко чувство.

— Ето, ето, сърове — рече ни мистър Адамс, — вие искате твърде много от американците. Преди няколко десетки години с мен се случи една история. Да, да, мистъри, интересно ще бъде за вас да я

чуете. В Ню Йорк за пръв път в света стана представяне на Вагнеровия „Парсифал“. Сигурно знаете, че „Парсифал“ за пръв път е бил поставен чак след смъртта на Вагнер и това стана в Ню Йорк. Разбира се, аз отидох. Сърове! Ар много обичам Вагнер. Седнах на седмия ред и взех да слушам. До мен седеше грамаден риж джентълмен. Да, да, сърове. Пет минути след започването на спектакъла забелязах, че рижият джентълмен спи. В това нямаше да има нищо ужасно, ако той през време на съня си не лягаше на рамото ми и не издаваше доста неприятно хъркане. Събудих го. Той трепна, но само след пет минути пак спеше. Отгоре на всичко опираше главата си на рамото ми като на възглавница. Сърове! Аз не съм зъл човек, да, да, да. Но не можах да понеса това. О, но! С всички сили блъснах рижия джентълмен с лакът в хълбока. Той се събуди и дълго ме гледа с неразбиращ поглед. После на лицето му се изписа страдание. „Извинявайте, сър — рече той, — но аз съм много нещастен човек, пристигнах от Сан Франциско в Ню Йорк само за два дни, а имам много работа. В Сан Франциско имам жена немкиня. Вие знаете, сър, немците са луди хора, те са побъркани на тема музика. Жена ми не представлява изключение. Когато тръгнах, тя каза: «Джеймс, обеща ми, че ще отидеш на първото представление на „Парсифал“. Боже! Какво щастие е това — да присъствуваш на първото представление на „Парсифал“! Щом аз не мога да бъда на него, поне ти иди. Ти трябва да направиш това заради мене. Обеща ми.» Обещах ѝ, а ние, деловите хора, държим на дадената дума. И ето ме тук, сър!“ Посъветвах го да си отиде в хотела, тъй като той вече е удържал на думата си и вече не го заплашва опасност да стане нечестен човек. И той начаса избяга, като горещо ми стисна ръката. Да, да, да, сърове. На мен ми хареса този риж джентълмен. Вие не трябва да съдите американците прекалено строго. Това са честни хора. Те заслужават дълбоко уважение.

Слушайки разказа на мистър Адамс, ние тръгнахме към хотела и тук, за най-голям наш ужас, не намерихме автомобила. Нямаше го нашия чуден миши кар. Мисис Адамс бръкна в чантата си и не намери в нея ключа. Случило се беше най-страшното, което можеше да стане с нас из пътя — изчезнал беше автомобилът с ключа и автомобилния паспорт.

— Ах, Беки, Беки — мърмореше мистър Адамс в отчаяние. — Аз ти казвах, казвах ти...

— Какво си ми казвал? — попита мисис Адамс.

— О, но! Беки! What did you do?^[1] Всичко пропадна. Да, да, сърове! Аз казвах. Трябва да бъдем внимателни.

Ние си спомнихме, че в колата се намираха приготвените за път куфари, тъй като бяхме решили да излезем от Чикаго веднага след концерта и да пренощуваме по пътя в някое малко градче.

Вървахме по Мичигън авеню, като залитахме от мъка. Дори не чувствахме ледения вятър, който надуваше нашите палта.

И тук внезапно видяхме кара. Той стоеше от другата страна на улицата. Предното ляво колело бе качено на тротоара, вратите бяха отворени. Вътре светеха лампите. Даже и фаровете на нашето превозно съкровище сконфузено светеха.

Втурнахме се към него, като издавахме викове на радост. Какво щастие! Всичко беше на мястото си — и ключът, и документите и багажът. Заети с преглеждането на автомобила, не забелязахме как се бе приближил до нас един грамаден полисмен.

— Ваш ли е автомобилът? — запита той с гръмовит глас.

— Йес, сър! — изплашено изчурулика мистър Адамс.

— А-а-а! — изрева гигантът, като гледаше отгоре надолу малкия шишкав Адамс. — А не знаете ли, дяволите да ви вземат, къде трябва да се оставят колите в град Чикаго?

— Но, мистър офисер... — раболепно отговори Адамс.

— Не съм офисер! — зарева полицаят. — Аз съм само полисмен. Какво, нима не знаете, че не може да се оставя автомобил пред хотела на такава магистрала като Мичигън авеню? Аз ще ви дам да разберете как трябва да се пътува в Чикаго!

Навярно на мистър Адамс се стори, че „мистър офисер“ ей сега ще започне да го бие, и закри главата си с ръце.

— Да, да! — ревеше полицаят. — Това не ви е Ню Йорк, та да захвърляте вашата таратайка посред най-главната улица!

Види се, той разчистваше някакви свои стари сметки с Ню Йорк.

— Знаете ли, че стана нужда да се качвам във вашия келяв кар, да го довлека на това място, а после два часа да следя да не го откраднат?!

— Йес, мистър офисер! — изломоти Адамс.

— Не съм офисер!

— О, о! Мистър полисмен! Ай ем вери, вери сори! Много, много съжалявам!

— Уел! — каза полисменът, като омекна. — Това е Чикаго, а не ви е Ню Йорк!

Мислехме, че ще ни дадат тикет (получилият тикет е длъжен да се яви в съда), че безмилостно ще ни глобят, а може би даже ще ни турят на електрическия стол (кой ги знае тези в Чикаго!). Но гигантът изведнъж се засмя със страшен бас и рече:

— Хайде, вървете! И друг път да помните, че това е Чикаго, а не Ню Йорк.

Ние бързо се качихме в колата.

— Гуд бай! — викна оживен старият Адамс, когато колата потегли. — Гуд бай, мистър офисер!

В отговор чухме само неясен рев.

---

[1] Какво направи ти? (англ.) — Б. пр. ↑

ТРЕТА ЧАСТ

КЪМ ТИХИЯ ОКЕАН

ДЕВЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА В РОДИНАТА НА МАРК ТВЕН

От началото на пътешествието ние пропътувахме щатите Ню Йорк, Пенсилвания, Охайо, Мичигън, Индиана и Илинойс. В паметта са заседнали имена на безброй градчета, където закусвахме, обядвахме, ходихме на кино или нощувахме. Поукипси, Хъдзън, Олбъни, Троя, Оубърн, Уатерлоу, Ейвън, Фридония, Ери, Сандуски, Толидо, Пиория, Спрингфийлд.

Във всички тези градчета и в стотици други, неспоменати тук, на главния площад се издигат паметниците на войник от гражданската война между Севера и Юга. Това са много хрисими паметници, малки по големина и никак не са войнствени. Някъде в стара Европа бронзовият или каменен воин непременно размахва сабя или лети на буйно конче и винаги вика нещо подобно на: „Напред, юнаци!“ Но паметниците на американските градчета са лишени напълно от въодушевление. Войничето стои, отпуснато подпряно на пушката; раницата на гърба е скатана по всички правила, главата се навежда над ръцете и, току-виж яростният боец за освобождението на негрите задрямал, приспан от есенната тишина.

Тези паметници са докарвани от Германия. Те са съвсем еднакви и се различават един от друг толкова, колкото стандартният модел „Форд“ от „Форда“, който е снабден с пепелница и затова струва половин долар по-скъпо. Има съвсем евтини войничета, такива малки, че би могло да се държат в стая; има по-скъпи като описания вече от нас; има, ако можем така да се изразим, луксозен модел — войниче, пред чиито крака има гюлле. Изобщо намирала се е немска стока от всички цени, така че всяко градче си избирало паметник според джоба. Сравнително неотдавна американците се освободили от чуждата зависимост в този смисъл и най-после започнали да изготвят чугунени и каменни войничета със свои ръце и от свои материали.

Освен това всяко американско градче, чиито жители не са лишени от законното чувство на патриотизъм, разполага и с топ от времето на същата война между Севера и Юга и с малка купчинка

гюллета. Обикновено топът и гюллетата се разполагат недалече от войничето и заедно образуват военноисторическата част на градчето. Съвременната му част вече ни е известна и се състои от автомобилни заведения, аптеки, ресторанти, магазини със стоки от по пет или десет цента и бакалнички за колониални стоки, които принадлежат на фирмата „Атлантик и Пасифик“. Фирмите на тази компания, червени със златни букви, се срещат във всеки град. Бакалниците на компанията са построени по един образец и в който и ъгъл на страната да се озове купувачът, той винаги знае, че в магазина „Атлантик и Пасифик“ пиперът стои на левия тезгях, ванилията — на еди-кой си рафт, а кокосовите орехи — на еди-кой си. Тази величествена еднотипност придава на фирмата „Атлантик и Пасифик“ дори известни черти на безсмъртие. Смята се, че в случай на гибел на нашата планета последни ще загаснат светлините в магазините на тази „Атлантическа и Тихоокеанска компания“ — така ревностно и предано служи тя на потребителя, като му предоставя голям и винаги пресен асортимент от колониални стоки, от бананите до цигарите и пурите, както от родни, така и от вносни тютюни.

Еднакво лошо време ни съпровождаше през целия път. Само първия ден от пътуването светеше възстудено, мразовито слънце. Още в Буфало валеше дъжд, в Кливлънд той се засили, в Детройт се превърна в истинско наказание, а в Чикаго се смени със свиреп студен вятър, който сваляше шапките и едва не гасеше електрическите реклами.

Малко преди Чикаго ние зърнахме през дъжда и мъглата мрачното видение на металургичния завод „Бери“. Металургията и лошото време заедно създадоха такъв ансамбъл, че тръпки ни побиваха. Едва на другия ден след като се измъкнахме от Чикаго, видяхме синьо небе, по което вятърът бързо и безцеремонно гонеше облаци.

Пътят се промени — не самият път, а всичко около него. Най-после преминахме промишления Изток и се озовахме в Средния Запад.

Има три точни белега, по които американците безпогрешно определят, че наистина е започнал истинският Запад. От витрините на ресторанчетата и аптеките изчезват обявленията, които рекламират „хат дог“, което означава „топло куче“.

„Топлото куче“ не е много далече от обикновеното куче: това са топли кренвирши. В цял свят винаги пускат шеги по отношение на кренвиршите и кучешкото, но само в американския Изток тази шега е добила гражданственост и куче е станало официално наименование на кренвиршите.

Вместо „хат дог“ ресторантите и аптеките излагат в своите витрини плакати, които рекламират чисто западно ядене: „барбикю“ — сандвичи със свинско печено.

После вместо оптимистичните „ол райт“ и „о'кей“ в разговорите на жителите от Запада се чува не по-малко оптимистичното, но чисто местно „ю бет“, което значи „хващам се на бас“, но се употребява при всички случаи в живота. Например ако проформа попитате вкусен ли ще бъде поръчаният от вас стейк от обед № 3, девойката с мила усмивка ще отговори:

— Ю бет! Хващам се на бас!

Последният, най-важният белег — това са старите автомобили — даже не стари, а старинни. С коли от деветстотин и десета година, с тънки колелета, пътуват цели почтени семейства, жители на Запада. В стари и високи фордовски купета бавно се движат фермери в сини овероли с бели тегели. Мощните лапи на фермерите здраво лежат на кормилата. Мъкне се нанякъде семейство негри. Отпред седи млад негр, до него е жена му. На задната седалка дреме побелялата тъща, а младите негрчета с невероятно любопитство разглеждат нашия жълт нюйоркски номер. Семейството отива, изглежда, далече, защото на колата има вързани кофа и дървена стълба. Дългоухи и високи катъри тътрят по пътя селски фургони и платформи. Коларите, също с овероли, карат прави. През целия път нито веднъж не видяхме седнал в колата си човек да кара катърите. Това е някакъв стил — да стоят прави в колите. Старите фордове стават все повече. Контурите им са старомодни, малко смешни и в същото време трогателни. В тях се чувства нещо почтено. Те са теснички, старички, но заедно с това някак си трайни. Те извикват доверие и уважение.

Те са по на двадесет и по на двадесет и пет години, а все още вървят, возят, работят — честните, евтини черни карети.

Старикът едва диша, всичко в него дрънчи, от брезентовия покрив са останали само парцали, а от резервното колело само

ръждивата шина, но той се движи, върши работата си, милият и малко комичен автомобилен ветеран.

Ние сме в Запада. Избягахме от зимата и се приближавахме към лятото. Спечелихме не само от годишното време, но и просто от времето — от атлантическия пояс преминахме в централния и с това спечелихме един час повече. Сега в Ню Йорк е десет часът сутринта, а при нас — едва девет. На път за Сан Франциско още два пъти ще върнем часовниците назад. От западния пояс ще се намерим в планинския, а сетне — в тихоокеанския.

На кръстовката на три шосета, срещу едно малко дървено кафене, което съобщаваше като нещо ново, че тук се сервира бира не в бутилки, а в консервени кутии, се издигаше стълб, на който бяха прикрепени широки стрели с имена на градове. Освен посоките и разстоянията тези стрели сочеха, че на Запад американците правят същото, както и на Изток — избират за своите градове красиви, величествени и прочути имена. Приятно ни беше да научим в това малко градче, че от него до Едина има 42 мили, до Мемфис — 66, до Мексико — 44, а до Париж всичко на всичко 17 мили. Но ние избрахме не Париж, не и Мемфис. На нас ни трябваше град Ханибъл. Стрелата показваше, че трябва да вървим надясно и че до Ханибъл остават тридесет и девет мили.

— Мистъри — каза Адамс, — напомнете ми да ви разкажа довчера за бирата в консервени кутии. Това е много, много интересно нещо, сърове.

Точно след тридесет и девет мили се показва Ханибъл. Една чугунена плоча, поставена от „Историческото дружество на щат Мисури“ преди влизането в града, съобщаваше, че тук великият хуморист Марк Твен е прекарал своето детство, че в града има къщичка на Марк Твен, парк с изглед към река Мисисипи, паметници, пещери и така нататък.

Докато търсехме място за нощуване и мистър Адамс разпитваше в къщата, която си избрахме, как вървят работите в града, как се е отразила тук кризата и какво мисли нашата хазайка, спретната стара американка, за Рузвелт — вече се стъмни. Разглеждането на забележителностите, препоръчвани от „Историческото дружество на щат Мисури“, трябваше да отложим за сутринта. Докато старата хазайка разправяше надълго и широко, че работите в Ханибъл вървят

горе-долу добре и че на града носят доста голям доход туристите, които идват да гледат реликвите на Марк Твен, че кризата на времето си била доста голяма, но все пак всичко минало много благополучно, отколкото на Изток, и че президентът Рузвелт е много добър човек и се грижи за бедните хора — стана още по-тъмно. Тази вечер ние успяхме да посетим музея на Марк Твен, който се намирал на главната улица.

Това беше временен музей, уреден по случай стогодишнината от рождението на Марк Твен. Помещаваше се в сградата на банката „Ханибъл тръст къмпъни“, която беше фалирала малко преди юбилея. Ето защо снимките и различните реликви тук се смесваха странно с канцеларските преградки и стоманените ключалки на банковите съкровищници. На огромна (уви, навеки опустяла!) огнеупорна каса висеше рулево колело на речен параход. Точно такова колело е въртял Марк Твен, когато, още младеж, е плавал като матрос по Мисисипи. Освен нас имаше само още един посетител. Ако се съди по опечаленото му лице, той несъмнено на времето си е бил вложител в банка „Ханибъл тръст къмпъни“ и е дошъл тук само за да погледа още веднъж величествената и съвсем празна каса на банката, дето някога са стояли неговите скромни спестявания.

По стените висяха фотографии. В отделна стаичка се намирал докараният специално за юбилея креват, на който е умрял писателят. Навсякъде се виждаха ръкописи, първите издания на неговите книги, обущенцата, шалчетата и черните дантелени ветрила на онова момиче, което било за Твен прототип на неговата Беки Тачър. Изобщо музеят беше направен на бърза ръка и не предизвикваше особен интерес.

В музея имаше и гипсов модел на паметника, за чието изграждане вече беше обявена национална подписка. Тук великият писател е заобиколен от своите герои. Поставени са петдесет, ако не и повече фигури. Паметникът ще струва един милион долара и при тази сравнително неголяма цена ще бъде, ако се съди по модела, един от най-безобразните паметници на света.

Обядвахме, по-точно — вечеряхме, в едно ресторантче срещу музея. Мистър Адамс, който никога нищо не пиеше, внезапно поиска бира. Младият уейтър донесе две консервени кутии — в такива у нас продават зелен грах.

— Това е голяма работа — рече мистър Адамс, докато гледаше как уейтърът отваря кутиите с бира — и доскоро, сърове, никой не успяваше да се справи с нея. Пречеше миризмата на тенекия. Бирата непременно трябва да е в дъбова бъчва и в стъклени съдини. Но вие, мистъри, трябва да разберете, че да се превозва бирата в бутилки, е неудобно и скъпо. Бутилките заемат доста много място. Това е излишен разход при превозването. Неотдавна намериха такъв лак, чиято миризма точно отговаря, как да кажа, на миризмата на бирена бъчва. Между другото този лак е бил търсен за нуждите на едно електрическо производство, а не за бирата. Сега с него покриват вътрешността на консервените кутии и бирата няма никакъв страничен вкус. Това е голяма работа, мистъри!

Той дори изпи две чаши бира, която изобщо не обичаше. Изпи ги от уважение към техниката. Бирата наистина беше хубава.

Като излязохме сутринта от туристхауза, видяхме малък, стар и съвсем небогат градец. Той е разположен красиво върху хълмове, които се спускат към Мисисипи. Нагорницата и надолницата тук са напълно като в някое волжко градче, кацнало на високия бряг. Имената на уличките не научихме, но като че ли те се наричат също така като волжките — Срината или Сипейна.

Ето какъв е град Ханибъл, градът на Том Сойер и Хък Фин.

Чудно нещо! Градът е прочут не с производството на автомобили като Детройт, не с кланиците и бандитите си като Чикаго! Прочут са го направили литературните герои на „Приключенията на Том Сойер“, най-хубавите и весели приключения, съществували някога в световната литература.

Както и навсякъде, по улиците почти нямаше хора. Затова пък тези, които се срещаха, бяха истински Твенови типове — плахи и добродушни негри, почтен съдия, който отрано е стиснал между зъби евтината пура, и момченца с кадифени, вечно трайни гащи, които се държат на кадифени презрамки. Събрани на купчина, момченцата играеха на нещо. Ако се съди по това, как се озъртаха настрани, може би играеха на пари.

Улицата, дето е прекарал детството си Марк Твен, тогава още босоногият Сам Клемънс, се е запазила почти такава, каквата е била. Над входа на къщурката на писателя виси кръгъл бял фенер с надпис „Дом на Марк Твен“. Впрочем американците казват не Твен, а Туейн, и

не Том Сойер, а Там Сойер. И даже най-сериозният, най-деловитият американец, когато се заговори за това световноизвестно момче, започва да се усмихва, очите му започват да стават по-добри.

В къщурката живеят две бедни, почти опросели бабички, далечни роднини на семейство Клемънсови. Те са толкова стари и слаби, че се клатят като стръкчета тревица. В тази къщурка е опасно човек да въздъхне — може да издуха бабичките през прозореца.

В двете стаички на първия етаж е тясно и прашно. Не, мистър Клемънс-стари, таткото на Марк Твен, макар и да е бил редактор на местния ханибълски вестник, е живял извънредно скромно. Виждат се изтъркани кресла с излезли навън пружини и разклатени масички със снимки.

— На това кресло — каза една от бабичките — е седяла леля Поли, а през това прозорче изскочил котаракът Питър, след като Том Сойер му дал рициновото масло. А на тази маса седяло цялото семейство, когато всички мислили, че Том се е удавил, пък той в това време стоял ей тук и подслушвал.

Бабичката говореше така, като че ли всичко, което е разказал Марк Твен в „Том Сойер“, е станало в действителност. Тя завърши с предложение да си купим снимка. Бабичките преживяват единствено от това. Всеки от нас си купи по една снимка от половин долар.

— При нас тъй рядко идват — рече с въздишка бабичката.

В стаята, която беше най-близо до изхода, имаше на стената мемориална плоча с образа на писателя и идеологически издържан надпис, съчинен от местен банкер — безкористен почитател на Марк Твен.

ЖИВОТЪТ НА МАРК ТВЕН УЧИ, ЧЕ БЕДНОСТТА Е ПО-СКОРО ЖИЗНЕН СТИМУЛ, ОТКОЛКОТО ЗАДЪРЖАЩО НАЧАЛО

Обаче видът на бедните, забравени бабички красноречиво опровергаваше тази стройна философска концепция.

До къщата имаше малък обикновен стобор. Но находчивото „Историческо дружество на щат Мисури“ вече беше успяло да закове на него чугунена плоча, гласяща, че това замества онзи стобор, който

Том Сойер разрешил на своите приятели да боядисат срещу една ябълка, синьо стъкло топче и други прекрасни предмети.

Изобщо „Историческото дружество на щат Мисури“ действа чисто по американски. Всичко е точно и определено. Не пишат: „Ето къщата, в която е живяло момичето, послужило за прототип на Беки Тачър от «Том Сойер»“. Не, това би било може би и правдиво, но прекалено неясно за американския турист. На него трябва да му се каже точно — това същото момиче ли е, или не. И затова му отговарят: „Да, да, не се безпокойте, същата е. Вие не сте пропилили напразно газолин и време за това пътуване. Точно тя е.“

И ето че на къщурката, която се издига срещу жилището на стария Клемънс, виси още една чугунена плоча: „Тук е бил домът на Беки Тачър, първата любов на Том Сойер.“

Бабичките ни продадоха няколко снимки. На една от тях беше изобразена самата Беки Тачър на стари години. Тя се омъжила като че за някакъв адвокат. Малко преди смъртта си Марк Твен идвал в Ханибъл и се фотографирал заедно с нея. Голяма снимка на тези двама старци виси в музея с трогателен надпис: „Том Сойер и Беки Тачър“.

На друга снимка е представен индианецът, въведен от Твен под името „индианецът Джо“. Тази снимка е направена през 1921 година. Тогава индианецът е бил на сто години. Поне така твърди град Ханибъл.

Накрая ние се запътихме към Кардифския хълм, дето се издига един от най-редките паметници в света — паметникът на литературни герои. Чугунените Том Сойер и Хък Фин отиват някъде по свои весели приключения. Недалеч от паметника играеха доста големи момчета. Те с нищо не се различаваха от своите чугунени прототипове. Весел вик се носеше в подножието на паметника.

Беше още доста рано, когато напуснахме Ханибъл. По пътя с всички сили се носеха задрямали търговски пътници. Денем те работят, вечер спят, а нощем пътуват от място на място. Нощем пътят е пуст и тези демони на търговията имат възможност да карат с пълен ход.

Ние пътувахме между пожънати кукурузени и пшенични ниви, покрай червени фермерски хамбари и дворове, дето металически ветродвигатели вадят вода от кладенците и към средата на деня стигнахме град Канзас. Грубо казано Канзас се намира в центъра на

Америка. Оттук разстоянието е приблизително еднакво и до Ню Йорк, и до Сан Франциско, и до Ню Орлеан и до канадската граница.

И така, ние бяхме в центъра на Съединените щати, в центъра на прериите, в град Канзас, разположен на река Мисури. Какво друго може да бъде по-американско от такова място? Въпреки това собственикът на ресторантчето, където изтичахме за минутка, за да се стоплим с чашка кафе, се оказа бесарабски евреин от град Бендера. Микроскопична масонска звездичка блескаше в петлицата на сакото му. Бендера, Мисури, Бесарабия, масонство — тук имаше от какво да ти се замае главата!

Той измъкна от джоба си малки кафяви снимки и ни ги показа. Това бяха негови близки, останали в Бендера — двама провинциални млади хора, чиито нежни къдрави глави бяха подпрени с прави яки. Заедно с това домакинът ни показа и своята масонска карта. Фамилията на нашия свободен зидар беше Морген. Той беше пристигнал в Америка преди тридесет години.

— Морген — повтори той, — сигурно сте чували — гут морген. Ето това съм именно аз. Почти Морган!

— А къде са вашите петдесет хиляди долара, мистър Морган? — попита весело Адамс.

— Какви петдесет хиляди долара? — учуди се домакинът.

— Но, но, сър, не говорете така — „какви“! Вашите! Вашите петдесет хиляди долара! Нали сте пристигнали в Америка, за да спечелите пари! Къде са те, тези пари?

— В банката! — с мрачен хумор отвърна мистър Морген. — Там са всичките, до стотинка, само че не на мое име.

В неговата смазана от годините и борбата фигура, в неговия отчаян хумор ни се стори нещо познато. Едва после, когато летяхме по пътя за Амарило, щат Тексас, ние си спомнихме на кого прилича нашият бендерски масон.

През хиляда деветстотин тридесет и трета година бяхме в Атина. Да се разпростираме как тичахме да гледаме Акропола и други древности, това е дълга история. Но за един случай трябва да се разкаже.

Измъчвани от ученически спомени, решихме да отидем от Атина в Маратон. Казаха ни как да направим това. Трябва да отидем на площада, откъдето тръгват маратонските автобуси, там да си купим

билети и да заминем — това е всичко. Тръгнахме бодро и някъде, вече при самия площад, се загубихме. Един бръснар, когото попитахме за пътя, спря да бръсне клиента си и излезе навън, за да ни обясни как най-лесно да стигнем. Клиентът също излезе от заведението и без да се смущава, че беше насапунисан, взе участие в разработването на маршрута за нас. Малко по малко се събра неголяма тълпа, в центъра на която ние срамежливо пристъпяхме от крак на крак, вече смутени от паниката, която предизвикахме. Накрая за по-сигурно пратиха едно петгодишно момченце да ни придружи.

Момче на гръцки се нарича „микро“. Микро ни водеше, като от време на време ни викаше с пръст и доброжелателно мърдаше своите дебели алжирски устни.

На площада видяхме стари автобуси, отзад на които с въжета бяха привързани изтъркани куфари. Това бяха маратонските автобуси. Веднага ни стана ясна глупостта и скуката на нашата приумица. Без да си кажем нито дума, решихме да се откажем от това пътуване. Микро получи пет драхми за безпокойството, а ние се запътихме за кафенето, което се намираше срещу автобусната станция, да си починем и да изпием по едно прочуто гръцко кафе.

Четирима красиви и бедно облечени млади безделници играеха карти на плъстено килимче, което покриваше мраморната масичка. Зад тезгяха стоеше собственикът, изоставил се човек. Той беше по жилетка, но без яка. Избръснат, но невчесан. Изобщо това беше човек, който вече не обръщаше внимание на нищо — опъваше каиша. Има ли посетители — добре, няма ли — също не е беда. Все едно нищо особено в живота вече няма да се случи. Той равнодушно прие от нас поръчката и отиде зад тезгяха да вари кафето.

И тогава ние забелязахме висящ на стената фотографски портрет на стопанина от младини. Валчеста енергична глава, победоносен поглед, мустаци, щръкнали към самото небе, мраморна якичка, пеперудка, сила и блясък на младостта. Ах, колко години са били нужни, колко неуспехи в живота са необходими, за да изпадне този мустакат атинянин в това жалко състояние, в което го намерихме ние! Просто страшно беше да се сравнява портретът с неговия собственик. Не бяха нужни никакви обяснения. Целият неудачен живот на гърка беше пред нас.

Ето какво ни напомни мистър Морген — бесарабецът, евреинът и масонът от Канзас сити.

ДВАДЕСЕТА ГЛАВА

ВОЙНИК ОТ МОРСКАТА ПЕХОТА

В един оклахомски вестник ни се мярна снимка на момиче, което полулежеше на бял болничен креват, и надпис: „Тя се усмихва даже на ложето на страданията.“ Да четем защо девойката се усмихва на ложето на страданията, нямаше време и вестникът беше оставен настрана. Обаче мистър Адамс успя през време на кафето да прочете бележката под снимката. Лицето му се смръщи и той с недоволство спря поглед на газовата камина, която се намираше в ресторантчето. Ние бързо лапахме яйца с бекон, преди да напуснем Оклахома.

На много места в Средния Запад има извори с естествен газ. По специални тръбопроводи този газ се докарва в градовете и струва сравнително евтино. Мистър Адамс гледаше розово-синкавите струи на огъня, който гореше в преносимата никелирана камина, и сърдито сумтеше.

— Мистъри — рече той, — самият аз съм голям оптимист, но понякога изпадам в отчаяние от американския оптимизъм. — И той с отвращение повтори: — „Тя се усмихва даже на ложето на страданията!“

Трябваше да бързаме и разговор на темата, която вълнуваше мистър Адамс, не се завърза. А по пътя той, види се, забрави за нея, увлечен от разкрилото се пред нас удивително зрелище. Пътувахме през светла алуминена нефтена гора.

Още вчера, докато се носехме с колата към Оклахома през степта, обраснала само с непривлекателни прашни букетчета, видяхме първите нефтени кули. Големи пространства бяха гъсто покрити с решетести железни мачти. Клатеха се и леко скърцаха дебели дървени кобилици. Хора нямаше. Тук, сред степната тишина, сред дълбоко мълчание смучеха нефт. Пътувахме дълго, гората от кули се съгъстяваше, кобилиците продължаваха да се клатят; само понякога се виждаше фигура на работник в оверол, в работни дрехи от здрав светлосин док. Той бавно минаваше от една кула към друга.

Гората от кули беше светла, защото всички бяха боядисани с алуминиева боя. Това е цветът на сребърната ела. Той придава на техническа Америка необикновено привлекателен вид. С алуминиева боя се боядисват нефтените резервоари, бензинените и млечните автомобилни цистерни, железопътните мостове, електрическите стълбове в планините и дори дървените крайпътни стълбчета.

В Оклахома също се издигаха кули и равномерно се клатеха кобилици. Нефт бе открит в самия град. Кулите бяха пристъпвали все по-близо до Оклахома и най-после, сломили слабата съпротива, бяха се вмъкнали в улиците на града. Градът беше предаден на разграбване. В дворовете на къщите, на тротоарите, на уличните платна, срещу училищните сгради, срещу банките и хотелите — навсякъде смучеха нефт. Помпят всички, които вярват в бога. Нефтени резервоари се издигат до големите десететажни къщи. Яйцата с бекон миришат на нефт. На оцеляло пусто място деца играят с парчета желязо и ръждясали гаечни ключове. Къщите пращат по дяволите и на тяхно място се появяват кули и кобилици. И там, дето вчера нечия баба, седнала до кръгла масичка, е плела вълнен шал, днес скърца кобилица и новият стопанин с делова велурена жилетка радостно пресмята добитите галони.

Навсякъде виждахме решетести мачти и чувахме оптимистично скърцане.

Освен с нефтените си кули Оклахома ни учуди с грамадното си количество погребални кантори. При търсене на място за нощуване, както обикновено се насочихме към „резиденшъл парт“, за да наемем стая. Без да се вглеждаме много, спряхме пред една къщурка, на която светеше фирмичка, и с ужас видяхме, че това е погребално бюро. Още три пъти се хвърляхме слепешката към приветливо осветени сградички и всеки път отскачахме назад. Всички те бяха погребални бюро. Нямаше нито една туристическа табелка, никой не даваше стаи за нощуване на пътници. Тук предлагаха само вечен отдих, вечен покой. Изглежда, че жителите на Оклахома така добре се бяха напомпили и насмукали с нефт, че вече нямаха нужда от такава дребна подкрепа като даване стаи под наем.

Наложил се сърцето ни да се напълни с гордост и да се настаним в хотел. Хотелът, върху който спряхме нашия придиричлив избор, беше втора категория и се наричаше доста гръмка „Кадилак“, но безспорно

беше строен още преди нефтения разцвет, защото от крана, от който трябваше да тече гореща вода, течеше студена, а от крана за студена вода изобщо нищо не течеше. Мистър Адамс искрено се огорчи. Вместо словоохотлива хазайка на къщурка, която знаеше всички градски новини, той видя хотелиерски прислужник, мъж на около петдесет години, който на всички въпроси отговаряше с абсолютно безразличие: „Йес, сър“ или: „Но, сър“. И пушеше такава зловеща пура, че след неговото излизане мистър Адамс дълго още кашля и се секна като удавник, когото са измъкнали на брега в последната минута. След час мистър Адамс се приближи до вратата на нашата стая и с надежда почука. Тъй като нямаше никаква възможност да разлепим вече затворените си клепащи, ние нищо не отговорихме. Мистър Адамс отново чукна деликатно на вратата. Отговор нямаше.

— Сърове — каза той с глас, от който сърцето ти можеше да се пръсне, — не спите ли?

Но на нас безумно ни се спеше. Не отговорихме. Мистър Адамс постоя пред вратата още минута. Много му се искаше да поговори. И той се затътри към своята стая с помрачена душа. Проклетите оклахомци му развалиха вечерта.

Сутринта мистър Адамс беше пълен със сили и весел както винаги. Бетонният път се простираше на дълги вълни по едно нагорнище и се виждаше на няколко мили напред. Край пътя, вдигнал нагоре палеца на дясната си ръка, стоеше млад войник от морската пехота с разкопчан черен шинел. До него стоеше още един точно като него войник. Палеца на дясната си ръка той също държеше вдигнат нагоре. Колата, която вървеше пред нас, прелетя покрай младежите, без да спре. Както изглежда, тя беше пълна. Ние спряхме.

Вдигнат палец на ръката в Америка означава молба да те вземат. Онзи, който излиза на пътя, е сигурен, че все някой ще го качи. Ако не първата кола, то петата, седмата, десетата, но непременно ще го вземат. По такъв начин можеш да направиш голямо пътешествие: с един да пропътуваш сто мили, с друг — още сто, с трети — цели петстотин.

Двама души не можехме да вземем, защото бяхме четирима в колата. Младежите си определиха среща при пощата в град Амарило и единият от тях се наведе и влезе в автомобила. Той грижливо сложи в краката си своя малък куфар, извади цигара и помоли за разрешение да запуши. Мистър Адамс незабавно обърна глава назад, доколкото това

беше възможно, и затрупа нашия спътник с въпроси. О, мистър Адамс получи нечуван реванш заради Оклахома. Той обработи войника от морската пехота пред очите ни.

Това беше почти момче с красиво, попрекалено самоуверено, дори мъничко безсрамно лице. Но в същото време беше много симпатично момче. Отговаряше с голямо желание.

За неговия другар не бива да се безпокоим. Той ще го настигне с някоя друга кола. Неведнъж се е случвало това. Защото те правят голям „трип“ — пътешествие. Преместили ги по служба от Ню Йорк в Сан Франциско. Те молили за това преместване. Но им казали, че трябва да стигнат със свои сили. Те си взели едномесечен отпуск и ето че пътуват вече три седмици, като се прехвърлят от един автомобил на друг. Смятали да прекарат в Чикаго три часа, прекарвали девет дни.

— Попаднахме на добри момичета.

В Деймън също се забавили. Взела ги в колата си една дамичка, доста горда на вид. После те извадили бутилка уиски и пили. Дамата също пила с тях и цялата ѝ гордост изчезнала. После тя ги черпила с бира, после се отбили при нейната сестра, чийто мъж бил заминал. Веселили се четири дни, докато пристигнал мъжът. Тогава се наложило да офейкат.

Формената фуражка без герб стоеше юнашки на красивата глава на войника. Големите плоски копчета на мундира лъщяха както се полага. В петлиците сияеха някакви медни бомбички и револвери. Войникът никак не се хвалеше. Американците рядко се хвалят. Бяха го помолили да разкаже за себе си и на, той разказва.

Зад нас се разнесе дружелюбен рев и ни подмина матово блещукащ черен „Бюик“. До собственика на кара седеше другарят на нашия спътник. Те си размениха весели нечленоразделни викове. Разговорът продължи.

Войникът ни разказа как ходил във Франция. Там също му се случила интересна история. Когато техният кораб пристигнал в Хавър, пуснали седем души да се разходят из Париж. Разглеждали те града, после попаднали на Ле Гран булвар и решили да обядват. Отбили се в едно ресторантче и започнали много скромно, поръчали си хем енд ег. След това се отпуснали, пили шампанско и тъй нататък. Разбира се, нямало с какво да платят. Откъде един войник от морската пехота може

да има средства за шампанско? Гарсонът повикал метрдотела, но те му казали:

— Знаете ли какво, намалете стойността на нашия обед от военните дългове, които Франция и досега не е платила на Америка.

Изобщо станал голям скандал. За това писали и вестниците. Но от началството не пострадали, имало само мъмрене.

Какво мисли той за войната?

— За войната? Ами вие сами знаете. Ето наскоро воювахме в Никарагуа. Нима аз не знам, че воювахме не за интересите на държавата, а за интересите на „Юнайтид фрут“, банановата компания? Във флота тази война така се и нарича — банановата война. Но ако ми кажат, че трябва да отида на война, ще отида. Аз съм войник и трябва да се подчинявам на дисциплината.

Той получава двадесет и пет долара на месец. В Сан Франциско се надява да направи кариера по-бързо, отколкото в Ню Йорк, тъкмо затова се преместил. В Ню Йорк има жена и дете. На жена си дава десет долара на месец. Освен това жена му е на служба. Разбира се, не е трябвало да се жени. Та той е само на двадесет и една години. Но щом е станало — няма какво да се прави.

В Амарило войникът ни напусна. Той козирува в знак на благодарност, за последен път ни изпрати своята победоносна усмивка и тръгна към пощата. Беше така освежително млад, че дори поведението му на развейпрах не изглеждаше противно. Нощувахме в шперплатовите кабинки на Амарило кемп. Загасихме котлоните и газовите печки. Легнахме да спим. Кемпът беше съвсем до пътя. С шума на вятъра прелитаха автомобили. Бързо се носеха побеснелите търговски пътници, тежко тътнеха великани-камиони. Светлината на техните фарове през цялото време преминаваше по стената.

Амарило е град нов и чист. Той е израснал от пшеницата и като че няма и петнадесет години. Но това е истински американски град. Тук има пълен комплект градски принадлежности: електрически стълбове, боядисани с алуминий, жилищни къщурки от лъскави лилави тухли, грамаден десететажен хотел, аптеки. Както се казва, що ти душа иска. По-вярно — тялото. Тъкмо за душата тук няма нищо.

Когато пристигнахме в аптеката, там седяха много девойки. Те закусваха, преди да отидат на работа. Ако в осем часа сутринта или в осем и половина в аптеката закусва грижливо облечена девойка с

оскубани вежди, начервена, както се червят в Щатите, тоест силно и просташки, с изпилени нокти, изобщо — готова като за парад — да знаете, че е тръгнала за своята служба. Такова момиче е облечено в зависимост от вкуса и средствата, но винаги спретнато. Без това то не може да служи, няма да получи работа. А тези девойки са прекрасни работнички. Всяка знае стенография, може да работи на сметачна машина, може да води кореспонденция и да пише на машина. Без тези знания не може да получи никаква работа. Впрочем сега и с тях е трудно да получи.

Повечето от тези момичета живеят при родителите си, заплатата им отива да помогнат на родителите си да изплатят къщичката или хладилника, също купен на изплащане. А бъдещето на девойката се свежда до това — да се омъжи. Тогава самата тя ще купи къщичка на изплащане и мъжът ѝ ще работи десет години неуморно, за да плати онези три, пет или седем хиляди долара, колкото им е изляла тази къщичка. И през целите тези десет години щастливите мъж и жена ще треперят от страх, че може да ги изгонят от работа и тогава не ще има с какво да изплащат къщата. И ще им вземат къщата. Ах, какъв страшен живот водят милиони американски хора в борба за своето мъничко електрическо щастие!

Девойките бяха с къси еленови или лисичи жакети. Те се усмихваха, като отчупваха с неземните си пръстчета от препечения хляб. Хубави, трудолюбиви, шашардисани от безумното американско щастие девойки!

На един от аптечните щандове видяхме немски комплект прибори за чертане.

— Мистър Адамс, нима Америка няма свои прибори за чертане?

— Разбира се, че няма! — отговори с жар Адамс. — Ние не можем да правим прибори за чертане. Да, да, сърове, не се смейте. Не защото не искаме, но не можем. Да, да, мистъри, с цялата своя грандиозна техника Америка не може да уреди производството на такива прибори. Същата тази Америка, която пуска милиони автомобили на година! А знаете ли в какво се състои работата? Ако приборите за чертане бяха необходими за цялото население, ние щяхме да организираме масово производство, щяхме да пускаме десетки милиони прекрасни прибори за чертане на съвсем евтина цена. Но населението на Съединените щати, сърове, не се нуждае от десетки

милиони прибори за чертане. Нему са нужни само десетки хиляди. Значи, масово производство не може да се организира и се налага приборите да се правят ръчно. А всичко, което в Америка се прави не от машина, а от ръката на човека, струва невероятно скъпо. И нашите прибори за чертане биха стрували десет пъти по-скъпо от немските. Мистър Илф и мистър Петров, запишете си във вашите бележничета, че велика Америка понякога бива безсилна пред стара, жалка Европа. Това е много, много важно да се знае!

ДВАДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

РОБЪРТС И ЖЕНА МУ

Неширока издатина в северната част на Тексас разделя щатите Оклахома и Ню Мексико. Амарило се намира в Тексас и на път от този град за Санта Фе постоянно се срещаха живописни местни жители.

Двама каубои караха стадо малки степни кравички, рунтави като кучета. Грамадни филцови шапки предпазваха каубоите от силното слънце на пустинята. Големи шпори лъщяха на ботушите им с красиви дамски токчета. Каубоите крещяха и при силен бяг обръщаха своите коне. Всичко това изглеждаше малко по-величествено и тържествено, отколкото бе необходимо за скромното подкарване на едно стадо крави. Но какво да се прави! Това е Тексас! Тèксас, както казват американците. Тук, виж, знаят как се пасат крави! Не е наша работа, на гражданите, да им даваме съвети.

В старинен остъклен „Форд“ също пътуваха каубои. На тези яки момци беше тясно в малката кола и те седяха съвсем неподвижно, като понякога се докосваха един друг с твърдите поли на своите смайващи шапки. Когато ги надминавахме, видяхме през стъклото грубовати профили и мъжествени бакенбарди. Пет каубои, пет шапки и пет чифта бакенбарди — това беше доста голям товар за тънкокракия „Форд“ от хиляда деветстотин и седемнадесета година. Но „Старият Хенри“ скърцаше с последни сили и малко по малко се движеше напред.

Камиони с високи каросерии караха някъде коне и катъри. Все пак чудна страна! Тук даже конете возят в автомобили. Може ли да се измисли по-голямо унижение за това животно! Над високите каросерии печално стърчаха дългите уши на катърите и понякога се показваше благородна конска муцуна, в очите на която бе отразена неизразима тъга за път.

Не бяхме успели да се отдалечим от Амарило, когато видяхме нов хич хайкър с вдигнат нагоре палец на ръката. „Хич хайкър“ наричат в Америка онези хора, които молят да ги вземат в кола. Нашият вчерашен войник от морската пехота също носеше това звание. Спряхме. Хич хайкърът свали ръка. Той беше с оверол, от

който се показваха навън разкопчаните яки на две ризи. Над оверола носеше и една светла и чиста велветова куртка. Той ни каза, че отива в град Феникс, щат Аризона. Ние съвсем не отивахме натам, но до Санта Фе на хич хайкъра му беше на път и ние го поканихме в колата.

Мистър Адамс никак не губи време и веднага се зае с разпита.

Нашият спътник се казваше Робъртс. Той сложи черната си шапка на колене и с удоволствие взе да разказва за себе си. Още една добра черта на американците — те са общителни.

Един приятел на Робъртс му писал, че му е намерил във Феникс работа по опаковка на плодове с осемнадесет долара седмично. Трябва да пропътува седемстотин мили, пари за такъв дълъг път, разбира се, няма. Цяла нощ не спал: пътувал в товарен вагон и било много студено. Във вагона имало няколко скитника. На Робъртс му било съвестно да пътува контрабанда и затова на всяка гара слизал да помага на кондукторите да товарят багажа. Но скитниците спали въпреки студа и не изпитвали никакво угризение на съвестта.

Робъртс идваше от Оклахома. Там лежи в болницата жена му.

Той извади от джоба си изрезка от вестник и ние видяхме снимката на млада жена, която полулежеше в бял болничен креват, и заглавие: „Тя се усмихва даже на ложето на страданията.“

Мистър Адамс развълнувано замахна с ръце.

— Сър — завика той, — четох във вестника за вашата жена!

Няколко часа наред Робъртс ни разказва историята на своя живот.

Той говореше бавно, без да се вълнува и да се натрапва със състрадание или съчувствие. Молят го да разкаже за себе си и той разказва.

Родом е от Тексас. Баща му и отчовът му са дърводелци. Завършил „хай скуул“ — средно училище, но да продължи образованието, не стигали средства. Работил в малка селска консервена фабрика и станал майстор. Работата в такава фабричка трае само три месеца в годината. Наемат сезонни работници, които постоянно се движат със семействата си из цялата страна. Отначало работят на юг, после постепенно се придвижват на север, където прибирането на реколтата започва по-късно. Това са истински чергари. Нищо не значи, че са бели и живеят в Америка. Те са били уседнали хора, които съвременната техника е принудила да минат към чергарски живот. На мъжете плащат двадесет цента на час, на жените —

седемнадесет цента. Стоки им отпускат от фабричната лавка, а после приспадат взетото от заплатата. С фермерите също са установени особени отношения. Собственикът на такава фабрика дава на фермерите назаем семена и предварително, на зелено, закупува зеленчуковата реколта. Дори не на зелено, а още по-рано. Реколтата се закупува, когато още нищо не е посадено. За фермерите това е неизгодно, но собственикът избира за сключване на сделките пролетта, когато фермерите са особено затруднени. Въобще собственикът на такава фабричка умее да прави пари.

Относно уменията да се правят пари Робъртс се изрази не с възмущение, а с одобрение.

Но и неговият господар все пак не живее леко. Него го мъчат местните банки. Бъдещето е неизвестно. Навярно банките ще го изядат. В Америка винаги краят е такъв.

Та той бил майстор при този малък фабрикант и се оженил за дъщеря му. Това бил много щастлив брак. Младите съпрузи правели всичко заедно — ходели на кино, при познати, даже танцували само един с друг. Тя била учителка, много добра, умна девойка. Деца не искала — страхувала се, че те ще ѝ отнемат мъжа. И работите им вървели отлично. За четири години съвместен живот спестили две хиляди долара. Имали осемнадесет породисти крави и собствен автомобил. Всичко вървяло така добре, че по-хубаво не искали. Но ето че през февруари тридесет и четвърта година станало нещастие. Жената паднала от стълба и получила сложно счупване на гръбнака. Започнали операции, лечение и за година и половина всичко, което имали, отишло по доктори. В края на краищата това приличало повече на нападение на бандити, отколкото на човеколюбива медицинска помощ. Докторите задигнали всичко — и наличните пари, и парите, получени от продажбата на всичките осемнадесет крави, и на автомобила. Не останал нито цент. Първата болница вземала по двадесет и пет долара седмично, оклахомската взема сега по петдесет. На жена му трябвало да се направи металически корсет — това ще струва още сто и двадесет долара.

Говорейки за докторите, Робъртс съвсем не се оплакваше от тях. Не, той се изрази много спокойно:

— Няма какво да се прави. Не ми провървя.

Случи ли се на робъртсите в живота беда, рядко някой от тях ще търси корените на сполетялото го нещастие. Това не е в характера на средния американец. Когато работите му вървят добре, няма да каже, че някой го е облагодетелствувал. Той сам си е направил парите, със собствените си ръце. Но ако работите му вървят зле, той няма да обвинява никого. Ще каже, както ни каза Робъртс: „Не ми провървя“ или: „Тази работа не стана. Значи, не умея да я върша.“ Докторите ограбили Робъртс, но вместо да си помисли — справедливо ли е това, или не е справедливо, той се успокоява с мисълта, че не му провървяло и че след година пак ще му потръгне. Понякога дори бележка на самоубиец съдържа единствено тази примитивна мисъл: „Не ми провървя в живота.“

Робъртс не се оплакваше. При това за една година той е загубил всичко. Жена му станала завинаги саката, имота и парите му разграбили медицинските работници. Самият той стои край пътя и моли да го качат в чужда кола. Едничкото нещо, което още му е останало — това е вдигнатият нагоре палец на дясната ръка.

Във Феникс той ще получава осемнадесет долара седмично, а ще живее с шест-седем. Останалите ще харчи за лекуването на жена си. Тя, горкичката, иска все пак да работи. Мисли да преподава вкъщи латински език. Но кой в Оклахома ще поиска да вземе частни уроци по латински език? Това е малко вероятно.

Усмивайки се навъсено, Робъртс пак ни показва изрезката от вестника. Под снимката се мъдреше оптимистичен надпис:

„Тя знае, че е парализирана за цял живот, но с усмивка гледа на бъдещето. — Нали с мен е моят Робъртс! — каза горката жена в разговор с нашия сътрудник.“

Мистър Адамс внезапно хвана ръката на Робъртс и я раздруса.

— Гуд бой — промърмори той и се извърна. — Добро момче.

Робъртс скри изрезката и замълча. На вид имаше към двадесет и осем години. Спокоен млад човек с мъжествено красиво лице и черни очи. Носът с лека гърбица му придаваше мъничко индиански вид. Робъртс веднага обясни, че в него наистина има четвърт индианска кръв.

Дявол да ги вземе тези тексасци! Те умеят да пасат крави и да понасят ударите на съдбата. А може би примесът от индианска кръв да е направил нашия спътник така исторически спокоен. На негово място

французин или италианец може би щеше да изпадне в религиозно умопомрачение, а може би щеше да прокълне бога, но американецът беше спокоен. Бяха го помолили да разкаже за себе си и той разказваше.

И така ние разговаряхме с него няколко часа. Зададохме му стотици въпроси и научихме за него всичко, което можеше да се научи. Естествено чакахме, че той ще поиска да научи нещо пък за нас. Още повече, че ние разговаряхме помежду си на руски, на език, който той едва ли бе чувал в своя Тексас. Може би звученето на тази реч, която той никога не беше чувал, ще събуди у него интерес към събеседниците му? Обаче той нищо не ни запита, не се поинтересува да научи, какви сме, къде отиваме, на какъв език разговаряме.

Зачудени от такова нелюбопитство, ние го попитахме знае ли за Съветския съюз, чувал ли е нещо за него.

— Да — каза Робъртс, — чувал съм за руснаците, но нищо не зная за тях. Но жена ми чете вестници, навярно тя знае.

Сега разбрахме, че той не ни разпитваше съвсем не защото беше излишно деликатен. Напротив — американците даже са малко грубовати. Не, това просто не го интересуваше, както по всяка вероятност не го интересуваха нито намиращото се наблизо Мексико, нито дори неговият Ню Йорк.

Спряхме да закусим недалече от Санта Роза, в едно селище до железопътната гара, обгорена от слънцето. Стопанинът на заведението, където ядохме сандвичи със сирене и консервирана шунка, беше мексиканец с голям хрущялест нос. Сандвичите правеха той сам, жена му, която не знаеше нито дума английски, и синът му, слабо момче с криви кавалерийски крака и украсен с мед каубойски колан. Мексиканското семейство приготвяше сандвичите с такива пререкания и шум, сякаш деляха наследство. Умелият, спокоен американски „сървис“ изчезна, сякаш никога не го е имало. Между другото взеха ни за сандвичите двойно повече, отколкото обикновено струват. На главната улица на селището имаше магазин с индиански неща — във витрината бяха наредени домашни одеяла, покрити с рисунки гърнета и индиански богове с грамадни цилиндрични носове. Цялото това железопътно богатство беше осветено от пламтящо ноемврийско слънце. Обаче горещината не беше истинска, не беше лятна, а някак си отслабена, сякаш консервирана.

Само на няколко мили от селището, из което неотдавна се разхождахме с гордия вид на чужденци, с нас се случи първото автомобилно произшествие. Без малко не паднахме в канавката.

Няма да разказваме как стана това. Тъй или иначе то не беше много елегантно. Няма да съобщим и кой беше виновен за това. Но можем да се закълнем, че това не беше нито мисис Адамс, нито нейният мъж. Само едно можем да прибавим в наша полза. Когато колата се хлъзгаше в канавката, никой от нас не вдигаше ръце към небето, не се прощаваше с близки и познати. Всички се държаха както подобава. Напрегнато мълчаха и следяха накъде полита колата.

Обаче автомобилът не се преобърна. Той се наклони силно и се спря на самия край. Ние предпазливо излязохме, като с мъка пазехме равновесие (душевно също).

Не бяхме успели да си разменим дори една дума по това какво се беше случило с нас, когато още първата минаваща покрай нас кола (беше един камион) спря и от нея слезе човек с чудесно ново въже в ръце.

Без да каже нито дума, той завърза единия край на въжето за камиона, а другия за нашата кола и за един миг я извлече на пътя. Всички автомобилисти, които минаваха по това време покрай нас, спираха и питаха не се ли нуждаем от помощ. Изобщо спасителите се нахвърлиха върху нас като ястреби. Всяка секунда скърцаха спирачки и новопристигналият ни предлагаше своите услуги.

Това беше прекрасно зрелище. Автомобилите се стичаха към нас, без да се сговарят, както правят това мравките, когато видят свой събрат в беда. Честна дума, даже добре стана, че с нас се случи малък ексидънт, иначе нямаше да научим тази удивителна американска черта. Чак когато разбираха, че не е нужна вече помощ, автомобилистите продължаваха пътя си.

Нашият спасител ни пожела добър път и замина. На тръгване той погледна към мисис Адамс и измрънка, че все пак един автомобил трябва да се кара от мъж, а не от жена. Мисис Адамс се държеше като истинска леди. Тя дори не помисли да каже, че тъкмо сега е карала колата не тя.

Като ни извлече на пътя, американецът дори не пожела да изслуша нашите благодарности. Помагането на път не се смята в Америка за някаква особена доблест. Ако нашият спасител беше

изпаднал в беда и на него също така бързо и мълчаливо щяха да помогнат, както той помогна на нас. А пък да предложиш пари за помощта, даже не може и да се говори. За това могат страшно да те наругаят.

След два дена в ролята на спасители бяхме самите ние.

Връщяхме се по планински път в Санта Фе от едно индианско село близо до градчето Таос. Валеше мокър сняг. Пътят беше заледен и нашият автомобил понякога непроизволно правеше доста опасни завъртания, като ни докарваше до самия край на някоя урва. Пътувахме бавно и това доста ни досаждаше.

Внезапно зад един от завоите видяхме преобърнато камионче, легнало на едната си страна напреко на пътя. Около него се въртеше съвсем объркан млад мексиканец. Това, че беше мексиканец, видяхме още отдалече.

Той беше с розова риза, синя връзка, сива жилетка, малинови обувки, зелени чорапи и тъмновиолетова шапка. На две крачки от него на склона лежеше по гръб в локва кръв друг мексиканец — с нежнозелени кадифени панталони. Той като че беше мъртъв.

Изглежда, че катастрофата току-що беше станала и оцелялото момче дотолкова се беше объркало, че не можеше свястно да обясни как се е случило това. То ходеше около камиона и мърмореше нещо безсмислено... Приличаше на побъркано.

Лежачият отвори очи и запъшка. Този ужасен звук накара разноцветния мексиканец да се опомни и той се обърна към нас с молба да откараме ранения вкъщи, в неговото село — Виларде. Предложихме да го откараме в най-близката болница, но мексиканецът настоя да го откараме в селото. Трябваше да направим тридесет мили отклонение от нашия път. Всички заедно с мъка настанихме ранения в автомобила.

В това време зад нас пристигна с кола някакъв американец. Той запита не е ли нужна помощ. Поблагодарихме му и казахме, че ей сега ще откараме ранения. Разноцветният мексиканец остана при своя повреден камион.

Пътят беше много труден и минаха три часа, докато се доберем до Виларде. При нашата кола незабавно се стече цялото село. Бог знае с какво се занимаваха местните жители. Въпреки че беше делник, те бяха с новички къси куртки от кожа и маймунска кожа с вълната навън.

Предадохме ранения мексиканец на близките му. За минута той дойде на себе си и им разказа всичко, което бе се случило. Понесоха го към къщи. В това време отзад, гмуркайки се в трапищата, пристигна колата на американеца, който ни беше предложил своите услуги. Излезе, че той през цялото време е вървял зад нас.

— Видите ли — рече той, — вие сте много непредпазливи. Този мексиканец можеше да умре във вашата кола. Вие не знаете колко тежко е пострадал. А може би той вече умираше? Представете ли си какво можеше да стане? Пристигате в мексиканското село, дето никой не ви познава, и докарвате трупа на един от неговите жители. Първото нещо, което щяха да си помислят мексиканците, е, че вие сте го прегазили. Как щяхте да им докажете, че се е пребил със своята кола? Мексиканците са много буйни хора и можеше доста да си изпатите. И затова помислих, не е ли по-добре да тръгна след вас, та в случай на нужда да ви стана свидетел?

Тази постъпка дава добра представа за характера на американците.

Когато се разделяхме всеки по своя път, американецът ни даде визитната си картичка. Току-виж, че стане нужда от неговите показания по това дело. Тогава адресът му ще послужи. От визитната картичка научихме, че нашият свидетел е директор на „гремър скуул“ — начално училище. За да ни окаже тази услуга, той се беше отклонил много от своя път.

В характера на американския народ има много чудесни и привлекателни черти.

Това са прекрасни работници, златни ръце. Нашите инженери разправят, че работейки с американците, изпитват истинско удоволствие. Американците са точни, не и педантични. Те са акуратни. Умеят да държат на думата си и вярват на думата на другите. Винаги са готови да ти се притекат на помощ. Това са добри другари, общителни хора.

Но ето че една прекрасна черта — любопитството — почти липсва у американците. Това се отнася особено за младежите. Ние изминахме шестнадесет хиляди километра с автомобил по американските пътища и видяхме много хора. Почти всеки ден вземахме в колата хич хайкър. Всички бяха много приказливи и никой от тях не бе любопитен и не попита какви сме ние.

На пътя ни посрещна дървена арка:

ДОБРЕ ДОШЛИ В НЮ МЕКСИКО

И веднага, близо до самата арка, от нас смъкнаха по двадесет и четири цента за галон бензин. Бензинът в Ню Мексико струва по-скъпо, отколкото в Тексас. Гостоприемното приветствие беше малко отровено от търговския дух. В различните щати бензинът струва различно: от четиринадесет до тридесет цента галонът. Най-скъп е, разбира се, в пустините, дето се налага да го доставят отдалече. И често на границите на щатите може да се види такъв плакат:

ЗАПАСЕТЕ СЕ С БЕНЗИН ТУК.
В ЩАТ АРИЗОНА ТОЙ Е С ЧЕТИРИ ЦЕНТА ПО-
СКЪП

При това положение, разбира се, не можеш да се сдържиш. Ще се запасиш!

Глината край пътя имаше червен цвят, пустинята — жълт, небето — син. Понякога се срещаха нискостеблени кедри. Двеста мили пътувахме по доста разбит чакълест път. Но наред с него вече се строи грандиозното шосе Лос Анжелос — Ню Йорк.

Спряхме пред един стар кладенец, над който висеше грамадно съобщение:

ВАШИЯТ ДЯДО Е ПИЛ ТУК ВОДА,
КОГАТО Е ОТИВАЛ В КАЛИФОРНИЯ ЗА ЗЛАТО

В друго съобщение този кладенец се посочваше като пръв в Америка. До историческия кладенец седеше в една будка собственикът и продаваше цветни картички с изглед от същия кладенец. Покрай забит в земята стълб обикаляха на вериги две млади мечета. Стопанинът каза, че са много зли. Но мечетата, види се, не знаеха

английски език, защото най-угоднически се изправяха на задните си лапи и просека от пристигналите почерпка. Зад будката се виждаше стара крепост с дървена майнридовска ограда от колове. Изобщо замириса на сваляне скалпове и тям подобни детски радости. Липсваше само индианска стрела, забита в оградата и още трепкаща от полета.

Заедно с нас край кладенеца спря стара, разнебитена кола. В нея седеше сред възглавници и юрганчета най-обикновена мама със светлорусо разплакано момченце на колене. На стъпалото на колата в особена кошарка стоеше обикновено кротко куче с извита нагоре дебела и хубава опашка. Мъжът излезе иззад кормилото и разтъпкваше крака, като разговаряше, с притежателя на историческия кладенец.

Докато бършеше носа на сина си, мама бързо ни разказа своите семейни работи. Семейството пътува от Канзас сити за Калифорния. Мъжът получил там работа. Цялото имущество е тук, в автомобила.

Кучето неспокойно се въртеше в своята кошарка. До него на стъпалото беше прикрепен запасен бидон с бензин и неговата миризма задушаваше кучето. То гледаше жално стопанката. Навярно много му се искаше по-скоро да пристигнат в Калифорния.

Вечерта влязохме в Санта Фе, един от най-старите градове на Съединените американски щати.

ДВАДЕСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

САНТА ФЕ

Право казано, и досега не ни е ясно от какво се ръководехме, когато си избирахме хотел в нов за нас град. Обикновено карахме бавно по улиците, мълчаливо подминавахме няколко хотела, като че ли знаехме за тях нещо лошо, и също така мълчаливо, без предварително уговаряне, спирахме пред следващия хотел, като че ли знаехме за него нещо хубаво. Неизвестно кое играеше тук по-голяма роля — нашият писателски усет или опитността на стария пътешественик мистър Адамс, но хотелът винаги задоволяваше нашите изисквания. Навярно отхвърлените хотели биха се оказали не по-лоши. Четиридоларова стаичка за двама, хубави, пружинени кревати с няколко одеяла и плоски като долар възглавници, баня с бял мозаечен под и вечно шумящо парно отопление.

Затова пък със сигурност знаехме, че скромните пътешественици не трябва да се настаняват в хотели „Мейфлауър“. „Мейфлауър“ се наричал корабът, с който пристигнали в Америка първите преселници от Англия и това име обикновено се дава на най-скъпия хотел в града.

В Санта Фе ние се настанихме в хотел „Монтесума“.

Когато влязохме в хола на „Монтесума“, няколко американци, излегнати в столове-люлки с вестници в ръце, жадно ни погледнаха. В очите им гореше нестихващо желание да поговорят с някого, да побъбрят, да си почешат езиките. Колкото и да е странно, но в заета, свръхделова Америка има и такива хора. Повечето от тях вече са немлади мистъри в прилични костюмчета с приличен докторски цвят. Дали са спечелили вече достатъчно долари, или са загубили надежда да ги спечелят, всеки случай те имат много време и клатейки се в хотелските столове-люлки, жадно дебнат жертва. Не дай боже да закачиш такъв мистър с непредпазлив въпрос. Той няма да пусне събеседника си няколко часа наред. С креслив глас на американски оптимист ще му разкаже всичко, което знае. И във всяка негова фраза ще има — „шуър!“, което значи „разбира се!“, или „шуърли!“, което също значи „разбира се!“, или „ъв корс!“, което също значи „разбира

се!“ Освен това почти във всяка фраза непременно ще има думата „найс!“ — „прекрасно!“.

Бързо се промъкнахме покрай хората в столовете-люлки, измихме се и излязохме на улицата, да потърсим местенце, дето да вечеряме.

В действията от този род при нас се наблюдаваше по-голяма систематичност, отколкото в търсенията на хотел. За месец и половина живот в Щатите американската кухня така ни омръзна, че бяхме съгласни да поглъщаме всякакви яденета — италиански, китайски, еврейски, само не „брекфъст нъмбър туу“ или „динър нъмбър уан“, само не тази номерирана, стандартизирана и централизирана храна. Въобще ако може да се говори за лош вкус при храната, безусловно американската кухня е израз на лош, глупав и ексцентричен вкус, който е създал такива несъобразности като сладки кисели краставици, бекон, препечен до твърдостта на шперплат, или ослепителен с белотата си и съвсем безвкусен (не, имащ вкус на памук!) хляб.

Затова с нежност погледнахме светещата фирма „Ориджинъл мексикан ресторан“ — „Истински мексикански ресторант“. Фирмата ни обещаваще блаженство и ние бързо влязохме вътре.

На стените на ресторанта висяха груби и красиви мексикански килими, сервитьорите бяха с оранжеви копринени ризи и връзки с цвета на черния дроб на пияница. Очаровани от тази, както се казва, оргия от цветове, ние безгрижно чуруликахме и си избирахме яденета. Поръчахме си супа, чието име сега вече не помним, и още нещо, наречено „енчалада“.

Името на супата забравихме, защото още първата лъжица от нея изкара всичко от главите ни, освен желанието да грабнем пожарогасителя и да заливаме огъня в устата си. Що се отнася до енчаладата, това се оказаха дълги апетитни палачинки, посипани с червен пипер, дребно нарязан като артилерийски барут, и задени с нитроглицерин. Да седнеш на такъв обед без пожарна каска на главата, е напълно невъзможно. Избягахме от „Ориджинъл мексикан ресторан“ гладни, ядосани, умиращи от жажда. След пет минути вече седяхме в една аптека, истински американски „дръгстор“, и ядяхме (о, унижение!) централизирана, стандартизирана и номерирана храна (която само преди половин час проклинахме), като предварително изпихме по десет бутилчици „Джинджър ейл“.

Едва тътрейки крака след тези ужасни приключения, тръгнахме да се разхождаме из Санта Фе. Американските тухли и дърво изчезнаха. Тук се издигаха испански къщи от глина, подпрени с тежки контрафорси, изпод покривите стърчаха краищата на квадратни или кръгли тавански греди. По улиците се разхождаха каубои и почукваха с високите си токчета. Пред входа на едно кино спря автомобил, от който слезе индианец с жена си. На челото на индианеца имаше широка яркочервена превръзка. На краката на индианката се виждаха дебели бели навуца. Индианците заключиха автомобила и отидоха да гледат филма. На високата естрада в магазина за чистене на обувки седяха четири американски момчета със зализани прически. Те бяха тринадесет-четиринадесетгодишни и имаха извънредно независим вид.

Мистър Адамс дълго гледа момчетата, най-сетне, като ги нарече „сърове“, се осведоми какво възнамеряват да правят тази вечер.

— Ние чистим обувките си — каза едно от момчетата, — защото ще отидем да танцуваме.

Нищо повече не можахме да издоим от младите сърове и си тръгнахме към хотела, дето съскащото отопление бе затоплило въздуха в нашите стаи до двадесет и пет градуса.

По отношение на температурите американците са склонни на крайности. Работят в прекалено затоплени помещения и пият прекалено студени напитки. Всичко, което не се поднася горещо, се поднася ледено. Средно няма.

Горещината в стаята и неугасеният още напълно пламък на енчаладата ни доведоха дотам, че сутринта станахме изсушени, добре изпечени, готови за по-нататъшни приключения.

Санта Фе е столица на щат Ню Мексико, най-младия щат на Съединените американски щати. Столицата на най-младия щат е един от най-старите американски градове. Обаче освен няколко наистина стари сгради, всички останали къщи в града са чистички, новички, построени в стила на испанските мисии. Целият град е някак изкуствен, като че направен за американските туристи.

В дългата сграда на стария губернаторски дворец сега се помещава музеят на Ню Мексико, чиито експонати дават доста добра представа за индианската, испанската и мексиканската материална култура. Американците имат твърде малко старини; те са ги задигнали,

грижливо ги охраняват и не гледат на туристите, които се интересуват от старините, като на доходно перо. О, на вас ще ви показват до безкрай, ще ви обясняват, ще ви снабдят с прекрасно издадени материали! Всичко това безплатно. И за вход в музея не се плаща.

Извън града сред сурови червени хълмове се издига прекрасната сграда на Рокфелеровия институт по антропология. Институтът се поддържа със средства на един от синовете на Рокфелер. Но какво щеше да стане, ако синът на Рокфелер не се увличаше от антропологията? Май че на това не би могъл да отговори и самият поддиректор на института мистър Чепмън, който ни запознаваше с работата на института.

Като ни показва отлично организирани хранилища, дето на тънки металически полици бяха грижливо подредени богати колекции от украсени с рисунки индиански съдини; складовете, дето се намират индиански килими и тъкани, за чието запазване се поддържа специална температура; лабораториите, в които млади учени седят замислени над обикновени наглед камъни — като ни показва всичко това, мистър Чепмън, човек с великолепно, енергично и слабо американско лице, каза:

— На индианците е съдено да изчезнат. Ние прекрасно ги изучаваме, но твърде малко правим, за да се запазят като народ.

В катедралната черква попаднахме по пладне, но патерът беше така любезен, че малко отложи своя обед. Той отключи катедралата, бързо и ловко подви коляно, изправи се и ни поведе да гледаме стената със забележителните испански скулптури. Стояхме в прашно килерче, дето в безредие, както попаднало, на полиците, на пода и в шкафове стояха дървени фигури на Исусовци, Богородици и светци. Фигурите бяха направени примитивно и прекрасно. Тези оцветени и позлатени малки статуи поразяваха със своето католическо величие.

Като разбра, че сме пристигнали от Съветския съюз, патерът стана още по-любезен.

— И аз съм комунист — рече той, — но, разбира се, не такъв, каквито сте вие. Христос е бил нещо повече от човек. Затова постъпва не така, както постъпват хората. И ние не можем да разсъждаваме по това.

Игуменът на странната църква „Свети Мигел“, построена в хиляда петстотин четиридесет и първа година, се оказа французин от

францисканските монаси. При него работата беше поставена на търговска нога. Преди всичко той ни взе за посещението по седемдесет и пет цента. Самата сграда на църквата е доста стара, но всички скулптури са нови, фабрична немска изработка. Обаче на алчния калугер те се харесваха и той усърдно ни канеше да им се любиме, от което човек можеше да си извади заключение, че почитеният францисканец нищо не разбира от изкуство.

Той също попита откъде идваме, но не се залови да говори за убеждения. Каза само, че техният францискански орден сега не върши никаква работа в Русия и ни предложи да купим картички с цветни изгледи от църквата „Свети Мигел“.

Като се върнахме в хотела, седнахме да прегледаме купищата събрани препоръчителни писма и да се освободим от онези, които не сме използвали и вече няма да използваме. От пачката писма, които бяхме получили от познат нюйоркски писател, едно, адресирано до известния американски поет Уитър Бинър, беше ни нужно днес, дванадесетина бяха адресирани до места, където тепърва щяхме да ходим, и три писма вече не ни бяха нужни.

Тъй като препоръчителните писма не се запечатват, преди да ги унищожим, ги прегледахме набързо. Писмата бяха много сърдечни, ние бяхме обрисувани в тях откъм най-добрата страна, но, кой знае защо, и в трите бяхме препоръчани като страстни поклонници на Марк Твен. Дълго не можехме да разберем кое е накарало добрия писател да види тази подробност в нашите биографии. Най-после си спомнихме, че веднъж му разказвахме как сме ходили в град Хартфърд, щат Кънектикът, дето Марк Твен живял в годините, когато вече бил прочут и състоятелен. Ние му описвахме чудната, тиха къща на Твен, която се намирал до къщата на Бичер Стоу, авторката на „Чичо Томовата колиба“. Разказвахме му, че в тази къща сега се намира библиотеката и че на стените на библиотеката видяхме оригиналите на познатите ни от детинство илюстрации към „Принцът и просякът“.

Ние не говорим бог знае колко добре английски и може би поради това разговорът се придружаваше с енергична жестикуляция, която е могла да създаде у нюйоркския писател впечатление, че сме фанатични поклонници на Марк Твен.

Взехме с нас препоръчителното писмо и тръгнахме при Уитър Бинър. По улиците на Санта Фе могат да се видят понякога индианци,

които са дошли от своето село да продадат килим или чаша. Индианците идват и в музея, дето купуват техните паници и фини акварелни рисунки, изобразяващи необикновено точно военни танци. Костюмите, украшенията и оръжието са възпроизведени с научна добросъвестност и тези акварели могат да служат като учебно пособие при изучаване на индианската култура.

Мистър Уитър Бинър живее в къща, която от основите до тавана е натъпкана с индиански килими, съдини и сребърни украшения. Това е истински музей.

Когато американският поет прочете препоръчителното писмо, лицето му се озари от радостна усмивка.

— Приятелят ми пише — рече той, — че вие сте безумни почитатели на Марк Твен.

Ние се спогледахме.

— Това е чудесно — продължи поетът. — Лично аз бях приятел на Твен и мога да ви доставя сега голямо удоволствие. Твен ми подари на времето си своя снимка със стихотворно посвещение. Това е много рядко нещо — стихове от Марк Твен, и за вас като страстни негови поклонници ще бъде интересно да ги прочетете.

И той ни помъкна по една стълба, всички стени на която бяха отрупани със снимки на американски и неамерикански писатели. Ние добросъвестно погледахме портрета на Твен и изслушахме стихотворното посвещение.

Прекарахме при мистър Бинър много интересна вечер и научихме от него точно къде трябва да отидем утре, за да видим индианци.

Мистър Бинър ни каза, че в Санта Фе, разположен в центъра на три стари цивилизации — индианската, испанската и мексиканската, — живеят много писатели, художници и поети. Те бягат тук от съвременна Америка. Но Америка ги преследва. След поетите и художниците в Санта Фе нахлули милионерите. Те си напостроили вили и също дишат мирисите на древните цивилизации, като предварително са се налапали до гуша със съвременни долари.

Тук живее и Мак Кормик, известният индустриалец, който е имал много предприятия в старата Русия. Неотдавна той беше ходил в Съветския съюз като турист, прекарал там единадесет дни и като се върнал, чел в Санта Фе лекция за своето пътуване, в която повече се

говорело за „Интурист“, понеже за толкова кратък срок той с нищо друго не успял да се запознае.

— Тук вече се насъбраха толкова милионери — каза Уитър Бинър, — че е време да се преместим някъде другаде. Впрочем те и там ще надойдат. От тях няма спасение.

ДВАДЕСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

СРЕЩА С ИНДИАНЦИТЕ

Мистър Уитър Бинър ни посъветва да отидем в град Таос, на две мили от който се намира голямо село на индианци от племето пуебло.

Напуснахме Санта Фе и хотел „Монтесума“ с неговото съскащо отопление. Призори то ни беше насъскало към тридесет градуса над нулата и ние жадно дишахме свежия въздух, летейки с колата по планинския път.

Пътувахме покрай Рио Гранде, тук още малка зелена рекичка, и след няколко десетки мили се озовахме в индианското село Сан Илдефонсо. Зад това пищно испанско име нямаше нито католически катедрали, нито важни прелати, нито млади хора с чиста кастилска кръв. Един малък площад беше заобиколен с глинени къщурки. До всяка от тях се виждаше на земята малко куполообразно съоръжение. Това бяха пещи, огнища. Насред площада стоеше грамадна жена. Двете дълги плитки, които се спускаха върху пълните ѝ гърди, бяха заплетени с червени и зелени вълнени конци. В месестите ѝ уши се виждаха дупчици от обици.

Когато я запитахме за индианеца Агапито Пина, с когото мистър Бинър ни посъветва да се запознаем, стана ясно, че тъкмо тази жена е Агапито Пина и че той съвсем не е жена, а шишкав индианец с женска фигура.

Агапито Пина излезе веселяк и шегобиец. Той ни покани в своята къщурка, измазана чисто с бяла глина и приличаща на украинска хата.

Беше сив зимен ден. Внезапно заваля сняг и скоро всичко побеля — и чудните куполообразни пещи, и няколкото голи дървета, които приличаха на вкаменели пушеци, и целият беден селски площад. В малкото огнище на Агапитовата къщурка гореше една цепеница, изправена нагоре. Стара, изсъхнала индианка клечеше пред огнището. Това беше майката на Агапито Пина. Тя е на осемдесет и три години, но косите ѝ са само прошарени. Самият Агапито е на шестдесет години и на главата му няма нито един бял косъм. Бабичката взе

предложената от нас цигара и с удоволствие запуши. Агапито също взе цигара, но я скри в джоба си — изглежда, за своята любима мама.

Внезапно Агапито запя индианска песен, като потропваше в такт с крак. Стаята беше мъничка и Агапито танцуваше почти до нас. Той надничаше в очите ни и като свърши едната песен, веднага започна друга. На глинения корниз бяха наредени снимки на индианци, изпълняващи военни танци. Замириса на бакшиши както в Неапол и Помпей.

Обаче, след като завърши своите песни и танци, Агапито Пина съвсем не започна да крънка пари, не се опита да ни пробута и снимки. Оказа се, че той просто искал да достави удоволствие на своите гости. Ние с радост се убедихме, че това все пак не е Неапол, а индиански резерват и че нашите червенокожи братя се отнасят към туристите без онази търговска страст, която влагат в тази работа бледаликите.

По чистите стени на стаичката висяха сплитове разноцветни царевични кочани. В ъгъла стояха красиво извезаните празнични пантофи на нашия домакин.

В селото се занимават със земеделие. Всеки получава по един акър земя. Богати няма и бедни няма. По-точно — всички са бедни. За съществуването на Европа и океаните Агапито не знае. Наистина един познат индианец му разправял наскоро, че има на света град Ню Йорк.

Агапито излезе на площада да ни изпрати и едри снежинки падаха на черната му права коса.

Пътят минаваше между червени пемзови планини с плоски, пресечени върхове. Техният цвят удивително приличаше на цвета на кожата на Агапито Пина: спокойночервен, старинен, потъмнял червен цвят. Червенината на индианската кожа е съвсем особена. Това е цветът на техните шупливи скали, цветът на тяхната есенна природа. И природата им е червенокожа.

Денят беше влажен, тъжен, едновременно есенен и зимен. Отначало валеше снежец, сетне поръси дъждец, а навечер падна мъгла. Фаровете светеха мътно, автомобили почти не се срещаха. Бяхме сами сред суровата индианска природа. Дълбоко долу неспирно и тихо шумеше Рио Гранде.

Като стигнахме до Таос, спряхме в сивия и светлосин кемп на кептън О'Хей. Снажният кептън взе ключове и ни поведе да ни посочи кабинките.

Той наистина беше капитан, служил в американската армия. Зарязал военната служба — омръзнала му! Тук в Таос му харесва. Работите вървят добре, осем месеца през годината кемпът е пълен. Кептънът и неговата жена не скучаят. Всеки ден в кемпа отсядат нови хора, виждаш хора от всички краища на страната, вечер можеш да побъбриш, да намериш интересен събеседник.

— По-добре е да си собственик на кемп, отколкото капитан в армията — рече мистър О'Хей, като отключваше вратата, — а животът край големия път е по-интересен, отколкото в големия град.

Кептънът държеше своето заведение образцово. Стените на спретнатите стаички бяха украсени с червени индиански орнаменти, имаше ниски меки креватчета, край тумбестата чугунена печка бяха сложени грижливо приготвени трески и кофа с въглища. От кофата стърчеше маша за печка, за да не взема пътникът въглища с ръце и да се изцапа. В мъничката кухня имаше газова печка с две колела.

До всяка кабинка имаше гаражче за една кола. Както почти винаги в Америка, гаражът не се заключваше. В гаражите на кептън О'Хей нямаше дори външни врати. Теоретически се смята, че могат да ви откраднат колата, но в действителност това се случва рядко. Кой ще вземе през нощта да тика с пъшкане кола със заключен мотор, да сменя номера, да се крие от полицията? Сложно и неизгодно. Това не е занимание за порядъчен крадец. Няма сметка. Виж, да бяха пари това...

Мистър Адамс неведнъж се разпростираше на тази тема.

— В нашите малки градчета — говореше той — хората излизат от къщи, без да заключват вратата. Сърове, на вас може да ви се стори, че сте попаднали в страна на поголовно честни хора. Всъщност ние сме също такива крадци, каквито са всички — като французите, гърците или италианците. Цялата работа е там, че ние започваме да крадем от по-високо равнище. Ние сме много по-богати от Европа и рядко у нас някой ще открадне сако, обуца или хляб. Не говоря за гладните хора, сърове. Гладният може да вземе. Това се случва. Аз говоря за крадците. Те нямат сметка да се занимават с носени вече сака. Сложно. Същото е и с автомобила. Но банкнотна от сто долара не слагайте къде да е. Трябва да ви огорча, сърове. Нея незабавно ще я откраднат. Запишете си това във вашите бележничета! Като се започне от сто долара, не, даже от петдесет долара, американците обичат да

крадат също така, както цялото останало човечество. Затова пък те стигат до такива суми, каквито небогата Европа дори не е и сънувала.

Отново седнахме в колата и заминахме при индианците. В настъпилата здрачина нашият миши кар почти се сливаше с бедния пепеляв пейзаж. След две мили се намерихме пред входа на село на индианците пуебло, единствено от индианските племена, което живее на същото място, където е живяло още преди появяването на белите хора в Америка. Всички останали племена са били изпъдени от своите територии и са били пропъждани по няколко пъти на все по-лоши и лоши места. Пуебло са запазили своята стара земя само защото, както изглежда, в нея не се е намерило нищо, което би събудило интереса на белия човек — тук няма нито нефт, нито злато, нито въглища, нито удобни пасища.

Надпис върху дървена дъска съобщаваше, че за разглеждане на селото трябва да се получи разрешение от губернатора на племето. Малката къщурка на губернатора се намираше тук, съвсем наблизо. Огласяйки въздуха с бодри „гуд ивнинг“, което значи „добър вечер“, и вдигайки шапки за поздрав, ние влязохме при губернатора и в почуда се спряхме. Пред огнище, в което ярко горяха две цепеници, клечеше стар индианец. Отблясъци от пламъка играеха по износената червена кожа на лицето му. Застанал така със затворени очи, той приличаше на ястреб, който дреме в зоологическа градина и само понякога повдига клепачи, за да погледне с омраза и скука хората, които заобикалят клетката му, или да клъвне с човка дъсчицата с латински надпис, свидетелстваща, че той наистина е ястреб, властелин на планинските върхове.

Пред нас седеше един от онези, които са пушили някога лулата на мира или „са тръгвали по пътеката на войната“, кръвожаден и благороден индианец. Да, нито капитан Майн Рид, нито Густав Емар са ни лъгали. В детинство тъкмо такива си представяхме индианците.

Той не отговори на нашите „ивнинги“. Както и преди лицето му беше обърнато към огъня. В отговор на нашите думи, че искаме да разгледаме селото, той равнодушно и едва забележимо кимна с глава, без да каже нито дума. До нас се приближи млад индианец и каза, че губернаторът е много стар и вече слаб, че той умира.

Когато излязохме от къщурката на вожда, пред нашия автомобил се въртяха момчета. Това бяха индиански деца, чернооки, с прави

черни косици, малки изгърбени носове и кожа с цвета на меден гологан. Те ни гледаха отдалече и в очите им не се забелязваше страх. Държаха се като млади лъвчета. Впрочем едно лъвче завърши с това, че дойде по-близо и гордо поиска да му дадем пет цента. Когато му отказахме, то не взе да крънка, а с презрение се извърна.

Около нас се издигаха чудновати къщи. В селото живеят близо хиляда души и всички са се настанили в три къщи. Това са грамадни глинени сгради на няколко етажа, съставени от прилепени една до друга отделни стаички. Къщите се издигат на тераси и всеки етаж има плосък покрив. Етажите се съобщават помежду си с подвижни дървени стълби, обикновени, набързо сковани стълби портиерско-бояджийски тип. По-рано, когато пуебло било независимо, цялото племе живяло в една колосална глинена къща. Когато прибирали стълбите вътре, къщата се превръщала в крепост, показваща навън само голи стени. Така живеят и сега, макар обстоятелствата напълно да са се променили.

На площада миришеше на пушек и тор. Из краката ни се мотаеха пъргави рижи прасета. На покривите на къщите стояха няколко индианци. Те бяха завити презглава с одеяла и мълчаливо ни гледаха. Кротки индиански кучета тичаха нагоре и надолу по подвижните стълби с ловкостта на боцмани. Бързо се стъмваше.

До нас се приближи индианец с прошарена коса и властно лице. Това беше селският полисмен. Той също беше завит презглава с памучно одеяло с бял и син цвят. Въпреки високото му звание задълженията му бяха доста мирни и необременителни. Той ни каза, че неговото задължение е да натирва сутрин децата в училище. Покани ни да се отбием при него утре сутринта в училището — той ще ни покаже селото. Днес вече е късно, хората си лягат да спят. Този разговор водехме, застанали до един ручей, който течеше между къщите. Една широка греда, прехвърлена през ручея, служеше за мост. Нищо не напомняше тук за хиляда деветстотин тридесет и пета година и нашият автомобил, който смътно се очертаваше в тъмнината, изглеждаше като току-що пристигнала Уелсова кола на времето.

Върнахме се в Таос.

За пет минути преминахме няколкостотин години, които отделяха индианското село от Таос. В града светеха магазини, отстрани на улицата стояха автомобили, в лавката печеха истински

американски поп кори, в аптеката поднасяха портокалов сок — всичко си вървеше по реда, сякаш никога никакви индианци не е имало на света.

Излязохме на квадратния площад, за украшение на който служеше едно антикварно-ресторантско заведение, наречено „Дон Фернандо“. За градче, намиращо се далече от железопътна линия и наброяващо само две хиляди жители, ресторанчето беше добро. Тук прислужваха мълчаливи млади индианки, надзиравани от едно човече с печално лице на виленски евреин. Тъкмо той взе от нас поръчката. Това беше самият дон Фернандо. Нашето определение се потвърди само наполовина. Дон Фернандо наистина беше евреин, но не виленски, а швейцарски. Така каза сам той. Що се отнася до обстоятелствата, при които е придобил титлата дон, това той премълча, но трябва да се предполага, че ако търговските интереси биха наложили това, без всякакво смущение би се нарекъл и гранд.

Разказа ни, че от двете хиляди жители таоско население около двеста души са хора на изкуството. Те рисуват картини, съчиняват стихове, създават симфонии, нещо ваят. Подмамва ги насам обстановката: дивата природа, допирът на трите култури — индианската, мексиканската и пионерската американска, — а също така и евтинията на живота.

Недалече от нас седеше една дребна дама в черен костюм, която често поглеждаше към нас. Тя ни гледаше и се вълнуваше.

Когато вече бяхме в антикварното отделение на ресторанта и разглеждахме там велурените индиански кукли и ярко изпъстрените богове със зелени и червени носове, до нас пак се приближи дон Фернандо. Той каза, че с нас би искала да поговори мисис Фешина, руска дама, която отдавна вече живее в Таос. Да видим руски човек, който живее на индианска територия, беше много интересно. След една минута до нас се приближи, като нервно се усмихваше, дамата, която седеше в ресторанта.

— Моля да ме извините — рече тя на руски, — но когато чух вашия разговор, не можах да се сдържа. Руси сте, нали?

Потвърдихме това.

— Отдавна ли сте в Америка? — продължаваше мисис Фешина.

— Два месеца.

— Откъде сте пристигнали?

— От Москва.

— Направо от Москва?

Тя беше смаяна.

— Знаете ли, че това е просто чудо! Толкова години вече живея тук, сред тези американци, и изведнъж — руси.

Видяхме, че на нея много ѝ се иска да поговорим, че за нея това наистина е събитие и я поканихме в нашия кемп. След няколко минути тя пристигна със старичък автомобил, който сама караше. Седя при нас дълго, говореше и не можеше да се наговори.

Напуснала през двадесет и трета година Казан. Съпруг ѝ е художникът Фешин, доста известен на времето си у нас. Дружил с американци от „АРА“, които били на Волга, и те му уредили покана за Америка. Решил да остане завинаги, да не се връща в Съветския съюз. За това главно спомагал успехът в работата. Картините му се продавали, натрупал камара пари. Като истински русин, Фешин не можел да живее в голям американски град, затова и пристигнали тук, в Таос. Построили си къща, чудна къща. Строили я три години и тя им излязла двадесет хиляди долара. Строили я, строили я, а когато къщата била готова — разделили се. Оказало се, че напразно са живели цял живот заедно, че никак не си подхождат. Фешин напуснал Таос, сега е в Мексико сити. Дъщеря им учи в Холивуд в балетното училище. Мисис Фешина останала в Таос сама. Пари няма, не ѝ стигат даже да отоплява през зимата своята великолепна къща. Поради това за зимата тя си наела една къщурка срещу три долара месечно в село Рио Чикито, дето живеят само мексиканци, които не знаят дори английски език, но са много добри хора. Електричество в Рио Чикито няма. Трябва да се изкарват пари. Тя решила да пише за киното, но досега още нищо не е спечелила. Жал ѝ е да продаде къщата. Струвала двадесет хиляди, а сега при кризата за нея могат да ѝ дадат пет-шест хиляди.

Нашата гостенка говореше жадно, искаше да се наприказва до насита, през цялото време слагаше ръце на своето нервно лице и повтаряше:

— Колко чудно е да се говори в Таос на руски с нови хора. Кажете, не правя ли вече грешки на руски език?

Тя говореше много добре, но понякога изведнъж се запъваше, припомняше си нужната ѝ дума.

Ние ѝ казвахме:

— Слушайте, защо стоите тук? Помолете да се върнете в Съветския съюз.

— Бих заминала. Но къде да отида? Там са все нови хора, никого не познавам. Късно е вече да започвам нов живот.

Тя потъна в тъмнината със своята стара тежка таратайка.

Странна съдба! Къде живее една руска жена? В Рио Чикито, щат Ню Мексико, в Юнайтид стейтс във Америка, сред индианци, мексиканци и американци.

Сутринта веднага потеглихме за село Пуебло, в училището, да търсим нашия полисмен. В Пуебло бе паднала мъгла. През нея едва се очертаваха сиви дървета, далечни и близки планини. Меланхоличните индианци със своите одеяла стояха както по-рано на покривите и приличаха на затворнички от харем. Кучетата тичаха из своите къщи, без да ни закачат, пъргаво се изкачваха по стълбите и се шмугваха във вратите.

Училището беше голямо и отлично построено, каквито са изобщо училищата в Щатите. Видяхме отлични големи класни стаи, подове с паркет, сияещи фаянсови мивки, никелирани кранове.

Полисменът не можа да дойде с нас. Задълженията му го задържаха в училището. Тъкмо сега той уреждаше конфликт. Едно индианско момче беше ударило съвсем малко индианче по главата. Полисменът бавно мърмеше виновника за побоя. Наоколо мълчаливи и важни като вождове на голям съвет стояха момчетата. Обикновената детска врява я нямаше. Всички тържествено слушаха полисмена, като понякога подсмърчаха с красивите си орлови нослета или се почесваха по правите, матово бляскащи черни коси. Но щом полисменът, влачейки по старчески пантофи, си отиде, децата започнаха да скачат и да тичат като всички малки палавници на света.

Директорът на училището, историк по специалност, беше зарязал културния Изток и беше дошъл тук, за да опознае по-отблизо индианците.

— Много талантиливи деца, талантилив народ, особено склонен, разбира се, към изкуството — каза директорът. — Талантилив народ и загадъчен. Много години живея сред тях, но и досега този народ ми е непонятен. Индианците са принудени да пращат децата на училище, защото обучението е задължително. Ако не беше така — не биха

пратили нито едно дете. Ами че всички преподаватели са бели и обучението се води на английски език. По-голяма част от децата се учат много добре. Но ето че някоя година част от момчетата, които са навършили десет-единадесет години, внезапно престават да идват на училище. Не идват цяла година. През тази година те преминават някъде (къде — никога не можахме да научим това) свое обучение. И когато такова момче отново се яви на училище, то вече е истински индианец и никога няма да стане бял по култура. Когато децата завършват моето училище, старците им казват: „Избирайте! Ако искате да бъдете бели хора, вървете при тях и никога не се връщайте при нас. А ако искате да си останете индианци, тогава забравете всичко, на което са ви учили.“ И почти винаги децата си остават вкъщи. След завършване на училището от време на време се отбиват и вземат да прочетат стари американски вестници, а после престават да идват. Това са индианци, истински индианци, без електричество, автомобили и други глупости. Те живеят сред белите, изпълнени с мълчаливо презрение към тях. И досега не ги признават като господари на страната. И това не е чудно, ако си спомним, че в историята на индианския народ не е имало случай, когато едно племе да пороби друго. Да се пороби едно индианско племе, е невъзможно, то може да бъде изклано до последния човек (такива случаи е имало) и само тогава може да се счита, че племето е покорено.

Из селото ни развеждаше петнадесетгодишна индианка. Внезапно тя каза:

— Знаете ли, че в Чикаго живее една индианска жена? Тя е моя сестра.

Много рядък случай. Сестра ѝ се омъжила за бял човек, художник. Сигурно това е някой от таоските фантазори, дошли тук да дишат мирисите на древните цивилизации.

Насред селото се издигаше стара испанска църквица. Пуебло са католици, но доста странни католици. На Коледа и Великден те изнасят статуята на Мадоната и изпълняват около нея военни танци. После отиват в някаква молитвена яма и там се молят, но надали вече по католически обред.

И като гледахме мълчаливите и по римски величави червенокожи, ние си повтаряхме, спомняйки си думите на директора на училището:

„Да, да, те са и католици, и говорят английски, и автомобил са виждали и там подобни неща, но при все това са индианци, съвсем истински индианци, преди всичко индианци — и нищо повече.“

Наплашени от произшествието на заледения път, за което вече беше разказано, преди всичко купихме в Санта Фе вериги, чудесни вериги със златист цвят, и потеглихме по посока на Албукерк.

ДВАДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ДЕН НА НЕЩАСТИЯ

От Санта Фе за Албукерк потеглихме на пръсти, ако този израз може да се приложи за автомобил.

Преди да тръгнем, съпрузите Адамс се заеха със своята любима работа — уловени за ръчички, отидоха „да вземат информация“. Те посетили „ААА“ (автомобилния клуб), няколко газолинови станции, туристически бюра и се върнаха, натоварени с карти. Лицето на мистър Адамс изразяваше отчаяние. Мисис Адамс, напротив, беше изпълнена с решителност. Чакайки ги в колата, ние още отдалече чухме развълнуваните им гласове.

— Сърове! — каза ни мистър Адамс тържествено. — Ние взехме информация. До Албукерк има сто мили. Напред ни чака дъжд. И има едно място, дето на разстояние една миля пътят се спуска стръмно надолу с хиляда фута. Не, сърове, не ми говорете нищо. Това е ужасно!

— Но какво следва от това? — попита мисис Адамс спокойно.

— Беки! Беки! Не говори така — „какво следва от това“. Ти сама не знаеш какво говориш!

— Хубаво де, ти винаги си прав. Но аз все пак искам да зная какво преследваш.

— Не, не, Беки, не бива да говориш така. Трябва да бъдеш разумна. О, но! Предупреждавам ви, мистъри, грози ни опасност.

— Но все пак какво искаш? — попита мисис Адамс, без да повишава глас. — Искаш да се върнем обратно ли?

— Е, Беки! Не говори така — „да се върнем обратно“! Как можеш да казваш такива думи?

— Тогава да тръгваме!

— Не, не, Беки! Сериозно! В продължение на една миля пътят се спуска надолу с хиляда фута. Не може така да се говори — „да тръгваме“! Да, да, Беки, ти не си малко момиче.

— Добре. Тогава да останем в Санта Фе?

— Ти винаги правиш така — изпъшка мистър Адамс, — мъчно ми е, като те слушам. Как можеш да говориш — „да останем в Санта

Фе“! Не, не, не говори така. Сърове! Това е ужасно.

Мисис Адамс мълчаливо запали мотора и ние потеглихме. Но преди да излезем от града, мисис Адамс още няколко пъти „взема информация“. Това беше единствената слабост на нашия драйвър — водач на колата. Мисис Адамс спираше до някоя бензиноколонка и даваше сигнал. От будката изтичваше бодър юноша с фуражка на ивици. Мисис Адамс питаше за пътя до най-близкия град.

— Третата улица надясно, мем! — отговаряше юношата, като бършеше ръцете си с кълчища. — И после направо, мем!

— Все направо? — попита мисис Адамс.

— Йес, мем.

— И отначало да минем по тази улица три блока?

— Йес, мем.

— А после надясно?

— Йес, мем.

— А не трябва ли наляво?

— Но, мем.

Мисис Адамс мълча известно време, като внимателно надничаше от прозорчето.

— Значи, втората улица надясно?

— Но, мем. Третата улица.

— Значи, така, третата улица?

— Йес, мем.

Юношата понечваше да избяга.

— А пътят добър ли е? — питаше мисис Адамс, като хващаше лоста на скоростите.

— Йес, мем.

— Тенкю вери, вери мач! — викаше мистър Адамс.

— Вери, вери! — добавяше съпругата му.

— Вери мач! — поддържахме ние.

Нашата кола потегли, за да спре веднага пред следващата колонка.

— Трябва да проверим — говореше угрижено мисис Адамс.

— Никога не пречи да се провери — потвърждаваше мистър Адамс, като потриваше ръце.

И отново започваше — „йес, мем“ и „но мем“.

Общо взето, информация вземахме до пет часа следобед и от Санта Фе излязохме по здрач, което още повече увеличи опасенията на мистър Адамс. Той мълча до самия Албукерк. Очевидно неговата неспокойна душа беше потисната от тежко предчувствие.

Стана съвсем тъмно. Нашите слаби фарове, които с такова усърдие бяха изработени в мъничкия завод на Форд, едва пробиваха мъглата, наситена с вода.

Само веднъж мистър Адамс наруши своето трагично мълчание.

— Беки! — възкликна той. — Забравихме да отидем в Санта Фе в пощата за шапката, която сигурно вече са успели да препратят от Канкас. Да, да, сърове, тази шапка ще ме побърка.

— Нищо, ще изпратим от Албукерк една отворена картичка, за да препратят шапката в Сан Франциско — отговори мисис Адамс.

Пътуването до Албукерк мина напълно благополучно. Дори не можахме да определим на кое място беше хилядофутовата стръмнина, макар няколко часа непрекъснато да се взирахме нервно в мрака.

Но вече в самия град, докато търсехме кемп за нощуване, колата излезе от пътя и затъна в една голяма локва. За пръв път през време на нашето пътешествие, изнежени от бетонните пътища и сървис, изгазихме направо в калта и с пъхтене се заловихме да бутаме нашия любим кар, потънали до ресорите. Колата не мърдаше.

— Да, да, сърове — възкличаваше мистър Адамс, като чупеше късите си дебели ръчички, — вие просто не разбирате, вие не искате да разберете какво нещо е пътешествие с автомобил! Не, сериозно, не, мистъри, не ми говорете нищо, вие не разбирате това.

В края на краищата се яви един джентълмен с жилетка и с нахлупена до очите шапка. Той се приближи до мисис Адамс, нарече я „мем“, после седна на нейното място и даде такъв газ, че нашият кар изчезна сред вонящ дим. Разнесе се лудо бръмчене, мистър Адамс се стъписа от страх, а колата, пръскайки тонове рядка кал, излезе на пътя.

Това беше първото звено във веригата от нещастия, които ни постигнаха на следния ден.

Потеглихме от Албукерк през едно ужасно утро. Красивите глинени къщурки със стърчащите навън краища на тавански греди, плакатите „Кока-кола“, манастирите, аптеките, старинните испански мисии и същите като на Изток газолинови станции — всичко беше влажно от дъждовната вода. Тук пред входовете на къщурките висяха

дървени волски яреми (спомен от пионерите-златотърсачи). На покривите на мексиканските колиби съхнеха, по-право — гизнеха низи червени чушки. Гизнеха обявленията за екскурзии в околните индиански села и испански мисии (до най-близката — сто и осемдесет мили).

Тази сутрин ни предстоеше да прехвърлим Скалистите планини.

Внезапно сред ужасната мрачина се показва чудна светла ивица зелено небе. Пътят се изкачваше нагоре. Не виждахме никакви планини. Виждаха се само хълмове и разседи на почвата. Дъждът престана, надникна слънцето. Ние взехме да се възхищаваме от природата и да лудуваме като трите прочути прасенца, без да подозираме опасността.

Изкачвайки се все по-високо, автомобилът най-сетне излезе на едно грамадно плато. Пътят беше затрупан с топящ се сняг и лед. Беше светло и студено като пролетно време. Намирахме се на височина дванадесет хиляди фута.

— Гледайте, гледайте! — викаше мисис Адамс. — Какви скали на хоризонта. Каква красота! Сянка, сянка! Зелена сянка от скалите.

— Сърове, това е величествено! — крещеше мистър Адамс, като възбудено се въртеше на едно място. — Да, да, да, сърове, това зрелище облагородява душата, възвиша...

Внезапно той млъкна, източи шия и се загледа в пътя.

Колата започна да се поднася и да се плъзга по мократа ледена каша. Тя се люшна, задните колелета се поднесоха настрана. Мисис Адамс натисна спирачките и колата застана напреко на пътя.

Ах, как не ни се искаше да излизаме от топлата кола и да газим с тънки градски обуца в ледената захарна вода! Решихме да сложим веригите. Макар мистър Адамс да не вземаше непосредствено участие в поставянето на веригите, той счете за свой дълг да слезе от колата и да измокри краката си заедно с нас.

— Моля те само за едно — рече му мисис Адамс, която ръководеше работата, — не пречи.

— Но, Беки, Беки — мърмореше опечаленият съпруг, — аз съм длъжен да се трудя наравно с всички.

Такива останаха в паметта ни Скалистите планини: светъл и студен пролетен ден на двадесет и седми ноември, по зеленикавото и прозрачно небе се носят малки плътни облачета, над краищата на

платото стърчат еднакви като стобор сиви и сини скали. Зад нас долу са Тексас, Чикаго, Ню Йорк, Атлантическият океан, Европа. Напред долу — Калифорния, Тихият океан, Япония, Сибир, Москва. Ние стоим до глезени в ледената киша и несръчно надяваме веригите върху твърдите, чисто измити от водата гуми.

След един час веригите бяха поставени и мисис Адамс запали мотора. На най-високата точка на превала се оказа една полусрутена дървена хижа с фирма „Кафе-бар“. Там продаваше девойка с брич, ботуши и тънка блузка с къси ръкави. Макар на много мили наоколо да нямаше никакво жилище, външността на девойката в никакъв случай не можеше да се нарече селска. Това беше типична нюйоркска, чикагска или амарилска мома от кафене — богата фризура, начервени бузи, оскубани вежди, лакирани нокти и безукорно професионално умение в работата.

Изпихме по чашка джин, стоплихме се и потеглихме на път, забравили всички горести.

Ала едва бяхме почнали да се възхищаваме от природата, чу се ужасен грохот и мисис Адамс спря колата, погледна отначало нас, а после мистър Адамс.

— О, Беки — промърмори той, — виждаш ли, виждаш ли, аз ти казвах...

— Какво си ми казвал?

— Не, сериозно, Беки, не ме питай нищо. Това е ужасно!

Обаче нищо особено ужасно не беше се случило. Просто се беше скъсала хлабаво поставената верига и беше счупила подпорката на левия калник.

Свалихме веригата и предпазливо потеглихме по-нататък. Слънцето печеше все по-силно. Ледът изчезна напълно и ние като кинематографски свинчета пак се съживихме. Възхищавахме се от суровата красота на платото и от яркия ден.

— На нас ни е добре, сърове! — говореше мистър Адамс. — А какво е било на пионерите, които са вървели по този път седмици, месеци, без храна, без вода. Да, да, сърове! Без вода, с жени и малки деца...

Мистър Адамс изведнъж замълча. Така и не можахме да научим какво са патили пионерите. Проточил шия, той с ужас гледаше напред.

Пътят бе преграден с една дъска. На нея висеше табела:

„Пътят е в ремонт. Детур — единадесет мили“. „Детур“ — това значеше заобикаляне. Тук именно се яви редкият случай, когато в Америка могат да потрябват вериги. Но едната верига вече я нямаше. По средата на същия този детур, който се състоеше от размекната розова глина, стоеше напреки син двуетажен рейсов автобус на компанията „Сивата хрътка“, който отиваше за Лос Анжелос. Щом е затънала тази мощна кола, то какво ще стане с нас? Автобусът стоеше наклонен на една страна като кораб, който е налетял на рифове. На помощ му идваше яркожълт гъсеничен трактор — шосеен плуг.

Пред нас вече няколко часа пътуваше странно същество, което можеше да се нарече автомобил само от съжаление: не автомобил, а автовигвама с ръждива желязна тръба от печка и развяващи се от вятъра изпокъсани юргани, които представляваха стени на въображаема кабина. Вътре се виждаха металически резервоар и големи мърляви деца.

За наше учудване автовигвамата смело нагази в дълбоката рядка кал. Ние я последвахме. От прозорците на „Сивата хрътка“ надничаха скучаещи пътници. Вероятно тези единадесет мили бяха най-лошите в Америка и трябваше човек да има някакво особено автомобилно щастие, за да се натъкне точно на тях. Във всеки случай през цялото ни пътуване из Америка нито веднъж повече не видяхме такъв лош участък на път.

Неведнъж затъвахме в грамадни локви от рядка кал и тикахме автомобила с рамене. Обувките ни, панталоните, полите на палтата, раменете и даже лицата — всичко беше покрито с розова глина.

Когато излезе на здрав път, автовигвамата спря. От нея изскочи многобройно семейство и започна да събира съчки, за да накладе огън. Види се, семейството беше решило да обядва. Ние прелетяхме покрай него, като го гледахме с известна завист. След всички понесени страдания поиска ни се да ядем.

Слънцето припичаше доста силно, ние бързо изсъхнахме и духът ни се повиши.

— Гледайте! Гледайте! — извика мисис Адамс и размаха ръце. — Какви скали!

— Беки! Не пускай кормилото и гледай само пътя — каза мистър Адамс, — после ще ти опишем всички изгледи.

— Не, вие само погледнете — викна Беки, — скалата прилича на замък.

— А пък тази — на кула.

— Сърове! Гледайте по-скоро! Не, не, това е просто удивително! Скала, прилична на грамадна срязана буца сирене.

— Не, по-скоро на пирог.

— С плънка от месо.

— На дълъг, дълъг салам... знаете, мистъри, има такъв милански салам, много вкусен.

Огладнявахме все повече и повече. Когато минахме покрай едни живописни скали, които приличаха, както намери мистър Адамс, на чиния с гореща супа, разбрахме, че умираме от глад.

Обаче ново произшествие отвлече нашите мисли. Мистър Адамс неочаквано откряна вратата и поривът на въздушната струя без малко не го изхвърли от колата.

Когато минавахме по главната улица на град Гелъп и търсехме ресторантче, чу се такъв трясък, в сравнение с който предишният звук от скъсаната верига ни се стори мелодично пеене на щурец. Нашият кар се разтресе и спря. В първата секунда разбрахме, че сме живи и се зарадвахме. Във втората секунда съобразихме, че сме жертва на ексидънт — в страната на нашия сив мръсен кар се беше блъснала стара зелена камионетка.

Около нашите автомобили в миг се образува заприщване. Ние гледахме тъжно смачкания калник и леко изкривеното стъпало. Виновникът за произшествието излезе от своята камионетка и мърмореше извинения.

— Сър! — рече мистър Адамс. — Вие се блъснахте в нашия кар. Той беше готов да се бие.

Но не се стигна до бой. Нашият противник нямаше намерение да отрича своята вина и ругаеше главно „проклетите спирачки“. Той беше толкова смутен от станалото, а повредите, които ни бе причинил, бяха толкова незначителни, че ние решихме да не го влачим по съдилищата и се разделихме приятелски.

Град Гелъп ни помогна твърде много, за да разберем Америка. Собствено този град никак не се различаваше от другите малки градчета и задачата на писателя беше много облекчена, понеже външността на градчето можеше да не се описва. Един стар

гелъпчанин, заминал за две-три години, едва ли би познал своя роден град, тъй като няма нито един белег, по който би могъл да го познае. „Кой е този град?“ — би попитал той, подал глава от автомобила. И чак когато разбере, че наистина е в Гелъп, а не в Спрингфийлд или Женева, би започнал да целува родната земя (асфалт). Тъкмо с тази липса на оригиналност е забележителен град Гелъп. Ако американците някога отидат на луната, те непременно ще построят точно такъв град като Гелъп. Ами че нали сред лунните пустини на Ню Мексико, този бензинов оазис със своята Мейн стрийт, се намира „Манхатън кафе“, дето можеш да пиеш доматиен сок, да ядеш щрудел и като пуснеш пет цента в автомата, да послушаш грамофон или механична цигулка; с универсален магазин, дето можеш да си купиш рипсени кадифени панталони с ръждив цвят, чорапи, връзки и каубойска риза; с магазин за Фордови автомобили; с кино, в което можеш да видиш филм из живота на богатите или бандитите, и с аптека, в която издокарани девойки, наконтени като полски поручици, ядат хем енд ег, преди да отидат на работа. Добрият град Гелъп! Него не го интересуват събитията в Европа, Азия или Африка. Дори и за американските работи град Гелъп не го е много еня. Той се гордее, че със своите шест хиляди жители има топла и студена вода, бани, душеве, хладилници и тоалетна хартия в клозетите — има същия комфорт, както Канзас сити или Чикаго.

Макар още да нямаше три часа, мистър Адамс ни уговори да не пътуваме по-нататък.

— Това е съдбоносен ден, сърове — говореше той, — това е ден на нещастията. Да, да, би било глупаво да не се разбере това. Сърове! Ние ще излъжем съдбата. Утре тя ще бъде безсилна да попречи на по-нататъшното ни пътешествие.

И той отиде във Фордовия магазин да разбере колко ще ни струва поправката на повредите. Помоли да го почакаме в автомобила зад ъгъла. Минаха двадесет минути, в продължение на които ние водихме с мисис Адамс разговор около нещастията през този ден.

— Е, днес вече няма от какво да се страхуваме — каза мисис Адамс. — Всички нещастия минаха.

Минаха още десет минути, а мистър Адамс все го нямаше.

— Знам си аз — извика мисис Адамс, — него никъде не трябва да го пускаш сам. Сигурна съм, че сега седи с дийлъра и разговаря за

Обществото на народите, съвсем забравил, че го чакаме.

След още десет минути при нас дотича едно момче-разсилен и ни предаде, че мистър Адамс ни моли веднага да отидем при него в магазина. Мисис Адамс побледня.

— Да не е станало нещо? — запита тя бързо.

— Но, мем — отговори момчето, като гледаше настрана.

Спуснахме се с всички сили към магазина.

Странно зрелище се представи пред очите ни. Струва ни се, че не само ние, но нито един жител на Гелъп през цялото съществуване на градчето не е виждал подобно нещо. Като че тежък бомбардировач „Капрони“ току-що беше хвърлил тук целия си запас от бомби, предназначени за негус Хайле Селасие. Голямото шлифовано стъкло на магазина лежеше на тротоара, направено на сол. В празната рамка на прозореца, на фона на два новички форда, стоеше мистър Адамс и държеше в ръка рамките на очилата си. Един пръст на дясната му ръка беше порязан, но той не обръщаше внимание на това и продължаваше да втълпява нещо за Обществото на народите на объркания стопанин на магазина.

— Но, но, сър — говореше той, — вие не знаете какво е Лиг ъв нейшънс!

— Какво си направил! — извика мисис Адамс, като дишаше тежко.

— Но, но, Беки! Не, сериозно, нищо не съм направил. Минах през витрината. Разговарях с този сър и не забелязах, че отивам не към вратата, а към прозореца. Какво можех да направя, сърове, щом като този прозорец е толкова голям, че прилича на врата! И при това стига до земята.

Мисис Адамс започна да опипва своя любим мъж. Беше просто невероятно — мистър Адамс бе абсолютно невредим, само очилата му се бяха пръснали.

— И не те ли заболя? — питаше мисис Адамс. — Все пак това е дебело шлифовано стъкло!

— Но, Беки, бях така учуден, че нищо не почувствувах.

Мистър Адамс възнагради объркания дийлър за загубата и радостно каза:

— Вие не трябва да мислите, сърове, че съм загубил тук напразно времето си. Научих всичко относно ремонта на вашия кар. Не

си струва сега да се поправа. О, но! Това не е последният ни ексидънт. Колко пъти още ще ни трошат ребрата. Когато се върнем в Ню Йорк, ще поправим и ще боядисаме всичко наведнъж. Да не бързаме, сърове! Винаги ще успеете да изразходвате вашите долари.

Така се страхувахме, че нещастията през този ден още не са свършили, че вървахме по улицата, предпазливо пристъпвайки, и всяка минута се обръцахме като подгонени елени. Едва след като си легнахме, малко се успокоихме и разбрахме, че денят на нещастията е минал.

ДВАДЕСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

ПУСТИНЯ

Америка се готвеше за Коледа. В малките градчета пред магазините вече сияеха разноцветните електрически крушки на картонените елхи, надянати върху уличните стълбове. Традиционният Санта Клаус, добрият Дядо Коледа, с голямата бяла брада, се разхождаше по улиците в позлатена колесница. Електрически вентилатори изхвърляха от колесницата изкуствен сняг. Радиоангелски хорове изпълняваха стари английски песни. Санта Клаус държеше в ръце плакат на универсалния магазин „Коледни подаръци — на кредит“. Вестниците пишеха, че предпразничната търговия върви по-добре, отколкото миналата година.

Колкото по-нататък се движехме по посока на Калифорния, колкото по-жарко ставаше слънцето, а небето по-чисто и по-синьо, толкова повече ставаха изкуственият сняг, картонените елхи и белите бради, толкова по-голям ставаше кредитът за покупка на коледни подаръци.

Преминахме границата на Аризона. Острата и силна светлина на пустинята лежеше върху прекрасния път, който водеше за Флегстаф. Досадните рекламни плакати почти изчезнаха и само тук-там иззад някой кактус или пожълтял трънак надничаше на пръчица нахално плакатче „Кока-кола“. Газолинови станции се срещаха все по-рядко. Затова пък шапките на редките тук жители ставаха все по-широки. Никога не бяхме виждали и сигурно няма да видим такива големи шапки както в Аризона, страната на пустините и каньоните.

Едва ли може да се намери на света нещо по-величествено и по-прекрасно от американската пустиня. Цяла седмица летяхме по нея и не се уморявахме да се възхищаваме. Потръгна ни. Зимата в пустинята е същинско светло и чисто лято, само че без мъчителната горещина и прах.

Крайт, в който навлязохме, беше съвсем глух и див, но ние не се чувствахме откъснати от света. Пътят и автомобилът бяха доближили пустинята, смъкнали бяха от нея булото на тайната, без да

я направят по-малко привлекателна. Тъкмо обратното — красотата, създадена от природата, бе допълнена с красотата, създадена от изкуствените ръце на човека. Любувайки се на чистите краски на пустинята със сложната и могъща архитектура, нито за миг не преставахме да се любуваме на широкото равно шосе, сребристите мостчета, акуратно поставените водосточни тръби, насипи и вади. Даже газолиновите станции, които ни бяха омръзнали в Изтока и Средния Запад, тук в пустинята изглеждаха като горди паметници на човешкото могъщество. И автомобилът в пустинята изглеждаше двойно по-красив, отколкото в града — неговата аеродинамична полирана повърхност отразяваше слънцето, а сянката му, тежка и рязка, властно лежеше върху девствените пясъци.

Пътищата в пустинята навярно са едно от най-забележителните постижения на американската техника. Те са пак така хубави както и в населените места. Същите четливи и ясни жълто-черни знаци напомнят за завоите, тесните мостове и зигзагите. Същите бели с черен контур знаци посочват номерата на пътищата, а дървените стрели с имената на градчетата — разстоянието до тези градчета. В пустинята има също така и особени пътни съоръжения, които се срещат доста често и се наричат „кетъл гард“. Огромните участъци земя на животновъдите са отделени един от друг с бодлива тел, за да не преминава добитъкът от участък в участък, да няма тъжби и да не става нужда живописните каубои да пускат в ход своите колтове. Но как да се направи, че добитъкът да не преминава от участък на участък през шосето? Защото шосето не можеш да преградиш с бодлива тел я! И ето че някакъв безименен изобретател измислил и това. Бодливата тел стига до шосето. Тук до пътя е поставена металическа решетка, която покрива канавката. Това ни най-малко не пречи на автомобилите, а кравите се боят, че краката им ще хлътнат през пръчките и затова се въздържат от нежелателни екскурзии в чуждите участъци. По американски просто!

В Америка пътешественикът не се измъчва от обикновените пътни съмнения: „Къде сме сега? Ще намерим ли къде да ноцуваме? Не лъже ли скоростомерът? Май че отидохме много на Запад — дали не е време да придвижим стрелката на часовника?“ Не. Пътешественика не го вълнува въпросът за ноцуването. Той е свикнал да го очакват на пътя кемпи, тоест лагери, състоящи се от няколко

малки къщурки (във всяка къщурка — стая, душ и газова кухня, а до къщурката — гараж). Всеки ден на пътя можеш да срещнеш плакат на малко стълбче: „След половин миля — проверка на скоростомера“, И наистина след половин миля стърчи ново стълбче. И от това стълбче до следващото има пет мили и вие можете да проверите правилно ли работи вашият скоростомер — уредът, който отбелязва изминатото разстояние. Ще видите и съвсем вече грижлив плакат: „Време е да преместите стрелката на часовника си“. А на въпроса: „Къде сме сега?“ — има точен, дори малко тържествен отговор:

„Напускате Ню Мексико. Навлизате в Аризона.“

Това звучи така, като че напускате земята и навлизате в небето.

Ние весело препускахме през пустинята, напълно забравили вчерашните ужаси. Струваше ни се вече невероятно, че има на света кал, сняг и студ. Мистър Адамс, който хубавичко си отспа в Гелъп и здравата закуси за път, се чувствуваше великолепно. Той беше пълен с идеи и се топеше от желание да поговори. Прехвърлихме десетина теми; изслушахме мистър Адамс за положението в Германия след фашисткия преврат, за състоянието на учебното дело в Америка и за шансовете на Рузвелт в новите избори.

Но всичко това се струваше малко на мистър Адамс. Той нетърпеливо поглеждаше пътя с надежда, че ще види някой човек с вдигнат нагоре пръст. Срещу колата летеше червеният крайпътен пясък. Хора в пустинята нямаше. Ала тук на помощ на мистър Адамс се притече природата, на която той отдаде целия свой запас от напираци чувства.

Минавахме през „painted desert“ — „оцветената пустиня“.

До самия хоризонт, подобно на разбушуван океан, чиито вълни внезапно са се вкаменили, се простираха гладки пясъчни хълмове. Те се катереха един върху друг, образуваха гребени и дебели гънки. Бяха чудесно и ярко оцветени от природата в син, розов, червенокафяв и бледожълт цвят. Тоновите бяха ослепително чисти.

Думата „пустиня“ често се употребява като символ на еднообразие. Американската пустиня е необикновено разнообразна. След всеки два-три часа външността на пустинята се променяше. Появиха се хълмове и скали, които имаха формата на пирамиди, кули, легнали слонове, допотопни влечуги.

Но напред ни очакваше нещо още по-забележително.

Навлизахме в ограден с бодлива тел резерват на окаменяла гора. Отначало не забелязахме нищо особено, но като се вгледахме, видяхме, че в пясъка и чакъла стърчат пънове и лежат стволоче на дървета. Като отидохме по-близо, видяхме, че и чакълът представляваше дребни частици от окаменяла гора.

Преди десетки милиони години на това място растяла гора. Не много отдавна открили тази гора във вид на повалени окаменели стволоче. Това е поразителна гледка — във велика тишина сред пустинята лежат стволоче, запазили външния вид на най-обикновени дървесни стволоче с червенокафяв цвят. Милиони години продължавал процесът на заменяване частиците на дървото с частици от сол, вар, желязо. Дърветата придобили твърдостта на мрамора.

В резервата е подреден малък музей, дето препарират пънчета от окаменяло дърво. Разрязват ги и ги полират. Повърхността на среза, запазвайки всички линии на дървото, започва да блести с червени, сини и жълти жилки. Няма такива мрамори и малахити, които биха могли да съперничат по красота на полираното окаменяло дърво.

В музея ни казаха, че тези дървета са на сто и петдесет милиона години. Самият музей навярно нямаше повече от година. Това беше малка, но напълно съвременна сграда с металически рамки на прозорците и вратите, с водопровод, с топла и студена вода. Като излезеш от тази постройчица, очакваш да намериш тук метрополитен, аерогара и универсален магазин, а намираш веднага, без ни най-малък преход, пустиня на няколкостотин мили.

Резерватът на окаменялата гора грижливо се пази, не можеш да вземеш нито една песъчинка. Но щом се измъкнахме отвъд границите на резервата и видяхме газолинова станция, оградена със зид от натрупани както дойде окаменели дървета. Тук се извършваше оживена търговия с парченца дърво по петнадесет цента и нагоре. Някакъв самостоятелен занаятчия с мотор (който бръмчеше по цялата пустиня) трескаво майстореше сувенири — брошки и гривни, режеше, струговаше и полираше. Струваше ли си да лежи толкова милиони години дървото, за да се превърне в грозна брошка с надпис: „За спомен“.

Сложихме в автомобила няколко парченца дърво и като си представяхме живо как в скоро време те ще пътуват в куфарите през океана, потеглихме на път.

Недалече от работилничката край пътя стоеше, вдигнал нагоре палец, човек с куфарче.

Ние вече говорихме за това, че американците са много общителни, доброжелателни и винаги готови да услужат. Когато ви оказват помощ, да речем, когато измъкват от канавката автомобила ви, това се прави просто, скромно, бързо, без оглед да се получи благодарност, дори словесна. Помогне ти, пусне една шега и си замине.

Вдигнатият палец, както е известно, означава молба да вземете човека в колата. Този сигнал е станал също такава неотделима част от американския автомобилизъм, каквито са пътните знаци, които показват завой, или пределната скорост, или пресичане на железопътна линия.

За писателя, ловеца на души и сюжети, този обичай представлява големи удобства. Героите сами се качват при вас в автомобила и тутакси с удоволствие ви разправят историята на своя живот.

Спряхме. Човекът с куфарчето трябваше да отиде в Сан Диего, Калифорния. До Флегстаф бяхме в една посока. Новият ни спътник се качи в колата, сложи на колене своя багаж и като дочака въпроса кой е и къде отива, започна да разказва.

Родом е от щат Масачузетс. Работил там цял живот, бил шлосер. Преди пет години се преместил в друг град, веднага загубил работата си и с това старият му живот приключил. Започнал нов, с който той никак не може да свикне. През цялото време пътува, за да намери някаква работа. Много пъти прекосил страната от океан до океан, но работа не намерил. Понякога го вземат в автомобил, обаче по-често пътува със скитници в товарните вагони. Така е по-бързо. Но самият той не е скитник. Няколко пъти упорито повтори това. Види се, неведнъж го бяха вземали за скитник.

Помощ не му дават, защото няма постоянно местожителство.

— Много често срещам ей такива хора като мене — каза той — и между тях има даже хора с висше образование — доктори, юристи. С един такъв доктор много се сприятелихме и скитахме заедно. После решихме да напишем книга. Искрахме цял свят да научи как живеем. Започнахме всеки ден да записваме всичко, което виждахме. Бяхме написали вече много. Чувал съм, че ако човек издаде книга, ще платят добре за това. Веднъж попаднахме в щата Небраска. Тук ни заловиха

във вагона, намериха у нас ръкописа, разкъсаха го, а нас ни набиха и ни изхвърлиха. Ей така живея.

Той не се оплакваше. Той просто разказваше. Със същата простота, с която младият войник от морската пехота разказваше как с приятеля си се запознали в Чикаго с някакви момичета и неочаквано се заседели цяла седмица. Морякът не се хвалеше, безработният не търсеше съчувствие.

Човекът беше изхвърлен от обществото. Естествено той смята, че общественият строй трябва да се промени. Какво трябва да се направи?

— Трябва да се вземат от богатите хора техните богатства.

Започнахме да го слушаме още по-внимателно. Той сърдито удари с големия си мръсен пестник по облегалото на седалката и повтори:

— Да им се вземат парите! Да, да! Да им се вземат парите и да им се оставят само по пет милиона! На безработните да се даде по едно парче земя, та да могат да си изкарват хляба и да си го ядат, а на ония да се оставят само по пет милиона.

Попитахме не е ли много това — по пет милиона.

Но той беше твърд.

— Не, все пак трябва да им се оставят по пет милиона. По-малко не може.

— А кой ще иземе тези богатства?

— Ще ги иземат! Рузвелт ще ги иземе. Нека само го изберат втори път за президент. Той ще направи това.

— Ами ако конгресът не позволи?

— А-а, конгресът ще се съгласи! Ами че това е справедливо нещо. Как може да не се съгласи? Работата е ясна.

Той беше така увлечен от тази примитивна идея, тъй му се искаше някак изведнъж, от само себе си да изчезне несправедливостта и на всички да им бъде добре, че дори не желаше да мисли как може да стане всичко това. Той беше истинско дете, на което се иска всичко да бъде направено от шоколад. Струваше му се, че стига само да помоли добрия Санта Клаус и всичко ще се измени вълшебно. Санта Клаус ще долети със своите картонени, посребрени елени, ще направи една топла снежна виелица — и всичко ще се нареди. Конгресът ще се

съгласи. Рузвелт вежливо ще из земе милиардите, а богатите ще му предадат тези милиарди е кротки усмивки.

Милиони американци са завладени от такива детински идеи.

Как во веки веков да се избавим от кризата?

О, това съвсем не е така трудно. Държавата трябва да дава на всеки старец, стигнал шестдесет години, по двеста долара на месец с условие, че той непременно трябва да харчи тези пари. Тогава покупателната способност на населението ще нарасне до нечувани размери и кризата незабавно ще свърши. Едновременно старците ще живеят от добре по-добре. Всичко е ясно и просто. Как ще стане всичко това — не е толкова важно. На старите толкова много им се иска да получат по двеста долара на месец, а на младите така им се ще кризата да свърши и най-после да получат работа, че с удоволствие вярват на всичко. Таунсенд, изобретателят на това чудодейно средство, в най-кратък срок спечели милиони горещи привърженици.

По цялата страна са създадени таунсендовски клубове и комитети. И тъй като президентските избори наближават, Таунсендовата идея се е обогатила с нова поправка. Сега предлагат да се дават по двеста долара на всеки, който е навършил петдесет и пет години.

Хипнозата на простите цифри действа с невероятна сила. Всъщност кое дете не е мечтало колко хубаво би било, ако всеки възрастен би му дал по една стотинка. За възрастния това е нищо, а то, детето, би събрало куп пари.

Тук не се говори нито за прогресивните американски работници, нито за радикалната интелигенция. Става дума за така наречения среден американец — главния купувач и главния избирател. Това е обикновен, извънредно демократичен човек. Той умее да работи и работи много. Той обича жена си и децата си; слуша радио, често ходи на кино и твърде малко чете. Освен това той твърде почита парите. Не изпитва към тях страстта на скъперник, а ги почита, както се почита в семейството вуйчото — известен професор. И той иска в света всичко да бъде също така просто и понятно, както в неговия дом.

Когато му продават домашен хладилник или електрическа печка, или прахосмукачка, продавачът никога не се впуска в отвлечени разсъждения. Той обяснява точно и делово колко цента на час ще струва електрическата енергия, каква предплата ще трябва да се даде и

каква икономия ще се получи от всичко това. Купувачът иска да знае цифрите, изгодата, изразена в долари.

По същия начин му продават и политическата идея. Нищо отвлечено, никаква философия. Той дава гласа си, а на него му обещават по двеста долара на месец или му обещават да изравнят богатствата. Това са цифри. Това е понятно. На това той ще се хване. Разбира се, ще бъде много учуден, когато забележи, че тези идеи работят съвсем не така добросъвестно, както хладилникът или прахосмукачката. Но засега той още вярва в тях.

Във Флегстаф се разделихме с нашия спътник.

Когато той слезе от автомобила, видяхме до каква беднотия е стигнал този човек. Мизерното му палто беше проскубано, зеленикавите му бузи отдавна не бяха бръснати, а в ушите му се беше насъбрал прах от Пенсилвания, Канзас, Оклахома. Когато се сбогуваше, на скръбното му лице се появи оптимистична усмивка.

— Скоро всичко ще тръгне добре — каза той. — А на тях — по пет милиона и нито цент повече.

Когато излизахме от Флегстаф на път за Гранд кенйън, мистър Адамс рече:

— Е, как мислите, защо този нещастен човек иска все пак да остави на милионерите по пет милиона? Не знаете? Тогава аз ще ви кажа. Дълбоко в душата си той още се надява, че все някога и самият той ще стане милионер. Американското възпитание е страшно нещо, сърове!

ДВАДЕСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

ГРАНД КЕНИЪН

Всеки ден надвечер нашият старец, когото успяхме да обикнем много, се уморяваше.

Изминатите триста мили, впечатленията, безкрайните разговори, най-сетне и възрастта надделяваха — мистър Адамс се уморяваше и някое звено в неговите действия изпадаше.

Ако надвечер мисис Адамс помолваше мъжа си да попита някого на пътя дали пътуваме в правилна посока, старецът започваше да се върти неспокойно на мястото си. По движенията му можеше да се съди, че той не знае как да подхване работата. Просто е забравил. Той трябваше да спусне стъклото, да подаде глава и като каже: „Пардн ми, сър“, което значи „Извинете, господине“, да се осведоми за пътя. Всичко това той правеше точно. И извикваше „Пардн ми“, и се опитваше да подаде глава. Но забравяше най-важното — да спусне стъклото. Това звено при него изпадаше. И винаги, понеже не можеше да разбере защо главата му не се подава навън, се опитваше да счупи стъклото с лакът. Само нечуваната трайност на американската продукция спасяваше челото и ръката на мистър Адамс от порязване. Изобщо ние започнахме вече да не му възлагаме надвечер поръчения от такъв род.

С бърз ход се движехме по пустинния път, за да можем да стигнем още днес в Гранд кенйън — Големия каньон, едно от най-величествените географски чудеса в света.

Бяхме се уморили и забравихме за контрола над мисис Адамс. Тя тутакси забеляза това и от скорост петдесет мили мина на шестдесет. После се озърна крадешком и прибави още пет мили. Сега ние се движехме със скорост повече от сто километра в час. Това е типично женска черта. Жената винаги се стреми да пътува по-бързо, отколкото изискват това обстоятелствата. Въздухът зави, разкъсван на парчета от нашия кар.

Пак пътувахме през цветната пустиня. Чисти сини хълмове се виждаха по целия хоризонт. Залезът също беше чист и наивен, сякаш

го бе нарисувала провинциална госпожица много преди в главата ѝ да дойдат първите страшни мисли за мъже. Багрите на пустинята бяха такива свежи и прозрачни, че биха могли да се предадат само в албумен акварел. Няколко спиралки вятър, които попаднаха в нашия автомобил през спуснатото стъкло, скачаха една върху друга като котки на покрив. В своята борба те ни задяваха, сваляха ни шапките и одухваха бръснатата глава на мистър Адамс. Както е известно, мистър Адамс и до този момент нямаше шапка в резултат на сложните пощенски операции, които правехме из целия път. Обаче вечерта беше доста прохладна, кожата на главата на мистър Адамс посиня и сега с нищо не се различаваше по цвят от хълмовете на оцветената пустиня.

В пълен мрак, тихи и малко потиснати от видените красоти на природата, ние пристигнахме в Гранд кенйън и спряхме в една от къщичките на неговия кемп. Къщата беше построена от грамадни греди. Тя трябваше да дава представа за първобитния пионерски живот на американците. Затова пък вътре беше подредена напълно съвременно и леглата както винаги бяха превъзходни (в Америка на купувача продават не креват, а му продават хубав сън). И така това бяха стаи с отличен сън, с парно отопление, вода топла, вода студена и нюйоркски подвижни щепселни лампи с големи картонени абажури. Крачетата на тези лампи са много дълги, лампите са високи човешки ръст и стоят не на масата, а на пода.

След вечеря на туристите, събрани в малката театрална зала на хотела, строена също от гигантски греди, прожектираха кратък рекламен филм, в който се показваше спускане на дъното на каньона под ръководството на опитни водачи. След филма беше даден концерт.

На сцената излезе дебело момче с банджо. То седна гордо на естрадата и започна да дърпа струните на своя инструмент, като с все сила тактуваше с каубойските си ботушки. На публиката гледаше високомерно и веднага личеше, че за хора счита само каубоите, а всички останали са просто смет. След него се появи много висок, слаб и носест каубой с китара. Той изгледа публиката и каза:

— Слушайте, трябваше да пеem тук трима, но другите, както изглежда, няма да дойдат, така че аз ще пея сам... А може би не трябва да пея, а? Аз изобщо не мога да пея.

Той имаше красиво насмешливо лице. В малките му черни очи просто се четеше:

„Е, защо ще правим глупости? Я по-добре да идем да пийнем някъде. Това е много по-интересно. Не искате? Е, тогава все пак ще пея. По-лошо ще бъде за вас.“

Дебелото момче продължаваше да си дрънка на банджото. Китарата звучеше тихичко и каубоят пееше, по-скоро изговаряше своите песнички, като минаваше понякога на тиролски фалцет. Песничките бяха прости и смешни. Ето какво се разказваше в една от тях:

„Когато като момче се къпех в реката, откраднах ми скатаните на брега дрехи. Да се върна гол вкъщи, беше неудобно и докато чаках да се стъмни, развличах се с това, че издълбах на стъблото на една стара ябълка своите инициали. Минаха много години оттогава, избрах си красива девойка и се ожених за нея. Представете си какво се случи, когато за пръв път влязохме в спалнята. Моята красива жена спокойно изважда от устата си изкуствените си челюсти и ги слага в чаша с вода. После сваля перуката си и открива своята плешива глава. От корсажа измъква грамадни топки памук. Моята хубавица пред очите ми се превръща в градинско плашило. Но това още не е всичко. Това чучело сваля фустата си и хладнокръвно отвинтва дървения си крак. И на този крак виждам внезапно моите инициали. Да пукна, ако това не са същите онези инициали, които бях издълбал някога на стъблото на старата ябълка, когато като малък ми откраднах дрехите.“

Всички се смееха и ние също. Това беше много старомодно, наивно и смешно. Каубоят както и преди се усмихваше сатирично. В очите му все така светеше покана — да се отбием някъде зад ъгъла и да гаврътнем няколко големи чаши уиски. Но колкото до това, че не може да пее, каубоят излъга. Пееше той добре и дълго разсмива всички.

След него излезе един негър. Тук нямаше конференсие и никой не съобщаваше имената на артистите. Та те и не бяха артисти. Всички изпълнители бяха служаци от Гранд кенйън и даваха концерта по съвместителство.

Негърът беше много млад и дългокрак. Краката му като че започваха от подмишниците. Той танцуваше и тропаше степ с истинско удоволствие. Ръцете му някак изключително хубаво се размахваха покрай тялото. Той беше с панталони с презрамки и

работна блуза. Като свърши танца, весело взе метличката, която стоеше в ъгъла, и излезе ухилен.

Сутринта го видяхме край къщичката с гредореда, в която ношувахме. Метеше алеята. И метеше едва ли не със същото удоволствие, с което танцуваше. И дори изглеждаше, че продължава да танцува, а метлата е само оформление на танца. Той размърда големите си сиви устни и ни пожела добро утро.

Ние затичахме да гледаме каньона.

Представете си ето какво. Взема се една грамадна планинска верига, подрязва се до основа, обръща се с върховете надолу и се вбива в равна гориста земя. След това тя се изважда. Остава като че форма на планинска верига. Планини — наопаки. Тъкмо това е Гранд кенйън — Големият каньон, гигантски разседи на почвата.

Планините трябва да се гледат отдолу нагоре. Каньонът — отгоре надолу. Гледката на Гранд кенйън няма равна на себе си в света. Та това не приличаше на земя. Пейзажът обръщаше наопаки, ако може така да се изразим, всички европейски представи за земното кълбо. Такива могат да се сторят на едно момче Луната или Марс при четене на някой фантастичен роман. Дълго стояхме на края на тази великолепна бездна. Ние, четиримата дърдорковци, не произнесохме нито дума. Дълбоко долу проплува птица, бавно като риба. Още по-дълбоко, почти погълната от сянка, течеше река Колорадо.

Гранд кенйън — това е грандиозен национален парк, които заема стотици квадратни мили. Като всички американски национални паркове (резервати) той е организиран превъзходно. Хотелите и пътищата, снабдяването с печатни и фотографски издания, с карти, проспекти, справочници, най-сетне устните обяснения — всичко тук е на много високо равнище. Тук американците идват с целите си семейства на почивка. И тази почивка не е скъпа — една кабинка в този лагер не е по-скъпа, отколкото в който и да е друг, а храната струва почти толкова, колкото навсякъде. За посещение в парка се взема само един долар, след което на предното стъкло на автомобила се залепва цветен етикет — и можете да живеете и да пътувате из парка, ако щете месец, ако щете година.

Би трябвало, разбира се, да се спуснем на дъното на каньона и да прекараме там половин година в някоя гредоредна къщурка с парно отопление, сред хаоса на природата и идеалния сървис, но нямаше

време. Ние направихме само това, което можахме — обиколихме каньона с автомобила.

Внезапно видяхме едно странно погребение. По прекрасния път на парка бавно се движеше автомобил с ковчег. Той се движеше със скоростта на пешеходец. Зад ковчега вървяха хора с бели кожени престилчици, сложени върху обикновено цивилно облекло. Един беше с цилиндър и полуфрак. Някои от процесията носеха на раменете си тояги. Зад процесията беззвучно пълзяха към тридесетина празни автомобили.

Погребваха един стар каубой, служител в парка. Старият каубой бил приживе масон и всички хора с бели престилки също бяха масони. Тоягите бяха дръжки на знамена. Погребението се движеше по нашия маршрут и ние се присъединихме в опашката на колоната. От гората излезе една кошута и плахо погледна автомобилното стадо. Естествено ловът в парка е забранен и кошутата не се боеше от изстрел. Но много ѝ се искаше да претича през пътя. Тя няколко пъти се опита да направи това и отскачаше назад, озадачена от бензиновата миризма, която се носеше от масоните. В края на краищата кошутата се реши, изцяло прескочи пътя пред нашия кар, като отведнъж откъсна и четирите си крака от земята, мярна се един-два пъти между дърветата и потъна в гората.

— Мистъри — рече Адамс, — не бива повече да отлагаме. Трябва да източим водата от радиатора и да налеем незамръзваща смес. Нощите вече са студени и водата може да замръзне. Нашият радиатор ще отиде по дяволите. Тук в парка оставихме колата в топъл гараж, но не ви гарантирам, мистъри, че и следващата нощ ще ни се падне такъв.

В топлия гараж на Гранд кенйън видяхме нечий автомобил след ексидънт. През покрива на голям „Бюик“ се бяха забили дебели клони на дърво. Моторът се беше тикнал в седалката на шофьора. Вътре в колата имаше клечки и зелени листа. Водачът на този „Бюик“ заспал на кормилото. Това се случва в Америка. Равен път, приспивно люшкане на колата, дневна умора — и човекът незабелязано заспива при скорост петдесет мили. Пробуждането почти винаги бива страшно. „Бюикът“, който видяхме, се беше забил в едно дърво с такава сила, че на мястото на катастрофата не можеше да се разбере къде започва производението на „Дженеръл моторс“ и къде свършва производението

на природата. Колкото и чудно да беше, но заспалият драйвър не само беше останал жив, но изобщо не бе получил никакви повреди. Момчето от гаража важно изказа мнението, че собственикът на колата занапред ще спи на по-безопасни места, отколкото в движещ се автомобил, например в креват. Всички погледнахме мисис Адамс. Макар тя никога да не заспиваше при движение, на лицата ни беше написано: „Ето на, виждате ли!“ — като че ли неведнъж бяхме хващали нашата драйвърша хъркаща на кормилото. Направихме това за всеки случай.

Все нови и нови декорации, една от друга по-импозантни, се разкриваха на всеки завой на каньона. Синкавата и розова лека утринна мъгла се разсея. Спирахме се до парапетите и надничахме в пропастта. Сега тя имаше цвят на праскова. На разстояние една миля под нас се виждаше посветлялата малко река. Ревяхме с всички сили и предизвиквахме ехо. И дълго нашите московски гласове подскачаха по скалите, връщаха се назад и ехтяха в пространството.

Най-после минахме покрай будката на входа. Контрольор в нея нямаше. Днес беше големият американски празник „Денят на благодарността“ — „Тенкс гивиндей“ — и много служещи не работеха. Обаче на стъклото на своята будка контрольорът беше оставил бележчица със следното съдържание: „Довиждане. Заповядайте пак.“

— Сърове — рече назидателно мистър Адамс, — запишете това във вашите бележничета.

И той се впусна в дълги и интересни разкази за американския сървис. Разказва дотогава, докато се отдалечихме от контролната будка на каньона на четиридесет мили. Тук той поднесе към очите си лявата ръка и застина.

— Беки — рече той без въодушевление, — ти извади ли часовника ми изпод възглавницата?

— Не — каза Беки, като хвърли на мъжа си пламнал поглед.

— Но, но — запъшка мистър Адамс, — не ме гледай, моля ти се. Така не бива да се прави. Гледай само пътя.

— Ти си оставил часовника си в кемпа — каза мисис Адамс, без да сваля очи от пътя.

— Не, не, Беки — палеше се Адамс, — не го оставих в кемпа, а го забравих под възглавницата.

Спряхме. Стана ясно, че часовникът струва двадесет и пет долара. Но това още не беше най-главното. Нещастieto се състоеше в това, че часовникът беше подарък от мисис Адамс.

Започна изчисление кое е по-изгодно — да изминем ли за часовника излишни осемдесет мили, или да го забравим и да продължим по-нататък? Излизаше, че по-изгодно е да се върнем, още повече че оставеният предмет беше скъп като спомен, което не може да се каже за икономисания бензин.

Все пак не се върнахме. Удаде ни се възможност да позвъним в кемпа по телефона от най-близката газолинова станция. Кемпът отговори, че сътрудникът, който е почиствал нашата къщурка, сега е излязъл, но няма никакво съмнение, че незабавно ще представи в управлението на кемпа часовника, щом е бил под възглавницата.

— Уел — каза мисис Адамс, — тогава няма да се връщаме. А часовника можете да ни изпратите в Сан Франциско, до поискване.

Човекът от кемпа също каза, че това е „уел“ — добре, и едновременно помоли да изпратим ключа от къщурката, който мистър Адамс на тръгване не е върнал. Мисис Адамс хвърли страшен поглед на мъжа си и каза, че непременно ще върнем ключа по пощата.

По силата на всички тези обстоятелства цели два часа пътувахме мълчаливо.

ДВАДЕСЕТ И СЕДМА ГЛАВА

ЧОВЕКЪТ С ЧЕРВЕНАТА РИЗА

Из Гранд кенйън водеше нов, още неутъпкан от туристите път. Високите и гъсти гори на националния парк постепенно оредяваха и най-накрая съвсем изчезнаха. Смениха ги жълти скали, които свършиха с надолнище към нова пустиня. Пътят се спускаше с остри завои. Той спадаше към най-забележителния вид американски автомобилни пътища: „scenic road“, което значи — живописен път. Строителите са го направили не само здрав, широк, удобен и безопасен при дъжд, но са постигнали и това, че всеки завой караше пътешественика да се любовува на все нови и нови изгледи, на десетки различни ракурси на един и същ пейзаж.

— Не, сериозно, сърове — говореше мистър Адамс, като всяка минута надничаше от колата, — вие не искате да разберете какво е американският сървис. Това е във висша степен умение да обслужваш. Не ви трябва да се катерите по скалите и да търсите удобна точка за наблюдение. Можете да видите всичко, седнали в колата. И затова — купувайте автомобили, купувайте газолин, купувайте масло!

Ние свикнахме с пустините, обикнахме ги и новата пустиня, която се разкриваше пред нас от доста голяма височина, посрещнахме като стар приятел. Тук започваше резервацията (резерватът) на чергарското индианско племе навахо или както го наричат още, навайо. Това е едно от най-големите индиански племена. То наброява шестдесет хиляди души. До преди пет години този край е бил съвсем недостъпен и едва наскоро, с появяването на новия път, тук започнали да проникват по малко туристи.

Навахо мразят и презират „бледоликите братя“, които са ги унищожавали няколко столетия, изпъждали ги във все по-лоши и по-лоши места и в края на краищата ги натикали в безплодната пустиня. Тази омраза прозира във всеки поглед на индианеца. Индианецът ще превързва новороденото дете към малка дъска и ще го слага направо на мръсния пръстен под на вигвамата, но няма да приеме от белия човек неговата култура.

Индианците почти не се смесват с белите. Тази многовековна упорита съпротива на индианците е навярно едно от най-забележителните явления в историята на човечеството.

Правителствата, които са унищожавали индианците, сега се опитват да запазят тяхното неголямо потомство. Начело на индианския департамент във Вашингтон е поставен либерален джентълмен. Уредени са така наречените индиански резервати, дето на белите се разрешава да търгуват с индианците само под контрола на правителството. Изгонили предварително индианците от плодородните земи, сега са им дали няколко жалки късчета пустиня и това се счита за голямо благодеяние. Открити са музеи на индианското изкуство. Купуват от индианците на безценица техните рисунки, килими, писани глинени паници и сребърни гривни. Построили са няколко прекрасно обзаведени училища за индиански деца. Американците дори малко се гордеят със своите индианци. Така се гордее директорът на една зоологическа градина с рядък екземпляр стар лъв. Гордият звяр е много стар и вече не е опасен, ноктите му са се притъпили, зъбите му са паднали. Но кожата му е прекрасна.

Уреждайки резервати, училища и музеи, забравят, че в основата на развитието на един народ лежи родният език. В индианските училища преподават само бели и само на английски език. А индианска писменост изобщо не съществува.

Наистина всяко индианско племе говори на свой особен език, но това не е пречка. Стига да има желание. И много американски учени, познавачи на индианската култура, за кратък срок биха създали писменост, макар и на няколко най-важни племена.

Към пладне пристигнахме в селището Камерон. Тук имаше няколко къщурки — поща, търговски пункт, дето на индианците продават стоки, малък, но прекрасно обзаведен хотел с ресторантче, кемп и две глинени индиански вигвами.

Влязохме в една от тях. Бащата на семейството го нямаше въкъщи. На пода седеше една хубавица-индианка, която приличаше на циганка (обикновено индианците мъже са по-красиви от жените). Заобикаляха я цял орляк дечурлига. Най-малкото, кърмачето, беше привързано за дъсчица, оставена на земята. Най-голямото беше на около седем години. Децата бяха мръсни, но много красиви като майка си.

— Беки! Беки! — развълнувано извика мистър Адамс. — Бързо ела тука! Има малки деца!

Адамсови се бяха затъжили за своята беби и никога не пропускаха да вземат на ръце нито едно малко дете, да го помилват, да му подарят бонбонче. Децата бяха твърде благоразположени към мистър Адамс, с радост отиваха на ръцете му, ломотеха нещо за овчици и кончета; майките, поласкани от вниманието, гледаха мистър Адамс с благодарен поглед и му пускаха на довиждане такова нежно „гуд бай“, сякаш той не беше случайно срещнат пътешественик, а добър дядо, пристигнал от Канзас, за да навести своите горещо обичани внучета. Изобщо съпрузите Адамс получаваха от такива срещи голямо удоволствие.

— Къде са, къде са децата? — възкликна мисис Адамс, бързо извади от чантата си шоколадче и се наведе, за да влезе през ниската врата на вигвамата.

— Хайде, млади джентълмени — бодро каза мистър Адамс, — кой от вас пръв иска да получи шоколадче?

Децата зареваха изплашени. Красавицата майка смутено се опитваше да ги успокои. Само най-голямото, седемгодишното, на което, изглежда, също се искаше да зареве, надви себе си, стисна мръсни юмручета и ни изгледа с такава ярост, че ние веднага си излязохме.

— Ето, ето, сърове — рече сконфузено мистър Адамс, — индианците от най-ранни години насаждат у децата омраза към белите. О, но! Да, да, да. Индианците навахо са умни хора. Всъщност защо да обичат белите?

Когато излязахме, до вигвамата спря старинен ръждясал автомобил (такъв древен екземпляр ние не видяхме дори в Тексас) и от него слезе бащата на семейството.

— How do you do, sir — рече мистър Адамс, за да започне разговор.

Индианецът не отвърна. Той ни посочи устните си и направи отрицателен знак с ръка. Не искаше да разговаря с бели хора. Като отиваше към своята вигвама с наръч сух буренак, той дори не погледна към нас. Ние го интересувахме не повече от праха на пустинята. На величествената му походка и на непроницаемостта на лицето му би могъл да завиди и стар английски дипломат.

Как ясно си представихме в тази минута лицемерието на всички тези индиански департаменти, училища, музеи, резервати, цялата тази суетлива благотворителност на стар грешник, който неумело замазва греховете от миналото.

Когато излизахме от Камерон, ни предупредиха, че сега дълго няма да видим жилище.

Прекрасният път ни даваше възможност да развием много голяма скорост. Ние се носихме по пустинята около пет часа, без да срещнем жива душа. Само веднъж се появи бял кон. Той уверено отиваше някъде сам, без придружител. Малко по-нататък имаше детур към десетина мили. Тук няколко шосейни работници завършваха с машини последния участък от пътя.

От двете страни на пътя се простираше оцветената пустиня. Ние гонехме слънцето, което бавно се спускаше в Тихия океан, някъде в Япония, която от американска гледна точка е страна на залязващото слънце. Пресичахме територията на навахо. Но къде бяха тези шестдесет хиляди бедни и горди хора — това не знаехме. Те бяха някъде наоколо със своите стада, огньове и вигвами. Няколко пъти през деня на хоризонта се очертаваше фигура на конник, появяваше се кълбо прах и бързо изчезваше.

Макар пустинята и по-рано да ни се струваше разнообразна, но сега тя се променяше едва ли не всяка минута. Отпърво се редяха еднакви, като че посипани с какао хълмчета, които по форма напомняха вигвами (значи, ето откъде индианците са заимствували своята архитектура!). После започна струпване на гладки и кръгли, наглед меки като възглавници и дори като възглавници набрани в края тъмносиви възвишения. След това се оказахме на дъното на неголям каньон. Тук се зареди такава архитектура, такива мавзолеи, кули и замъци, че ние съвсем престанахме да говорим и подали глави през прозорците, следяхме прелитащото покрай нас каменно видение на хилядолетията. Слънцето залезе, пустинята стана розова. Всичко това завърши с цял храм на една скала, заобиколена от равни тераси. Пътят зави към този храм. Под него течеше река Литл Колорадо. През нея беше прехвърлен нов висящ мост. Тук свършваше резерватът на навахо. Веднага стана тъмно и студено. Свърши се бензинът. Огладняхме. Но мистър Адамс не бе успял да изкаже мисълта, че сега всичко е загубено и ще бъдем принудени да нощуваме в пустинята,

когато тутакси зад моста блесна светлинна и ние пристигнахме до една къщурка. До къщурката с въздишка на облекчение забелязахме газолинова станция. Освен тези две съоръжения, които се издигаха направо в пустинята, даже незаградени със стобори, нямаше нищо. Къщурката представляваше това, което на руски и на испански се нарича „ранчо“, а на английски „ренч“. И ето тук, в пустинята, дето на двеста мили наоколо няма нито едно постоянно жилище, ние намерихме: прекрасни легла, електрическо осветление, парно отопление, топла и студена вода — намерихме същата обстановка, каквато може да се намери във всяка къщурка в Ню Йорк, Чикаго или Гелъп. В столовата пред нас сложиха доматен сок в чашки и дадоха „стейк“ с кост във вид на буквата Т, също такъв красив и невкусен както в Чикаго, Ню Йорк или Гелъп и ни взеха за всичко това почти толкова, колкото струва то в Гелъп, Чикаго или Ню Йорк, макар че използвайки безизходното положение на пътниците, можеха да вземат колкото си искат.

Този изглед на американския standard of life (жизнено равнище) беше не по-малко величествен от оцветената пустиня. Ако попитате кое можем да наречем главна особеност на Съединените американски щати, можем да отговорим: ето тази къщурка в пустинята. В тази къщурка е представен целият американски живот: пълен комфорт в пустинята наред е бедните колиби на индианците. Напълно както в Чикаго, дето наред с Мичигън авеню се намира сметище. Където и да отидете, пътешественико, на Север, на Юг или на Запад, в Ню Йорк, Ню Орлеан или Ню Джърси — навсякъде ще видите комфорт и бедност, мизерия и богатство, които като две неразделни сестри стоят, уловени за ръка, край всички пътища и край всички мостове на великата страна.

На парапета на външната стълба стоеше пионерски ярем, встрани от него бяха наредени няколко пънчета окаменяло дърво. На стълбището ни посрещна каубой с прошарена коса, стопанинът на къщурката и газолиновата станция. Той дошъл в пустинята от Тексас преди двадесет години. В онези времена всеки гражданин на Съединените щати могъл да получи безплатно в пустинята шестстотин акра земя и да се заеме с животновъдство. Трябвало само да се вложат в тази земя двеста долара. Каубоят тогава бил още млад човек. Той си завъдил животни, построил къщурка, оженил се. До преди пет години

от неговата къщурка до най-близкия път имало двеста мили и можело да се пътува само на кон. Но ето че неотдавна прокарали път, започнали да се появяват туристи, каубоят построил газолиновата станция, а от къщурката си направил хотел. В неговия гредореден хол гори голяма камина, по етажите висят еленови глави, индиански килими и кожа от леопард, има няколко кресла-люлки и подвижни лампи с картонени абажури (точно такива имаше в стаята ни в нюйоркския хотел). Има пиано и радио, което непрекъснато свири или съобщава новини. Жена му и дъщеря му готвят и прислужват. Самият каубой, типичен американски мъж и баща, с добродушна, малко замислена усмивка им помага в домашната работа, слага в камината дърва и търгува с газолин. Но вече се виждат елементите на бъдещия голям хотел. Вече има масичка със специално отделение за пликове и хартия. Засега там има само обикновени пликове, но сигурно наскоро върху тях ще се появи винетка с фасадата на хотела, индиански профил и красиво написано наименование: „Хотел Пустиня“ или „Хотел Навахо бридж“, вече са изложени за продан индиански килими и украшения. Между тези килими има два, които домакинът не иска да продава, макар вече веднъж да му давали по двеста и петдесет долара за единия.

— Но, сър — рече мистър Адамс, като нетърпеливо тъпчеше на едно място, — вие трябва да ни разкажете с какво са забележителни тези килими.

Старият каубой се оказа прекрасен събеседник.

— Уел — каза той бавно, — това са религиозни индиански килими или както индианците ги наричат, дрехи. Получих ги отдавна от един индианец. Виждате ли, джентълмени, у навахо има поверие, че ако някой заболее, трябва да завият болния в тези дрехи. Затова те винаги идват при мене за тях. Разбира се, аз никога не им отказвам. Докато болният лежи, завит с килимите, племето танцува особен танц, посветен на неговото оздравяване. Понякога танцуват няколко дни наред. Аз много обичам и уважавам навахо. Щеше да ми бъде много неприятно да продам килимите и да ги лиша от такова лечебно средство.

Домакинът стана, отиде, като потракваше с високите токове на своите каубойски ботуши, до камината и сложи голяма цепеница. После се върна и продължи:

— Навахо наистина са забележителен народ. Те са безукорно честни. При тях не стават абсолютно никакви престъпления. Струва ми се, те даже не знаят какво нещо е престъпление. През тези двадесет години аз се научих така да ги уважавам, както никога не съм уважавал нито един бял човек. И много ми е мъчно за тях. Децата им много мрат. Защото те не искат никаква помощ от белите. Не се поддават на бялото влияние, не пускат бели в своите вигвами. С навахо имаме добри отношения, но макар да живея двадесет години с тях — аз съм чужд човек за тях. А са забележителен народ, такъв честен народ, че е трудно да си представите.

Старият каубой ни разказа историята на един индианец от племето навахо, който изведнъж решил да се залови с търговия.

— Кой знае как у индианеца се оказа нечуван капитал — двеста долара. Добитък ли беше продал, малко нефт ли намерил на своя участък, но у него се бяха появили пари. И той решил да търгува. Тръгнал от пустинята за най-близкото градче, накупил за двеста долара различни стоки и ги докарал в своето номадско селище. Представете си индианец, който се занимава с търговия! Та това беше първият такъв случай в историята на племето навахо. Търговията тръгна доста оживено. Но аз забелязах, че моят приятел-индианец започна да търгува по малко чудноват начин. Това така ме порази, че отначало помислих дори дали не се е побъркал. Виждате ли, продаваше своите стоки точно на същата цена, каквато беше платил самият той за тях. Тогава се залових да разясня на моя приятел, че така не може да се търгува, че той ще се разори, че стоките трябва да се продават на по-високи цени.

— Тоест как на по-високи? — попита ме индианецът.

— Много просто — отговорих аз, — ти, да кажем, си купил това нещо за един долар, а трябва да го продадеш за долар и двадесет.

— Че как ще го продам за долар и двадесет, щом то ми струва само един долар? — пита ме този търговец.

— Тъкмо в това се състои търговията — казвам аз, — да купиш евтино, а да продадеш по-скъпо.

Тогава моят индианец страшно се разсърди.

— Това е измама — дума той, — да купиш за долар, а да продаваш за долар и двадесет. Ти ме съветваш да лъжа хората.

Тогава му казвам:

— Това съвсем не е лъжа. Ти просто трябва да спечелиш. Разбираш ли — да спечелиш.

Но с моя приятел-индианец стана нещо странно. Той изведнъж престана да разбира най-обикновени неща.

— Как така — да спечеля? — попита той.

— Ами да оправдаеш своите разноси.

— Аз нямах никакви разноси.

— Но все пак ти си ходил до града, купувал си, докарал си, работил си!

— Че каква работа е това! — каза ми индианецът. — Да купиш, да докараш. Това не е работа. Не, нещо твоят съвет не ми харесва!

Нямаше никаква възможност да го убедя. Колкото и да се мъчих — нищо не излезе. Беше упорит като бик и през цялото време повтаряше: „Ти ме съветваш за нечестна работа.“ Казвам му: „Това е търговията“, а той ми думата: „Значи, търговията е нечестна работа.“ И представете си, той продължаваше все така да търгува, както бе започнал, а скоро съвсем изостави това занимание. И се закри единственото при племето навахо търговско предприятие е индиански капитал.

... Спомнихме си за този индианец един месец по-късно, когато седяхме в сената на Съединените американски щати по време на разпита на Джон Пирпонт Морган-млади от сенатската комисия. Ще се върнем към този епизод в края на книгата.

Комисията се занимаваше с ролята на Морган за въвлечане на Съединените американски щати в световната война.

— Кажете — запита сенаторът Най, — нали знаехте, че като изнасяхте в Европа пари, вие поддържахте войната?

— Да. Знаех.

— А защо вършехте това?

— Как защо? — учуди се грамадният старец и се надигна от стола си. — Ами това е бизнес! Търговия! Те купуваха пари, аз им продавах.

... Жената извика нашия домакин в столовата, за да ѝ помогне да наредят масата. Скоро повикаха и нас.

Когато обядвахме, в стаята влезе висок човек с ботуши и яркочервена риза от сукно, препасана с лента револверни патрони. Той имаше възрижа, силно прошарена коса, рогови очила и ослепителна

усмивка. Придружаваше го една жена. Те се здрависаха с домакините и седнаха на съседната масичка. Човекът е червената риза чу, че разговаряме помежду си на някакъв чужд език и каза гръмко на жената, която дойде заедно с него:

— Е, жено, това навярно са французи. Най-последно ти се удава случай да поговориш френски.

— Аз не зная френски език — отговори жена му.

— Как не знаеш! И тази добра! Женени сме с теб от петнадесет години и през цялото това време ти всеки ден казваше, че си родена на два часа път от Париж.

— Наистина, че съм родена на два часа път от Париж.

— Е, тогава поговори с хората на френски.

— Но нали ти казвам, че не зная френски език. Родена съм в Лондон, а Лондон наистина е на два часа път от Париж, ако се пътува със самолет.

Човекът с червената риза започна да се смее високо. Личеше, че тази семейна шега се повтаряше всеки път, когато съпрузите се срещаха с чужденци.

Почвата за намесата на мистър Адамс беше подготвена и той не закъсня да се намеси.

— Виждам, сър, че вие сте весел човек — каза мистър Адамс, като направи вежлива крачка напред.

— Шуърли! — възкликна човекът с червената риза.

И той от своя страна направи крачка към мистър Адамс.

В очите и на двамата гореше такова неутолимо, лудо желание да си поговорят, че на нас ни стана ясно — трябвало е те да се срещнат днес в пустинята, не е могло да не се срещнат. С такава неестествена бързина пламва само любов от пръв поглед.

— How do you do, sir! — каза мистър Адамс, като направи още една крачка напред.

— How do you do! — каза човекът с червената риза и също направи крачка. — Вие от Ню Йорк ли сте? — попита той.

— Шуърли! — изпищя мистър Адамс. — А вие тук ли живеете?

— Шуърли! — изрева непознатият.

След секунда те вече със страшна сила се тупаха по гърбовете, при което нисичкият Адамс тупаше своя нов приятел почти по талията, а високият приятел тупаше мистър Адамс почти по врата.

Мистър Адамс имаше необикновен нюх за нови запознанства. Човекът с червената риза се оказа един от най-интересните хора, които срещнахме в Съединените американски щати.

— Това е единственият бял човек — каза за него нашият хазаин каубоят, — когото индианците приеха като свой. Той живее с индианците и понякога идва при мен на гости.

Биографията на този човек е необикновена.

След завършване на колежа той станал мисионер, оженил се и заминал за мястото на своята нова служба — в пустинята, при индианците навахо, за да ги направи християни. Обаче новият мисионер скоро разбрал, че индианците не искат християнството. Всичките му опити се разбивали в упоритата съпротива на индианците, които не само не искали да приемат новата вяра, но изобщо не желаели да имат никаква работа с белите хора. Било му много трудно, но индианците му се понравили. След една година той отишъл при своето началство и заявил, че се отказва да прави индианците християни.

— Аз виждам своя християнски дълг в това, да помагам на хората — казал той — независимо каква религия изповядват. Обмислих всичко добре. Ако искате, ще остана да живея в пустинята с индианците, но предупреждавам — няма да се опитвам ни най-малко да ги правя християни. Иначе никога няма да стана свой човек при индианците. Просто ще им помагам с каквото мога, ще викам за тях лекари, ще им обяснявам как трябва да се грижат за децата, ще им давам житейски съвети. Досега не е имало случай навахо да приемат бял човек. Но ако успея, тогава можем да помислим и да ги направим християни.

На църковната администрация такива слова се сторили прекалено радикални.

— Вие трябва да действувате като всички мисионери — казали му.

Той отказал.

Тогава го уволнили от служба. И чудакът останал със своите опасни идеи, с жена си и без пукната пара.

Той отново отишъл в пустинята. И този път с твърдото решение никога да не се връща оттам. Това било преди осемнадесет години. Заселил се в лагера на навахо и започнал да води живот на индианец.

Пари нямал. Като индианците и той се занимавал с лов и животновъдство. Минали години. Индианците свикнали с чудатия весел и храбър човек с очила. Постепенно започнали да му се доверяват, той ставал свой човек. Понякога отивал в града, пускал подписка за индианските деца, уговарял индианците да се лекуват при лекари и да не привързват новородените за дъсчица. Той овладял до съвършенство езика на навахо и много обикнал индианците. И все не се решавал да започне да пропагандира християнството. „Ще успея да направя и тона“ — мислил си той. А след известно време съвсем престанал да мисли за християнството. Като се обърнал назад, разбрал, че е минала голяма и по всяка вероятност най-добрата част от живота му и че е минала добре. Той бил щастлив.

— Искях да направя индианците християни — каза ни човекът с червената риза, препасана с лента с револверни патрони, — но се получи съвсем не така, както аз очаквах: те направиха мен индианец. Да! Сега аз съм напълно истински индианец. Искате ли, ще ви скалпирам?

И като се засмя високо, той се престори, че иска да свали скалп от мистър Адамс.

После седна и като продължаваше да се усмихва, замислено добави:

— Не познавам по-честни, благородни и чисти хора от индианците. Те ме научиха да обичам слънцето, луната, пустинята, научиха ме да разбирам природата. Не мога да си представя как бих могъл да живея сега далече от индианците.

— Сър! — каза изведнъж мистър Адамс. — Вие сте добър човек!

Той извади кърпичка и избърса очите си, без да си сваля очилата.

На следния ден станахме в шест часа. Започна да се развиделява, но слънцето още не беше изгряло. Беше студено, както е по това време в Москва. Ние треперехме в нашите демисезонни палта. Пяскът бе покрит със скреж. Пустинята изглеждаше мрачна и не така красива, както вчера. Изтичахме към моста, за да погледаме още веднъж рекичката Литл Колорадо. Над нас пак се издигаше скалата, която приличаше на храм, заобиколен от тераси. Но този път и тя не ни се стори така вълшебна, както вчера. Когато, за да се сгреем, тичахме обратно към къщичката, слънцето изгря. Пустинята веднага се освети

и стана красива. След половин час свалихме вече палтата си, а още след половин час стана просто горещо.

Преди да потеглим на дълъг път (до Боулдър дем трябваше да минем триста мили), спряхме до газолиновата станция. Там видяхме мисионера с червената риза. Той заместваше каубоя, който беше зает в домакинството. Те с Адамс пак почнаха да се тупат по гърбовете.

— Ай ем болшевик! — извика бившият мисионер на раздяла, като сочеше своята червена риза и се смееше с цяло гърло. — Гуд бай!

— Гуд бай, сър! — викна мистър Адамс в отговор.

Пътят се изкачваше нагоре. Като се оглеждахме назад, към пустинята на навахо, ние още дълго виждахме малката къщурка и моста, и газолиновата станция, до която личеше червената риза на мисионера-индианец.

За последен път гледахме пустинята на навахо и се чудехме как в центъра на Съединените щати, между Ню Йорк и Лос Анжелис, между Чикаго и Ню Орлеан, заобиколени от всички страни с електростанции, нефтени кули, железопътни линии, милиони автомобили, хиляди банки, борси и църкви, зашеметявани от трясъка на джазбанди, кинофилми и гангстерски картечници — тези хора са успели да запазят в пълна неприкосновеност свой начин на живот.

ДВАДЕСЕТ И ОСМА ГЛАВА

МЛАДИЯТ БАПТИСТ

Изкачването сред жълти скали продължи час и половина. Отдавна вече изчезнаха малката къщурка на каубоя, газолиновата станция и мостът над рекичката Литл Колорадо, а пустинята на индианците навахо все още се виждаше долу зад нас, последният безплоден приют на чистокръвните, стопроцентови американци, цялата беда на които се състои в това, че имат червена кожа и са способни не за търговия, а за рисуване и за войнствени, но безопасни танци.

Още два-три завоя и пустинята изчезна. Внезапно попаднахме в чудния курортен Тирол, в Швейцария, на Кавказ. Това беше връщане на междупланетни пътешественици от Марс на Земята, в едно от нейните най-красиви кътчета — в девствената гора Кенъб. Пътят беше покрит с чист пухкав сняг. Отстрани се издигаха еднакви големи борове. Блестеше декемврийско слънце.

В Америка стават такива метаморфози.

Чудното видение скоро свърши. Пътят се запуска надолу и ние влязохме в щат Юта, за което съобщаваше неголям плакат. Тук пак беше пустиня, но вече по-топла. Минахме през малко селище. Край къщите растяха дървета и имаше няколко газолинови станции. Минаха две бели жени. Едната от тях взе в количка дете, цивилизовано дете, чиито родители знаят какво е радио, автоматичен билиард и витамини. Това вече не е индианско дете, приковано за дъсчица.

— Вие знаете ли, сърове, че в щат Юта живеят мормони? — попита мистър Адамс.

Отново започнахме да се оплакваме, че не се отбихме в града на Соленото езеро и ще си заминем от Америка, без да сме видели мормоните.

— Не, сериозно, сърове, не бива да разсъждавате така — рече мистър Адамс, — от града на Соленото езеро в никакъв случай не бихме могли да се промъкнем до Калифорния, понеже по това време

на годината проходите навярно вече са заледени. О, но! Моля ви да си спомните Скалистите планини!

— Хич хайкър! — викна внезапно мисис Адамс.

Видяхме един човек, който стоеше край пътя с куфарче пред краката.

— Да го вземем ли? — попита мистър Адамс.

Известно време се взирахме в хич хайкъра, като го преценявахме. Беше облечен с яркожълт брезентов шлифер. На вид хич хайкърът имаше към двадесет години.

— Струва ли си? Много скучен, оптимистичен е шлиферът му.

— Ами ако излезе мормон! — рече мистър Адамс.

Това реши работата.

— Да го вземем!

За съжаление хич хайкърът излезе не мормон, а обикновен, твърде верующ баптист.

Момчето беше добро. То съблече шлифера си и се оказа със сиво сако и работен велветов панталон с ръждив цвят. Имаше мургаво пъпчиво лице с малки, черни бакенбарди. Неговата история е обикновената история на американски младеж. Син на небогат фермер от Небраска. Разбира се, завършил е хай скуул. Разбира се, ходил в Аризона, за да намери работа и да спести пари за постъпване в колежа. Разбира се, работа не намерил. Сега е съгласен да се залови за каквото и да е. Има здрави ръце. Може да работи. Исква да опита щастието си в Калифорния. Ако и там нищо не излезе, ще трябва да се върне при баща си и да прекара при него скучната фермерска зима. Че какво! Ще почне да ходи на лов за диви котки и койоти. А напролет ще видим. По-точно — нищо няма да видим. Работата е лоша. Колежът е недостъпен. И няма никакви надежди да се оправят работите. Като всички младежи на неговата възраст, нашият хич хайкър се оказа абсолютно лишен от чувството за любопитство и през целия път не ни попита нищо. Но затова пък на драго сърце говореше за себе си и отговаряше на въпросите.

Когато го запитяхме какво знае за Москва, той отговори:

— Там правеха петгодишен план.

— А какво е това петгодишен план?

— То е, когато всички работят и срещу това им дават три пъти на ден да ядат.

— Хубаво, сър — рече мистър Адамс, — да допуснем, че това е така. А още какво сте чували?

— Чувах, че петгодишният план бил сполучлив и сега там правят втори петгодишен план.

— Ами какво представлява този втори петгодишен план?

— Не знам — отговори младият човек. — Чувах, че там всички имат работа и си помагат един на друг. Но все едно, скоро ще има война и веднага след войната ще настъпи второто пришествие на Христа на земята. И руснаците ги очаква гибел, понеже са безбожници. Без вяра в бога никой няма да се спаси от адските мъки. Така казва библията.

— А кой ви каза, че скоро ще стане второ пришествие?

— Така каза нашият пастор.

— И скоро ли?

— Много скоро — съвсем сериозно отвърна младият баптист, — след две-три години.

— Отлично, сър! — възкликна мистър Адамс. — Да предположим, че това е така. Вие току-що казахте, че руснаците си помагат един на друг и че при тях всички работят. Значи, те са добри хора?

— Да — отговори баптистът, като помисли.

— Прекрасно, сър! Те не се експлоатират един друг и се обичат помежду си. От ваша гледна точка те са организирали царството божие на земята. Но те не вярват в бога. Как е тази работа? Хайде, хайде, сър! Отговорете ми на този въпрос!

— Щом не вярват в бога, няма да влязат в рая — каза баптистът с твърд глас, — ще загинат.

— Но нали са добри хора. Вие сам казахте.

— Все едно. Да, те вършат добри работи. Това и пасторът ни каза, защото, разбирате ли, пасторът е справедлив човек. Но в библията е казано, че не стигат само добрите дела. Нужна е вяра. Така че на тях им е съдено да загинат.

— Не, сериозно, сър — настояваше мистър Адамс, — вие сте умен младеж и сте завършили хай скуул. Нима Христос, като дойде втори път на земята, ще накаже сто и седемдесет милиона прекрасни руски момци, които са постигнали при тях да няма гладни и безработни, всички да са сити и щастливи? Да, да, да, сър! Помислете

си само! Сто и седемдесет милиона души, хора на труда, добри, честни. Нима бог ще се окаже толкова жесток и няма да пи пусне в рая?

Нашият хич хайкър се замисли дълбоко. Личеше, че му беше жал за добрите руски момци. Той дълго се колеба, преди да отговори.

Но дори и тази поразителна, ужасяваща и трогателна картина на среща на сто и седемдесетте милиона съветски атеисти с мъничкия баптистки бог не можа да промени убежденията на нашия спътник.

— Виждате ли — каза той, като се запъваше, — така е казано в библията. А нея човек трябва или да я разбира изцяло, или...

— Хайде, хайде, сър, или... — възкликна мистър Адамс в пълен възторг.

— Без вяра в бога никой няма да се спаси — измърмори нашият спътник.

— Гледайте! Гледайте! — извика мисис Адамс.

Навлизахме в Зайън кенйън (Сионския каньон) и разговорът с младия баптист се прекрати.

В контролната будка нямаше никой. Ние спряхме колата и дадохме няколко сигнала, но никой не дойде.

— Обърнете внимание, сърове — рече мистър Адамс, — от нас не искат да вземат долари. Да, да, да, ще видим Зайън кенйън безплатно.

Известно време пътувахме между стеснени червени скали, от които сгърчеха на различни страни борове и някакви корени. Дефилето се разширяваше. Някои скали бяха прорязани от дълги прави пукнатини, други — начертани като аритметична хартия.

— Искате ли, сърове — каза мистър Адамс, — да ви продам едно прекрасно литературно сравнение? Колко ще дадете? Нищо ли няма да дадете? Искате даром? Добре тогава: вятърът е писал на тези скали своята история. Бива ли го? Запишете във вашите бележничета. Не, сериозно, аз смятам, че с това съм обогатил руската литература.

Направихме няколко завоя. Дефилето се разширяваше още повече. Довчера ни се струваше, че на света няма нищо по-величествено от Гранд кенйън. Но мина само един ден и ние видяхме нещо, ако не толкова огромно, то много, много по-сложно и фантастично. Гранд кенйън гледахме отгоре. Зайън кенйън преминавахме по дъното или по корнизите на стените, по които беше

прокаран пътят. Гранд кенйън ни изглеждаше като планини, планини наопаки. Тук ние виждахме стените на каньона, които изглеждаха като планини в обикновения смисъл на тази дума. Този пейзаж ни се струваше като студен пейзаж от чужда планета. Тук нямаше и не можеше да има никакви сравнения. Попаднахме във вълшебното царство на детските сънища и видения. На пътя, по който пътувахме, лежеше сянка, а надвисналите отгоре големи скали бяха огрени от слънце. Преминахме една медночервена хлътнатина и се озовахме в ново грамадно дефиле. Много високо, на фона на небето, се виждаха червени кули, въртележки, пирамиди, муцуни на животни. Над пътя и под него растяха полегато борове. Надолу пълзяха пресъхнали корита на рекички. Далече върху осветена от слънцето скала блесна замръзнал ручей като грижливо залепена ивица тенекия.

Навлязохме в тунел. Известно време се движехме в пълен мрак. После отпред се показва светлина. В стената на тунела беше пробита широка арка, която излизаше на тераска с каменни перила. Слязохме от колата. Вратата тракна, като че топ гръмна. Навсякъде имаше скали. Виждаше се мъничко късче небе. Долу имаше тихо блатце с вода. В такава тържествена обстановка човек или мълчи, или започва да прави ужасни глупости. Изведнъж, ни в клин, ни в ръкав, започнахме да издаваме пронизителни викове, за да разберем има ли тук ехо. Излезе, че ехо има.

В тунела, дълъг километър и половина, който беше прокопан специално за разглеждане на каньона и струваше над един милион долари, строителите бяха направили още няколко прозореца. От всеки прозорец се разкриваше нов изглед. Много далече долу лъщяха асфалтовите извивки на пътя, по който безшумно пълзяха мънички автомобили. Почти всички скали и рязката сянка от тях непременно напомняха нещо или някого — котешка глава, нокти, сянка от локомотив. Венец на всичко беше една колосална фигура на индианец, изсечена от природата в скала — индианец със спокойно строго лице и с някаква шушулка на главата, все пак напомняща перо.

Излязохме от тунела и след пет минути вече се спускахме по онези извивки на пътя, които току-що гледахме от прозореца. По шосето се търкаляха жълти окапали листа. Срецнахме няколко локвички, покрити с тънък лед. Сянката на противоположната стена докосна краката на индианеца. Цареше абсолютна, безкрайна тишина.

Пътувахме с най-малка скорост, изключили мотора. Спускахме се надолу тихо и тържествено като рееща се птица.

Появи се дръвче с жълтички като малки пиленца листа, след него друго — със зелени листа. Ние попаднахме в лято.

Днес за един ден, по-точно даже за няколко часа, пред нас преминаха всичките четири годишни времена.

Преди да напуснем Зайън кенйън, отбихме се в прочутия разсед между скалите, който индианците обожествяваха и който се наричаше „Храм на Синоуав“. Насред разседа върху огромен цокъл седеше тумбест, безобразен бог. Дълго го гледахме, докато разберем, че това е направено не от хората, а от природата. Около паметника шумеше бърза рекичка и търкаляше камъчета.

Ние вече не се учудвахме, че природата е изпреварила индианската архитектура, индианските рисунки и даже самия индианец. Тези изводи, които се налагаха подир пустинята на навахо, ни се сториха след Зайън кенйън прекалено бедни и нерешителни. Тук беше ясно, че цялото изкуство — и египетското, и гръцкото, и китайското, и готиката, и стилът ампир и дори голият формализъм — всичко това вече някога го е имало, преди милиони години е било гениално измислено от природата.

— Да се веселим, сърове — каза мистър Адамс, когато, след като разузнахме пътя за Лас Вегас, дадохме газ. — Моля да запомните, че за цялата тази красота не заплатихме нито един цент.

Той не беше още успял да изрече това, когато на пътя се показва будка, от която приветливо надничаше човек с формена фуражка. Той ни спря, взе два долара, прекара език по една кръгла зелена хартийка и я лепна на стъклото на нашия кар.

— Гуд бай, сър! — рече мистър Адамс печално и тутакси добави: — Не, сериозно, мистъри, само два долара за цялата тази красота! О, но! Аз смятам, че евтино се отървахме!

Нашият спътник баптистът помоли да го свалим в най-близкото градче. Той дълго ни друса ръцете и повтаряше, че сме добри хора. Вдигна на рамо своето шперплатово куфарче, взе под мишница жълтия си шлифер и потегли. Но като направи няколко крачки, обърна се и попита:

— Ами ако отида в Русия, ще получа ли работа и аз?

— Разбира се — отвърнахме ние, — както всички хора в Русия.

— Така... — каза младият баптист. — Значи, би се намерила работа! Така...

Той искаше да каже още нещо, но, види се, размисли и бързо, без да се обърне, тръгна по улицата.

ДВАДЕСЕТ И ДЕВАТА ГЛАВА НА КОРОНАТА НА ЯЗОВИРНАТА СТЕНА

Макар много пъти тържествено да бяхме давали на мистър Адамс честна дума, щом настъпи здрач, да спираме, нашият изпитан кар приближаваше градчето Лас Вегас в пълна тъмнина. Луната още не беше изгряла. Някъде напред бавно се въртеше бяло фарче. След известно време то мина вляво, после остана зад нас. Смени го друго фарче. На това място нашият път съвпаднаше с трасето на въздушната пътническа линия за Лос Анжелос. Понякога от тъмнината изскачаше трепкаща светлина. Тя бързо нарастваше и ето че високо отпред се появяваха две автомобилни очи. Минута те тичаха срещу нас, после пак изчезваха и вече съвсем близо изскокваха пак. Пътят вървеше на вълни, от хълм на хълм. Великото мълчание на пустинята се прекъсваше само от тежките въздишки и мърморенето на мистър Адамс.

— Беки! Беки! Не така бързо. Четиридесет мили в час — това е прекалено много.

— Остави ме на мира — отговаряше сдържано мисис Адамс, — иначе ще сляза и по-нататък можете да продължите сами.

— Е, Беки! Вени! It's impossible! — пъшкеше мъжът.

— I don't want to speak with you!^[1] — възкликна жената.

И съпрузите си дадоха кратка словесна схватка на английски език. Въздушните фарове осветяваха техните гневни профили и стъклата на очилата им.

Най-сетне напред се появиха светлинните на Лас Вегас.

Какво ли само не си въобразява московчанинът през някоя декемврийска мразовита вечер, когато чуе през време на чая, че се говори за ярките трепкащи светлини на град Лас Вегас! Живо ще си представи пламтящи мексикански погледи, къдрици, завити като на Кармен, върху шафранови бузки, кадифени панталонки на тореадори, навахи, китари, бандерили и тигрови страсти.

Макар вече отдавна да бяхме се убедили, че американските градове не носят на пътешественика изненади, все пак смътно се

надявахме на нещо. Прекалено примамващо трепкаха светлинките на чуждия град в топлата черна пустиня. Кой го знае! Може, като се събудим в кемпа и излезем на улицата, изведнъж да видим южни кафенета под платнени навеси, живописни пазарчета, дете над планини от зеленчуци се издига нахална глава на камила, да чуем говор на тълпа и рев на магаренца. Но Съединените щати с общи усилия нанесоха нов удар на нашето въображение. Когато се събудихме в кемпа и излязохме на улицата, ние видяхме град Гелъп с целия блясък на неговите газолинови колонки, аптеки, пусти тротоари и задръстени от автомобили улични платна. Стори ни се даже, че ей сега, както в Гелъп, иззад ъгъла ще изскочи зелена камионетка и ще ни удари отстрани, а след това мистър Адамс с кротка усмивка на лицето ще мине през витрината на автомобилния магазин. Скучно ни беше да гледаме това еднообразно богатство. Минавайки през пустинята, ние посетихме няколко десетки градове и като изключим Санта Фе и може би Албукерк, всички те бяха Гелъпи. Едва ли може да се намери в света по-парадоксално положение: еднообразни градове в разнообразна пустиня.

Лас Вегас окончателно ни излекува. След него ние никога вече не се надявахме да се натъкнем в нов град на някаква изненада. Това беше от полза, защото през време на по-нататъшния ни път все пак ни очакваха забележителни сюрпризи. Колкото по-малко ги очаквахме, толкова по-приятни бяха те за нас.

В Лас Вегас спряхме точно толкова време, колкото беше потребно да изйдем в аптеката „брекфъст нъмбър три“ и като се засилим покрай градинката, дете растяха стълбовете на електрическото осветление, да зафучим навън от града. Ние направихме това така бързо, че нарушихме правилата на уличното движение, установени в град Лас Вегас — тръгнахме срещу потока автомобили, а край градинката се разрешаваше движение само в една посока. Тутакси ни настигна полицейска кола. Полисменът в колата ни накара да спрем.

— Ай'м вери, вери сори — каза мисис Адамс с тъничък гласец.
— Много, много се извинявам!

— Вери, вери, мистър офисер! — подкрепи мистър Адамс.

Този път също не ни дадоха страшния тикет. Полисменът се радваше, че някакви си наивни нюйоркски провинциалисти го

произведоха в „офисер“ и се ограничи само с една малка реч за правилата на уличното движение в град Лас Вегас, която беше изслушана от мистър Адамс с дълбоко внимание, съпроводено с възклицания:

— Шуърли, мистър офисер! Йес, мистър офисер! Тъв корс, мистър офисер!

В заключение полисменът ни посочи пътя за Боулдър сити.

Като преминахме три квартала, забелязахме, че полицейският автомобил отново ни настига. Нима „мистър офисер“ е размислил и все пак е решил да ни връчи тикет? Мисис Адамс се понесе напред, но полицейският „Пакард“ бързо ни настигна и „мистър офисер“, подал глава от прозорчето, каза:

— Леди! Тръгнах подир вас, защото се страхувах, че ще сбъркате пътя. Така и стана. Вие преминахте два квартала повече.

— Танк ю вери, вери мач! — извика мистър Адамс и въздъхна с облекчение.

— Вери, вери! — подкрепи го мисис Адамс.

— Вери мач! — обадохме се и ние като ехото в Сионския каньон.

До Боулдър сити имаше всичко тридесет мили и след някакви си петдесет минути ние вече стигнахме до една правителствена будка, също такава, каквито има пред входовете в американските национални паркове. Тук будката стоеше пред входа на Боулдър сити — градче, възникнало през време на строежа на най-голямата в света язовирна стена Боулдър дем на река Колорадо. В будката ни дадоха билети, на които бяха отпечатани правилата за посещаващите строителството, и ние влязохме в градчето.

Колкото и да е чудно, но за Боулдър дем ние бяхме чували в Съединените американски щати много малко. Вестниците почти не бяха писали за това строителство и едва по време на завършване строежа на язовирната стена, когато за тържественото ѝ откриване пристигнал Рузвелт, кинохрониката посветила на Боулдър дем няколко кадъра. Бяхме гледали тази хроника и помнехме речта на президента. Той говореше за значението на правителствените работи, хвалеше някакви губернатори и сенатори, които имаха някакво отношение към строителството, и нито дума не каза за хората, които бяха проектирали и построили тази стена, този велик паметник за победата на човека над природата.

Посещението на Боулдър дем, освен възможността да видим със собствените си очи това техническо чудо, представляваше за нас особен интерес. Ние се готвехме да се срещнем с инженер Томсън, един от малкото американски инженери, получили от съветското правителство ордена „Червено знаме на труда“.

Белите къщурки на Боулдър сити така ослепително отразяваха вечното слънце на пустинята, че просто не можеше да се гледа в тях. Макар градчето да е построено временно, сега вече наполовина пусто, а след завършване на монтажните работи на станцията напълно да опустее и вероятно ще бъде разрушено — то ни се стори по-приятно от неговите асфалтово-бензинови събратя (тип Гелъп), които се канят да съществуват вечно. В него има доста много градинки, тревни площи, баскетболни и тенисни игрища.

С мистър Томсън се срещнахме в хотела и тръгнахме за строителството.

Томсън — главен инженер по монтажите на „Дженеръл илектрик“ — слаб, черен, четиридесетгодишен човек с дълги катранени мигли и много живи очи — въпреки почивния ден (ние пристигнахме в неделя) беше с работен панталон и късо велурено яке с цип. Казаха ни, че той е един от най-добрите, а може би и най-добрият шеф-монтажник в света, до известна степен нещо като световен шампион по монтиране на колосални електрически машини. Шампионът имаше загорели, покрити с пресни драскотини мазолести ръце. Томсън е израснал в Шотландия. В неговия безукорен английски говор ясно се подчертава еквивалентното шотландско „р“. През време на войната той бил английски летец. В лицето му се спотайва едва доловим израз на тъга, което често се случва с хора, отдали на войната няколко години от своя живот. Той пуши лула, но понякога, по стар фронтови навик, си свива цигара от жълта хартия.

Професията като че почти напълно му е отнела родината — поне така ни се стори на нас. Той е англичанин, работи в американска компания и пътува из цял свят. Навярно няма нито една част на света, където мистър Томсън да не е монтирал няколко машини. В СССР Томсън е работил седем години, работил е в Сталинград и на Днепрострой, получил ордена „Червено знаме на труда“; а сега ето го тук, в пустинята, под страшното слънце монтира машините на хидростанцията Боулдър дем. Тук ще работи още една година. Какво

ще стане по-нататък? Той не знае. Може би ще отиде в Южна Америка, а може би „Дженеръл илектрик“ ще го изпрати някъде на друго място — в Индия, Австралия или Китай.

— Много ми се иска да отида в СССР — рече Томсън, — да видя как е там сега. Защото аз оставих при вас къс от своето сърце. Видите ли, ние с жена ми нямаме деца и аз наричам мои деца монтираните от мен машини. В Русия имам няколко деца, най-любимите ми деца. Искате ли да ги посетя.

Той започна да споменава хора, с които е работил.

— Никога няма да забравя минутата, когато монтажът на Днепрогес беше завършен и аз предадох на Винтер прекъсвача, за да включи със собствената си ръка първия ток. Казах му: „Мистър Винтер, супата е готова.“ В очите на Винтер имаше сълзи. Разцелувахме се по руски обичай. Вие имате много добри инженери, но Винтер е фигура изключителна. Такива като него има малко на света. Те могат да се изброят на пръсти. Какво прави той сега? Къде е?

Казахме, че Винтер ръководи Главхидроенергострой.

— Много жалко — каза Томсън. — Не, наистина, такъв човек не трябва да работи в канцелария.

Обяснихме, че Главхидроенергострой не е канцелария, а нещо много по-значително.

— Разбирам — отговори Томсън, — но все едно, това не е работа за мистър Винтер. Той е пълководец. Той трябва да бъде на полесражението. Началник на някакъв строеж. Зная, вие продължавате доста много да строите. Сега това е минала работа и за всичко можем да говорим откровено. Повечето от нашите инженери не вярваха, че ще излезе нещо от първата петилетка, на тях им се струваше невероятно, че вашите необучени работници и млади инженери ще могат някога да овладеят сложните производствени процеси, особено електротехниката. Няма що! Вие успяхте! Сега това е факт, който никой не ще отрича.

Томсън помоли мисис Адамс да го пусне на кормилото, тъй като ни предстоеше доста опасен участък от пътя, и умело поведе колата по главозамайващо надолнище към дъното на каньона.

По пътя на няколко пъти пред нас се откриваше гледка към язовирната стена.

Представете си бързата планинска река Колорадо, която тече по дъното на един огромен каменен коридор, чиито стени представляват много високи, почти отвесни скали с черночервен цвят. Височината на скалите с шестстотин и петдесет фута. И ето, между двете създадени от природата стени на каньона ръцете на човека са създали от железобетон трета стена, която прегражда течението на реката. Тази стена върви в полукръг и прилича на застинал водопад.

Като се полюбувахме на Боулдър дем отдолу, изкачихме се горе, за да минем по повърхността на язовирната стена. Томсън ни помоли да вървим само по дясната страна. От тази грамадна височина видяхме пресушеното дъно на каньона със следите, оставени от великия строеж — парчета от кофраж и строителен боклук. На дъното на бездната бавно се спускаше окачен на стоманено въже железопътен вагон.

Отидохме до края на язовирната стена и тръгнахме обратно.

— Сега можем да минем на лявата страна — каза мистър Томсън.

Това беше добре подготвен ефект.

От другата страна на язовирната стена се ширеше голямо, чисто, прохладно езеро.

Като стигна до средата на язовирната стена, мистър Томсън внезапно се спря и широко разтвори крака от двете страни на една бяла линия.

— Сега — каза той — аз стоя с единия крак в Аризона, а с другия — в Невада.

Боулдър дем, разположен на границата на четири щата — Аризона, Невада, Юта и Калифорния, — ще дава на пустинята не само електричество, но и вода. Освен електростанцията тук ще бъде създаден центърът на оросителната система на Всеамериканския канал.

— Кажете — запитахме Томсън, — кой е автор на проекта на Боулдър дем?

За наше учудване той не отговори на този въпрос. Можа да съобщи само имената на акционерните дружества, които по поръчка на правителството изпълняваха този строеж.

— Сигурно — рече Томсън, като се усмихваше — ако попитате някой строител кой монтира тук турбините, той не ще може да ви каже моето име. Той просто ще каже, че монтажът се води от „Дженеръл

илектрик къмпани“. Инженерите у нас в Америка не се ползват с известност. У нас са известни само фирмите.

— Позволете, мистър Томсън, но това е голяма несправедливост. Ние знаем кой е построил катедралата „Свети Петър“ в Рим, макар тя да е била построена преди няколко века. Авторите на Боулдър дем, дето са съчетани забележителна техника и удивително строително изкуство, имат право на широка известност.

— Не — каза мистър Томсън, — не виждам в това несправедливост. Лично аз например не търся известност. Аз съм напълно доволен от това, че моето име знаят двеста специалисти в света. Освен това състоянието на съвременната техника е такова, че наистина невинаги може да се определи авторът на едно или друго техническо произведение. Епохата на Едисон се свърши. Времето на отделните велики изобретения мина. Сега има общ технически прогрес. Кой строи Боулдър дем? Шест известни фирми. И това е всичко.

— Но в СССР има инженери и работници, които се ползват с голяма популярност. Вестниците пишат за тях, списанията печатат портретите им.

— Вие просто сте увлечени от строителството. То играе сега у вас прекалено голяма роля. А после ще го забравите и ще престанете да прославяте инженерите и работниците.

Дълго още говорихме за славата, по-точно — за правото на слава. Струва ни се, не можахме да се убедим един друг. Позицията на Томсън ни беше ясна: капитализмът му е отказал славата, по-точно присвоил е неговата слава и този горд човек не нека дори да слуша за нея. Той дава на своите господари знанията си и срещу това получава заплата. На него му се струва, че са квит.

Застанали на върха на едно от най-прекрасните съоръжения на нашия век, за което със сигурност е известно само това, че не е известно от кого е построено, вие говорехме за славата в Съединените щати.

Славата в тази страна започва заедно с пъблисити. А пъблисити правят на някого само тогава, когато това е изгодно някому.

Кой в Америка се ползува от действително голяма, всенародна слава? Хората, които правят пари, или хората, с помощта на които прави пари някой друг. Изключение от това правило няма. Парите!

Всенародна слава има шампионът по бокс или шампионът по футбол, защото мачът с тяхното участие събира милион долари. Слава има една кинозвезда, защото нейната слава е нужна на собственика на предприятието. Той може да я лиши от тази всенародна слава в минутата, когато поиска това. Слава имат бандитите, защото това е изгодно за вестниците и защото с имената на бандитите са свързани цифри с голям брой нули.

А кому би притрябвало да създава слава на Томсън или Джексън, на Уилсън или Адамс, щом като тези хора само строят някакви си там машини, електростанции, мостове и оросителни системи! На техните господари дори не е изгодно да им създават слава. На един знаменит човек ще трябва да се плаща по-голяма заплата.

— Не, сериозно, сърове — каза ни мистър Адамс, — нима мислите, че Форд е прочут в Америка, защото е създал евтин автомобил? О, но! Би било глупаво да се мисли така! Просто по цялата страна летят автомобили с неговото име на радиатора. Във вашата страна е прочут съвсем друг Форд. У вас е прочут Форд-механикът, у нас — Форд-търговецът, на когото върви.

Не, май че милият мистър Томсън е прав, когато пренебрегва американската слава. Славата в Америка е стока. И като всяка стока в Америка тя носи печалба не на онзи, който я е произвел, а на онзи, който търгува с нея.

---

[1] Не желая да разговарям с теб! (англ.) — Б. пр. ↑

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

„ЗЛАТНИЯТ ЩАТ“

ТРИДЕСЕТА ГЛАВА

РЕКОРДЪТ НА МИСИС АДАМС

На границата на Калифорния ни спряха при инспекторската станция, засадена наоколо с малки кактуси, и обискираха колата.

В Калифорния не могат да се вкарват нито плодове, нито цветя. Калифорнийци се страхуват, че в техния щат могат да бъдат внесени бактерии, които да предизвикат болести по растенията.

Инспекторът залепи на предното стъкло на нашия кар етикетче с неестествено сини далечини и зелени палми и ние се намерихме в Калифорния, в „Златния щат“.

Обаче като подминахме инспекторската къщичка, никакви палми не намерихме. Продължаваше пустинята, все така величествена и прекрасна, както в Аризона, Невада и Ню Мексико. Само слънцето стана по-жежко и се появиха много кактуси. Цяла гора от кактуси стърчеше из пясъка от двете страни на пътя. Кактусите бяха големи колкото ябълково дърво. Клоните им, дебели също като самото стъбло, приличаха на осакатени при мъчения, като че отсечени до лактите, разперени ръце.

Така мина пладне. Закусихме с банани и орехи като маймуни. Пътят минаваше от плато на плато и постоянно се издигаше нагоре. Кактусите изчезнаха също така внезапно, както се бяха появили. На хоризонта се показва решетеста кула. След нея — втора, после трета. Те приличаха на бойни машини на марокански воители. Пресякохме линията на високото напрежение, построена за предаване на ток от станция Боулдър дем в Калифорния. Електричеството спокойно крачеше през пясъците и хълмовете на пустинята.

— Сърове — попита мистър Адамс, — пицят ли ви ушите? Признайте си.

Ние се послушахме. Наистина ушите ни пицяха. Мистър Адамс много се зарадва.

— Това е от разрежения въздух — рече той. — Нека не ви учудва, мистъри. О, но! Незабелязано сме се изкачили на доста голяма височина. Ню мисля, че това е последният наш превал.

Както винаги, мистър Адамс излезе прав.

Скоро започнахме да се спускаме по красив лъкатушен път надолу — в нова пустиня. Видяхме я от много голяма височина. Тя никак не приличаше на онези пустини, с които бяхме успели да свикнем за една седмица. Обвита в лека мъгла от изпаренията, тя се откриваше постепенно, с всяка нова извивка на пътя. Ние предпазливо се спускахме все по-ниско и по-ниско. След голямо прекъсване отново започна живот: разораните ниви, оросителните канали, зелените зимници, дългите, губещи се в мъгливия хоризонт кафяви лозя и нефтените кули на град Бекърсфийлд. Беше декември. Появиха се палми, дървета, девойки с поли и девойки с панталони. Девойките със своите дълги и широки панталони от тънка вълна и с леки кърпи на шията бяха признак, че е близо Холивуд. Това е кинематографски стил — да се ходи с такива панталони. С тях е и свободно, и удобно.

Тази част на Калифорния е оросявана пустиня. Ако Калифорния бъде лишена от оросяване само за една седмица, тя ще се превърне в онова, каквото е била — в пустиня. Ако не се полеят цветята един ден, те ще загинат.

— Не, сериозно, сърове! — извика мистър Адамс. — Калифорния е забележителен щат! Тук по принцип няма дъжд. Да, да, да — именно по принцип. Вие просто ще обидите един калифорниец, ако му кажете, че тук е възможен дъжд. Ако пък в деня на вашето пристигане все пак вали дъжд, калифорниецът страшно, се сърди, вдига рамене и казва: „Това е нещо непонятно. Живея тук двадесет години, тук ми умря едната жена, а другата се разболя, тук децата ми израснаха и завършиха хай скуул, а дъжд виждам за пръв път!“ Не, наистина, сърове. Вие не искате да разберете какво нещо е Калифорния. Уверявам ви — тук все пак вали дъжд!

Бекърсфийлдските нефтени кули, за разлика от оклахомските, металическите, бяха направени от дърво. Тук местонаходищата на нефт са по-стари. И отново наред с кулите видяхме жалки бордеи. Такъв е законът на американския живот: колкото по-богато е мястото, колкото повече милиони се изсмукват или изкопават там от земята, толкова по-бедни и неугледни са колибите на хората, които изкопават или изсмукват тези милиони.

Впрочем смучат нефт не само големите компании. Смучат — така да се каже, по индивидуален начин — и местните жители,

собственици на къщурки и фордчета. Те пробиват кладенец наред с нефтоносните земи на компанията направо в своята градинка, в гаража или гостната и си смучат полекичка по няколко галона на ден. Този начин на добив американците наричат, който знае защо, „дива котка“.

Бекърсфийлд се различава от стотиците Гелъпи, които бяхме видели, само с палмите си. Но това е доста съществена разлика: Гелъп с палми е много по-приятен от Гелъп без палми.

Търговията и рекламата носят тук по-оживен характер, отколкото в пустинята. След безкрайните и еднообразни „Пий «Кока-кола»“, тук се чувствуваше нийоркската дързост в грижите за потребителя. Собственикът на малката газолинова станция при изхода от Бекърсфийлд беше окачил над своето заведение едно комично човече, направено от празни кутии от автомобилно масло. Вятърът люшкаше човечето, то дрънчеше и стенеше като самотно, забравено от всички привидение. И в неговите стонове съвсем ясно се долавяше: „Купувайте само пенсилванско масло. Това масло е от квакерския щат. Квакерите са добри хора, те не могат да имат лошо масло!“

А още по-нататък, над една ремонтна автостанция („сървис стейшън“) висеше такъв смайващ плакат, че мистър Адамс, който пръв го забеляза, заръкопляска силно и извика:

— Беки! Стоп тука!... Да, да, сърове — каза той, — вие трябва да се замислите над този плакат, ако искате да разберете американската душа.

На плаката пишеше:

АВТОМОБИЛЕН СЕРВИС. ТУК ВИНАГИ ЩЕ ВИ ПОСРЕЩНАТ С ПРИЯТЕЛСКИ СМЯХ!

Ние живо си представихме битовата картинка: обезобразен пътник с потрошена кола, като онази, която видяхме в гаража на Гранд кенйън, посрещат с хихикане.

— Не, не, мистъри, сериозно, смехът е стил на американския живот.

Това е вярно. Американският смях, изобщо добър, гръмък и жизнерадостен смях, все пак понякога дразни.

Да предположим, че се срещат двама американци.

1-ви американец (като се усмихва). — How do you do!

2-ри американец (като показва част от зъбите си). — How do you do!

1-ви. Как сте? (Смее се.)

2-ри. Много добре. Благодаря! (Показва всичките си тридесет и два зъба, сред които се виждат три златни.) А вие как сте?

1-ви. Вери найс! Прекрасно! (Силно се смее.) Как вървят работите ви?

2-ри. Найс! (Смее се високо.) А вашите?

1-ви. Великолепно! (Смее се бясно.) Хайде довиждане, поздравете жена си!

2-ри. Благодаря. Ха-ха-ха! И вие поздравете вашата. (Изригва цял водопад от смях, с всички сили тупа първия по рамото.) Гуд бай!

1-ви (превива се от смях и тупа по рамото втория). Гуд бай!

(Сядат в своите автомобили и подкарват в различни посоки с огромна скорост.)

За такъв разговор е възможен още един вариант, който изобщо почти не променя работата:

1-ви американец (като се усмихва). Как върви вашият бизнес?

2-ри американец (смее се). Много зле. Вери бед. А вашият?

1-ви (смее се високо). Отвратително! Вчера ме изхвърлиха от служба.

2-ри (примирайки от смях). Как е жена ви?

1-ви. Разболя се доста тежко. (Опитва се да придаде сериозен израз на лицето си, но бодър, жизнерадостен смях се изтръгва от него.) Вчера идва... ха-ха-ха ... Вчера ... ах, не мога!... Вчера идва докторът.

2-ри. Рйали? Наистина? Ах, колко жалко! Съчувствувам ви, приятелю! (С бодър смях тупа първия по рамото.)

Американците се смеят и непрекъснато си показват зъбите не защото е станало нещо смешно, а защото да се смеят, е техен стил.

Америка е страна, която обича примитивната яснота във всички своя дела и идеи.

Да бъдеш богат, е по-добре, отколкото да бъдеш беден. И човек, вместо да си губи времето за обмисляне причините, които са породили бедността, и да унищожи тези причини, се старае по всички възможни начини да се сдобие с милион.

Милиард е по-добре, отколкото милион. И човек, вместо да зареже всичко и да се наслаждава на своя милион, за който е мечтал, седи в офиса, изпотен, без палто, и прави милиард.

Да се занимаваш със спорт, е по-полезно, отколкото да четеш книги. И човек отдава цялото си свободно време на спорт.

Понякога е необходимо човек да се развлече, за да си почине от работата. И той отива на кино или на бърлеска, дето няма да го накарат да мисли над някакъв жизнен въпрос, тъй като това би му попретило да си почине.

Да се смееш, е по-добре, отколкото да плачеш. И човек се смее. Вероятно на времето си той се е принуждавал да се смее, както се е принуждавал да спи при отворено прозорче, да се занимава сутрин с гимнастика и да мие зъбите си. А после — нищо, свикнал. И сега смехът се изтръгва от гърлото му неволно, независимо от неговото желание. Ако видите смеещ се американец, това не значи, че му е смешно. Той се смее поради единствената причина, че американецът трябва да се смее. А нека хленчат и тъгуват мексиканците, славяните, евреите и негрите.

Излязохме на прекрасния път с четири ивици Лос Анжелос — Сан Франциско и отново попаднахме в автомобилния вихър, от който бяхме започнали да отвикваме в пустинята. Пътят, разделен с бели ивици, беше черен като смола и блестеше мазно. Покрай нас блясваха със стъклата си и профучаваха със свистене автомобили. Отдалече те изглеждаха много високи, тъй като пътят отразяваше колелата им. Носеха се „Бюици“, „Фордове“, „Крайслери“, „Пакарди“, ревяха и пръхтяха като котарац безброй коли. Вечно движение има по американските пътища.

Калифорния се слави с автомобилните си катастрофи. Покрай пътя все по-често започнаха да се срещат големи плакати, които уговаряха шофьорите да карат по-внимателно. Те бяха прекрасно изпълнени, лаконични и страшни. Грамаден полисмен държеше труп на момиче в лявата си ръка, а с дясната сочеше право към нас. Долу имаше надпис: „Спрете тези убийства!“ На друг плакат беше изобразен обезумял, разчорлен човек с детски труп на ръце. И надпис: „Какво направих аз!“

— Не, Беки, не искам да ни посрещат с приятелски смях — говореше мистър Адамс. — Сърове, вие искате ли да посрещнат нашия

разбит кар с приятелски смях? Беки, ти трябва да караш с четиридесет мили.

Мисис Адамс се опита да възрази, но плакатите ни направиха такова силно впечатление, че ние се присъединихме към мистър Адамс и нашият авантюристично настроен драйвър се покори.

— Беки — възклицаваше мистър Адамс, — нима ти искаш едва да държиш моя тежък труп и да крещиш по цяла Калифорния: „Какво направих аз!“

След това мистър Адамс се вгълби в картата и като мърмореше нещо съсредоточено, започна да прекарва по нея някакви прави и криви линии.

— Сърове! — рече той най-после. — Трябва да се отбием в Секвоя парк. Това е тук наблизко. При град Делано трябва да завием надясно. Отклонението не е голямо — към шестдесет мили, не повече. Ще се отбием за пет минути, а после — отново на път и право в Сан Франциско. Не, сърове, не ми говорете нищо. Ще бъде просто глупаво да не се отбием в Секвоя парк. Не, вярно ви казвам, ние трябва да бъдем истински пътешественици.

Сега сме много благодарни на мистър Адамс, че ни замъкна в Секвоя парк. Но тогава бяхме прекалено уморени от пътуването през пустинята, прекалено преситени с впечатления и неудържимо ни теглеше към Сан Франциско, за да се съгласим веднага на тази крачка.

Състоя се „летучка“, на която мистър Адамс, винаги така внимателен, се държа като Суворов.

Беше взето решение — да се отбием в Секвоя парк за пет минути.

Докато стигнахме до Делано, минаха два часа. Надясно се показаха планини. Завихме към тях. Това беше Сиера Невада, планинска верига, която се простираше на петстотин мили между платото на Колорадо и Калифорнийската долина.

Отново пред нас имаше сурови планински изгледи, отново мисис Адамс вдигаше от възторг и двете си ръце, подаваше се навън през прозорчето и викаше: „Гледайте, гледайте!“ — и ние я молехме да сложи обратно ръце на волана и да обърне очи към пътя, като клетвено ѝ обещавахме, че през време на обeda ще ѝ опишем всички красоти в художествена форма. Но до обед беше още далече.

Започна изкачване по живописен път сред малки скали, поточета и гъсти, блестящи на слънцето борови игли. Колко радостно беше с всеки нов завой да се възнасяме все по-високо към синьото небе, там, където на недосегаема за нас висина се виждаше снежен връх. Долу, в почти отвесните зелени склонове, прозираха тесните ивици на пътя, по който бяхме минали преди час, а поточетата вече не се виждаха. Скоро слънцето също се оказа долу.

— А къде са секвоите? — питахме тъжно ние.

— Не, не ми говорете — „къде са секвоите?“ — доста разсеяно отвърщаше мистър Адамс. — Скоро ще има секвой.

— Но вече е време за обед — забеляза мисис Адамс, като погледна часовника си и едновременно направи нов шеметен завой.

— Не, Беки, сериозно, не може така да се разсъждава — „вече е време за обед!“ Не, наистина, боли ме, когато те слушам да разсъждаваш така.

— Мислехме, че ще се отбием за пет минути, а вече минаха четири часа.

Но ето че се показва входната будка на националния парк, ние въздъхнахме с облекчение и дадохме по долар. Обаче мина още около един час път, преди да видим първата секвоя.

— Гледайте, гледайте! — извика мисис Адамс и спря автомобила.

Отначало не можехме нищо да забележим. Наравно с пътя неподвижно стоеше цяла гора от иглолистни върхове, чиито стъбла се издигаха от склоновете под нашите крака. Но един връх, който се беше преплел с другите, се отличаваше по нещо от тях. Като се повзряхме, забелязахме, че неговите игли са по-тъмни и имат малко по-друга форма. Внимателно погледнахме надолу. Докато стъблата на другите дървета свършваха съвсем близо, полегато враснали в склоновете, това стъбло, дебело като кула, отиваше направо в бездната и невъзможно беше да се проследи къде започва.

— Е, какво ще кажете, сърове! — ликуваше мистър Адамс. — Вие, струва ми се, питахте къде са секвоите?

— Гледайте, гледайте! — пак викна мисис Адамс.

Този път се наложи да погледнем не надолу, а нагоре. До нас се издигаше от земята стъблото на друго гигантско дърво. Не е чудно, че не го забелязахме веднага. То беше прекалено голямо, прекалено

ненормално сред обикновените стъбла на заобикалящите го ели и борове, за да може едно око, свикнало с естествената разлика между малко и голямо, веднага да забележи този феномен.

Бавно тръгнахме по-нататък от дърво на дърво. Излезе, че първите две, пред които ние се спряхме в почуда, бяха най-малките екземпляри. Сега вървахме през древен сумрачен лес, фантастичен лес, дето думата „човек“ престава да звучи гордо, а гордо звучи само една дума „дърво“. Секвоите, които принадлежат според мирния израз на учените „към семейството на иглолистните“, растат в съседство с обикновени ели и борове и поразяват човек така, сякаш е видял между кокошки и прасета жив птеродактил или мамонт.

Най-голямото дърво е на четири хиляди години. То се казва „Генерал Шерман“. Американците са извънредно практични хора. До „Шерман“ виси табелка, където с най-голяма точност се съобщава, че само от това дърво могат да се построят четиридесет къщи, всяка с по пет стаи, и че ако това дърво се сложи до влака „Юнион Пасифик“, то ще се окаже по-дълго от влака. А гледайки това дърво, цялата тази прозрачна и тъмна гора, не ни се искаше да мислим за петстайни къщи и за влаковете на „Юнион Пасифик“. Искаше ни се мечтателно да произнесем думите на Пастернак: „В гората се кълбеше катедрален мрак“ — и да се помъчим колкото може по-спокойно да си представим, че това „семейство иглолистни“ си е растяло спокойно, когато на света не е имало не само Колумб, но и Цезар, и Александър Македонски, и дори египетския фараон Тутанкамон.

Вместо пет минути прекарахме в гората към два часа, докато здрачът се сгъсти още повече. За обед не можеше да се мисли, преди да се върнем в долината. И щяхме да постъпим най-добре, ако без да се бавим нито минута, тръгнем обратно. Ала тук изведнъж съпрузите Адамс се спогледаха и на лицата им се появиха две съвсем еднакви зловещи усмивки. Стана ни ясно какво са намислили нашите мили приятели. Напразно ги молехме да се опомнят, да помислят за беби. Съпрузите бяха непреклонни. Уловени за ръчички, те отидоха „да вземат информация“. За щастие върнаха се много бързо, тъй като явно нямаше откъде „да вземат информация“ освен от „Генерал Шерман“. Гората отдавна вече беше опустяла. Стана доста студено.

— Прекрасно. Тогава ще вървим обратно по стария път.

— Ще трябва да вървим — рече с въздишка мисис Адамс и запали мотора.

— Не, сериозно, сърове — каза мистър Адамс, — добре щеше да бъде да разузнаем дали няма някакъв друг път за долината.

— Че защо ни е друг път? Има прекрасен път, по който минахме.

— Сърове! Една информация повече никога не пречи.

И в този момент за наш ужас видяхме фигурата на пазач. Той нямаше какво да прави, имаше отлично настроение и си свирукаше нещо весело. Съпрузите Адамс се нахвърлиха върху него като вампири.

— How do you do! — каза мисис Адамс.

— How do you do! — отговори пазачът.

И почнаха разпитвания. Не по-малко от петдесет пъти пазачът каза „Йес, мем!“ и също такова количество „но, мем!“.

— Сърове! — възкликна мистър Адамс, като се настани в колата.

— Има нов път. Покрай дървото „Генерал Грант“. То е близко тук, на петнадесет мили.

— Но вече е тъмно. Все едно нищо няма да видим.

— Да, да, да, сърове! О, но! Не говорете така — „нищо няма да видим“. Не трябва да се говори така.

Преди окончателно да потеглим на път, мисис Адамс реши още веднъж да се убеди, че е получила правилна информация и отново повика пазача.

— Значи, да вървим направо? — попита тя.

— Йес, мем.

— Докато стигнем до „Генерал Грант“?

— Йес, мем.

— А после надясно?

— Но, мем. Наляво.

— Значи, наляво?

— Йес, мем.

— А не надясно?

— Но, мем.

— До третата пресечка?

— Но, мем. До втората пресечка.

— Тенк ю вери мач! — викна мистър Адамс.

И започна великият нощен поход от върховете на Сиера Невада към Калифорнийската долина. Около два часа пътувахме в пълен мрак. Какво растеше наоколо, не видяхме и вече сигурно никога няма да го видим. Може би там да са били и генерал Грант, и генерал Ли, и още десетки южни и северни генерали. На завоите светлината на нашите фарове се плъзгаше по равни варовити скали. Отляво имаше много дълбока черна пропаст, доста далече долу едва мъждукаха няколко светлини. Изведнъж нашата кола се раздруса, задните ѝ колела започнаха да се поднасят. Веднага си спомнихме деня на нещастията, Скалистите планини, Гелъп — и замряхме. Загубил управление, автомобилът застана косо на пътя, десетина метра пълзя назад и най-сетне се спря на няколко сантиметра от края на бездната.

— Не, не, сърове — заломоти мистър Адамс, като се мъчеше да излезе от колата и удряше с лакът стъклото, — по-спокойно, по-спокойно... Да, да, да... Това е ужасно! Всичко пропадна!

Като слязохме на пътя, видяхме, че стоим на лед.

Едната верига беше в ред. Ние я поставихме и започнахме внимателно да бутаме колата. Мисис Адамс ловко направи завои и автомобилът внимателно потегли напред. У нас стана традиция по време на тежки преживявания из пътя да пазим гордо мълчание. Мълчахме и сега. Само мистър Адамс разпалено шепнеше:

— Беки! Беки! Не повече от пет мили в час! Не, сериозно. Ти трябва да разбереш какво значи падане от височините на Сиера Невада.

Между върховете на надвисналите над бездната ели се показва много голям червен месец.

Спускането по заледения път трая дълго. Загубихме всяка представа за времето, а нашите стомаси — всяка представа за ядене. Най-после ледената кора свърши, но се прибави нова беда. Червеното стълбче на уреда, който показваше равнището на бензина в резервоара, беше слязло почти до границата и едва се забелязваше.

— Нашият газолин отиде по дяволите! — с възторг и ужас извика мистър Адамс.

Пътувахме още известно време, като се вслушвахме в работата на мотора и обмисляхме как ще прекараме нощта, когато бензинът свърши и колата спре.

И тогава стана онова, което трябваше да стане в Америка, страната на автомобилните чудеса. Показа се газолинова станция, мъничка станция, само с една колонка. Но как ѝ се зарадвахме! Отново започваше сървис! Започваше живот! Един сънлив човек, който мърмореше „Йес, мем“ и „но, мем“, ни напълни резервоара с бензин. Като изминахме около двадесет мили, забелязахме, че той беше забравил да завие капачето. До самия град Фрезно пътувахме без капачка и се страхувахме да изхвърляме угарките през прозореца, понеже смятахме, че откритият бензин може да се възпламени и нашият кар „да отиде по дяволите“, а заедно с него естествено ще отидем по дяволите и ние.

Дълго време пътувахме по път, от двете страни на който бяха посадени палми.

Град Фрезно, прочут, както ни обясни мистър Адамс, с това, че в него живеят много гърци, спеше. По улиците нямаше жива душа. Само един полисмен с грамаден ръст бавно обикаляше магазините и се спираше пред всеки от тях, за да погледне дали е цял катинарът. Американските гърци можеха да спят спокойно.

Когато пристигнахме до хотела, беше дванадесет часът през нощта. Скоростомерът показваше, че този ден ние бяхме минали триста седемдесет и пет мили. Мисис Адамс беше прекарала зад кормилото шестнадесет часа наред. Това беше истински рекорд. Искахме да извикаме „ура“, но не можахме. Бяхме загубили гласовете си.

ТРИДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА САН ФРАНЦИСКО

Около петдесет мили преди Сан Франциско пътешествениците стават свидетели на борбата между две конкуриращи се организации — собствениците на моста Сан Матео и собствениците на ферибота. Работата е там, че в Сан Франциско, ако отиваш в него откъм Оукленд, можеш да проникнеш само през залива. Отначало покрай пътя се срещат скромни малки плакати. На едни се рекламира мостът, на други — фериботът. Пътешественикът още нищо не може да разбере. Плакатите стават все по-широки и по-високи, все по-убедително звучат гласовете на собствениците на моста и на собствениците на ферибота.

„Най-краткият и евтин път за Сан Франциско е през моста Сан Матео!“ — крещят собствениците на моста.

„Най-бързото и приятно пътуване за Сан Франциско е с ферибота! Първокласен ресторант. Очарователен изглед към Златните врата!“ — реват собствениците на ферибота.

На мястото, където пътищата се разделят, плакатите достигат идиотски размери. Те затулят небето и слънцето. Тук пътешественикът окончателно трябва да избере посоката.

Ние избрахме ферибота. Очевидно от чувство на противоречие със собствениците на моста Сан Матео. Видяхме как няколко коли решително се насочиха към моста. Навярно от чувство на отвращение към собствениците на ферибота.

Като минахме Оукленд, чийто бензиново-асфалтов вид за лишен път потвърди, че се намираме в Америка, спряхме до пристана на ферибота. Там вече чакаше малка опашка от автомобили. Не стана нужда да чакаме много, десетина минути. Звънна камбанка и до пристана акостира широконос ферибот с два тънки и високи комина, поставени един до друг. Матросите хвърлиха мостика и от ферибота един след друг излязоха на свобода няколко десетки автомобили. Не видяхме нито един пеши пътник. Колите минаха покрай нашата моторизирана редица и се насочиха към Оукленд. Тутакси отново

звънна камбанката и към още топличките, дъхтящи на бензин и масло места на върволица потегли и нашата опашка. Цялата операция на товаренето и разтоварването зае не повече от две минути. Автомобилите се разположиха на долната палуба от двете страни на машинното отделение, в по две редици от всяка страна. И фериботът отплува.

— Мисля, че можем да не заключваме колата — забеляза мисис Адамс, като гледаше пътниците, които лекомислено оставиха отворени вратичките на своите карове и се устремиха на горната палуба.

— Но ключа от мотора за всеки случай аз ще взема със себе си — рече мистър Адамс. — Ти трябва да помниш, Беки, че предпазливостта е най-добрият приятел на пътешественика.

Качихме се горе. Над машинното отделение имаше покрито помещение с дървени пейчици, два механични бiliarда, автомат, който изхвърля чуингъм, и малко ресторантче. На носа и на кърмата се намираха палубите за разходка, а от двете страни, над автомобилите, се подаваха мостиците с две спасителни лодки на краищата. На кърмата плющеше звездният флаг.

Тук цареше старинен параходен свят с мирис на водорасли и горещо машинно масло, с вкус на сол по устните, с олющен емайл на ръкохватките, със свирки и пара, със свеж новоросийски вятър и севастополски чайки, които с крясък се носеха зад кърмата. Заливът беше толкова широк, че отначало не можехме да различим хоризонта на другия бряг. На това място широчината на залива е над пет мили. Имахме чувството, че излизаме в открито море.

— Аз мисля, сърове — каза мистър Адамс, — че вие не се готвите да се любувате на Златните врата?

Ние казахме, че тъкмо се готвим за това.

— Напразно, сърове. Златните врата много напомнят вашите московски Мяснишки врата в този смисъл, че тях изобщо ги няма. А има просто изход от залива към океана, който тъкмо от ферибота не се вижда.

— Но фериботът през целия път рекламираше изгледа към Златните врата.

— Не, сериозно, сърове — каза мистър Адамс, — вие прекалено много искате от акционерното дружество на санфранциските фериботи. Не, наистина вие получавате право да пътувате през залива,

получавате приют за вашия кар, можете да получите от автомата чуингъм. А отгоре на това искате да видите и Златните врата! Трябва, мистъри, да се смилите над собствениците на ферибота. Ако сега те още едва кретат поради конкуренцията на моста Сан Матео, то какво ще стане с тях след две години, когато бъде завършено ей туй нещо, само за борба с което те са изхарчили един милион долара!

И мистър Адамс ни посочи с ръка едно съоръжение, което отдалече представляваше опънати през залива жици.

Значи, ето го световното чудо на техниката — прочутия висящ мост! Колкото повече се приближаваше към него фериботът, толкова по-грандиозен изглеждаше мостът. По надясно, почти съвсем на хоризонта, се очертаваха контурите на втория строящ се през залива мост.

„Емпайър стейт билдинг“, Ниагара, Фордовият завод, Гранд кенйън, Боулдър дем, секвоите и сега висящите санфранциски мостове — всичко това бяха явления от едно естество. Американската природа и американската техника не само се допълваха, така че, обединени, да слисат въображението на човека, но и да го потиснат — те даваха много изразителни и точни представи за размерите, размаха и богатството на страната, където всичко на всяка цена трябва да бъде най-високото, най-широкото и най-скъпото в света. Щом ще има блестящи пътища, нека са милион и половина километра! Щом ще има автомобили, нека са двадесет и пет милиона! Щом ще има сгради, нека да е на сто и два етажа! Щом ще е висящ мост, нека да е с главен отвор километър и половина дължина.

Сега мисис Адамс можеше спокойно да вика: „Гледайте! Гледайте!“ Никой не я спираше. И тя широко използваше своето право. Фериботът минаваше покрай издигащ се от водата решетест пилон. Той беше широк и висок като „Генерал Шерман“. От неговата височина нашият ферибот изглеждаше навярно също така малък, както човек на дъното на Гранд кенйън. Пилонът беше боядисан до половината със сребриста алуминиева боя. Другата половина още беше покрита с миниум.

Оттук вече добре се виждаше Сан Франциско, който се издигаше от водата като малък Ню Йорк. Но изглеждаше по-приятен от Ню Йорк. Весел, бял град, който се спускаше амфитеатрално към залива.

— Ето, ето, сърове — говореше мистър Адамс, — вие не знаете какво представлява този залив! Сериозно. В него могат свободно да се настанят военните флоти на всички държави в света. Да, да, да. Добре би било да се съберат всички тези флоти и да се пратят на дъното.

Весело дърдорейки, ние последователно се любувахме ту на моста, ту на града.

— Откъде сте, земляци? — раздаде се внезапно явно волжки бас.

Озърнахме се. Пред нас стоеше матрос от ферибота със сукнена моряшка куртка, под която се виждаше еднаквата при всички моряци в света раирана фланелка. На черната лента на синята му фуражка беше написано името на ферибота: „Голдън гейт“ („Златни врата“). Той имаше широко червено лице, бели сколуфи и синкави очи.

— Нима от Русия?

— От Москва.

— Ах ти, боже мой! — възкликна палубният матрос от ферибота „Голдън гейт“. — Нима от Москва! Недейте да си мислите, че съм ви враг. Е, как е в Русия? Как е в Москва? А в Сибир не сте ли ходили?

И без да дочака отговор на нито един от своите въпроси, той бързо започна да разказва за себе си. Види се, отдавна го беше измъчвало желанието да говори и сега говореше, като се задъхваше от бързане и поглеждаше приближаващия се бряг.

— И в Благовещенск не сте ходили? Жалко, моето родно градче. Дявол ме знае! Избягах през деветнадесета година, през времето на Колчак. Не че избягах, а така... Впрочем по-точно — избягах... Тю, като си спомня само! На Амур трима мои братя плават. Като мен са, даже по-едри. И тримата са капитани, параходи командуват. А и аз, знаете, също щях да съм капитан. В нашето семейство всички са капитани. Капитанско семейство. А сега... Ех, дявол да го... Прост матрос. И къде? На един ферибот! Благодарим, че и тук ме взеха...

— Че защо сте направили така? Сега щяхте да бъдете капитан.

Раздаде се свирка. Фериботът бързо се приближаваше към брега.

— Затуй пък къмфърт! — Той произнесе на английски думата: „къмфърт“. — Имам къмфърт!

Тъй и не можахме да разберем — сериозно ли говореше, или горчиво иронизираше своя фериботен къмфърт.

— Хайде, всичко добро! — викна той. — Тичам! Служба!

Ние побързахме да слезем долу и успяхме тъкмо навреме, защото от ферибота спускаха мостика и всички автомобили освен нашия вече нетърпеливо пръхтяха.

— Давай по-скоро ключа от мотора! — извика на мъжа си мисис Адамс.

По бързината, с която мистър Адамс започна да тършува из джобовете си, разбрахме, че сега ще стане катастрофа. Като не намери ключа в жилетката си, той бързо се залови със сакото.

— Но какво правиш! — припираше го мисис Адамс.

Първите коли вече слизаха на брега.

— Ей сега, Беки, ей сега!...

Зад нас се чу нетърпелив сигнал.

— Ти си загубил ключа! — рече мисис Адамс.

— Ах, Беки, Беки — мърмореше мистър Адамс, като ровеше из джобовете си и поднасяше към очите си някакви смачкани книжки, — не говори така — „ти си загубил ключа“.

А наоколо се носеше стон от автомобилни сигнали. Бучеха колите зад нас и колите, които чакаха да излязат на брега. При нас дотича група матроси.

— По-живо, по-живо! — викаха те.

Зашеметен от виковете, вместо планомерно да търси, мистър Адамс започна да прави съвсем непонятни движения — той избърса очилата си, надникна под автомобила, после погледна на пода, вдигна поред двата си крака, след това направи опит да изтича на горната палуба.

Но да се чака повече, беше просто невъзможно. Пъргавите матроси, между които забелязахме и нашия амурски капитан, на бърза ръка ни настаниха в колата и с вик, доста приличащ на „вира“, започнаха да я тикат към пристана.

— Ай'м вери, вери сори! — мърмореше мистър Адамс, като се покланяше на двете страни като президент. — Ай'м терибли сори! Ужасно съжалявам!

Под непрекъснатите звънци на ферибота, сигналите на автомобилите и обидния смях на шофьорите матросите ни изкараха на павирания пристан и като въртяха задници, хукнаха обратно на ферибота. А мистър Адамс остана лице срещу лице със своята разгневена съпруга.

— Ай'м терибли сори! — продължаваше да мърмори мистър Адамс и правеше поклони.

— Е! — викна мисис Адамс. — Дълго ли още ще стоим тук на пристана?

— Ах, Беки, не говори така — рече мистър Адамс, като се съвзе, — не, сериозно, мъчно ми става, когато говориш така.

— Хубаво де, аз само искам да знам, какво ще правим тук на пристана? Къде си дянал ключа?

В надпревара започнахме да си спомняме как мистър Адамс взе ключа и как каза дори, че предпазливостта е най-добрият приятел на пътешественика.

— Хайде, спомни си, спомни си, къде си го сложил!

— Ах, Беки! Как мога да кажа къде съм го сложил? Ти разсъждаваш като малко момиче. Не, наистина, ти не трябва така да разсъждаваш.

— Дай аз! — рече решително мисис Адамс, пхна два пръста в джоба на жилетката на мъжа си и веднага извади оттам ключа. — Какво е това?

Мистър Адамс млъкна.

— Питам те, какво е това?

— Не, сериозно, Беки — заломоти мистър Адамс, — не говори така — „какво е това“! Това е ключ, Беки. Ти сама прекрасно виждаш.

След минута ние вече се движехме по улиците на Сан Франциско.

Това е най-красивият град в Съединените американски щати. Сигурно защото по нищо не напомня Америка. Повечето от неговите улици пълзят от хълм на хълм. Пътуването с автомобил из Сан Франциско прилича на атракциона „американско пързаяне“ и доставя на пътешественика много силни усещания. При все това в центъра на града има един къс, който напомня най-равния в света Ленинград, с неговите площади и широки проспекти. Всички останали части на Сан Франциско — това е чудна приморска смес от Неапол и Шанхай. Сходството с Неапол можем да удостоверим лично. Сходството с Шанхай намират китайците, които са много в Сан Франциско.

Към завоеванията на града трябва да се отнесе това, че главната му улица се нарича не Мейн стрийт, не Стейт стрийт, не и Бродуей, а просто Маркет стрийт — Търговска улица. Напразно търсехме „Ъп

таун“ и „Даун таун“. Не! В Сан Франциско нямаше Горен град и Долен град. Или по-точно, те бяха прекалено много, няколкостотин горни и долни части. Сигурно жителят на Фриско, както приятелски го наричат моряците от цял свят, ще ни се обиди, ще каже, че Сан Франциско не е по-лош от Ню Йорк и Гелъп и че той, жителят на Фриско, отлично знае къде е неговият ъп таун и къде е даун таун, къде правят бизнес и къде си почиват след този бизнес в семеен кръг, че напразно искаме да хвърлим върху Сан Франциско клевета и да го изтръгнем от родното семейство на останалите американски градове. Възможно е, това да е така. За нашия чуждестранен поглед Сан Франциско прилича повече на европейски град, отколкото на американски. Тук, както и навсякъде в Съединените американски щати, неизмеримото богатство и неизмеримата мизерия стоят едно до друго, рамо до рамо, така че безукорният смокинг на богаташа докосва мръсната блуза на безработния хамалин. Но и богатството тук дори не беше така потискащо еднообразно и скучно, а мизерията дори не така живописна.

Сан Франциско е от онези градове, които започват да ти се нравят още от първата минута и с всеки нов ден ти се нравят все повече.

От високия Телеграфен хълм се разкрива прекрасен изглед към града и залива. Тук е направена широка площадка с бяла каменна балюстрада, с наредени по нея вази.

Бели фериботи пресичат по всички посоки блесналия от слънцето залив. Край пристаните стоят големи океански параходи. Те димят, готвейки се да заминат за Йокохама, Хонолулу и Шанхай. От летището на военното градче се издига самолет, блясва с крило и изчезва в светлото небе. Насред залива, на остров Алкатрас, който прилича отдалеч на старинен броненосец, може да се различи сградата на федералния затвор за особено големи престъпници. В него лежи Ал Капоне, прочутият главатар на бандитска организация, която тероризираше страната. Обикновените бандити в Америка поставят на електрическия стол. Ал Капоне е осъден на единадесет години затвор не за контрабанда и грабеж, а заради неплащане на подходящ данък от капиталите, добити с грабежи и контрабанда. В затвора Ал Капоне пописва антисъветски статийки, които вестниците на Хърст с удоволствие печатат. Прочутият бандит и убиец (нещо като

файтонджията Комаров, само че много по-опасен) е загрижен за положението на страната и лежейки в затвора, съчинява планове за спасяването на своята родина от разпространяване на комунистическите идеи. И американците, големи любители на хумора, не виждат в това положение нищо смешно.

На Телеграфния хълм е издигната висока кула, от върха на която, както казахме, се разкрива още по-широк изглед към града. Обаче горе не ни пуснаха. Разбрахме, че сутринта се хвърлил от кулата и се разбил на пух и прах един безработен младеж и затова решили този ден да затворят входа на кулата.

Санфранциският залив е отделен от океана с два полуострова, които се вдават от северната и южната страна на залива и завършват с високи носове, образуващи изхода за океана. Това именно са Златните врата. Северният полуостров е скалист и покрит с диви гори. Сан Франциско е разположен на южния полуостров с лице към залива.

Отидохме към Златните врата. При изхода към океана на едно високо място е уреден прекрасен парк и е построен музей на изящните изкуства с голям брой копия от прочути европейски скулптури. Тук свършва „Линкърн хай уей“: автострадата Ню Йорк — Сан Франциско. Американските техници са хора е удивителна скромност. Завършването на своя бетонен шедьовър, който съединява Атлантическия океан с Тихия, те са отбелязали с паметно стълбче, високо три фута; на него е изобразена буквата „L“, малък бронзов барелеф на Линкърн и е издълбан надпис: „Западен край на пътя Линкърн“. Имената на строителите на пътя са останали неизвестни. Какво пък! Хората, които след година и половина ще минават по санфранциските мостове, няма да знаят кой е проектирал и строил тези мостове.

Благодарение любезността на строителите на мостовете ние получихме възможност да видим работата им. Качихме се на един военен катер, който ни чакаше в пристанището, и се отправихме за островчето Йерба Буена, разположено на средата на залива. Островчето се намира под ведомството на военните и за неговото посещение трябваше да се получи специален пропуск. Мостът Сан Франциско — Оукленд, дълъг седем километра, се състои от няколко мостови отвора от различни системи. Особено интересна е неговата западна — висяща — част с дължина 3,2 километра. Тя съединява Сан

Франциско с остров Йерба Буена и се състои от висящи отвори, свързани с централния устой. На острова западната част на моста се среща с източната, която свързва острова с Оукленд. Тази част се състои от конзолен отвор, прострян на четиристотин и няколко метра, както и още няколко отвора, свързани с решетести ферми.

Главната работа на острова, вече почти завършена, е един много широк и много висок тунел, пробит в скалите. Тъкмо той свързва двата участъка. Тунелът и мостът ще бъдат двуетажни. По горния етаж в шест редици ще се движат автомобили. Не са забравени и пешеходците — за тях ще бъдат направени два тротоара. По долния етаж в две редици ще минават камиони, а между тях — електрическа железопътна линия. В сравнение с този мост най-големите европейски и американски мостове ще изглеждат просто мънички.

Сега завършва изплитането на стоманеното въже, на което ще увисне мостът. Неговата дебелина е около метър в диаметър. Тъкмо то ни се стори като тънки жици, провиснали над залива, когато се приближавахме към Сан Франциско. Въжето, което пред очите ни плетяха във въздуха движещи се машини, напомняше Гъливер, всеки косъм на когото е бил завързан от лилипутите за колчета. Провисналото над залива въже е снабдено с предохранителна телена мрежа, по която ходят работниците. Ние се осмелихме да направим малко пътешествие покрай въжето. Там се чувствувах като върху покрив на небостъргач, само с тази разлика, че под краката ти няма нищо освен тънка телена мрежа, през която се виждат вълните на залива. Духа силен вятър.

Макар пътешествието да беше съвсем безопасно, ние с отчаяние обхванахме въжето с ръце.

— Колко дебело е! — говореше мисис Адамс и се мъчеше да не гледа надолу.

— Прекрасно въже — потвърди мистър Адамс, без да изпуска от ръце стоманената опора.

— Въжето е оплетено от седемнадесет хиляди и петстотин тънки стоманени жици — поясни нашият придружител.

Ние изпаднахме във възторг от тази цифра и се вчепкахме за въжето още по-здраво.

— Сърове — рече ни мистър Адамс, като гледаше към небето и почти висеше на въжето, — никога досега не съм имал случай да видя

такова въже. Това е много хубаво въже. Колко, казвате, жици?

— Седемнадесет хиляди и петстотин!

— Не, сериозно, сърове, такава въже никога не е имало в света.

И мистър Адамс нежно помилва стоманеното въже.

— А сега ще се изкачим още по-високо — предложи придружителят, — до самия връх на пилона.

Но не беше възможно да ни откъснат от въжето.

— Ай-ай-ай, какво въже! — възкликаваше мистър Адамс. — Не, не, сърове, вие само погледнете колко е дебело! Колко жици?

— Седемнадесет хиляди и петстотин — каза придружителят.

— Просто не ми се ще да се отделя от него — забеляза мистър Адамс.

— Но ние няма да се отделяме от него. Нали ще се изкачваме все покрай въжето — каза наивно придружителят.

— Не, не, сърове, на това място въжето е особено хубаво! О, но! Но, сърове, това е чудесно въже! Вие само се взрете, каква безукорно фина и в същото време здрава работа.

Мистър Адамс, без да иска, погледна надолу и зажумя.

— Прекрасно, прекрасно въже — мърмореше той, — запишете си във вашите бележници.

— Не желаете ли да видите конзолния отвор на източната част на моста? — предложи придружителят.

— Не, не, сър! Какво говорите! О, но! Не, сериозно, това е чудесно въже! На мене ужасно ми харесва. Да, да, да, отлично, превъзходно въже! Интересно би било да се знае, от какво количество жици е съставено?

— От седемнадесет хиляди и петстотин — рече придружителят печално.

Той разбра, че повече никъде няма да отидем и ни предложи да слезем. Целия обратен път ние извървахме, без да пускаме ръце от въжето, и се възхищавахме от неговите невиджани качества.

Чак когато се намерихме на твърдата скалиста почва на остров Йерба Буена, разбрахме какво нещо е героизмът на хората, които с весело свирукане плетяха въжето над океана.

ТРИДЕСЕТ И ВТОРА ГЛАВА АМЕРИКАНСКИЯТ ФУТБОЛ

На петия ден от престояването ни в Сан Франциско забелязахме, че градът започва да ни поглъща, както някога, много-много отдавна, преди хиляди градове, десет пустини и двадесет щата едва не ни погълна Ню Йорк. Нашите бележници се изпълниха с гъсти бележки, отбелязващи срокове за делови срещи, делови закуски и делови „коктейл парти“. Ние водехме живот на делови американци, без да имаме при това никаква работа. Нашите дни бяха преизпълнени с боязън да не закъснеем за някоя среща. С проклетия пълзахме из стаята и търсехме загубено копче от яка. Подобно на Чичиков направихме визита на управителя на града — кмета на града, италианеца Роси, — побелял плешив джентълмен с черни вежди. Той ни показа писмо от Хонолулу, което било изпратено едва вчера. Това писмо донесъл „Чайна клипер“ — летящата лодка на Сикорски. Точно пет минути ние хвалихме кмета на Сан Франциско. А той ни почерпи с превъзходни пури. Имахме късмет, че Сан Франциско наистина е прекрасен град и не стана нужда да лъжем мистър Роси. Излязохме от Сити хауз с приятни усмивки и с тревога в душата. Време беше да се измъкваме от кръга на деловите срещи и да започнем действително делови живот, тоест безцелно да скитаме из града.

За пръв път заобиколихме носа при Златните врата и излязохме на крайбрежната улица. Покрай брега се простираше плаж, на който с грохот връхлитаха вълните на Тихия океан. Беше слънчев, но ветровит декемврийски ден. Сезонът за къпане вече беше свършил и излизащите на крайбрежната улица увеселителни заведения бяха пусти. Тук Сан Франциско излиза да си почива и да се весели през топлите неделни дни. Тук можеш да си измериш силата, да се разходиш с блъскащите се едно в друго електрически автомобилчета, да получиш срещу десет цента портрета на бъдещата си жена с описание на нейния характер, да поиграеш на механичния бiliarд и изобщо да получиш напълно целия американски развлекателен порцион. Но колко красиво е това място.

По мащаб крайбрежната улица не отстъпваше на океана — и двете нямаха край.

В ресторантчето „Топси“, чийто специалитет е пържена кокошка със сухар, в знак на което покривът на заведението е украсен с глава на петел, а залата — със снимки на кокошки, ние видяхме как се весели небогатият жител на Сан Франциско. Той си взема за петдесет цента порция кокошка и като я изяде, танцува до припадане. Като му омръзне да танцува, заедно със своята „гърл“ се пързаля, без да жали празничните си панталони, по полираната дървена пързалка, която е поставена в залата специално за веселящите се кокошояди.

Може би под влияние на океана, на климата или на тълпящите се тук моряци от цял свят, но в ресторантното дело на Сан Франциско се наблюдава неприсъща на Америка игра на ума. В ресторанта на Бернщайн, някъде в центъра, близо до Маркет стрийт, поднасят само рибни блюда, самото ресторантче е уредено като кораб, яденетата се поднасят от хора в капитански и матроски костюми. Навсякъде висят спасителни пояси с надпис: „Бернщайн“. Естествено това не е чак толкова художествена фантазия, но след аптекарската закуска номер три човек получава известно удоволствие, още повече, че то струва не повече от посещението в аптеката. Недалече от пристанището има едно вече съвсем забележително гастрономическо заведение — италианското ресторантче „Лука“. Стопанинът му прави впечатление на маг, вълшебник и благотворител. За един обед вълшебникът взема наистина не чак толкова малко — един долар; но затова пък срещу това заплащане човек има право тук отново и отново да иска харесалото му се блюдо. Обаче главният сюрприз е накрая. След обяда, когато посетителят облича палтото си, подават му грижливо превързано с лентичка пакетче със сладки.

— Но аз не съм поръчвал сладки! — казва побледнелият посетител.

— Това е безплатно — отговаря келнерът и го гледа с пламтящи неаполитански очи. — Като подарък.

Ала и това още не е всичко. На посетителя връчват някакво билетче. Излиза, че с това билетче той има право утре сутринта да дойде в сладкарница „Лука“ и да получи безплатно чаша кафе с кифличка. В тази минута разтърсеният мозък на посетителя просто не може да осъзнае, че стойността на сладките и кафето с кифличка е

влязла в честно заплатения от него долар и цялата гениална търговска сметка на „Лука“ се гради върху това, че много посетители няма да дойдат утре за кафето и кифличката, защото няма да имат време. Но, както се казва, измислицата си я бива.

Освободени от визити, ние се чувствуваме бодро и жизнерадостно като студенти след изпит. Обстоятелството, че бяхме виждали в Париж и Москва истинския Роден, ни спаси от необходимостта да гледаме в музея копия от негови произведения и ние блуждаехме из града без план и цел. А тъй като цялото наше пътешествие минаваше доста мъдро и бе подчинено на строгия план на мистър Адамс, то на тези часове на свободни скитосвания гледахме като на заслужена почивка.

Не се знае как и защо попаднахме в „Тропикъл суиминг пул“, тоест в зимния басейн. Постояхме, без да си сваляме палтата, в едно огромно, доста старо дървено помещение, дето въздухът беше тежък, оранжериен, стърчаха някакви бамбукови върлини и висяха завеси, полюбувахме се на една младичка двойка с бански костюми, която делово играеше пинг-понг, и един дебелак, който цапаше в голям сандък, напълнея с вода, забелязахме няколко механични билиарди и автомат за чуингъм — побягнахме по-нататък, в японската градина.

Тази градина е подарена на града от японската императрица. В нея всичко е мъничко — изгърбените бамбукови мостчета, дърветата-джуджета и японската къщичка с плъзгащи се книжни врати. В нея живее японец и ако посетителите пожелаят, прави им истински японски чай. Ние седяхме в мъничка бамбукова беседка и пиехме зелена ароматна топла вода, която безшумно ни поднасяше нашият вежлив домакин. Когато се почувствувахме вече напълно на блажените острови на Нипон, нашите спътници ни разказаха, че този японец неотдавна погубил своята жена. Той така я измъчвал, че тя се заляла с газ и се запалила.

От японската градинка се отправихме в китайския квартал. Той беше живописен и възмръсен. Всичко в него беше китайско — жителите, книжните фенери и дългите платна с йероглифи. Но в магазинчетата седяха само японци и продаваха кимоно, халати, дървени обувки, украсени със снимки, и китайски дреболии с марка „Made in Japan“.

Нашият свободен ден завърши с посещение на футболен мач. Играеха отборите на двата университета — „Санта Клара“ и „Христиан Тексас“.

Но преди да преминем към описание на това събитие, което до известна степен ни помогна да разберем какво е Америка, необходимо е да кажем няколко думи за американския футбол въобще.

Футбол в Америка — това значи: най-големият стадион, най-голямо струпване на хора и автомобили на едно място, най-гръмкият вик, който може да излети от устата на същество, което има две ръце, два крака, една глава и една килната настрана шапка; това значи — най-голямата каса, специална футболна преса и особена футболна литература (разкази, повести и романи из футболния живот). Голямо футболно състезание в Америка е събитие много по-значително от концерт на симфоничния оркестър под диригентството на Тосканини, ураган във Флорида, война в Европа и дори от открадване дъщерята на някой прочут милионер. Ако някой бандит иска да се прочуе, той не трябва да извършва своето сензационно престъпление в ден, когато има футболен мач между армията и флота, а да намери за това по-подходящо, по-спокойно време. Мусолини например избра много удобен момент за нападение на Абисиния. Този ден в Америка нямаше мач и дуче получи добро пълбисити на първата страница на вестниците. Иначе можеше да се случи да мине на втора, пък даже и на трета страница.

Мачът, който ние видяхме в Сан Франциско, не можеше да бъде отнесен към големите игри. Обаче това не беше и чак толкова малка игра и ние не бихме посъветвали Джили или Яша Хайфец да дават този ден концерт в Сан Франциско.

Трибуните на стадиона, претъпкани в центъра, по краищата бяха почти празни. Но общо взето на стадиона се беше събрал към тридесет хиляди народ. Отначало играта изглеждаше непонятна и поради това неинтересна.

Американският футбол няма нищо общо с европейския. Тези игри дотолкова не си приличат, че когато в Ню Йорк, в театъра за кинохроника, внезапно показаха част от футболен мач на два европейски отбора, публиката припадна от смях.

И така известно време ние не можахме да разберем какво става на игрището. Хора с кожени шлемове, прилични малко на водолази,

едните в червено, другите в бяло, заставаха едни срещу други, навели глави и гърбове, и няколко секунди стояха неподвижни. После се чуваше свирка и хората бясно хукваха от местата си. Червените и белите се смесваха и се хващаха, както ни се струваше, едни други за краката. Такава суматоха настъпва в курника, когато там се промъкне пор. Струваше ни се дори, че чуваме пляскане на криле. Сетне всички падаха един върху друг, като образуваха голяма шаваща купчина от тела. Публиката се надигаше от местата си и силно викаше. Свиреше съдията. Футболистите заставаха по местата си и всичко започваше отново.

Първите минути ние дори не виждахме топката, тоест забелязвахме я, но само за секунда, за две и след това отново я изгубвахме от погледа си. Постепенно се научихме да следим топката и да преценяваме положението.

Към края на първото полувреме вече поразбихме нещо от американския футбол, а към края на второто — вече бяхме големи познавачи, повтаряхме имената на най-добрите играчи и ревяхме заедно с всички зрители.

В общи черти американският футбол представлява ето що: има два отбора, от всяка страна — врата, но без горна греда. Затревеното игрище е разчертано с бели напречни линии и всяка от тези линии се превзема с бой. Няма да описваме подробно правилата на играта. Те са прекалено сложни. Важното е как играят, какво правят с топката. Топката е кожена, но не кръгла, а продълговата. Изглежда, че това е, за да може тя по-здраво и по-удобно да се държи, да се притиска до корема. Когато отборите се построяват, наведени един срещу друг, отзад стоят трима играчи. Централният играч хвърля топката назад под разкрачените крака на един от тях. Противникът не вижда веднага у кого е отишла топката и в това се състои предимството на започващите играта. Получилият топката или я рита с крак далече напред, с оглед, че техен играч ще я поеме, или по възможност незабелязано предава топката на партньора си от ръце в ръце. И в единия, и в другия случай получилият топката я притиска до корема си или до хълбока си и тича напред. Имат право да го блъскат, да го хващат за краката, да го препъват. Понякога (това се случва много рядко и извиква овациите на целия стадион) играчът успява да се отскубне от всички нападатели и да занесе топката зад крайната черта в лагера на противника. Обаче

най-често го хващат и го повалят на земята. Ако при това той не е изпуснал топката от ръце, следващият тур, или ако щете пароксизъм на футбола, започва от това място, дето е паднал човекът с топката. Понякога получилият топката, ако е добър бегач, прави огромен кръг, за да заобиколи враговете. Но враговете бързо разпознават онзи, който държи топката, и тичат да му пресекат пътя. Той предава топката на друг, този — на трети; но да се промъкне, е много трудно, почти невъзможно и по някой път повалят човека с топката на земята подалече от гола, отколкото в минутата, когато е започнал турът, и по този начин биват загубени няколко фута. Между туровете отборът, който владее топката, се съвещава по повод по-нататъшната тактика. По традиция отборът отива малко настрана и, като образува кръг така, че се виждат само наведени гърбове и разкрачени крака, а главите почти са допрени една до друга, образуват център, шепне се. Но ето че страшният план е обсъден, играчите се строят и започва нова вълнуваща мешаница.

Отборите на „Санта Клара“ и „Християн Тексас“ бяха почти еднакво силни. Християнските младежи от Тексас бяха малко по-силни. Почти във всички схватки тяхната тактика се свеждаше до това, че получилият топката играч се хвърляше с глава напред в струпаните сантакларовци и се мъчеше да спечели поне един дюйм разстояние. Него веднага го поваляха. Започваше нова схватка и пак се спечелваше един дюйм. Това напомняше атака на Западния фронт през време на световната война, когато след тридневна артилерийска подготовка частите успяваха да се придвижат сто метра напред. Бавно и неотклонно тексасци се придвижваха към вратата на сантакларовци. Напрежението се засилваше все повече. Все по-силно крещяха младежите с килнати шапки. Сега цялото наше внимание беше насочено към публиката.

На трибуната на стадиона седяха едни срещу други студенти от университетите, „запалянковци“ за своите отбори. На нашата страна седяха няколко хиляди сантакларовци с червени фуражки, със свой оркестър. Срещу нас целият център на трибуната беше зает от специално пристигналите от Тексас християнски младежи с бели фуражки и също със свой оркестър.

Когато до последната линия на „Санта Клара“ оставаха около двадесет фута, тексасци станаха от местата си, свалиха белите си

фуражки и като ги размахваха ритмично към вратата на противника, започнаха да викат под командата на диригента на оркестъра:

— Goу! Goу! Goу!

В точен превод това значи „върви!“, но по-скоро това трябваше да се разбира: „Напред! Напред! Напред!“

Оркестърът също скочи и като навири тръбите към самото небе, издаваше в такт с „Goу! Goу!“ какофонични звуци.

Сантакларовци умърлушено мълчаха със своите червени фуражки. През първото полувреме победител излезе отборът на „Христиан Тексас“. Нов позор се стовари върху главите на студентите от „Санта Клара“. По традиция през почивката обикновено свири оркестърът на победителите. И докато играчите, които плюеха тревички и ги изваждаха от ноздрите и ушите си, се потягаха, за да се приготвят за следния хавтайм — затрещя барабанен бой, завиха фанфари и на игрището с параден марш излезе белият оркестър на „Христиан Тексас“. Напред вървеше старши барабанчикът, като правеше танцови „па“ и виртуозно въртеше жезъла. Оркестърът изпълни марша на университета. А бездействащият оркестър на „Санта Клара“ изпитваше такива страдания, каквито вероятно е изпитвал Вагнер, когато е слушал омразните звуци на „Травиата“. Но подлият оркестър на противниците свиреше ли, свиреше. Сега музикантите изпълняваха модни фокстроти и песнички, като крачеха един след друг по игрището, събираха се, разделяха се и правеха различни фигури. Диригентът се извиваше като смок, играеше степ и нарочно правеше всякакви нахални телодвижения, за да раздразни и унищожи победените врагове.

Започна следващият хавтайм.

Зад стените на стадиона се виждаха губещите се нагоре и надолу къщи на Сан Франциско, гъсто и свежо зеленееха дърветата на градините, затревеното игрище блестеше на слънцето, а лекият аромат на водорасли, стриди, младост и щастие, който лъхаше откъм океана, се смесваше със сладникавотежкия аптекарски мирис на уиски. За повишаване на ентусиазма и като спомен от „сухия режим“ публиката вадеше от джобове плоски шишенца и гълташе уиски направо от тях на самите трибуни.

И отново започна интересна блъсканица. Този път „Санта Клара“ започна не лошо. Линията на борбата се приближаваше все повече и

повече към вратата на християнските младежи. Сега се вдигнаха червените фуражки. И сантакларовските момчета се заеха да напомпват своите футболисти.

— Гоу! Гоу! Гоу! — викаха те със звънливи юношески гласове.

Оркестърът на „Санта Клара“ скочи на пейките и вдигна такава музикална врява, че само от нея проклетите и нахални християнски млади хора трябваше да станат на пух и прах. С всяка нова свирка на съдията линията на играта се придвижваше към вратата на тексасци. Сантакларовци буквално с чело си пробиваха път и завладяваха дюймове и футове от зелената тревица. Насърчавани от виковете, те просто се превиваха до земята и като бодливи гърчове се хвърляха с глава в стената, състояща се от вражески кореми.

— Санта Клара! — ревяха като луди някакви младежи над нас.
— Санта Клара! Гоу! Гоу!

Очите им бяха изхвъркнали. Устата широко разтворени. По зъбите беше полепнала забравена чуингъм. Наближаваше часът на разплатата.

И изведнъж стана нещо ужасно. Стана нещо, от което и двете враждуващи трибуни скочиха и нададоха такъв сърцераздирателен вик, в който имаше всичко — и ликуване, и гордост, и ужас. С една дума, това беше универсален вик, най-силният вик, на какъвто са способни тридесет хиляди души.

Най-добрият футболист на „Христиан Тексас“ неочаквано грабна топката и се понесе към вратата на „Санта Клара“. Той трябваше да пресече цялото поле. Насреща му тичаха, гонеха го отзад, опитваха се да го хванат отстрана за краката. Хвърляха се пред краката му най-отчаяните защитници на „Санта Клара“. Но малкият футболист, притиснал топката към корема си, тичаше ли, тичаше. Това беше някакво чудо. Отначало той тичаше по края на игрището, после остро зави към средата. Прескочи хвърлилия се под краката му сантакларовец и ловко се изплъзна от десетките протегнати към него ръце. Трудно е да се предаде вълнението на публиката. Най-послед играчът пресече и последната линия и се спря. Това беше всичко. „Христиан Тексас“ спечели. Нашата трибуна беше посрамена. Отсрещната — бурно ликуваше.

ТРИДЕСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

„РУСКОТО ХЪЛМЧЕ“

Върнахме се от футбола с прекрасно настроение и в надпревара започнахме да разказваме на Адамсови за нашите футболни впечатления. Адамсови не дойдоха с нас на мач, понеже решиха да използват това време, за да отидат на пощата.

— Не ми говорете за футбол — каза ни мистър Адамс. — Това е ужасна, варварска игра. Не, сериозно, мъчно ми става, когато ви слушам да говорите за футбол. Вместо да учат, младежите се занимават дявол знае с какво. Не, сериозно, няма да говорим за тези глупости.

Мистър Адамс беше разстроен от нещо. Пред него имаше лист хартия, целият надраскан с цифри и някакви завъртулки, и малко колетче.

— Значи, така, Беки — рече той, — шапката още не е пристигнала в Сан Франциско. А нали ние изпратихме в Санта Фе нареждане да препратят шапката именно в Сан Франциско!

— Добре ли си спомняш, че в Сан Франциско? — попита мисис Адамс. — Кой знае защо, ми се струва, че последният път ти помоли да препратят шапката в Лос Анжелос.

— Не, не, Беки, не говори така. Всичко съм записвал.

Мистър Адамс свали очилата си, приближи хартията до очи и се залови да разчита своите бележки.

— Да, да, да — мърмореше той, — ето. Според последните сведения шапката е била препратена от Детройт в Чикаго. После в Сан Луи. Но понеже не отидохме в Сан Луи, писмено наредих да изпратят шапката в Канзас. Когато бяхме в Канзас, шапката още не беше успяла да пристигне там.

— Добре — рече мисис Адамс, — това помня. В Санта Фе забравихме да отидем на пощата и ти им писа от Лас Вегас! Помниш ли, че едновременно ти изпрати ключа в Гранд кенйън. Да не си объркал адресите?

— Ах, Беки, как можеш да помислиш такова нещо! — изпъшка мистър Адамс.

— Тогава какво е това колетче? — възкликна Беки. — То е толкова малко, че в него не може да бъде шапката!

Съпрузите Адамс току-що се бяха върнали от пощата и още не бяха успели да отворят колетчето. Отваряха сандъчето дълго и грижливо, като горещо обсъждаха какво може да има в него.

— Ами ако излезе, че това е часовникът ми от Гранд кенйън! — забеляза мистър Адамс.

— Как може да бъде часовникът ти от Гранд кенйън, когато колетчето е изпратено от Санта Фе!

Най-сетне колетчето беше отворено. В него имаше ключ с кръгла медна плочка, на която беше щампована цифрата „82“.

— Точно така е! — възкликна мисис Адамс.

— Какво „точно така е“, Беки? — попита мазно мистър Адамс.

— Точно така е! Това е ключът от стаята в Гранд кенйън, който ти по погрешка си изпратил в Санта Фе на пощата. А нареждането за препращане на шапката ти очевидно си изпратил в Гранд кенйън в кемпа. Смятам, че молбата да ти върнат часовника, който ти подарих, също така вместо в Гранд кенйън се е озовал в Санта Фе.

— Но, Беки, не говори така прибързано — промърмори мистър Адамс. — Защо непременно аз да съм виновен за всичко? Не, сериозно, Беки, моля те да бъдеш справедлива. Още повече, че всичко това лесно може да се поправи. Ще пишем... Да... Къде ще пишем?

— Преди всичко трябва да изпратим ключа и този проклет шал, който ти задигна от Фрезно.

— Но, Беки, нали оставих във Фрезно бинокъла, а той, мисля, струва повече от шала.

— Добре. Значи, ключа — в Гранд кенйън, шала — във Фрезно, а в Санта Фе — за часовника... Тоест не, за часовника — в Гранд кенйън, а в Санта Фе трябва преди всичко да се прати извинение. След това...

— А шапката, Беки? — ласкаво запитва мистър Адамс.

— Почакай де! Да, шапката. С шапката ще направим така...

В това време се чу чукане на вратата и в стаята влезе човек с огромен ръст, с широки кръгли рамене и голяма валчеста глава, на която беше сложен малък каскет с копче. Този човек, чувствувайки

очевидно големината на своето тяло, се стараеше да прави съвсем малки крачки и да стъпва колкото може по-тихо. При все това паркетът под него запука, като че в стаята бяха вкарали роял. Като се спря, непознатият каза с тънък напевен глас на превъзходен руски език:

— Здравейте. Идвам при вас от името на нашата молоканска^[1] община. Непременно заповядайте. Така е прието у нас, щом някой пристигне от Русия... Молим да заповядате на нашия молокански чай. Имам и автомобил, така че не се безпокойте.

Много бяхме чували за руските молокани в Сан Франциско, откъснати от родината, но запазили като индианците своя език, своите нрави и обичаи.

След пет минути мистър Адамс и пратеникът на молоканската община бяха приятели. Мистър Адамс показва добро познаване на въпроса и нито веднъж не сбърка молоканите с духоборците или съботяните.

На път за Руското хълмче, където живеят санфранциските молокани, нашият съпровождач разказваше историята на тяхното преселение.

Едно време, много отдавна, молоканите живели на Волга. Царското правителство ги притеснявало, изпращало тайно при тях попове и мисионери. Молоканите не се огъвали. Тогава ги преселили в Кавказ, някъде в района на Карс. И там, на новите си места, те се заловили да правят това, което правили векове — да сеят жито. Но ставало все по-трудно да се живее, преследванията ставали все по-ожесточени и молоканите решили да напуснат родната страна, която станала за тях мащеха. Накъде да вървят? Хората отиват в Америка. Отишли в Америка и те — петстотин семейства. Това станало в хиляда деветстотин и втора година. Как попаднали в Сан Франциско ли? Ами че случайно. Хората отивали в Сан Франциско. Отишли в Сан Франциско и те. Нашият гигант-съпровождач имаше на вид около четиридесет години. Значи, той е дошъл в Америка като шестгодишно момче. Но това беше до такава степен руски човек, че даже не ти се вярваше, че може да говори английски. В Америка молоканите искали да се заемат както по-рано със земеделие, но нямало пари за купуване на земя. И те отишли да работят на пристанището. Оттогава санфранциските молокани са хамали. В града молоканите се заселили отделно на едно хълмче, постепенно си построили къщички,

издигнали неголям молитвен дом, който тържествено наричат „Молокан чърч“, уредили руско училище и хълмчето започнало да се нарича Руското хълмче. Октомврийската революция молоканите посрещнали не по молокански, а по пролетарски. Преди всичко в тях заговорили хамалите, а след това молоканите. За пръв път в живота си хората почувствували, че те имат родина, че тя е престанала да бъде за тях мащеха. По време на колективизацията един от уважаваните молокански старци получил от свои племенници в СССР писмо, с което те искали от него съвет — да влязат ли в колхоза, или да не влязат. Те писали, че друг молокански старец в СССР ги предумва да не влизат в колхоза. И старият човек, не толкова стар молокански проповедник, колкото стар санфранциски хамалин, им отговорил — да влизат. Този старец с гордост ни разказваше, че сега често получава от племенниците си благодарствени писма. Когато в Сан Франциско идвал Трояновски, а после Шмид, молоканите ги посрещнали с цветя.

Дълго пътувахме из града, като се изкачвахме от хълм на хълм. Май че минахме китайския квартал.

— А ето ви Руското хълмче — рече нашият могъщ драйвър и превключи лоста на втора скорост.

Колата забръмча и започна да пълзи по калдъръмената улица нагоре.

Не, тук нищо не напомняше Сан Франциско! Тази уличка приличаше по-скоро на покрайнина на стара Тула или Калуга. Спряхме пред неголяма къща с външно стълбище и влязохме вътре. В първата стая, дето на стената висяха старинни фотографии и изрязани от списания картинки, беше пълно с народ. Имаше брадати, възрастни хора с очила. Имаше и по-млади хора със сака, под които се виждаха руски рубашки. Точно такива дрехи обличаха руските дореволюционни работници в празничен ден. Но най-силно впечатление ни направиха жените. Искаше ни се дори да прекараме ръце по очите си, за да се убедим, че такива жени може да има в хиляда деветстотин тридесет и шеста година и не някъде в староруско затънтено място, а в бензиново-електрическия Сан Франциско, на другия край на света. Сред тях ние видяхме руски селянки, белолики и румени, с хубави празнични блузи с буфнати ръкави и широки фусти, чиято кройка е била донесена някога от Русия, но тъй се запазила в Сан Франциско, без никакви промени; видяхме едри бабички с

пророчески очи. Бабичките бяха с платнени кърпи. Това как да е. Но откъде се беше взела тази басма с истински цинделевски капчици! Жените говореха меко и ясно с напевни окащи гласове и, както е прието, ръкуваха се с цяла длан. Много от тях не знаеха да говорят английски, макар да бяха прекарвали в Сан Франциско почти целия си живот. Събранието напомняше стара селска сватба, когато всички вече са се събрали, но веселбата още не е започнала.

Почти всички мъже бяха високи и плещести, както онзи първият, който дойде да ни вземе. Те имаха грамадни ръце — ръце на хамали.

Поканиха ни долу. Долу имаше доста просторно сутеренно помещение. Там беше сложена тясна дълга маса, отрупана с пирожки, солени краставички, сладък хляб, ябълки. На стената висяха портретите на Сталин, Калинин и Ворошилов. Всички насядаха до масата и разговорът започна. Разпитваха ни за колхозите, за заводите, за Москва. Поднесоха чай в чаши и изведнъж най-едрият от молоканите, доста възрастен човек, с металически рамки на очилата и прошарена брадичка, пое дълбоко въздух и запя с необикновено силен глас, отначало дори ни се стори, че не запя, а закрещя:

*Извела меня кручина,
Подколодная змея.
Догорай, моя лучина,
Догорю с тобой и я.*

Подеха песента всички мъже и жени. Те пееха, както и солистът — с пълен глас. В това пеене нямаше никакви нюанси. Пееха фортисимо, само фортисимо, с всички сили, като се мъчеха да се надвикват един друг. Странно, малко неприятно отначало, пеенето ставаше все по-съгласувано. Ухото бързо свикна с него. Въпреки гръмкостта в него имаше нещо тъжно. Особено добри бяха женските гласове, които екзалтирано вземаха високите ноти. Ей такива пронизителни и печални гласове са се носили нейде над полята по здрач, след сенокос, звънели са постоянно, бавно са притихвали и са се смесвали накрая с песента на щурците. Хората са пели тази песен на Волга, после сред кюрдите и арменците, при Карс. Сега я пеят в Сан

Франциско, щат Калифорния. Ако ги натирят в Австралия, в Патагония, на остров Фиджи, те и там ще пеят тази песен.

Песента — само това им беше останало от Русия.

После човекът с очилата ни смигна и запя:

*Вышли мы все из народа,
Дети семьи трудовой,
Братский союз и свобода —
Вот наш девиз боевой.*

Мистър Адамс, който вече няколко пъти изтриваше очите си и беше трогнат още повече, отколкото при разговора с бившия мисионер за мъжествените индианци навахо, не издържа и запя заедно с молоканите.

Но тук ни очакваше сюрприз. В думите: „Черные дни миновали, час искупленья настал“ — молоканите бяха внесли своя идеологическа поправка. Те изпяха така: „Черные дни миновали, путь нам Христос указал“. Мистър Адамс, стар безбожник и материалист, не разбра думите и бодро продължаваше да пее, отворил широко уста.

Когато песента свърши, ние попитахме какво означава тази промяна в текста.

Солистът отново многозначително ни смигна и рече:

— Ние си имаме песнопойка. Пеем по песнопойката. Само че това е баптистка песен. Ние специално за вас я изпяхме.

Той ни показа една доста изпокъсана книжка. В предговора се съобщаваше:

„Песните биват тържествени, жални и средни.“

„Путь нам Христос указал“ очевидно се смята за средна.

За да ни доставят удоволствие, молоканите с голямо въодушевление ни изпяха песента „Как родная меня мать провожала“, изпяха я изцяло, ред по ред, а след това дълго още пяха руски песни.

После пак се поведе разговор. Разговаряха помежду си за най-различни неща. Разпитваха ни не може ли да се уреди връщането на молоканите в родината.

До нас започнаха да спорят двама старци.

— Цялото робство на земята е произлязло от поповете — рече единият старец.

Другият старец се съгласи с това, но се съгласи в тона на спора.

— Ние двеста години не сме плащали на поповете! — извика първият.

Вторият и с това се съгласи и пак в тона на спора. В тази двучековна разпра ние не се намесихме.

Време беше да си вървим. Сбогувахме се с нашите радушни домакини. Накрая, вече на крака, молоканите повториха „Как родная меня мать провожала“ — и ние излязохме на улицата.

От Руското хълмче се виждаше добре светналият град. Той се простираше далече на всички страни. Долу кипяха американски, италиански, китайски и просто морски страсти, строяха се чудни мостове, на острова във федералния затвор лежеше Ал Капоне, а тук в някакъв доброволен затвор лежаха хора със своите руски песни и руски чай, лежаха със своята тъга грамадни хора, почти великани, загубили родината си, но спомнящи си за нея ежеминутно...

---

[1] Молокан — член на религиозна секта молоканство, която отрича обредите, иконите и църковната йерархия. — Б. пр. ↑

ТРИДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

КАПИТАН ХИКС

Жал ни беше да напуснем Сан Франциско. Но Адамсови бяха неумолими — цялото пътешествие трябваше да се вмести в два месеца и нито ден повече.

— Да, да, сърове — говореше мистър Адамс грейнал, — ние не трябва да измъчваме нашата беби повече от шестдесет дни. Днес получихме писмо. Миналата седмица водили беби в зоологическата градина и ѝ показали аквариума. Когато беби видяла толкова риби наведнъж, тя се развикала: „No more fish“ — „Няма нужда от повече риби!“ Нашата беби скучае. Не, не, сърове, трябва да пътуваме колкото може по-скоро. Изпълнени със съжаление, за последен път минавахме с колата по живописните гърбави улици на Сан Франциско. Ей в тази малка градина можехме да поседим на някоя пейка и не поседяхме, по тази шумна улица можехме да се разходим, но не дойдохме на нея нито веднъж, ей в това китайско ресторантче можехме от хубаво похубаво да закусим, но, кой знае защо, не сме закусвали в него. А вертепите, вертепите! Ами че ние сме забравили най-важното — прочутите вертепи на стария Фриско, дето шкиперите си разбиват главите с дебели бутилки от ром, дето малайци танцуват с бели момичета, дето затъпват от опиума кротки китайци. Ах, забравихме, забравихме! И вече нищо не може да се направи, трябва да вървим!

Летяхме все по-далече и по-далече от Сан Франциско по пътя, прокаран покрай океана. А вчера беше, ходихме в Калифорнийския университет. Видяхме професора по славянска литература мистър Каун, а той, държейки в ръка книжка с разкази на Лев Толстой на татарски език, разказваше на своите студенти за националната политика на СССР, за културното развитие на народите. Дребен, побелял и елегантен, професорът изпъстряше своята лекция с духовитости, няколко десетки младежи внимателно слушаха за далечната страна с нов и интересен начин на живот. Вечерта прекарахме в къщичката на професора на брега на Санфранциския залив, близо до Бъркли. Мистър Каун беше поканил петнадесетина

души от най-добрите свои студенти. Гореше камина, младите момци и девойки седяха на пода, дърдореха, чупеха фъстъци. Едно от момичетата стана, отиде някъде и след десет минути се върна с мокри, разпуснати като на русалка коси. То беше се къпало в залива. В кухнята в голям дървен сандък спяха шест новородени кученца. Професорът често отиваше там, кръстосваше ръце в умиление и гледаше кутретата. После излязохме на брега на залива и озарени от лунна светлина, скитахме по пясъчния плаж. Младежите насядаха в кръг и хорово изпяха няколко студентски песни. Отначало беше изпълнена бойната песен на „мечките“, насочена против станфордските студенти, закleti врагове на Калифорнийския университет на футболното игрище. Студентите от Калифорнийския университет се наричат „мечки“. Като се наситиха да пеят (пееха доста стройно, слабоватичко: само един молокан би могъл да ги заглуши със своя глас), те ни разказаха, че в Калифорнийския университет учи един студент на осемдесет и четири годишна възраст. Него го подтиква не само необикновена любов към знанията. Има още едно обстоятелство. Много отдавна, когато този нещо повече от стар студент бил юноша, получил от чичо си наследство. Според точния смисъл на завещанието наследникът трябвало да използва лихвите от огромния капитал, докато завърши университета. След това наследството трябвало да се даде за благотворителни цели. По този начин чичото бизнесмен искал да убие с един куршум два заека — да даде образование на племенника си и да измоли от бога прошка за греховете си, неизбежно свързани с бързото му забогатяване. Ала племенникът се оказал не по-малък бизнесмен от чичото. Той се записал в университета и оттогава се води студент, получавайки лихвите от капитала. Това безсрамие продължава вече шестдесет и пет години и покойният чичо-бизнесмен просто не може да се премести от ада в рая. Изобщо забавен случай в историята на Калифорнийския университет.

Всичко това беше вчера, а днес, шибани от океанския вятър, ние се носехме по „Златния щат“ с посока към Лос Анжелос. Преминавайки през градчето Монтерей, видяхме до една дървена къща паметна плоча: „Тук живя Робърт Луис Стивънсън през втората половина на 1879 година“. Пътувахме по един път, не само удобен и красив, но и някак си издокаран. Всичко наоколо изглеждаше издокарано — и светлите къщурки, и палмите, чиито листа блестяха

така, сякаш току-що ги бяха боядисали с емайлова зелена боя, и небето, чийто вид ясно показваше, че да се чака появяването на облаци по него, е безнадеждна работа. Само океанът бучеше и беснееше като невъзпитан роднина на имен ден в порядъчно семейство.

— Сърове — каза мистър Адамс, — вие пътувате през едно от малкото места в Съединените щати, където живеят рентиери. Америка не е Франция, дето рентиери се срещат във всеки град. Американците почти никога не се опират на една предварително установена сума — те продължават да печелят и печелят. Но намират се чудаци, които изведнъж решават да се отдадат на почивка. Най-често това са не много богати хора, защото богатият човек може да си уреди Калифорния дори в своята нюйоркская къща. Калифорния привлича с евтиния си живот и климата. Гледайте, гледайте! В тези къщурки, покрай които минаваме сега, живеят дребни рентиери. Но в Калифорния живеят не само рентиери. Понякога се срещат и представители на една особена човешка порода — американски либерали. Сърове! Нашите радикални интелегенти са честни, добри хора. Да, да, сърове, би било глупаво да се мисли, че Америка — това е само стандарт, само ламтеж за долари, само игра на бридж или покер. Но, но, сърове! Спомнете си онзи млад мистър, у когото прекарахме една вечер неотдавна.

„Младият мистър“, стар познат на Адамс, произхождал от аристократично семейство. Родителите му били много богати. Той получил прекрасно възпитание и го очаквал лек, префинен живот, без грижи и мисли, с три автомобила, голф, красива и нежна жена, изобщо всичко, което може да даде в Америка богатството и произходът от пионерско семейство, прадедите на което са пристигнали с „Мейфлауър“ преди няколко века. Но той се отказал от всичко това.

Отидохме при него една късна вечер (това беше в голям промишлен град). Той държеше квартира под наем, която се състоеше от една широка стая с газова камина, пишеща машина, телефон и почти без мебели. Домакинът и жена му, немска комунистка, бяха не по американски бледни. Това беше бледност на хора, работният ден на които не е регламентиран и доста често продължава и след полунощ, хора, които нямат нито време, нито пари, за да се занимават със спорт, хора, които се хранят както им попадне и където им попадне и които напълно са се отдали на избраното дело.

Убедил се в несправедливостта на капиталистическия строй, младият човек не се ограничил само с четене на приятни, възвишаващи душата книги, направил си всички изводи, отишъл докрай, зарязал богатството на таткото и станал член на комунистическата партия. Сега той е партиен работник.

Половин час след нас дойде още един гост, секретарят на районния комитет на партията. Мебелите не стигнаха и домакинът седна на пода. Пред нас бяха двама типични представители на американския комунизъм — комунист-работник и комунист-интелигент.

Секретарят беше млад, скулест, приличащ на московски комсомолец. За пълно сходство като че не му достигаше само каскет с дълга козирка, надвиснала като стряха. Той беше докер и сега провеждаше голяма стачка на пристанищните хамали.

— Ние загубихме вече няколко души убити, но ще се борим докрай — каза той. — Миналата нощ полицията се опита да докара на параходите стачкозаместници. Те започнаха да изтикват нашите пикети и пуснаха в ход револверите. Мястото на сблъскването полицията освети с прожектор. Мнозина работници бяха застрашени с арест. Тогава един от нашите се промъкна към прожектора и хвърли в стъклото му камък. Прожекторът угасна и в тъмното работниците успяха да защитят своите позиции и да не пропуснат стачкозаместниците. Трудно е да се проведе тази стачка, защото у нас няма единство на професионалното движение — хамалите стачкуват, а моряците работят. На нашето крайбрежие водим стачка, а на атлантическото крайбрежие работят. Естествено собствениците използват това и отпращат стоките си в атлантическите пристанища. Това им струва по-скъпо, но за тях сега важното не е в парите. Те трябва да ни сломят. Все пак ние работим много над единството на професионалното движение и се надяваме на успех.

Той внезапно се замисли и промълви:

— Ако можехме да се снабдим с какъв да е автомобил, макар и съвсем стар. Имам огромен район. Когато ми се налага да отида някъде по партийна работа, излизам на пътя и вдигам палец. Палецът — това са всичките средства, отпуснати ми за придвижване.

Той заговори за тридесетте долара, които им били нужни, за да започнат борба против средновековната експлоатация на мексиканците

и филипинците на луковичните плантации. Но нямаха тези тридесет долара. Тепърва трябваше да ги набавят.

Някои партийни работници живеят с по два долара седмично. Смешна цифра за страната на милионерите. Но няма значение, със своите жалки трохи те мъжествено са се вдигнали на борба с Моргановци ... И постигат успехи. Моргановци със своите милиарди, със своята могъща преса се страхуват от тях и ги мразят.

Мисис Адамс и жената на нашия домакин отдавна бяха излезли някъде и едва сега се върнаха с хляб и колбаси. Докато ние довършвахме разговора, те правеха сандвичи върху разклатена масичка. Зрелище, за което у нас вече знаят само по музейни рисунки, изобразяващи бита на руските революционери в навечерието на хиляда деветстотин и пета година.

— ...Да, мистър Илф и мистър Петров, виждам, вие си спомнихте за тези добри хора — продължаваше Адамс. — Американците умеят да се увличат от идеи. А тъй като те изобщо са делови хора и умеят да работят, то и в революционното движение те се занимават с работа, а не с бръцолевене. Вие видяхте този секретар. Много делови млад човек. Съветвам ви, сърове, да спрем в Кармел, там ще видите още по-интересни хора. В Кармел живее Линкън Стивънс. Сърове, това е един от най-добрите хора в Америка.

Пътят ту се приближаваше до океана, ту пак се отдалечаваше от него. Понякога преминавахме по дълги алеи с високи палми, понякога се изкачвахме на някое възвишение сред зелени градини и курортни къщурки. В малкото тихо градче Кармел закусихме в едно ресторантче, по стените на което бяха окачени снимки на прочути киноартисти с техните автографи. Веднага замириса на Холивуд, макар до него да имаше още към двеста мили.

Потъналите в зеленина улички на Кармел се спускат до самия бряг на океана. Тук, както в Санта Фе и Таос, живеят много художници и писатели.

Алберт Рис Уилямс, американски писател и приятел на Джон Рид, който пътувал заедно с него в Русия през време на революцията, едър побелял човек с малко лице и добродушно присвити очи, ни посрещна в двора на малка стара къща, която наемаше месечно. Неговата къщурка приличаше на всички американски къщурки само по това, че в нея имаше камина. Всичко останало вече не приличаше.

Имаше изненадваща софа, покрита с килим, имаше много книги, на масата лежах брошури и вестници. Веднага биеше на очи — в тази къща четат. В работната си стая Уилямс отвори голяма тръстикова кошница и куфар. Те бяха пълни догоре с ръкописи и изрезки от вестници.

— Ето — каза Уилямс — материали за книгата за Съветския съюз, която завършвам. Имам още няколко кошници и куфари с материали. Искам моята книга да бъде съвсем изчерпателна и да даде на американския читател пълна и точна представа за живота в Съветския съюз.

Уилямс няколко пъти е бил у нас и при едно от своите последни идвания прекарал цяла година на село.

Заедно с Уилямс и жена му, сценаристката Люсита Скуайър, тръгнахме за Линкън Стивънс. Люсита Скуайър беше с ленена мордовска рокля с бродерия.

— Нося я като спомен от Русия — каза тя.

Вървахме по брега на океана и не се уморявахме да му се възхищаваме.

— Черно море е по-хубаво — забеляза Люсита Скуайър.

Ние похвалихме Кармел, неговите къщурки, дървета, тишина.

— На мен Москва ми харесва повече — забеляза сухо Люсита Скуайър.

— Не я слушайте — рече Уилямс, — тя не е с всичкия си. Постоянно мисли за Москва. Нищо не ѝ харесва на света, само Москва. След като ходи там, намрази всичко американско. Нали чухте! Тя каза, че Черно море е по-красиво от Тихия океан. Тя е способна дори да каже, че Черно море е по-голямо от Тихия океан; само затова, че Черно море е съветско.

— Да — каза Люсита упорито, — казвам го и ще го казвам! Искам да вървим в Москва! Ние не трябва да стоим тук нито минута!

Докато разговаряхме така, стигнахме до къщата на Линкън Стивънс, която почти не се виждаше от уличката поради гъстата зеленина.

Стивънс е прочут американски писател. Неговата автобиография в два тома стана класическо произведение в Америка.

Сърдечна болест не му позволяваше да става от леглото. Влязохме в стая, в която имаше обърнат към прозореца железен бял

креват. На него, подпрян с възглавници, полулежеше старец със златни очила. Малко по-ниско от гърдите му върху одеяло стоеше нисичка пейчица, на която се намираше портативна пишеща машина. Стивънс завършваше статия.

Болестта на Стивънс беше неизлечима. Но както всички обречени хора, даже разбиращи своето положение, той мечтаеше за бъдещето, говореше за него, правеше планове. Собствено за себе си той имаше само един план: да замине за Москва, за да види преди смъртта си страната на социализма и да умре там.

— Не мога повече да остана тук — тихо каза той, като обърна глава към прозореца, сякаш красивата и волна природа на Калифорния го душеше, — не мога повече да слушам този идиотски оптимистичен смях.

Това каза човекът, който цял живот беше вярвал в американската демокрация, подкрепял я беше със своя талант на писател, журналист и оратор. Цял живот той беше смятал, че общественото устройство на Съединените щати е идеално и може да осигури на хората свобода и щастие. И каквито удари и да получаваше по този път, той винаги му бе оставал верен. Той говореше: „Цялата работа е там, че в нашата администрация има малко честни хора. Нашият строй е добър, трябва ни само честни хора.“

А сега ни каза:

— Искях да напиша за своя син книга, в която бях решил да му разкажа цялата истина за себе си. И още на първата страница трябваше...

Внезапно чухме кратко и глухо ридание: Линкън Стивънс плачеше. Той закри с ръце нежното си и нервно лице — лице на учен.

Жена му повдигна главата и му даде кърпа. Но той, вече без да се стеснява от сълзите си, продължи:

— Трябваше да открия на сина си колко тежко е цял живот да се смяташ за честен човек, когато всъщност си бил рушветчия. Да, без да зная това, аз бях подкупен от буржоазното общество. Не разбирах, че славата и почитта, с които бях награден, са само подкуп за това, дето подкрепях един несправедлив строй.

Преди година Линкън Стивънс беше влязъл в комунистическата партия.

Дълго обсъждахме как да прехвърлим Стивънс в Съветския съюз. Да пътува с влак, не може, няма да позволи болното му сърце. Може би с параход? От Калифорния през Панамския канал — в Ню Йорк, а оттам през Средиземно море — на черноморското крайбрежие. Докато ние правехме тези планове, Стивънс, обезсилен от разговора, лежеше в леглото, сложил ръце върху пишещата машина. Притихнал, с бяла риза с отворена яка, слаб, с малка брадичка и тънка шия, той приличаше на умиращия Дон Кихот.

Беше вече тъмно, когато крачехме обратно към къщата на Уилямс. Зад нас вървеше Адамс под ръка с Беки и мърмореше:

— Не, не, сърове, би било глупаво да се мисли, че в Америка има малко забележителни хора.

Вечерта прекарахме у един кармелски архитект, където се събра на вечеринка местната интелигенция.

В доста голямата испанска зала с дървени греди на тавана имаше много хора. Мъничкият като кукла домакин, избръснат, но с дълга артистична коса, учтиво черпеше гостите с разхладителни напитки и сиропи. Дъщеря му с решителен вид отиде до рояла и гръмко изсвири няколко пиеси. Всички слушаха с крайно внимание. Това напомняше няма сцена от „Ревизор“. Гостите бяха замръзнали в положението, в което ги беше заварила музиката — кой с чаша, вдигната към устата, кой с извито в разговор тяло, кой с чинийка в ръце, на която имаше тънка курабийка. Само един нисичък човек, ширината на чиито плещи се равняваше на ръста му, не проявяваше достатъчно деликатност. Той разказваше нещо на висок глас. Дебелите му сплескани уши го издаваха, че е боксьор. Мистър Адамс ни помъкна към него. Представиха ни го като бивш световен шампион по бокс, мистър Шарки, човек богат (три милиона долара), който оставил работата си и си почиваше в Кармел сред радикалната интелигенция, на която много съчувствува.

Мистър Шарки радостно опули своите белезникави очички и тутакси ни даде да попипаме мускулите му. Всички гости вече бяха опипали мускулите на мистър Шарки, а той още не можеше да се успокои, все свиваше своите къси мощни ръце.

— Трябва да пийнем — рече изведнъж мистър Шарки.

С тези думи той повлече със себе си около петнадесет души от гостите на архитекта, включително неговата музикална щерка и нас с

Уилямсови и Адамсови.

Световният шампион живееше под наем в прекрасна къщурка, направо към прозорците на която Тихият океан търкаляше своите осветени от лунната светлина вълни. Шарки отвори един шкаф, от който се появиха ромове, джинове, разни качества уиски и дори гръцка мастика, тоест всичко най-силно, което произвежда световната спиртно-винена промишленост.

Като приготви адски смеси и раздаде на гостите чаши, мистър Шарки опули своите белезникави очи още по-широко и се залови лудо да лъже.

Най-първо той заяви, че е убеден в невинността на Бруно Хауптман, убиеца на детето на Линдберг, и би могъл да се яви като свидетел по това дело, ако не се бои, че ще разкрие своята връзка с бутлегерите — търговците на спирт през време на „сухия закон“.

После разказа как веднъж, командувайки тримачтова шхуна, отплавал към Южния полюс, как шхуната се покрила с лед и командата искала да го убие, но той сам смазал бунта на цялата команда и благополучно извел кораба в топлите ширини. Това беше прекалено цветист, прекалено корсарски разказ, за да не прием по този случай още веднъж.

След това мистър Шарки съобщи, че обожава радикалната интелигенция и че в Америка трябва колкото може по-скоро да се направи революция. Сетне заведе всички в спалнята и показа три момиченца, които спяха в три креватчета. И тутакси разказа доста романтична история, как жена му избягала от него със собствения му портиер, как той ги гонил, настигнал ги и с револвер в ръка накарал изменника вратар да се ожени за съблазнената от него жена. Сутрин той учи дъщеричките си да маршируват, тъй като счита, че това е правилно възпитание.

Изобщо мистър Шарки не оставяше своите гости да скучаят нито минута.

Той заведе гостите в гимнастическата зала, съблече ризата си и гол до кръста, започна да се върти на лоста.

Най-накрая сложи боксовите ръкавици и покани желаещи на другарски мач.

В очите на мистър Адамс лумнаха онези пламъчета, които ние вече видяхме, когато той сядаше на електрическия стол и когато пя

заедно с молоканите духовни химни. Този човек трябваше да изпита всичко.

Надянаха на ръцете му кожени ръкавици и той с момчешки вик се нахвърли върху световния шампион. Запасният шампион започна да подскача около мистър Адамс, като се защитава с престорен ужас. Дватама дебеланковци скачаха и истерично пицяха от смях. В края на краищата мистър Адамс се повали на пейката и почна да разтрива леко повреденото си рамо. После гостите пиха още по чаша и се пръснаха по домовете си.

Сутринта, след като се сбогувахме с Линкън Стивънс, ние пристигнахме в Холивуд.

След половин година получихме от нашия приятел мистър Адамс писмо. Пликът беше пълен с изрезки от вестници. Научихме много новини за Кармел. Рис Уилямс привършил своята книга за Съветския съюз, но сега, след публикуване проекта на новата Конституция, той отново се заловил за работа, за да нанесе в книгата необходимите допълнения.

Много добрият мистър Шарки, наивният като дете капитан на шхуна и бутлегер, „световният шампион“ Шарки излезе полицейски агент, свързан с фашисткия „Американски легион“, а освен това — стар провокатор, който някога предал Бил Хейууд, прочутия лидер на „Индустриалните работници в света“. И не е никакъв мистър Шарки. Той е също и кептън Бакси, той е и Бергер, той е и Форстер. През време на войната, когато предал в Чикаго Бил Хейууд, е бил ракетир и е носил прякора „Капитан Хикс“.

А още след един месец прочетохме във вестника, че в град Кармел, щат Калифорния, е починал на седемдесетгодишна възраст писателят Линкън Стивънс.

Тъй и не можа да умре той в страната на социализма.

Починал от парализа на сърцето над машината си. На листа хартия, който стърчал от нея, имало недописана статия за испанските събития. Последните думи на тази статия били следните:

„Ние американците трябва да помним, че ни предстои да водим също такъв бой с фашистите.“

ТРИДЕСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

ЧЕТИРИ СТАНДАРТА

Страшно е да се каже, но Холивуд, чиято слава стотици пъти е обиколила цял свят, Холивуд, за който за двадесет години са написани повече книги и статии, отколкото за двеста години за Шекспир, великият Холивуд, на чийто небосклон звездите изгряват и залязват милиони пъти по-бързо, отколкото за това разказват астрономите, Холивуд, за който мечтаят стотици хиляди девойки от всички краища на земното кълбо — този Холивуд е скучен, дяволски скучен. И ако прозявката в малкия американски град трае няколко секунди, тук тя продължава цяла минута. А понякога просто нямаш сили да затвориш уста. Седиш си тъй, зажумял от мъка и отворил уста като уловен лъв.

Холивуд е правилно планиран, отлично асфалтиран и прекрасно осветен град, в който живеят триста хиляди души. Всички тези триста хиляди или работят в кинопромишлеността, или обслужват онези, които работят в нея. Целият град е зает само с едно — да прави филми или както се изразяват в Холивуд — „да изстрелва“ филми. Пукотът на снимачния апарат много напомня пукота на картечница — оттук е дошъл и терминът „изстрелвам“. Цялото това почтено общество „изстрелва“ годишно около осемстотин филма. Цифрата е грандиозна, както и всички цифри в Америка.

Първата разходка по холивудските улици беше мъчителна за нас. Чудно нещо! Повечето от минавачите ни се струаха познати. Просто не можехме да се освободим от мисълта, че вече сме виждали някъде тези хора, познати сме с тях и нещо знаем за тях. А къде сме ги виждали и какво знаем — убийте ни, ако щете, нищо не можем да си спомним!

— Гледайте, гледайте — викахме си един на друг, — ей този със светлата шапка с модна тесничка кордела непременно сме го виждали. Тези нахални очи е невъзможно да се забравят! Къде ли сме го срещали?

Но след човека с нахалните очи вървяха още стотици хора — имаше старци, приличащи на композитори, които обаче фалшиво си

подсвиркваха модната песенчица „Чикта чик“ от филма „Цилиндърът“, и старци, приличащи на банкери, но облечени като дребни вложители в банка, и младежи с най-обикновени кожени якета, но наподобяващи гангстери. Само момичетата изобщо бяха с еднакво лице и това лице ни беше мъчително, неприятно познато, както ни бяха познати физиономииите на младежите с гангстерски черти и почтените старци, нещо като банкери, композитори или бог знае какво. Накрая това стана непоносимо. И едва тогава ние съобразихме, че сме виждали всички тези хора във филмите, че всички те са актьори или статисти, хора от втори и трети план. Те не са толкова известни, че да се запомнят точно лицата и имената им, но в същото време в паметта е залегнал някакъв смътен спомен за тези хора.

Къде сме виждали този красавец с мексикански бакенбарди? Може би се е подвизавал във филма със заглавие „Обичай само мене“, може би в танцувалната кинопиеса „Ще се срещнем точно в полунощ“.

Аптеките в Холивуд са разкошни. Обзаведени с никел и стъкло, снабдени с обучен персонал в бели куртки с пагончета, тези заведения са достигнали такова съвършенство в работата си, че повече напомнят машинни зали на електрически станции. За това впечатление помагат съскането на крановете, лекото бучене на малките моторчета, които разбиват „молтед милк“, и металическият вкус на сандвичите.

Над града светеше силно коледно слънце. Плътни черни сенки падаха върху асфалтовата земя. В холивудския климат има нещо неприятно. В слънцето няма нищо слънчево, то прилича на гореща луна, макар и да грее много силно. Във въздуха през цялото време се усеща някаква болезнена сухота, а миризмата на изгорял бензин, с която е напоен целият град, е непоносима.

Минахме под уличните лампи, на които бяха поставени изкуствени картонени елхи с електрически свещи. Тази декорация беше уредена от търговците по случай настъпването на Коледа. Коледата в Америка — това е голям и светъл празник на търговията и няма никаква връзка с религията. Това е грандиозна разпродажба на залежали стоки и въпреки липсата у нас на любов към бога, никак не можем да го обвиним в съучастие в това тъмно дело.

Но преди да разкажем за бога, за търговията и холивудския живот, трябва да поговорим за американското кино. Това е важен и интересен въпрос.

Ние, московските зрители, сме разглезени малко от американската кинематография. Онова, което идва в Москва и се показва на неголям брой киноспециалисти при нощните прегледи — е почти винаги най-хубавото, което е създадено в Холивуд.

Москва е гледала филми на Луи Майлстоун, Кинг Видор, Рубен Мамулян и Джон Форд, кинематографична Москва е гледала най-добрите филми на най-добрите режисьори. Московските зрители са се възхищавали от свинчетата, пингвините и мишките на Дисней, възхищавали са се от шедьоврите на Чаплин. Тези режисьори, с изключение на Чаплин, който пуска един филм на няколко години, правят по пет, осем, десет филма годишно. А както вече ни е известно, американците „изстрелват“ в годината по осемстотин филма. Естествено ние подозирахме, че останалите седемстотин и деветдесет филма не са бог знае какво съкровище. Но нали бяхме гледали хубави филми, а за лошите бяхме само чували. Заради това са такива тежки впечатления от американската кинематография, когато се запознаваш с нея в родината ѝ.

В Ню Йорк почти всяка вечер ходехме на кино. На път за Калифорния, спирайки в малки и големи градове, ходехме на кино вече не почти, а просто всяка вечер. В американските кина за един сеанс показват два големи филма, малка кинокомедия, един мултипликационен филм и няколко хроники, снимани от различни кинофирми. По този начин само големи филми ние видяхме повече от сто.

Кинорепортьорите в Америка дават най-последните новини, мултипликациите на Дисней са великолепни, между тях се срещат истински шедьоври, техниката на американското кино не се нуждае от похвали — на всички е известно, че тя стои на много високо равнище, — но така наречените „художествени“ филми просто плашат.

Всички тези филми са под равнището на човешкото достойнство. На нас ни се струва, че е унизително занимание за човек да гледа такива филми. Те са предназначени за птичи мозъци, за тъпото едро рогато човечество, за камилската непретенциозност. Камилата може цяла седмица да прекара без вода, известен сорт американски зрители може двадесет години наред да гледат безсмислени филми. Всяка вечер ние влизахме в салона на киното с някаква надежда, а излизахме с такова чувство, сякаш бяхме изяли омръзналата ни, известна във

всичките ѝ подробности закуска номер две. Впрочем на зрителите, най-обикновени американци — работници от гаражи, продавачки, собственици на търговски заведения, — тези филми се харесват. Отначало се учудвахме на това, после се огорчавахме, след това започвахме да си изясняваме как е станало такива филми да имат успех.

Онези осем или десет филма, които все пак са хубави, ние не можахме да видим през трите месеца ходене на кино. В това отношение петелът, който разравя известната купчина, беше пощастлив от нас. Хубави филми ни показаха в Холивуд самите режисьори, като подбраха само няколко от стотиците филми за няколко години.

Има четири главни стандарта за филми: музикална комедия, историческа драма, филм от бандитския живот и филм с участието на прочут оперен певец. Всеки от тези стандарти има само един сюжет, който безкрайно и уморително се предава. От година на година американските зрители фактически гледат едно и също. Те така са свикнали с това, че ако им се поднесе филм с нов сюжет, май че ще заплачат като дете, на което са взели старата, съвсем изпокъсана вече, разцепена на две, но любима играчка.

Сюжетът на музикалната комедия се състои в това, че една бедна и красива девойка става звезда във вариете. При това тя се влюбва в директора на вариетето (красив млад човек). Все пак сюжетът не е чак толкова прост. Работата е там, че директорът се намира в лапите на друга танцьорка, също красива и дългокрака, но с отвратителен характер. Така че се набелязва даден род драма, колизия. Има и варианти. Вместо бедна девойка звезда става беден младеж, своего рода грозно патенце. Той се проявява заедно с другари, всички заедно представляват джаз-банд. Случва се и така, че звезди стават и млада девойка, и млад мъж. Разбира се, те се обичат. Обаче любовта заема само една пета част от филма, останалите четири пети са посветени на ревю. В продължение на час и половина се мяркат голи крака и звучи веселото мотивче на задължителната в такива случаи песничка. Ако за филма са разходвани много пари, тогава на зрителя показват крака, най-хубавите в света. Ако филмът е евтиницък, тогава и краката са по-лоши, не такива дълги и красиви. Това не засяга сюжета. Той и в двата

случая не поражая със сложния си замисъл. Сюжетът се натъкмява за степ. Публиката обича танцовите степ-пиеси. Те имат касов успех.

В историческите драми събитията са най-различни, в зависимост от това, кой е главното действащо лице. Те се делят на два вида: древни — гръко-римски, и по-съвременни — мускетарски. Ако във филма главен е Юлий Цезар или, да речем, Нума Помпилий, на бял свят се измъкват гръко-римски фибролитови доспехи и младите хора, които видяхме по холивудските улици, като бесни „се секат“ с дървени секири и мечове. Ако главното действащо лице е Екатерина Втора или Мария Антоанета, или някаква върлинеща англичанка с кралска кръв, тогава това ще бъде вече мускетарски вид, тоест размахване на шапки, като се докосва подът с щраусовите пера, многократно дуелиране без особен повод за това, гонитба и преследване с широкозади кончета, а също така величествена, платоническа и скучна връзка на млад беден дворянин с императрицата или с кралицата, съпроводена със строго отмерени целувки (холивудската цензура разрешава само определен метраж целувки). Сюжетът на пиесата е такъв, какъвто бог дал. Ако бог нищо не е дал, играят и без сюжет. Сюжетът не е важен. Важни са дуелите, екзекуциите, пировете и битките.

Във филмите от бандитския живот героите от начало до край стрелят с автоматични пистолети, леки и дори тежки картечници. Често се уреждат преследвания с автомобили. (При това колите непременно се наклоняват на завоите, което тъкмо представлява главната художествена подробност на филма.) Такива филми изискват много участници. Десетки актьори изчезват от списъка на действащите лица още в самото начало на пиесата. Тях ги убиват другите действащи лица.

Казват, че тези филми много приличали на живота с тази само особеност, че истинските гангстери, които извършват нападения на банки и отвличат деца на милионери, не могат и да мечтаят за такива доходи, каквито донасят филмите от техния живот.

Най-после филм с участието на оперен певец. Тук вече, сами разбирате, няма място за никакво стеснение. Кой ще вземе да иска оперният певец да играе като Коклен стари? Да играе, той не може и даже не иска. Той иска да пее и това законно желание трябва да се задоволи, още повече че и зрителите искат прочутият певец да пее

колкото може повече. По такъв начин и тук сюжетът няма значение. Обикновено се разиграва такава история. Беден млад човек (желателно е, разбира се, той да бъде красив, но тук вече се налага да се държи сметка за външните данни на дадения певец — шкембенце, торбички под очите, къси крачета) се учи да пее, но няма успех. Защо няма успех, не може да се разбере, защото в началото на своето обучение той пее така виртуозно, както и в зенита на своята слава. Но ето, появява се млада красива меценатка, която издига певеца. Той тутакси попада в „Метрополитен опера“ и върху него изведнъж се стоварва колосален, невероятен, изумителен, чудовищен и свръхестествен успех, такъв успех, какъвто не е сънувал дори Шаляпин през най-добрите си години. Вариант има само един: успех постига не певец, а певица, и тогава, съгласно шекспировските закони на драмата, ролята на меценат играе вече не жена, а богат привлекателен мъж. И двата варианта публиката приема с еднаква радост. Но главното са популярните арии, които се изпълняват с развитието на действието. Най-добре е, ако те бъдат от „Палячо“, „Бохеми“ или „Риголето“. Това харесва на публиката.

Във всичките четири стандарта се запазва единството на стила.

Каквото и да играе една холивудска актриса — възлюбена на кръстоносец, годеница на хугенот или съвременна американска девойка, — тя винаги има най-модна фризура. Хоризонталното трайно къдрене еднакво добре стои и на средновековната глава, и на хугенотската. Тук Холивуд няма да направи компромис. Всякава отстъпка на историята — щом са секири, секири да са, щом са аркебузи, аркебузи да бъдат, заповядайте! Но къдриците трябва да бъдат направени така, както това се полага в хиляда деветстотин тридесет и пета година. Това харесва на публиката. Средни векове има много и не си струва заради тях да се сменява прическата. Но ако тя се промени в деветстотин тридесет и седма година, тогава прическите ще се правят по модата за тридесет и седма година.

Всички исторически драми представляват една и съща студена американска любов върху разнообразни фонове. Понякога на фона на завладяване гроба господен, понякога на фона на опожаряване на Рим от Нерон, понякога на фона на картонени скандинавски замъци.

Освен главните стандарти има и няколко второстепенни, например филми с вундеркинди. Тук работата зависи вече от случая.

Трябва да се търси талантливо дете. Сега тъкмо това даровито дете е намерено — това е малкото момиченце Шърли Темпъл. Детският сюжет е един — детето урежда щастието на възрастните. И принуждават петгодишното или шестгодишното момиченце да се снима за една година в няколко филма, за да се уреди щастието на неговите родители, които печелят от своята дъщеря като от внезапно бликнал нефтен фонтан.

Освен това срещат се и филми от живота на работническата класа. Това вече е съвсем подла фашистка измишльотина. В малко градче на Юг, дето идилично шумят дърветата и кротко светят уличните лампи, гледахме филм под заглавие „Риф-Раф“. Тук е представен един работник, който се е опълчил против своя господар и господарския профсъюз. Дръзкият работник е станал скитник. Той е паднал много ниско. После той се връща при своя господар, лекомисленият и блуден син. Той се е разкалял и е приет с отворени обятия.

Културният американец не признава правото на родната кинематография да се нарича изкуство. Нещо повече: той ще ви каже, че американската кинематография е морална епидемия, не по-малко вредна и опасна от скарлатината и чумата. Всички прекрасни постижения на американската култура — училища, университети, литература, театър, — всичко това е угнетено, смазано от кинематографията. Можеш да бъдеш мило и умно момче, прекрасно да се учиш в училище, отлично да завършиш курса на университетските науки — и след няколко години редовно посещаване на кино да се превърнеш в идиот.

Всичко това ние почувствувахме още на път за Холивуд.

Когато след първата разходка се връщяхме в нашия хотел (бяхме отседнали по странно стечение на обстоятелствата на булевард Холивуд в хотел „Холивуд“, който се намираше в град Холивуд — нищо по-холивудско вече не може да се измисли), спряхме се пред витрината на един зоологически магазин. Тук на постилка от ситно нарязани вестници играеха грозни и хубави кученца. Те се хвърляха върху стъклото, лаеха, боричкаха се, изобщо отдаваха се на малките си кучешки радости. В друга витрина стоеше в клетка мъничка маймуна с още по-мъничко новородено маймунче на ръце. Ако майката беше малко по-голяма от котка, то детето вече беше съвсем микроскопично,

розово, голо, будещо жалост. Майката нежно лижеше малкото си, кърмеше го, милваше го по главата, не сваляше очи от него. На зрителите тя не обръщаше никакво внимание. Това беше vyplъщение на майчинството.

При все това никога в живота си не сме виждали по-жестока карикатура на майчинската любов. Всичко приличаше толкова много на онова, което правят хората, и в същото време, който знае защо, беше така неприятно, че малката тълпа, събрана пред витрината, не произнесе нито дума. На лицата на всички имаше странни, смутени усмивки.

Ние с мъка се откъснахме от маймунската витрина.

После си признахме един на друг, че като гледахме маймуната с малкото, помислихме за американската кинематография.

Тя толкова прилича на истинско изкуство, колкото любовта на маймуната към рожбата ѝ прилича на човешката. Много прилича и в същото време е непоносимо противна.

ТРИДЕСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

БОГЪТ НА БЕЗВКУСИЦАТА

Прозорците на нашата стая гледаха към булевард Холивуд. На единия ъгъл на кръстопътя имаше аптека, на другия — банка. Зад банката се виждаше новичка сграда. Цялата ѝ фасада беше заета от електрически букви: „Макс Фактор“.

Преди много години Макс Фактор, млад човек със съдрани гащи, пристигнал от руския Юг в Америка. Без много размисли Макс се заловил да прави театрален грим и парфюми. Скоро всички четиридесет и осем обединени щата забелязали, че продукцията на мистър Фактор започва да завладява пазара. От всички страни към Макс потекли пари. Сега Макс е невероятно богат и обича да разказва на посетителите вълшебната история на своя живот. А ако случайно посетителят е родом от Елисаветград, Николаев или Херсон, може да бъде сигурен, че щастливият домакин ще го принуди да вземе за спомен един голям буркан с крем за лице или комплект изкуствени мигли, за които има най-добри отзиви от Марлен Дитрих или Марион Дейвис. Неотдавна Фактор празнувал някакъв юбилей — нещо като двадесетгодишнина от своята плодотворна дейност на гримировъчния фронт или поредна годишнина на своето сполучливо кацане на американския бряг. Поканите представляваха сложно и много богато съдържание от гланцова хартия, великолепен бристолски картон, висококачествен целофан и стоманени пружини. Това бяха дебели албуми, чийто натруфен текст известяваше получателя, че имат чест да го поканят и че той има чест да бъде поканен. Но в последния момент гостоприемният Фактор, изглежда, се усъмнил дали ще го разберат. Затова на обложката с големи букви бе напечатано: „Покана“.

Осемнадесет часа в денонощие под нашите прозорци крещяха млади вестникопродавци. Особено изпъкваше един, пронизителен и пълнозвучен. С такъв глас човек няма да пропадне на тоя свят. Несъмнено той принадлежеше на бъдещ милионер. Веднъж даже се наведохме през прозореца, за да видим това младо дарование. Дарованието стоеше без шапка. То беше с „вечни“ дочени гащи и

кожена холивудска куртка. Дарованието продаваше вестници и викаше така, че ти се искаше да пукнеш, за да не чуваш тези страшни звуци. Дано по-скоро спечели своя милион, та да се успокои! Но след два дена уважаемото момче и всички негови другари, вестникарчета, запищяха още по-силно. Някаква доста известна киноактриса била намерена мъртва в своя автомобил и нейната загадъчна смърт беше сензация цели четири или пет дена. Хърстовият „Екзаминър“ само с това се занимаваше.

Обаче още по-страшна от отчаяните продавачи на вестници излезе една кротка жена, която стоеше срещу нашите прозорци. Тя беше с униформа на Армията на спасението — черен капишон с широки панделки, завързани под брадичката, и черна сатенена роба. От ранна утрин тя поставяше на ъгъла един дървен триножник, от който висеше на желязна верижка кофа, похлупена с решетка, и започваше да дрънка с едно звънче. Тя събираше за елха на бедните. Пожертвуванията трябваше да се пускат в същата тази домашна кофа. Но безсърдечните, заети със своята кинобезвкусица холивудци не обръщаха внимание на жената с капишона и не даваха пари. Тя не досаждаше на минувачите, не ги канеше да внесат своята лепта, не пееше духовни песни. Тя действуваше с по-убедителни средства — звънеше със звънчето бавно, спокойно, непрекъснато, безкрайно. Правеше малък антракт само за да отиде да се нахрани. Обядваше удивително бързо, а храната ѝ, изглежда, не се смилаше никога, защото повече не напускаше своя пост. Понякога ни се искаше да изтичаме от хотела и да дадем на тази ужасна особа всичките си спестявания, само да спре да звъни със звънчето, което ни вбесяваше. Възпираше ни обаче мисълта, че жената, зарадвана от успеха на пожертвуванията, ще започне да идва на нашия ъгъл още по-рано и да си отива още по-късно.

От всички видени рекламни похвати, от всички начини за натрапване, напомняне и убеждаване — звънчето ни се стори най-убедително и вярно. И наистина защо да молиш, да доказваш, да убеждаваш? Всичко това не е нужно. Трябва да звъниш със звънче. Да звъниш ден, седмица, година, да звъниш дотогава, докато омаломощеният, измъчен от звъна, докаран до халюцинации жител даде своите десет цента.

След няколко дни ни стана по-леко. Започнахме да оглеждаме киностудиите. Това, което у нас се нарича кинофабрика, в Америка носи името студия. Излизахме от хотела рано и се връщахме късно. Звънчето почти не чувахме. Затуй пък се появи нова загадка. Всеки път, когато се връщахме в хотела и вземахме от администрацията ключа за стаята, служещият от хотела ни даваше пристигналите писма и листчета, на които беше записано кой ни е търсил по телефона. И всеки път между имената на познати и приятели се намираше и такава бележка: „На мистър Илф и мистър Петров звъни по телефона кептън Трефилов.“ Така продължаваше няколко дни. През цялото време ни търсеше кептън Трефилов. После записките станаха по-подробни. „Звъни кептън Трефилов и помоли да предадем, че иска да се видите.“ „Пак звъни кептън Трефилов и помоли да му определите ден и час за среща.“ Изобщо този кептън прояви доста голяма активност. Съвсем се объркахме в догадки кой е този кептън Трефилов и какво иска от нас. Ние сами започнахме да се интересуваме от него, питахме кинодейците за него, но никой нищо ясно не ни каза. Последната бележка гласеше, че неуморният кептън отново звънил и много съжaliaва, че никак не може да ни намери и се надява ние сами да му позвъним през свободното ни време. От приложения адрес се виждаше, че Трефилов живее в един хотел с нас. Сега вече предусетихме, че не ще можем да избегнем срещата с енергичния капитан.

Няколко дни разглеждахме студиите. Естествено не се вгълбявахме в техническата страна на работата, но тук техниката сама изпъква, тя те принуждава да я гледаш. Също така, както и във всички американски предприятия, който видяхме (освен Фордовите конвейери, дето властвува треската), в холивудските студии работят не много припряно, но уверено и ловко. Няма ажиотаж, настръхнали коси, творчески мъки, потно вдъхновение. Няма вопли и истерика. Всяка американска работа малко напомня цирков номер — сигурни движения, всичко е пресметнато, кратко възклицание или заповед — и номерът е готов.

Един среден филм в Холивуд „се изстрелва“ за три седмици. Ако той се снима повече от три седмици, това вече е разорение, загуба. Има изключения, но и изключенията носят американски характер. Известният драматург Марк Канели снима сега филм по своята

прочула се пиеса „Зелените пасбища“. Това е очарователно произведение на тема как един беден негър си предоставя рая господен. Мистър Канели има специални условия. Той е автор на пиесата, сам е написал сценария по нея и сам го реализира. Като изключение дадена му е специална привилегия — той е длъжен да заснеме филма за месец и половина. Неговият филм принадлежи към класата „А“. Филмите, които „се изстрелват“ за три седмици, се отнасят към класа „Б“.

Преди започването на снимките всичко е приготвено, до последната връвчица. Сценарият е наред, актьорите проверени, павилионите подготвени. И „изстрелването“ на филма върви стремително и без прекъсване.

Марк Канели поставяше своите „Зелени пасбища“ в студиото на „Братя Уорнър“. Сега не си спомняме точно колко филми пускат годишно „Братя Уорнър“ — осемдесет, сто или сто и двадесет. Всеки случай те правят много филми. Това е голяма, образцово подредена фабрика за безвкусица. За предприемчивите „Братя“ „Златните пасбища“ не са често събитие. Рядко се правят филми по добър литературен сценарий. Казват, че тук неотдавна сглобили някакъв филм за осем дни и той се оказал съвсем не по-лош от другите филми от класа „Б“ — спретнатичък, чистичък и гаден филм.

На територията на студията е построен цял град.

Това е най-чудноватият град в света. От типичната уличка на малко американско градче, с гараж и магазинче със стоки по пет цента, ние излязохме на венециански площад. Непосредствено зад двореца на дожите се виждаше руска кръчма, на чиято фирма бяха нарисувани самовар и калпак. Всички декорации са направени така, че много приличат на оригиналите. Даже като направиш няколко крачки, не можеш да повярваш, че тези монументални входи в катедрали, тези въглищни шахти, океанско пристанище, банкерска кантора, парагвайско село, железопътна гара с половинка пътнически вагон са направени от леки сухи дъски, хартия и гипс.

Странният, призрачният град, из който вървахме, се променяше на всяка крачка. Векове, народи, култури — всичко тук беше преплетено с необикновена и примамлива лекота.

Влязохме в грамаден полутъмен павилион. Сега в него не работеха, но неотдавна тук е имало велик пир на изкуството. За това

можеше да се съди по огромната фрегата с много топове, която заемаше целия павилион. Наоколо още лежаха купища оръжие — кортици, абордажни канджи, офицерски шпаги, брадви и друг пиратски реквизит. Тук се бяха били не на шега. Фрегатата беше направена много добросъвестно и ако това беше цял кораб, а не само половинка, вероятно с него би могло веднага да се излезе в океана и да се залавят търговските кораби за слава на великите корсари „Братя Уорнър“.

В следващия павилион видяхме светлина на мощни прожектори и позлатена декорация от „мускетарски стандарт“. Знаменитият киноартист Фредерик Марч стоеше в камизола, чорапи и обуца с катарамии. Неговото матово, необикновено красиво лице светеше в сенките на декорациите.

Сега в павилиона се вършеше такава работа — измервах светлина за Фредерик Марк. Но тъй като се стараят да не изморят големия актьор, светлината измервах върху статист. Когато всичко бъде готово, Марч ще влезе да се снима.

В някакъв друг павилион видяхме артистката Бети Дейвис, която нашите зрители познават от филма „Престъплението на Марвин Блейк“. Тя седеше в едно кресло и тихо, но сърдито говореше, че вече десет дни не може да намери свободен час, за да си измие косата. Няма време! Трябва да „се изстрелва“ филмът.

— Аз трябва да се снимам всеки ден — говореше уморено тя, като по навик се усмихваше с ослепителна кинематографична усмивка.

В очакване на снимки актрисата с отвращение, по-точно — с пълно безразличие, гледаше „сета“, дето в светлината на прожекторите ходеше пред апарата човек с мъчително познато лице. Къде ли сме виждали този второкласен актьор? Във филма „Похитители на деца“ (картечници и преследвания) или във филма „Любовта на Валтасар“ (катапулти, гръцки огън и „мене, текел, фарес“)?

По лицето на Валтасар, който сега се снимаше с цилиндър и фрак (филм от типа „Момиченцето от Бродуей“), веднага личеше, че работата не предизвиква у него никакво въодушевление. Омръзнало му е и му е противно.

Това е извънредно типично за всеки що-годе мислещ холивудец. Те презират своята работа и великолепно разбират, че играят всякаква нелепица и глупост. Един киномислител, когато ни показваше студията, в

която той работи, буквално се подиграваше с всички снимания. Умните хора в Холивуд, а те съвсем не са малко, просто роптаят срещу това погазване на изкуството, което става тук всеки ден и всеки час. Но те няма къде да се дянат, няма къде да се махнат. Проклинат своята работа сценаристи, режисьори, актьори, даже техници. Само господарите на Холивуд си остават в добро настроение. За тях е важно не изкуството, за тях е важна касата.

В най-големия павилион снимаха сцена от бал на параход. На площадката се тълпяха няколкостотин статисти. Мястото на снимането беше изумително осветено. Холивудските студии разполагат с огромно количество светлина — и не я скъпят. Настъпи прекъсване в снимането, намалиха светлината и статистите, задъхани от танците, се устремиха към полуосветените ъгли на павилиона да си отдъхнат и побъбрят. Момичета с морски униформи, с ордени и адмиралски еполети, тутакси заломотиха гръмко нещо свое, женско. Млади хора с бели морски мундири, с тъповати очи на кинематографски лейтенанти, се разхождаха из павилиона, като прекрочваха проточените по пода електрически кабели.

О, тези великолепно кинолейтенанти! Ако благодарното човечество изведнъж би решило да издигне паметник на бога на безвкусицата, то по-добър модел от кинематографски лейтенант няма да намери. Когато в началото на филма се появява герой в бял кител и килната морска фуражка, можете веднага със спокойна съвест да напуснете салона. Нищо добро, смислено и интересно вече няма да стане във филма. Това е самият бог на безвкусицата, радостен и празноглав.

Докато разглеждахме декорацията и статистите, внезапно зад нас се чу руски глас, такъв хубав глас, сочен, дворянски:

— Какво, Коля, ще отидем ли днес някъде?

Друг глас с щабскапитански тембър отговори:

— А с трици ли, Костенка, ще отидем?

Бързо се обърнахме.

Зад нас стояха двама джентълмени с фракове. Кафяв грим покриваше техните доста посърнали лица. Високите яки ги принуждаваха да вирят гордо глави, но тъга се четеше в очите им. Ах, никак не беше млад вече Коля, а и Костя със своите бръчки изглеждаше старичък. Те са остарели тук, в Холивуд — двама,

очевидно владивостокски емигранти. Никак не е весело да играеш безименен параходен джентълмен в танцувален филм из живота на млади идиоти. Ей сега ще загасят светлината, трябва да се предадат фраковете и изправените яки в местния вещевы склад. Цял живот те са имали работа с вещевы складове и така изглежда ще бъде до самата смърт.

Чу се сигнал, запали се ослепителна светлина. Момичетата, лейтенантите, джентълмените с фраковете забързаха към площадката.

Излязохме от студията и вече след половин час бавно карахме заедно с автомобилния поток, като се промъквахме към градчето Санта Моника да подишаме въздуха на океана. Великата столица на кинематографията миришеше на бензин и пържена шунка. Млади девойки в светли панталони от трико забързани вървяха по тротоарите. В Холивуд се събират момичета от целия свят. Тук е нужна съвсем прясна стока. Тълпи от още неизгрели звезди изпълват града, красиви девойки с неприятни зли очи. Те искат слава — и за това са готови на всичко. Може би никъде в света няма толкова много решителни и несимпатични красавици.

Кинозвездите от двата пола (в Америка и на мъжете се дава званието „звезда“) живеят на улиците, които водят към океана. Тук ние видяхме един човек, чиято професия по всяка вероятност е неповторима. Той единствен представлява този удивителен начин да се печелят пари. Този човек седеше под голям чадър на ивици. До него бе поставен плакат:

КЪЩИТЕ НА КИНОЗВЕЗДИТЕ СА ТУК. ОТ 9
ЧАСА СУТРИНТА ДО 5 ЧАСА И 30 МИН. ВЕЧЕРТА

Това е гид, който показва на туристите къщите на кинозвездите. Не вътрешната уредба на тези къщи и не Глория Суонсън по време на утринния чай (вътре няма да го пуснат), а така — от улицата. Ето ви, моля, сградата, в която живее Харолд Лойд, а ето ви и къщата, където живее Грета Гарбо.

Макар деловият ден да беше в разгара си, никой не ангажираше гида и на неговото лице беше изписано нескривано отвращение към глупавата му професия и към американската кинематография.

Малко по-нататък видяхме млад човек, който стоеше точно по средата на улицата. На гърдите му висеше плакат:

ГЛАДЕН СЪМ. ДАЙТЕ МИ РАБОТА

И до този човек никой не се приближаваше.

Океанът беше широк, спокоен вятър духаше към брега и равномерният шум на прибоя напомняше, че на света има истински живот с истински чувства, които не е задължително да се поместят в точно определен брой метри, изпълнени със степ, целувки и изстрели.

Когато влязохме във вестибюла на нашия хотел, насреща ни се надигна от дивана една мощна фигура. Подпирайки се с бастун, фигурата се приближи до нас и с гръмлив, плътен глас произнесе:

— Разрешете да ви се представя. Капитан Трефилов, бивш белогвардеец.

Капитанът имаше едро усмихнато лице. Той ни погледна приветливо със своите глигански очички и веднага заяви, че отдавна вече не се занимава с политическа дейност — макар ние собствено нищо да не бяхме чували за капитана тогава, когато той се е занимавал с нея.

Капитанът ни хвана за ръце, настани ни на дивана и тутакси, без да губи нито минута, заговори. Преди всичко той каза, че тъкмо на него било възложено да занесе в Сибир известната заповед на Деникин за неговото подчинение на Колчак. Тъй като ние знаехме друго име, не показахме особено учудване, въпреки че капитанът много картинно разказваше как носил заповедта през целия свят.

— Разбирате ли, летях с експреси! От влак на параход! От параход на влак! От влак пак на параход! От параход пак на влак! През Европа, Атлантика, Америка, Тихия океан, Япония, Далечния Изток... Пристигам мокър като кокошка, а Колчак вече го няма. Изписали го в разход! Тогава хукнах назад. От влак на параход, от параход на влак, от влак пак на параход. Хоп! Още в Америка научавам: и Деникин вече го няма — предал командването на Врангел. Що за дяволско нещо! Аз пак от влак на параход, от параход на влак. Пристигам в Париж — и Врангел вече го няма. Е, мисля си, вървете всички, където искате — а аз дадох заден ход за Америка. Сега съм пътешественик и лектор.

Капитанът извади дебела табакера и започна да ни черпи с руски цигари с мундщук.

— Сам си ги правя — каза той, — гилзите изписвам от България. Този американски боклук в уста не слагам. — И веднага, без всякакъв преход, съобщи: — Виждате ли кожата на лицето ми? Чудесна кожа, нали? Удивително гладка и розова. Като на прасенце-сукалче. Ще ви открия тайната. През шестнадесета година на фронта при Ковел взрив от снаряд смъкна от лицето ми цялата кожа. Наложих се да ми присадят кожа от моя задник. А? Как ви се струва това? Бива си го? Чудо на медицината! Забележителна кожа! А? На дами, разбира се, не разказвам това, но на вас като на писатели и психолози разказах. Само, моля ви се, никому нито дума!

После той ни накара поред да подържим бастуна му.

— Бива си го! А? — разпалено викаше той. — Двадесет и два фунта чисто желязо! Бях болен, със спорт не мога да се занимавам, така че нося това бастунче, за да не отслабнат мускулите ми.

На раздяла той ни съобщи, че наскоро, преди да замине за Южна Америка, трябвало да пломбира отведнъж седем зъба.

— Нямаше абсолютно никакво време! Аз, разбирате ли, така тичах преди заминаването, така се уморих, че заспах на стола на зъболекаря. Събуждам се точно след един час — и какво мислите? — седемте зъба пломбирани. А аз дори не съм и усетил. Чудо на медицината! А?

Когато се изкачвахме по стълбата към нашата стая, капитанът викаше силно подире ни:

— Само ви моля, господа, пред дамите нито дума!

И той сочеше своите розови бузи, като приветливо махаше с двадесет и две фунтовия бастун.

ТРИДЕСЕТ И СЕДМА ГЛАВА ХОЛИВУДСКИТЕ КРЕПОСТНИ

Седяхме с един американски киносценарист в малко холивудско кафене, подредено както много от тях в някакъв багдадски стил.

Беше знойна декемврийска вечер и входните врати на кафенето бяха широко отворени. Сух вятър тракаше с листата на уличните палми.

— Искате да знаете — говореше киносценаристът, — защо ние с нашата изумителна техника, с нашите прекрасни актьори, с режисьори, между които са най-добрите художници в света, защо ние, които правим понякога, но много рядко, прекрасни филми, защо ние денонощно изработваме нашите възмутителни, идиотски филми, от които зрителят малко по малко затыпява? Искате да знаете това? Добре, ще ви разкажа.

Киносценаристът поръча чашка шери.

— Трябва да си припомним кой беше отрицателната фигура в старата американска кинодрама. Почти винаги това беше банкер. В тогавашните кинопиеси той беше подлецът. Прегледайте сега хилядите филми, изготвени в Холивуд през последните години, и вие ще видите, че банкерът като отрицателен персонаж е изчезнал. Той дори се е превърнал в положителен тип. Сега това е добър, симпатичен делови човек, който помага на бедния или влюбения. Това е така, защото сега господари на Холивуд станаха банкерите, едрите капиталисти. И те, вече сами разбирате, няма да допуснат да ги показват във филмите като мерзавци. Ще ви кажа нещо повече. Американската кинематография е може би единствената промишленост, където капиталистите влязоха не само заради печалбата. Не е току-тъй, че ние правим идиотски филми. Заповядват ни да ги правим. Правят ги нарочно. Холивуд планомерно тъпче главите на американците, затыпява ги със своите филми. Нито един сериозен жизнен въпрос няма да бъде засегнат в холивудски филм. Гарантирам ви това. Нашите господари няма да го допуснат. Тази многогодишна работа вече е дала страшни плодове. Отучили са напълно американския зрител да мисли. Сега обикновеният

кинопосетител стои на необичайно ниско равнище. На него му е много трудно да гледа нещо по-съдържателно от танцувално-степен филм или псевдоисторическа пиеса. Той няма да гледа един умен филм, а ще улови своето момиче и ще отидат в съседното кино. Поради това европейските филми, където все пак има повече съдържание, отколкото в американските, имат у нас твърде жалък пласмент. Разказвам ви ужаси, но такова е истинското положение на нещата. Нужни са много години работа, за да се върне отново вкусът на американския зрител. Но кой ще върши тази работа? Господарите на Холивуд ли?

Нашият събеседник говореше много искрено. Изглежда, тази тема го мъчеше постоянно.

— ... Ами че у нас няма нито един независим човек освен Чаплин. Ние служим при своите господари и вършим всичко, което ни заповядат. Ще ме попитате: а все пак как се появяват онези няколко хубави филма, които пуска Холивуд? Те се появяват против волята на господаря. Това е случайна сполука, отстъпка от страна на господаря на слугата, когото цени, да не би от глупост да зареже работата. Понякога се налага да крият от господарите добрия филм, за да не успеят да го развалят. Вие познавате ли Луи Майлстоун? Когато той правеше „На западния фронт нищо ново“, страхувайки се от господарите, които имат навик да идват при снимането и да дават съвети, той пусна слух, че през цялото време на снимането се правят взривове и че това е много опасно за живота. Господарите се изплашиха и оставиха на мира хитрия Майлстоун. Ала все пак той не успя да скрие всичко докрай. Веднъж го извикал развълнуваният господар и го попитал:

— Слушайте, Луи, казват, че вашият филм има нещастен край, вярно ли е?

— Да, вярно е — признал Майлстоун.

— Но това е невъзможно! — развикал се господарят. — Американската публика няма да гледа филм с такъв край. Трябва да се направи друг край.

— Но нали филмът се снима по знаменитата книга на Ремарк, а там краят е именно такъв — отвърнал Майлстоун.

— Това не зная — рекъл нетърпеливо господарят, — не съм чел този Ремарк и това не ме интересува. Стига, дето му платихме маса

пари за правото на инсцениране. Но ви повтарям: американската публика няма да гледа филм с такъв край.

— Добре — казал Майлстоун, — ще направя друг край.

— Виж, туй е чудесно! — зарадвал се господарят ... Как ще стане сега тази работа?

— Много просто. У Ремарк войната печелят французите, както е било в действителност. Но щом като вие желаете непременно да променим края, ще направя немците да спечелят войната.

Само с този остроумен отговор Майлстоун спасил своя филм. Филмът имаше грамаден успех. Но това се случва доста рядко. Обикновено дори известен, дори знаменит режисьор е принуден да прави всичко, което му заповядат. Сега например — това се случи само преди няколко дни — един кинорежисьор, известен в цял свят, получи сценарий, който му хареса. Няколко години вече той търси нещо значително за поставяне. Представете си неговото удоволствие и радост, когато най-после го намери! Но в този филм трябвало да се снима Марлен Дитрих, звезда на Холивуд. Тя прочела сценария и решила, че ролите на другите артисти са много по-големи и сполучливи, че те ще ѝ попречат да изпъкне във филма. И ето че несравнимата Марлен поискала тези роли да бъдат съкратени. Пиесата била развалена безвъзвратно. Режисьорът отказа да постави сценария в такъв обезобразен вид. Както виждате, режисьорът, за който ви разказвам, е толкова голям и знаменит, че се осмелява да се откаже от работа, която му е неприятна. Такива хора в Холивуд се броят на пръсти. И така звездата победила, защото за нашите господари звездата — това е главното. Американската публика ходи заради звездата, а не заради режисьора. Щом на афиша стои името на Марлен Дитрих или Грета Гарбо, или Фредерик Марч, все едно, публиката ще внесе в касата своите милиони, каквато и дивотия да играят тези забележителни артисти. Всичко свърши много просто — повикаха друг режисьор, който нищо не смее да откаже, иначе ще загуби работата си, и му възложи да постави разваления сценарий. Той прокле своята жалка съдба и се залови „да изстрелва“ филма.

Може би вие мислите, че ни управляват някакви просветени капиталисти? За съжаление това са най-обикновени тъповати трупачи на долари. За „Метро Голдуин Майер“ вие, разбира се, знаете. Техните

студии пускат годишно маса филми. А ето какво мога да ви кажа за стария Голдуин — господаря на тази фирма.

Веднъж той отива при свой познат и радостно му съобщава:

— Знаете ли, моята жена има такива красиви ръце, че от тях правят вече бюст.

Разправят също така, че една от актрисите на Голдуин, която получава от него десет хиляди долара седмично (звездите получават луди, отвратителни хонорари, но тук няма никаква благотворителност — звезда, която получава десет хиляди долара седмично, носи на своя господар най-малко още толкова хиляди чист доход за същата седмица), го поканила на закуска в своя замък, който успяла да купи във Франция. Преди закуската показали на стария Голдуин сградата. Старецът добросъвестно попипал копринените тапети, докоснал креватите, за да опита еластичността на матраците, внимателно разгледал бойните кули. Но особено го заинтересувал старинният слънчев часовник. Когато му обяснили неговото устройство, той изпаднал във възторг и извикал:

— Чудесно нещо! Какво ли ще измислят по-нататък!

Виждате, налага ни се да имаме работа с хора, до такава степен невежи, че вземат слънчевия часовник за последно изобретение. Такова е тяхното равнище на знания, тяхното равнище на култура. И тези хора не само дават пари за производството на филми. Не, те се намесват във всичко, внасят поправки, променят сюжети, те ни учат как да правим филми. Хайде, аз ви наговорих толкова мрачни неща, че май стига! Знаете ли какво? Да се качим в колата и да отидем да се поразходим, да се освежим.

Отидохме извън града и попаднахме на резервния водоем, който осигурява Лос Анжелос в случай, че се повредят водопроводните станции.

Нощта беше черна. Сред тишината и мрака ние наистина си починахме, дойдохме на себе си от страшните холивудски разкази.

Когато се върнахме в „Холивуд хотел“, заспахме мъртвешки сън, лишен от видения, почивки и спокойствие, с една дума, от всичко, което прави сънят чудесен.

ТРИДЕСЕТ И ОСМА ГЛАВА

МОЛЕТЕ СЕ, ТЕГЛЕТЕ СЕ И ПЛАЩАЙТЕ!

Подготовката за Коледа вземаше все по-широки и по-широки размери. Милиони пуйки и пуяци бяха убити, ощипани и изложени в магазините, за да очароват холивудци с жълтеникавата си подкожна мас и люляковите печати на санитарната инспекция, ударени на гърдите.

Вече говорихме, че американската Коледа е празник, който няма никакво отношение към религията. На този ден се празнува съвсем не раждането на господ-бога. Това е празник в чест на традиционната коледна пуйка. Този ден господ, стеснително усмихвайки се, отстъпва на заден план.

С поклонението на пуйката е свързан още един странен обряд — взаимно поднасяне на подаръци. Многогодишната, умело провеждана търговска реклама е направила така, че поднасянето на подаръци се е превърнало за населението в своего рода повинност, от която търговията извлича нечувани печалби. Всички залежали стоки, струпани за година в магазините, се продават за няколко дни на повишени цени. Магазините са препълнени. Пощурелите купувачи грабят всичко, каквото видят. Американецът прави подаръци не само на жена си, на децата си или приятелите. Подаръци се правят и на началството. Актьорът от киностудията прави подаръци на своя режисьор, кинооператор, звукооператор, гримьор. Девојката от кантората прави подарък на своя господар, писателят прави подарък на издателя, журналистът — на редактора. Повечето от подаръците имат съвсем незамаскиран характер на подкуп.

Вървят подаръци и по низходяща линия — от старшите към младшите. Но това е слабо ручейче в сравнение с мощните фонтани на любов и уважение, които бликат отдолу нагоре.

Актьорът подарява на гримьора две бутилки хубаво шампанско с оглед, че той цяла година ще го гримира особено добре, на режисьора се прави подарък за поддържане на дружбата, която е полезна, на

операторите — за да помнят, че този актьор ще трябва по-добре да се снима и да се записва гласът му.

Избирането на подаръка е доста деликатно нещо. Трябва да знаеш кому и какво да подариш, та вместо благодарност да не предизвикаш обида. Треската на подаръците причинява на американците много грижи, струва скъпо, но затова пък доставя на търговците райски минути и седмици.

Взаимно се подаряват пури, вина, парфюми, шалове, блузи, украшения. Момчетата от магазините летят из града, разнасят подаръци, опаковани в специална коледна хартия. Камиионите също разнасят само подаръци. Придружен от оркестранти с красиви генералски мундири, шествува червеноносият Санта Клаус с памучна брада, забулена в нафталинова виелица. Подир бога на подаръците тичат момченцата. Възрастните се покашлюват при вида на Дядо Коледа и напрегнато си припомнят на кого още остава да направят подаръци. Не дай боже да забравиш някого — цяла година ще бъдат развалени отношенията ви.

Собствено само в такива случаи се споменава през трескавите коледни дни името на бога.

В Америка има много религии и много богове: протестантски, католически, баптистки, методистки, конгрегационен, презвитериански, английски. Милиони хора искат да вярват в нещо и десетки могъщи църковни организации им предлагат своите услуги.

Старите, ако може така да се каже, европейски религии страдат от известна отвлеченост. Нека се приютяват в Европа на този стар, грохнал материк. В Америка наред с небостъргачите, електрическите перални и други достижения на века те някак си бледнеят. Нужно е нещо по-съвременно, ефектно и най-сетне трябва да се говори честно и откровено, нещо по-делово, отколкото вечното блаженство на небесата заради праведен живот на земята.

В това отношение най-много американизирана е сектата, която нарича себе си „Християнска наука“. Тя има милиони привърженици и по същество е нещо като колосална лечебница, само че без участието на лекари и лекарства. „Християнска наука“ е голяма и богата. В много градове и градчета ней принадлежат забележителни храмове с красиви портики като на банки.

„Християнска наука“ не предлага да се чака безкрайно дълго възнаграждаване от небесата. Тя прави своя бизнес на земята. Тази религия е практична и удобна. Тя казва:

— Ти си болен? Имаш кила? Повярвай в бога и килата ти ще мине!

Християнството като наука, като нещо, което незабавно принася полза! Това е понятно на средния американец, то стига до неговото съзнание, объркано от години непосилна и припряна работа. Религия, която е полезна също така, както и електричеството. Това става. В него може да се вярва.

— Добре де! Ами ако килата все пак не мине?

— Това значи, че недостатъчно вярвате, недостатъчно сте се отдали на бога. Вярвайте в него и той ще ви помогне във всичко.

Той ще ви помогне във всичко. В Ню Йорк веднъж се отбихме в една от църквите на „Християнска наука“, в центъра на града. Малка група хора седяха на пейки и слушаха един възрастен джентълмен, облечен с хубав, ушит по поръчка костюм. (В Америка костюм, направен по поръчка, е белег за самостоятелност.)

Мистър Адамс, който ни придружаваше в тази екскурзия, наостри уши, наведе глава и внимателно се заслуша. Той ни направи знак с ръка да се приближим. Това, което чухме, доста приличаше на сцената в нийоркския нощен приют, където попаднахме още първата вечер след пристигането ни в Америка. Само че там убеждаваха сиромасите, а тук убеждаваха богатите. Но ги убеждаваха съвсем еднакво — с помощта на живи свидетели и неопровержими факти.

— Братя — говореше възрастният джентълмен, — преди двадесет години аз бях беден и нещастен. Живеех в Сан Франциско. Нямах работа, жена ми умираше, децата гладуваха. Нямахе откъде да чакам помощ освен от бога. И една сутрин гласът на бог ми каза: „Иди в Ню Йорк и постъпи на служба в някое застрахователно дружество.“ Изоставих всичко и се добрах до Ню Йорк. Гладен и парцалив, ходех по улиците и чаках, кога бог ще ми помогне. Най-после видях фирма на застрахователно дружество и разбрах, че бог ме е изпратил именно тука. Влязох в това грамадно и блестящо здание. С моя ужасен костюм не искаха да ме пуснат при директора. Все пак аз влязох при него и казах:

— Искам да получа работа при вас.

— Познавате ли застрахователното дело? — попита ме той.

— Не — отговорих аз с твърд глас.

— Тогава защо искате да работите тъкмо в застрахователно дружество?

Аз го изгледах и казах:

— Затова, защото господ-бог ме изпрати при вас.

Директорът не ми отговори нищо, извика секретаря и му нареди да ме приеме като служещ при асансьора.

Като стигна до това място, разказвачът спря.

— Какво стана с вас после? — запита нетърпеливо един от слушателите.

— Вие искате да знаете какъв съм сега? Сега съм подпредседател на това застрахователно дружество. И това направи бог.

Излязохме от църквата малко смаяни.

— Не, сърове — горещеше се мистър Адамс, — чухте ли? Щом един делови човек може съвсем сериозно да каже на друг делови човек под тракането на сметачната машина и звъненето на телефона, че бог го е изпратил тук да получи служба и тази рекомендация на бога действително се взема под внимание, тогава сами виждате — това е много удобен делови бог. Истински американски бог на канторите и бизнеса, а не някакъв си там европейски дърдорко с уклон към безполезна философия. Даже католицизмът в Америка е придобил особени черти. Патер Коглин е построил собствена радиостанция и рекламира своя бог с не по-малка екзалтираност, отколкото се рекламира кока-кола. Сериозно, сърове, европейските религии не подхождат на американците. Те са изградени на недостатъчно делова база. Освен това те са прекалено умни за средния американец. На него му е нужно нещо по-просто. На него трябва да му се каже в какъв бог да вярва. Самият той няма сили да се оправи. Пък и няма време да се оправи — той е зает човек. Повтарям, сърове, на него му е нужна проста религия. Кажете му точно какви изгоди носи тази религия, колко ще му струва това и с какво тази религия е по-добра от другите. Само че, моля ви се, точно. Американецът не понася неопределени неща.

Веднъж, когато седяхме в нашия „Холивуд хотел“, разположен на Холивуд булевард, и работехме, в стаята ни се втурнаха Адамсови. Никога досега не ги бяхме виждали в такова състояние. Палтото на

мистър Адамс висеше само на едното му рамо. Той издаваше нечленоразделни викове и всяка минута лицето му ставаше по-червено. Мисис Адамс, кротката мисис Адамс, която не губеше присъствие на духа и самообладание дори при ледените проходи, тичаше из стаята и от време на време възклищаваше:

— Защо не носех със себе си револвер! Щях да го застрелям като куче!

— Не, Беки! — крещеше Адамс. — Аз щях да го застрелям като куче!

Ние се изплашихме.

— Какво ви е? Кого — като куче? Защо — като куче?

Но минаха десетина минути, докато Адамсови се успокоят и могат да пристъпят към разказването на това, което толкова ги беше разсърдило.

Изясни се, че рано сутринта, като не искали да ни събудят, те отишли в Лос Анжелос да послушат проповедта на известната в Америка създателка на нова религия Еми Макферсън.

След пререкания по въпроса кой да разказва, връх взе както винаги мистър Адамс.

— Сърове! Това е просто невероятно! — викаше той със звънливия си глас. — Вие загубихте много, че не бяхте с нас. Запишете си във вашите бележничета, че сте загубили всичко, мистъри. И така ние с Беки пристигнахме в храма на Еми Макферсън. Въпреки че до започването на проповедта имаше още цял час, църквата беше препълнена. Там седяха над хиляда души. И все добри, обикновени хора. Разпоредителите ни взеха, изглежда, за някакви важни особи и ни настаниха на първия ред. Много хубаво, сърове. Седим ние и чакаме. Да, да, да, разбира се, между другото се разговорихме със съседите. Прекрасни хора. Единият — фермер от Айова, другият също пристигнал специално тук. Той има в Невада малък ренч. Добри, честни хора, които на всяка цена искат да вярват, изнемогват за духовна храна. На тях непременно трябва да им се даде нещо, нужно им е, сърове! Най-после се чува музика, гърми туш, също като в цирк — и се появява Еми Макферсън, фризирана, цялата в къдрици, с малинов маникюр, с бял хитон, нацапана, изписана. Вече не много млада, но още хубавичка. Всички са във възторг. Че как да не са! Само

си помислете, сърове! Вместо скучен поп излиза съвременна хубавичка жена. И знаете ли какво говори тя? То беше ужас!

— Ако имах револвер — вмъкна мисис Адамс, — щях да я...

— Но, но, Беки, не трябва да бъдеш толкова кръвожадна. Не, сериозно, не ме прекъсвай. И така, сърове, няма да ви предавам какво дърдори тя. В Европа това би предизвикало смях дори и у най-невежите хора. Но ние сме в Америка, мистъри. Тук човек трябва да говори само съвсем прости неща. Честна дума, тези добри хора, които изпълваха църквата, бяха във възторг. Онази духовна храна, която им предложи Еми Макферсън, не би подходдала дори за едно канарче, ако канарчето имаше нужда от религия. Грубо шарлатанство, подсладено с жалки остротии и доста голяма порция еротика във вид на хор от млади момичета с прозиращи бели роклички. Но най-важното, мистъри, беше още напред. Оказа се, че на Еми Макферсън са нужни сто хиляди долара за ремонт на храма. Сто хиляди долара, сърове, са много пари даже за богатата Америка. И трябва да ви кажа, че американците не обичат много да се разделят със своите долари. Сами разбирате, че ако тя просто би помолила събраните да пожертвуват за ремонт на храма, би събрала твърде малко. Но тя беше измислила нещо гениално! Замлъкна раздрусващият сводовите оркестър и накъдрената като ангел сестра Макферсън отново се обърна към тълпата. Речта ѝ наистина беше вдъхновена. Мистъри, вие всичко загубихте, защото не чухте тази удивителна реч. „Братя — каза тя, — трябва пари. Разбира се, не на мен, а богу. Можете ли да дадете богу по едно пени за всеки фунт от теглото на вашето тяло, с което той ви е дарил по неизказаната своя милост? Само по едно пени! Съвсем малко! Само по едно пени бог иска от вас! Нима ще му откажете?“

Тутакси по редиците се разтичаха служители и почнаха да раздават листчета, на които беше напечатано:

МОЛЕТЕ СЕ, ТЕГЛЕТЕ СЕ И ПЛАЩАЙТЕ!

Само по 1 пени за фунт живо тегло!

Теглете се сами! Теглете близките си!

Теглете познатите си!

Знаете ли, мистъри, това е гениално измислено! С тънко познаване качествата на американския характер. Американците обичат цифрите. Най-лесно е да ги убедиш с цифри. Просто така те не биха дали пари. Но по едно пени за всеки фунт тегло — в това има нещо безкрайно убедително и делово. Освен това то е интересно занимание. Фермерът ще се върне в своята Айова и цяла седмица ще претегля своите съседи и роднини. Ще падне смях!...

Да, да, да, сърове, служителите отново се разтичаха из редиците, този път с големи подноси. Събраха пълни подноси с пари за няколко минути. Средният американец тежи към сто и осемдесет фунта. Моят дебел съсед от Невада даде два долара! А явно не е богат човек. Убедиха го с помощта на идиотска аритметика. Сърове, говоря ви съвсем сериозно. Религията на всички тези шарлатански секти се намира някъде наред пътя от таблицата за умножение към най-вулгарния мюзикхол. Малко цифри, малко стари анекдоти, малко порнография и твърде много наглост. Запишете си това във вашите бележничета, сърове!

ТРИДЕСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

БОЖИЯ СТРАНА

Еми Макферсън беше препълнила чашата на търпението на мистър Адамс.

— Не, сериозно, мистъри — говореше той, като се разхождаше из нашата стая, — ние с Беки решихме да заминем. Не, не, сърове, аз ви разбирам отлично. Вие сте писатели, трябва хубавичко да се запознаете с американската кинематография. Да, да, това ви е абсолютно необходимо. Но ние с Беки няма какво да правим тук. Пуснете ни да отидем в Мексико.

С тези думи мистър Адамс просна на кревата голямата, скъсана вече на сгъвките карта и легна над нея с целия си корем.

— Ние ще отидем в Мексико и ще си починем на морския бряг. С Беки вече ходихме в „Чембър ъв комърс“ и взехме оттам информация. Освен това ей сега ще отидем в „ААА“ и ще вземем и оттам информация. Нали, Беки? До самата граница има едно прекрасно място — мексиканското селце Енсенадо. Чудесен плаж, хубав път. Сетне ще се срещнем в Сан Диего. Оттук започва нашият обратен път за Ню Йорк. Как мислите, сърове?

Въпреки че пътуването доставяше на любопитните съпрузи Адамс голямо удоволствие, те започнаха да се страхуват, че не ще можем да се върнем в Ню Йорк в определения срок. Между това без своята беби те започнаха силно да тъгуват и по цели дни тичаха на лов за малки деца, притискаха ги в обятията си, задушаваша ги с целувки. Забавянето ни в Холивуд повече от набеязания срок ги изплаши.

— Ако потеглим от Сан Диего на двадесет и шести декември, тъкмо навреме ще успеем да се върнем вкъщи — говореше мистър Адамс, като чертаеше с червен молив на картата нашия обратен път. — Покрай мексиканската граница ще отидем в Ел Пасо, после през Сан Антонио ще се озовем в Ню Орлеан, а оттам, като пресечем почти всички черни щати, ще стигнем до Вашингтон.

Колкото и да ни беше жал да се разделяме с нашите спътници, наложи се да направим това, защото запознаването с Холивуд

изискваше още няколко дни.

А да измъчваме мистър Адамс, да го принуждаваме да се мъкне с нас из студиите, щеше да бъде много безчовечно. Уговорихме се да се срещнем на двадесет и пети декември в Сан Диего — град, който е разположен на тихоокеанското крайбрежие до самата мексиканска граница. Ако в този ден не пристигнем, тогава съпрузите ще тръгнат на път без нас и ние ще трябва да ги настигаме с влака.

Така свикнахме с Адамсови, че застанали до нашия измит, блестящ от чистота кар, безкрайно се сбогувахме и просто не можехме да се разделим. Впрочем в последната минута Адамсови отново се шмугнаха в „Чембър ъв комърс“ (търговската палата) за допълнителна информация и толкова дълго не излязоха оттам, че ние, без да ги дочакаме, тръгнахме по нашите си работи.

В Холивуд се запознахме с много хора, научихме много интересни неща. Но един грях лежи на съвестта ни. Бяхме в Холивуд и не се видяхме с Чаплин, макар че можеше да направим това и имахме голямо желание.

Това обидно произшествие стана, защото срещата ни с Чаплин се зае да уреди човек, който изобщо не можеше да свърши тази работа, дори ако би тичал за нея цяла година. За съжаление ние загубихме много дни, докато разберем това. А когато се заехме с въпроса по друг начин, Чаплин, който беше завършил музиката към „Нови времена“, беше заминал на почивка. Сетне настъпи светлият празник на търговията: „мери кристмъс“ — „веселото рождество“. След това трябваше да заминаваме. Така пропадна срещата с Чаплин.

Разговорите с Майлстоун, Мамулян и други режисьори измежду най-първите ни убедиха, че тези прекрасни майстори се измъчват с нищо и никакви пиеси, които са принудени да поставят. Като всички големи хора на изкуството те искат да поставят значителни неща. Но холивудската система не им позволява това.

Видяхме няколко руси, които се оказаха в Холивуд. Те много работят, понякога преуспяват, понякога не преуспяват, но и едните, и другите се чувствуват виновни, че са тук, а не в Москва. Те не говорят за това, но то личи по всичко.

Когато Художественият театър бил в Америка, един съвсем младичък актьор останал да се снима в Холивуд. Останал за три

месеца, а е тук вече повече от десет години. Той спада към онези, които преуспяват. Работите му напредват.

В какво се изразява това? Той получава петстотин долара седмично. Сключил е със своята фирма договор за седем години. Не мислете, че това е голямо щастие — договор за седем години. Същността на такъв договор се заключава в това, че актьорът, който го е подписал, наистина е задължен да служи седем години само в студията, с която се е свързал. А пък самата студия има правото всеки шест месеци да преразглежда този договор и да се откаже от услугите на актьора. Така че той е седемгодишен за служещия, а за господаря е само полугодишен.

Трябва да се работи много. Сутрин рано той отива на снимки, къщи се връща късно вечер. Когато свърши снимките в един филм, получава седмичен отпуск — и започва да се снима в друг. Спиране няма. Само сколасвай да променяш грима. Понеже е чужденец и говори не съвсем чист английски, играе също чужденци — мексиканци, испанци, италианци. Постоянно сменяй бакенбардите си от испански с италиански. И понеже лицето му е сърдито, а очите черни, играе предимно негодници, бандити и първокачествени простаци.

— Факт е! — викаше ни той. — От един филм до друг има толкова малко прекъсване, че почти не успявам да се запозная с ролята. Честно слово.

Като ни показва своята къщица (хубава американска къщица с електрически прибори, газово отопление в пода и сребърна елха), автомобила си (хубав американски туринг кар, със запалки и радио) и жена си (добра руска жена със сиви очи), — актьорът пристъпи към онова, което, види се, най-много го вълнуваше.

— Е, а как е в Съюза?

Като получи най-подробен отговор за това как е в Съюза, той с още по-голям интерес попита:

— Е, а как е в Москва?

Като получи не по-малко подробен отговор и на това, актьорът се развика:

— Е, а в Художествения как е? Как е в нашия театър?

Разказахме му и това.

— Мишка Яншин — заслужил артист на републиката? — ахкаше радостно той. — Пустият му Мишка! Та ние с него играехме роли без думи. А Хмелъов? Нима играе цар Фьодор? Наистина чудесно! Ние заедно с Хмелъов... Ами че ние бяхме просто деца през двадесет и втора година. Факт, че бяхме деца! А виж, за Илински всичко знам! Прочут артист стана, а заедно се учихме в студиото. Факт, че се учихме! С Игор!

Той просто не можеше да свикне с мисълта, че Яншин и Хмелъов вече са израснали, станали са големи актьори. Не можеше да свикне, защото мереше по Холивуд. Ами че с него през тези тринадесет години всъщност нищо не беше станало. Е, беше започнал да получава повече пари, имаше собствен автомобил, но известен актьор не беше станал. Едва наскоро — буквално преди месец — започнали поне името му да поставят в списъка на действащите лица. А по-рано и това го нямало. Просто така — безимен гений на киното с мексикански бакенбарди и святкащи очи. А е много талантлив актьор.

Късно през нощта, като ни изпращаше по стихналите холивудски улици, той изведнъж се разяри и започна всичко да проклина.

— Холивуд е село! — викаше той със страстен глас. — Факт е! Диво село! Тук не може да се диша!

И дълго още по цяла Калифорния се чуваше плътният руски глас:

— Село! Уверявам ви, село! Факт е!

Този нощен вопъл беше последното нещо, което чухме в Холивуд. Сутринта заминахме с влака за Сан Диего по сантафейската железопътна линия.

За целта отначало се отправихме към Лос Анжелос, който е далече от Холивуд... изобщо никак не е далече от Холивуд, а се слива с него също така, както самият Холивуд незабелязано преминава в Бевърн Хил, а Бевърн Хил преминава в Санта Моника, а пък Санта Моника в още нещо.

Лос Анжелос в превод значи ангели. Да, това е град на ангели, оцапани с нефт. Тук както и в Оклахома сити нефт е бил намерен в самия град и цели улици са заети от металическите кули — смучат, помпат, изкарват пари.

Лос Анжелос е тежък град, с големи сгради, мръсни и оживени улици, железни пожарни стълби, които стърчат върху фасадите на

къщите. Това е калифорнийското Чикаго — тухли, бордеи, най-голяма мизерия и най-възмутително богатство.

Малко преди да заминем, видяхме голяма опашка от хора, които се бяха наредили пред входа на един ресторант. Опънатото върху постоянната фирма платно известяваше, че тук Армията на спасението дава безплатен коледен обед за безработните. Вратите на ресторанта бяха затворени, до часа за обед беше още далече. Опашката демонстрираше всички видове и типове американски безработни — от скитника с отдавна небръснати бузи и брада, до кроткия служещ, който още не се е отказал да носи връзка и не е загубил надежда някога отново да влезе в обществото. Тук бяха се наредили младежи — израснали точно тогава, когато работата беше изчезнала, досега не бяха работили, нищо не умееха да правят, нямаше къде да се научат да работят. Тези, пълни със сили, способни млади хора не бяха нужни никому. На опашката стояха старци, които бяха работили цял живот, но които вече никога няма да работят, бащи на семейства, честни работливи хора, обогатили през своя трудов живот не един господар — те също никому не са нужни.

Ъптон Синклер, с когото се срещнахме преди няколко дни в Пасадена, малко и красиво калифорнийско градче, ни каза:

— Капитализмът като строй, който носи на хората изгода и доход, като строй, който дава възможност за съществуване, отдавна е свършил. Но за съжаление хората още не са разбрали това. Те мислят, че това са временни затруднения, каквито е имало и по-рано. Те не разбират, че капитализмът вече никога няма да даде работа на тринадесетте милиона американски безработни. Защото кризата от тридесета година насам, когато тя започна, видимо отслабна, работите вървят много по-добре, а безработицата не намалява. Новите машини и рационализацията на производството заместиха хората. Най-богатата страна в света, „божията страна“, както я наричат американците, тази велика страна не е в състояние да осигури на своите хора нито работа, нито хляб, нито жилище.

И този едър, страстен човек, който цял живот се е мятал да търси правдата, който е бил и либерал, и социалист, и основател на собствена социална теория, под чието знаме беше поставил кандидатурата си за губернатор на Калифорния от демократическата партия и дори събра деветстотин хиляди гласа — уморено отпусна глава. Седяхме в

неговата къща, възтъмна, старомодна, прашна и някак си мъртва. Къщата също беше грохнала и стара. От опитите да уреди в Калифорния отделен щат, където няма да има безработица, нищо не беше излязло. За губернатор на щата Синклер не бе избран. А нищо не би излязло, дори и ако беше станал губернатор.

— Свършено е с това — рече на сбогуване Синклер. — Връщам се към литературната работа.

Синклер има красива сребриста глава. Той беше със сив костюм от трико и летни обувки, изплетени от тънки каишки. В ръка държеше съковит и извит бастун. Такъв остана той в нашата памет — стар човек, застанал на вратите на своята скромна стара къща, осветен от калифорнийския залез, усмихнат и уморен.

Улиците на празничния Лос Анжелос бяха необикновено тихи.

На гарата беше почти пусто. В будката продаваха вестници, цветни илюстрирани картички, петцентови пакетчета бонбони. Тези кръгли бонбони с дупка по средата приличат на пластир за мазоли. Техният вкус потвърждава зрителното впечатление.

Някакъв железопътен служещ хъркаше зад своята преградка, нахлупил до носа си формената фуражка с лакирана козирка. Влязохме в пулмановия вагон и седнахме на въртящите се плюшени кресла с дантелени салфетчици на облегалата. Негърът, придружител на вагона, тихичко внесе куфарите ни, тихичко ги настани на багажната мрежа и безмълвно се отдалечи.

Веднага вън от града се показаха горички от портокалови дървета. Техните ярки плодове надничаха през рошовата меча зеленина. Десетки хиляди дървета се редяха в правилен строй. Почвата между дърветата беше идеално почистена и под всяко от тях стоеше петролна печка. Десет хиляди дървета — десет хиляди печки. Нощите бяха доста прохладни и портокалите се нуждаеха от затоплен въздух. Тъй или иначе беше зима. Печките правеха още по-голямо впечатление от самите портокалови плантации. Ние отново видяхме безупречната и грандиозна американска организация.

Внезапно портокаловите горички се смениха с нефтени горички. Това дори не бяха горички, а гъсти гори от нефтени кули. Те се издигаха на океанския плаж, а някои от тях бяха в самия океан.

После всичко се смеси. Портокаловите и нефтените плантации се редуваха една след друга и през прозореца нахлуваха едновременно

аромат на портокалите и тежък дъх на суров нефт.

Най-сетне от погледа изчезнаха всички произведения на човешките ръце и пред нас се разкри океанът — широк, горд и спокоен. Бе часът на отлива и океанът се беше отдръпнал далече от бреговете. Мокрото морско дъно отразяваше залязващото слънце. Двете слънца (истинското и отразеното) с все сила тичаха подир влака. Слънцето бързо се спускаше към хоризонта, почервявяваше все повече, сплеска се, смачка се, загуби форма. Сега това беше посърнало, загубило всякаква тържественост светило. А океанът продължаваше да върви редом с влака, като търкаляше леки зеленикаво-синкави вълни, без да се суети и без да се натрапва на вниманието.

Пътниците шумяха със страниците на вестниците, спяха в креслата, ходеха в пушалнята, дето човек можеше да пийне и чашка някакъв „Бакарди“ или „Манхатън“, да поговори със съседа, да вика своето предвечно „шуърли“ или просто да подремне на плюшените дивани.

Вече беше тъмно, когато пристигнахме в Сан Диего. На гарата ни посрещнаха с радостни вопли съпрузите Адамс. У Адамсови напиреха мексиканските впечатления и съпрузите нямаха търпение да ги споделят.

— Мистъри! — извика Адамс, когато едва стъпихме на перона. — Знаете ли кой беше първият човек, когото видяхме на мексиканска земя? Най-първият, който ни се изпречи на пътя! Да, да, сърове, това беше един терекски казак! Стопроцентов терекски казак, сърове! Отлично говори руски. А испански — нито дума.

Адамсови ни закараха в „Калифорния ото корт“ (автомобилна странноприемница, все едно кемп), в който те живееша от вчера, бяха се сприятелили с неговия стопанин и научили всички сандиегски новини: каква е тази година реколтата на портокалите, как вървят нефтените работи, увеличил ли се е притокът на туристи в Калифорния и още много други най-полезни сведения, необходими на всеки сериозен пътешественик.

Стопанинът на кемпа ни посрещна като свои любими роднини. Трябва да се предполага, че съпрузите са ни представили пред него в най-изгодна светлина. След радостните и дълги излияния ние оставихме вещите си в определената ни стая и отидохме да обядваме.

Сан Диего и разположеният наблизо град Сан Педро са бази на тихоокеанския военен флот на Съединените щати. По улиците се разхождаха матроси. Тържествени, високи и мълчаливи, те водеха под ръка своите момичета. Веселите пиленца се държаха здраво за кавалерите, дърдореха и се смееха.

Ние се въртахме с колата около избора от нас ресторант и не можехме да намерим място, дето бихме могли да „се паркираме“. Всички страни на улиците бяха заети, навсякъде стояха автомобили. В търсене на „паркинг“ ние се отдалечавахме все повече и повече от нашия ресторант, местехме се от улица в улица. Но градът беше така препълнен с автомобили, че не можеше да се намери място още само за един, за един малък автомобил с благороден миши цвят. Дявол знае какво е това!

Отидохме чак на края на Сан Диего, където не долиташе дори шумът на града. В мрака се чуваше само ревът на океана. Най-сетне „се паркирахме“ и тръгнахме за ресторанта. До него имаше половин час път пеша. Ето какви необикновени случки стават понякога в една страна, където има двадесет и пет милиона автомобили!

В ресторанта, набол на вилицата голяма мръвка от бледна коледна пуйка, мистър Адамс извика тържествено:

— Сега, сърове, ние попаднахме на самия край на Юнайтидстейтс. По-нататък няма накъде да вървим. Отсега каквото и да правим, накъдето и да пътуваме — отиваме си вкъщи, в Ню Йорк! Да изядем, сърове, тази пуйка за наше здраве! Ние сме изминали вече шест хиляди мили! Ура!

ПЕТА ЧАСТ
ОБРАТНО КЪМ АТЛАНТИКА

ЧЕТИРИДЕСЕТА ГЛАВА ПО СТАРИЯ ИСПАНСКИ ПЪТ

Щедро декемврийско слънце изливаше своята светлина над веселия град Сан Диего, над неговите яркожълти къщи, построени в испански стил, с железни балкони и ковани решетки на прозорците, над подстриганите полянки пред къщите и над декоративните дръвчета с тлъсти тъмнозелени листа пред входните врати.

В сиянието на прозрачното утро на рейда стоеше военен флот. Миноносците се бяха разположили борд до борд по четири заедно, един до друг като патрони в пълнител на броунинг. Светлосивите линии на старите крайцери и броненосци се точеха до самия хоризонт. Топла зимна дрямка беше сковала залива и високите тънки мачти на военните съдове стърчаха неподвижно в бледосиньото небе. Дреднаути и най-нови кораби тук нямаше. Може би сега те стояха в Сан Педро, а може би бяха заминали в океана на бойно учение.

Излязохме на един дълбок, вдаващ се в морето нос. Това вече беше територия на военното пристанище. Часовой в груб зелен мундир излезе от своята стъклена будка и вежливо ни изгледа. Като видя фотоапарата, той каза:

— Моля с този апарат нищо да не снимате. Забранено е.

Носът беше пуст. Не срещнахме нито един човек. Дори и най-неквалифициран японски разузнавач би могъл безпрепятствено да направи нужния му брой снимки на военните постройки, които ясно се очертаваха долу. Трябва да се предполага, че тези снимки естествено отдавна са направени и морските бази на американците са също така добре известни на японците, както тяхното собствено Нагасаки. Когато се връщахме, часовоят дори не излезе от будката. Той само ни смигна като на стари познати и ни пусна без преглед.

В самия Сан Диего има голям авиационен завод. Тон е интересен по две причини. Преди всичко построен е за три месеца. Второ — около него се тълпят външни лица като около популярно кафене. До завода можеш да отидеш съвсем близо, не са нужни нито разрешения,

нито пропуски. Можем да не се съмняваме, че това безгрижие доставя истинско удоволствие на японците.

На път за океана видяхме великолепно нарязани улици с широки асфалтирани платна, с тротоари, с електрически стълбове, боядисани с алуминиева боя. Видяхме цяло градче с канализация и водопровод, с прокарани на всички места газ и електричество, с една дума — град с всички удобства. Но без къщи. Още нито една къщурка нямаше в това градче, дето даже улиците имаха имена.

Така се продават в Америка парцели за построяване на къщи. Дадена голяма компания закупува земя, където по нейни съображения ще стане ново селище или град, довежда я в току-що описаното състояние, а след това разпродава парцелите с печалба. Друга компания, която се занимава със строеж на къщи, ще ви издигне за два месеца чудесна испанска къщичка с козирки на ивици над вратите, с баня на първия етаж, с баня на втория етаж, с балкон, с полянка пред къщата и фонтан зад къщата — всичко ще направи, вие ѝ дайте само своите десет хиляди долара, ако ги имате. Може и не в брой, може и на изплащане. Но да не ви дава великият американски бог да загубите работата си и да прекъснете плащанията!

— Мистъри — говореше тържествено старият Адамс, — вие трябва да помните, че цялата растителност, която виждате тук — палмите, борове, протокаловите и лимоновите дръвчета, всяка тревичка — са посадени от ръката на човек. Калифорния съвсем не е била рай. Това е било пустиня. Калифорния са я направили водата, пътищата и електричеството. Лишете Калифорния от изкуственото оросяване за една седмица и тази беда не ще може да се поправи с години. Тя отново ще се превърне в пустиня. Ние наричаме Калифорния „Златния щат“, но по-правилно би било да я наричаме щата на забележителния човешки труд. В този рай хората трябва непрекъснато да се трудят, иначе той ще се превърне в ад. Помнете, сърове! Водата, пътищата и електричеството.

Досами океана се издигаше една много хубавичка вила, на вратите на която по-чисто от калифорнийското слънце блестеше медна плочка:

ГЛАВНА КАНТОРА НА МЕЖДУНАРОДНОТО ДРУЖЕСТВО НА ТЕОСОФИТЕ

— Но, но, сърове! — викаше мистър Адамс. — Нека това не ви учудва. Там, където вече има вода, пътища и електричество, там е лесно да се живее. Както виждате, теософите съвсем не са глупаци.

Срещу дългия много мили, прекрасен плаж се нижеха в предълга редица жилищни кабинки. Дори сега, през зимата, някои от тях бяха заселени. На техните верандички се печаха на слънце девойки с някакви независими муцунки — трогателни дивачки, избягали сред природата от строгите си и богати родители, от безумието и грохота на големите градове.

При старата испанска мисия ние завихме назад на изток, към къщи.

Тук на хълма се издига висок тухлен кръст в чест на испанския монах Жюниперо Сера. Някога той завладял тази земя „за слава на бога и на испанския крал“. От хълма се вижда целият град и заливът.

Излязохме на „Олд спениш трейл“ — старият испански път. Бетонът, асфалтът и чакълът са променили много стария път. Конквистадорите май че не биха познали сега тези места. Там, където е свистяла индианската стрела с пера, сега стои „газолин стейшън“ и бързо диша компресорът, нагнитайки въздух в автомобилната гума. И там, където испанците, задъхвайки се под тежестта на своето кожено и стоманено въоръжение, са се тътрели по едва забележима пътечка, сега минава обикновен американски „хай уей“, път от висока класа, понякога даже с наклонени виражи.

Макар да се движехме сега на изток, всеки ден слънцето ставаше все по-малко. Пак видяхме далечни планини, които се синееха и лилавееха на хоризонта, пак се спусна здрач, настъпи нощ, засвяткаха фарове. Беше вече късно, когато пристигнахме в Ел Сентро.

Мизерното градче Ел Сентро е разположено в „Импириъл вели“ — „Имперската долина“. Цялата долина има размер тридесет на тридесет мили. Тук берат лимоните три пъти в годината, портокалите — два пъти. През декември и януари тук се отглеждат зеленчуци, които по това време не растат никъде в Съединените щати. Сега започваше прибирането на салатите, след това ще дойде ред на

пъпешите. И в тази райска долина, където зреят големите и бледи грейпфрути, в долината, напоена цялата със замайващия мирис на лимоните и портокалите, в тази долина жестоко, може би както никъде в света са подложени на експлоатация мексиканци и филипинци. И още повече, отколкото със салатите и портокалите, тази долина е известна със зверски разправи със стачниците, с нещастните — многодетни, бедни и винаги гладни — мексиканци-сезонници. Оттук до Мексико има само дванадесет мили.

„Лас Палмас“, кемпът, в който спряхме, представляваше нещо средно между кемп и хотел. Тук вече имаше хол с декоративни растения в качества, със столове-люлки и меки дивани, с което приличаше на хотел и даваше повод сърцето на пътника да се изпълни с гордост. (Спомняте ли си? „Нека вашето сърце се изпълни с гордост, когато произнасяте името на хотела, в който сте отседнали!“) А от друга страна цената на стаите не беше голяма и явно даваше да се разбере, че „Лас Палмас“ все пак е кемп. Изобщо това бе удобен подслон. Неговият стопанин беше австрийски немец, който пристигнал в Америка преди тридесет години в каюта трета класа. Сега освен кемпа той притежава и „Калифорния хотел“, четириетажна сграда с кафене и табълдот. Ето защо от лицето му не слиза оптимистичната американска усмивка, която го сродява с мистър Макс Фактор и други щастливци.

Ел Сентро с неговите разбити тротоари и тухлени аркади, Ел Сентро, мрачният град на експлоатацията и големия бизнес, все още се намираше в Калифорния. Бенсън, където пристигнахме на следния ден вечерта, вече беше в Аризона.

За Бенсън пътувахме през грамадни полета от кактуси. Това бяха „джайънт кектъс“ — кактуси гиганти.

Те растяха на групи и по единично и приличаха на увеличени хиляда пъти и изправени нагоре краставици. Покрити са с трапчинки като коринтските колони и с косъмчета като маймунски лапи. Те имат къси дебели ръчички. Тези придавци правят гигантските кактуси необикновено изразителни. Едни кактуси се молят, вдигнали ръце към небето, други се прегръщат, трети люлкат деца. А някои просто стоят с гордо спокойствие и поглеждат отвисоко минувачите.

Кактусите живеят, както са живели едно време индианските племена. Там, където живее едно племе, за друго няма място. Те не се

смесват.

Пустинята на кактусите се смени с пясъчна пустиня, истинска Сахара, с ивичести от сенките или сипаничави дюни, обаче американска Сахара: тя е пресечена от блестящ път с оазиси, дето вместо камили почиваха автомобили, дето нямаше палми, а вместо извори течаха бензинови ручеи.

Бенсън има осемстотин и петдесет жители. Какво правят тук, в пустинята? Защо са се събрали в тази точка на земното кълбо?

Излиза, че тук се намира барутният завод на Дюпон, един от истинските властелини на Америка — Дюпон, който така прекрасно прави киноленти, гребени и взривни вещества!

Какво може да се прави тук, в едно обикновено американско градче с няколко газолинови станции, с две или три аптеки, с магазин за продукти, където всичко се продава вече приготвено — хлябът нарязан, супата сварена, сухарчетата за супата загънати в прозрачна хартия? Какво могат да правят тук хората, освен да полудяват?

В магазина, дето си купувахме нарязан хляб, сварена супа и някакво вече наядено сирене (всеки случай то имаше такъв вид), ни казаха, че работите са се поправили, безработица в града няма, защото барутният завод започнал да работи с пълен капацитет.

Когато мистър Адамс хвана стопанина на магазина за ревера на сакото и започна да го разпитва какво правят хората в Бенсън, стопанинът отговори:

— Много ясно какво правят. Пушат „Честърфийлд“, пият кока-кола, седят в аптеката. Завъдиха пари. На някого трябва барут.

На някого трябва барут, на някого трябва мед, военната промишленост е започнала да работи по-добре.

На другата сутрин пристигнахме в Бизби, градче в планините. Тук са медните рудници на Аризона. Къщичките са накацали по стръмните склонове. Към тях водят дълги дървени стълби. На площада на градчето се издига червен, отлян от сурова мед, паметник на работник, на неизвестния работник, който е направил големи пари на собственика на рудниците. На масичките в аптеката се кипрят захарници, щамповани от тънка червена мед. Тутакси зад градчето се вижда гигантски кратер, като че създаден от природата. Всъщност изкопали са го хората. Това е мястото на старите медни рудници.

След това се озовахме в една пустиня, заселена с кактуси, каквито до този момент не бяхме виждали. Голяма бодлива топка е пуснала нагоре дълга цъфнала клонка. Когато минахме тази пустиня, намерихме се в друга, където растяха само телеграфни стълбове и нищо друго. Премина още един ден и от пустинята с телеграфните стълбове се озовахме в пустиня, обрасла с обявления, плакати, реклами и всякакъв вид писмени, рисувани и печатани вопли за града Уайт сити.

На всеки две мили, а после още по-често, плакати бясно подканяха пътника в Уайт сити. При това плакатите обещаваха такива удоволствия, че ако дори под псевдоним Уайт сити се криеха Ница или Сочи, то и тогава като че ли това не би могло да оправдае налудничавия ентусиазъм, с който бяха съчинени молбите, настояванията и поканите да бъде посетено градчето.

Смутени от тази настойчивост, ние се отклонихме малко от нашия маршрут. От Аризона прескочихме в щат Ню Мексико и колкото повече се приближавахме до Уайт сити, толкова по-кресливи ставаха рекламите. Най-после стана ясно, че Уайт сити е основан от прочутия каубой Джим Уайт, който открил още по-прочутите сега Карлсбадски пещери.

Преди двадесет години каубоят Джим Уайт, който тогава още не бил основал града с неговото име, забелязал, че от някаква пукнатина на земята се издига гъст дим. Заинтересуван от това, той отишъл по-близо и видял, че това не е дим, а невероятно голямо ято прилепи, които излитали някъде изпод земята. Каубоят се спуснал смело в пукнатината и открил под земята колосални сталактитови пещери. Скоро тези пещери били обявени за национална собственост и били взети мерки да ги направят удобни за посещения. Пещерите влезли в списъка на националните паркове на Съединените щати. А що се отнася до Джим Уайт, той не се задоволил със славата на откривател и географ, а построил до самите пещери кемп от няколко къщурки с гръмкото име Уайт сити, а пространството на стотици мили наоколо запълнил с известия и сентенции за своя град.

Уредбата на сталактитовите Карлсбадски пещери дава много добра представа за Америка, за стила на американската работа.

На стотици мили наоколо беше пустиня, истинска змийска пустиня. Но когато ние, угрижени, че ще трябва навярно да пълзим на

четири крака някъде под земята, пристигнахме при пещерите, видяхме удивителна картина: два асансьора, два прекрасни асансьора с красиви кабинни, с приятно градско бучене ни спуснаха на седемстотин фута под земята. Горе имаше магазин, дето се продаваха индиански сувенири, отлично информационно бюро и тоалетни, които биха правили чест на един първокласен хотел. Това беше електрически, високоговорителен, ултрасъвременен къс от пустинята.

Разглеждането на пещерите заема цял ден, но ние бяхме закъснели и участвахме само във втората половина на екскурзията. Когато се спуснахме с асансьорите на дъното на пещерите, попаднахме в една подземна столова. Закуската не се отличавахе с нищо особено, но трябва да имаме предвид, че продуктите се докарват тук отдалече. Все пак това беше закуска с топло кафе в дебели чаши, с безвкусен хляб, завит в прозрачна хартия, със сандвичи, портокали с калифорнийски вкус, тоест не много вкусни — истинска американска закуска в едно място, разположено на седемстотин фута под повърхността на земята.

После събраха всички, наредиха ги в дълга върволица, отпред тръгна ръководителят в зелена полувоенна форма на служител от националните паркове. Шествието завършваше още един служител, който следеше някой да не изостане.

Докато се движехме, като минавахме от една зала в друга, пред нас се запалваха електрически лампи, а зад нас — гаснеха. Светлината навсякъде беше замаскирана, източниците ѝ бяха скрити и така разположени, че да осветят по най-сполучлив начин залата.

Пред нас се разкриваха грандиозни декорации: готически сводове, малки, скрити в ниши катедрали, многотонни дантелени сталактити, които висяха от куполите. Залите бяха по-обширни от най-големите театри в света. Сталагмити образуваха къдрави миниатюрни японски градинки или се издигаха като блестящи варовити монументи. Сталактити висяха като грамадни надиплени каменни мантии. Имаше тебеширени буди, макети на театрални постановки, виждаха се окаменели миражи и северни сияния — всичко, което можеше да си представи човешкото въображение, беше тук, включително и един малък сталагмит, приличащ на гангстерска картеница.

Екскурзиантите вървяха в проточена верига, приличаща на процесия на монаси в постановка на Макс Райнхард.

На излизане от пещерите гостите бяха настанени на сталагмитова бариера, образувана в една от залите, и нашият ръководител със зеления мундир прочете триминутна лекция, изпъстрена с цифри. Малко цифри в подкрепа на току-що видените чудеса на природата — такова нещо винаги харесва на американците. Лекторът съобщи на колко години са сталактитите, какви размери има най-големият от тях и колко е струвало поставянето на асансьорите (сто седемдесет и пет хиляди долара). След това той обяви състава на екскурзията. В нея участваха днес всичко седемдесет и двама души. От тях — четирима от щат Монтана, двама от Северна Дакота, четиринадесет от Ню Мексико, девет от Калифорния и така нататък. Тук бяха представени почти всички американски щати. Забелязахме това още пред входа на пещерата. Там имаше автомобили със сини, зелени, жълти, кафяви номера, които с това показваха своята принадлежност към най-различни щати. Лекторът завърши своята беседа със съобщението, че между екскурзиантите се намират и двама руски пътешественици от Москва. Тъй като от нас четиримата най-почтени се оказаха съпрузите Адамс, погледите на насъбраните се отправиха към тях.

После другият служещ, онзи, който завършваше шествието, отиде в съседната зала, изгаси светлината и изпълни в тъмното някаква печална песен, за да ни продемонстрира акустиката на пещерите. Служещият пееше на разстояние четиристотин фута, а ние чувахме дори дишането му.

Уморени, ние се тръснахме на седалките на нашия верен автомобил и той отново ни понесе. Пътувахме за Ел Пасо, град на самата мексиканска граница. Тихото бучене на мотора и равномерният рев на чакъла под гумите приспиваха. Ние сънено кимахме глави и дори мистър Адамс се замисли.

Събудихме се от внезапно настъпилата тишина. Колата беше спряла. Мистър Адамс въпросително ни гледаше. Оказа се, че един хич хайкър ни моли да го вземем. Взехме го — и веднага се разкаяхме. Той говореше като пиян. Впрочем той излезе съвсем трезвен. Такъв беше само неговият оригинален недостатък на говора. Своите възгледи за живота той изложи бързо и охотно. Те бяха също така изтъркани като старото му сиво сако и степаните му, покрити с мъх черни панталони.

— Работата отива на война — съобщи той, като непрекъснато се запъваше и изяждаше цели срички, — младежта иска да воюва. Ами че трябва да се заловят с нещо. На тях им трябва някаква работа, работа и слава. Работа няма, машините я отнеха от хората. Няма да бъде лошо поне част от тези проклети машини да бъдат унищожени.

За оправяне на работите добре би било част от хората да бъдат избити на война, а част от машините унищожени. Тогава всичко ще тръгне като по мед и масло. Бяхме чували това вече много пъти.

Когато минавахме покрай мексиканските бордеи с изпочупени стъкла и метнати на въжета изпокъсани юргани, нашият беден спътник хвърли презрителен поглед към тумбата мексиканци, които се бяха събрали до входа на една от колибите. Те бяха облечени в износени полушубки от док за палатки с овчи яки.

— Мексиканците — рече нашият спътник с пиянския си говор — обичат да живеят в мръсотия. Дай им колкото искаш пари, те пак ще си останат мръсни. Такива хора са те. Дай им ако ще и по пет долара на седмица, ако ще и по пет долара на ден — нищо няма да помогне.

На нашия хич хайкър му беше спокойничко да живее с такива възгледи. Всичко се решаваше много просто. Част от хората трябва да бъдат убити, част от машините трябва да се разруши. А ако има бедни хора, то това са особен народ — те обичат да живеят в бедност, всички тези мексиканци, негри, поляци.

— Ако им платиш по шест долара на ден — повтори той с упоритостта на пиян, — те пак ще си живеят като бедни. Те обичат това.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

ЕДИН ДЕН В МЕКСИКО

Ел Пасо, град в най-южната част на Тексас, се възприема също като някакъв трик. След невероятната по големина пустиня, след безкрайните и безлюдни пътища, след мълчанието, нарушавано само от шума на нашия мотор, изведнъж — голям град, веднага сто хиляди души, няколкостотин електрически фирми, мъже, облечени също както се обличат в Ню Йорк или Чикаго, и момичета, начервени така, сякаш до тях няма никаква пустиня, а целият материк е изпълнен с кина, маникюрни заведения, закусвални и танцови школи.

Но нали ние току-що минахме през тази пустиня! Движехме се през нея със скорост петдесет мили в час и все пак ни бяха необходими няколко дни, за да я пресечем, толкова голяма е тя. Бяхме се поддали на нейното очарование и понякога си мърморехме под нос нещо като „пустиня внемлет богу“. Но в Ел Пасо дори не мислеха за величието на пустинята. Тук бяха заети с работа. Скърцаха автоматичните каси и сметачни машини, мигаха рекламните светлини и радиото гукаше неприятно като гълъб, на който са запалили опашката.

Като се подкрепихме в първия ресторант с тлъстички парчета месо, което се нарича „беби биф“, тръгнахме пеша за Мексико. То се намираше съвсем близо, в покрайнината на Ел Пасо. Трябваше да минем само по моста над полупресъхналата поради зимата Рио Гранде, и там вече беше Мексико — град Хуарец.

Да отидем в Мексико, беше страшно. И то ето защо. На нашите паспорти имаше виза за една година пребиваване в Съединените щати, издадена ни от мистър Елис А. Джонсън, американския вицеконсул в Москва. Но всяка виза автоматически свършва, щом напуснете страната. Какво ще стане, ако след връщането ни от Мексико в Съединените щати ни кажат, че правителството на Съединените американски щати счита своя дълг на гостоприемство за изпълнен и повече не настоява да му бъдем гости? Ужас ни обземаше при мисълта, че ще трябва да прекараме оставащите ни дни в град Хуарец, намиращ се в окръга Чи хуа хуа. А, от друга страна, много ни се искаше да

посетим Мексико. С такива силни душевни вълнения пристигнахме до моста, който свързва Ел Пасо с Хуарец, и влязохме в помещението на граничния пункт.

Близостта на Мексико се усещаше в тежката евакуационна миризма — на карбол ли, на формалин ли, — с която беше просмукано всичко в малкото помещение на граничарите. Имиграционният чиновник местеше пурата си от единия ъгъл на устата в другия и дълго с интерес разглеждаше нашите паспорти. Сигурно съветски граждани се появяват твърде рядко на граничния пункт Ел Пасо.

Чиновникът неочаквано излезе доброжелателен. Също така неочаквано такъв чиновник може да излезе придирчив. Тях никога не можеш ги разбра! Тази професия, както изглежда, изцяло е изградена на емоции, настроения и тям подобни неуловими отсенки. Нашият чиновник се впусна в гръмка реч, от която беше явно, че двамата руски джентълмени могат абсолютно без никакъв страх да отидат в Мексико. Техните визи ще запазят своята сила. Двамата руски джентълмени никак не трябва да се безпокоят за това. След това той излезе заедно с нас на моста и каза на човека, който стоеше в контролната будка:

— Това са двама руски джентълмени. Те отиват в Мексико. Пуснете ги.

Предвидливият мистър Адамс попита ще бъде ли нашият шумен покровител тук, когато ще се върнем в Съединените щати.

— Да, да — отвърна чиновникът, — ще бъда тук целия ден. Нека руските джентълмени не се тревожат за нищо. Аз ще бъда тук и ще ги пусна обратно в Съединените щати.

Платихме по два цента някаква такса и след една минута се оказахме на мексиканска земя.

На мексиканската страна на моста също се намираше граничен пункт, но там не питаха никого за нищо. До будката наистина стоеше шафрановолик мъж с възмръсна шия, облечен в ослепителен мундир с цвят на тъмно хаки, със златни кантчета. Но върху лицето на мексиканския граничар беше изписано пълно презрение към възложените му задължения. Върху лицето му беше написано следното: „Да, горчива участ ме е принудила да нося този красив мундир, но аз няма да седна да цапам своите изящни ръце, да контролирам някакви си мръсни хартийки. Не, такова нещо няма да видите от благородния Хуан-Фердинанд-Христофор Колбахос!“

Незапасени с мексикански визи поради липса на дипломатически отношения между Москва и Мексико, ние бяхме много доволни, че се сблъскахме с толкова благороден хидалго и бързо закрачихме по главната улица на Хуарец.

Свикнали от толкова време е миризмата на бензина, която преобладава в Съединените щати, бяхме много смутени от хуарецките миризми. Тук миришеше на пържено, на прегоряло масло, чесън, червен пипер, миришеше остро и тежко.

Множество хора изпълваха улицата. Бавно се движеха безделни, небързащи минувачи. Вървяха млади хора с китари. Въпреки лъскавите оранжеви обувки и новичките шапки те изглеждаха мърляви. Сакати високо просеха милостиня. Прелестни чернооки и сополиви дечурлига тичаха подир чужденците и крънкаха пени. Стотици малки момчета тичаха с четки и сандъчета за почистване на обувки. Изглежда, че беше станало правило, колкото по-беден е един южен град, толкова по-голямо значение да придават там на огледално чистите обувки. Мина отряд войници, мутрести, излъскани, скърцащи с бойните си ремъци, отряд от възмутително самодоволни юначаги.

Щом се появихме по улиците на Хуарец, до нас се приближи невесел млад човек с бакенбарди на слабото си лице. Той беше със зелени панталони и риза с разкопчана яка. Предлагаше ни да купим от него цигари, билети за днешния бой с бикове, контрабанден тютюн и още хиляди неща. Предлагаше всичко, което един продавач може да предложи на купувач. Като забеляза, че се поддаваме на натиска, той се засуети още повече и ни помъкна към оградата на цирка, където щеше да стане боят.

Външните стени на цирка бяха облепени с големи обявления за американски уискита. Не можахме да влезем вътре в цирка. Там сега се провеждаше митинг на работническо-селския съюз, насочен против президента Кайес, който отново се опитваше да заграби властта. Целият площад около цирка беше запълнен от хора с червено-зелени лентички в петелките (емблемата на съюза). Вътре в цирка свиреше оркестър, пресипнало говореха ораторите, а пред входа стоеше военният отряд, който ние вече видяхме днес. Виковете, които долитаха от цирка, тълпата, която се вслушваше в тях, застана на непавирания площад, вятърът, който носеше топъл, бодлив прах и

сламки, строгите и тъпи лица на войниците — всичко това създаваше тревожно, миришещо на барут настроение.

Отидохме на пазара, където пържеха, печаха и варяха ядене, видът на което само предизвикваше неутолима жажда. Пред сергиите седяха хора. Те вземаха храната от чиниите направо с ръце.

После посетихме църквата. Пред нейния вход се тълпяха нахални просяци с мръсни вдъхновени лица на пророци. В църквата се служеше величаво богослужение и жени в черно плачеха над своя горчив, нещастен, неуреден мексикански живот. Църквата беше тясна и дълга. Няколкото запалени свещи едва разпъждаха мрака. Жените седяха на дървени пейки с високи облегалки. Бръмчеше малък орган.

През време на сухия закон Хуарец е служил като спиртен оазис за намъчилите се американци. Даже и сега в градчето има няколко големи ресторанта, предназначени изключително за чужденци. Всички те са разположени до самия мост на Рио Гранде.

Боят с бикове беше определен за три часа, но започна със закъснение от четиридесет минути. През това време ние успяхме да огледаме многократно и арената, и публиката, която не беше многобройна. Между зрителите имаше няколко американци, съдейки по оглушителното „шуърли“, което от време на време се чуваше недалече от нас.

Арената беше заобиколена от амфитеатър без покрив, доста красив и грубо построен. Сградата имаше народен характер, проста, напълно лишена от украшения. На зрителите, които се страхуваха да не се простудят на циментовите седалки, даваха под наем плоски сламени възглавнички в раирани калъфки. Голям оркестър от момчета, наконтени с тъмни сака, зелени връзки, фуражки с големи козирки и сиви панталони с бели лампази, тръбеше гръмко и фалшиво испанизирани маршове. Кръглата арена беше посипана с чист пясък.

Най-сетне зад дървената врата започна раздвижване и се появиха хора, към осем-десет души. Отпред вървяха две момчета в костюми на тореадори. Днес щеше да има особена борба. От четирите бика, които фигурираха в програмата, два трябваше да бъдат убити от сестрите-гастролъорки от Мексико сити — Мария, по прякор „La Cordobesita“, и Тереза, по прякор „La Gitanita“. Оркестърът свиреше с все сила. Подир момчетата вървяха мъже е протрити, общити със сърма костюми. Те имаха делови вид и на приветствията на публиката

отговаряха с леки поклони. Момичетата-матадори бяха развълнувани и се покланяха ниско. Шествието завършваха чифт запрегнати коне. Конете бяха предназначени да откарват убитите бикове.

Между редиците ходеха продавачи и разнасяха в кофи бутилки с фруктова вода и мънички шишенца уиски.

Малък мършав черен бик изтича на арената. Играта започна.

Точно под нашите места стоеше в специална дървена кошарка хилав мексиканец с шпага, която изтриваше с памучен парцал. Тази шпага се предава на тореадора пред решителния удар.

Тъй като не сме познавачи и любители на бикоборството, ще се въздържим тук от употребяване на специални термини, още повече, че те не ни са известни.

Първия бик убиваха продължително и лошо.

Зрелището става мъчително още от самото начало, защото веднага се разкри желанието на бика да избяга от арената. Той явно разбираше, че тук искат да му нанесат вреди. Не искаше да се сражава, искаше да отиде в обора, на пасището, искаше да пощипва твърдата мексиканска трева, а не да се хвърля върху хората.

Напразно го дразнеха, като мушкаха в шията му шишове с цветни ленти. Трябваше дълго да мъчат бика, докато предизвикат злоба в него. Но даже и когато той изпадна в ярост, и тогава незабавно се успокояваше, щом го оставяха на мира.

Най-тежкото в цялото това зрелище беше, че бикът не искаше да умира и се боеше от своите противници. Все пак разгневиха го и той нападна момичето-тореадор. То не успяваше да се изплъзне и бикът няколко пъти го блъсна със своя силен хълбок. Момичето се мръщеше от болка, но продължаваше да размахва червения плащ пред очите на бика. Той го блъсна с рога, повали го на пясъка и мина над него. Вниманието на бика отвлякоха опитни спокойни мъже. В това време девойката стана и като търкаше ударените си места, запъти се към кошарката, дето стоеше пазителят на шпагите. Сега ние видяхме момичето отблизо, на разстояние един метър. То дишаше тежко. Кадифената му тореадорска жилетчица се беше разпрала по шева. На скулата имаше драскотина. То взе от ръцете на мексиканеца шпагата, отдалечи се малко от бариерата и като се обърна с лице към балкона, дето седеше градското началство, свали шапчица. От балкона махнаха с кърпичка и момичето въздъхна по детски дълбоко и тръгна към бика.

Настъпи решаващият момент. La Gitanita се прицели и заби шпагата в шията на бика непосредствено зад рогата. Шпага, ловко насочена и вкарана на достатъчна дълбочина, убива бика. Казват, че това е ефектно. Един удар — и бикът пада пред краката на победителя. Но девойката не можа да убие бика. Тя го мушкаше слабо и неумело. Бикът избяга, като отнесе на шията си клатещата се шпага. Девойката трябваше да преживее няколко унижителни мига, когато бандерилерите тичаха подир бика, за да измъкнат от него шпагата. Това се повтори няколко пъти. Бикът се умори, девойката също. Розова пяна се появи на муцуната на бика. Той бавно вървеше из арената. Няколко пъти отиде до затворената врата. Изведнъж чухме кротко селско мучене, далечно и чуждо на всичко това, което ставаше на арената. Откъде можеше да се вземе тук крава? Ах, да, бикът! Той направи няколко преплетени крачки и започна да се отпуска на колене. Тогава на арената се появи един як мъжага в граждански костюм и закла бика с малък кинжал.

Девойката заплака от досада, срам и болка. Публиката бе недоволна. Едва после, когато другата сестра, La Cordobesita, убиваше следващия бик, на първата дадоха възможност да се реабилитира и тя доста ловко няколко пъти пропусна покрай себе си бика на сантиметър от бедрото, като го излъга с червения плащ. Раздадоха се аплодисменти, девойката отново цъфна и направи на публиката няколко балетни поклона.

Хилавият мексиканец делово изтриваше с парцал окървавената шпага, която отново се бе върнала при него. Конете отвялякоха мъртвото животно и на арената пуснаха третия бик, също дребен и черен както и първият. И този бик знаеше, че искат да направят нещо лошо с него. И за него ни беше жал. La Cordobesita го кла също мъчително дълго и неумело и в края на краищата и него доубиха с кинжал. Ужасен е моментът на преминаване от живота към смъртта. Внезапно бикът пада, вътре в неговото грубо тяло е станало нещо, настъпил е краят му. Да гледаш това, е и срамно, и страшно, сякаш самият ти участвува в това убийство из засада.

Може би боят с участие на свирепи бикове и прочут тореро има спортна външност, може би! Но това, което ние видяхме в малкото провинциално мексиканско градче, извикваше отвращение.

Обаче най-лошото беше напред. Трима матадори с клоунски маски и костюми, защитени от удари с меки възглавнички за гърдите, хълбоците и задника, половин час се гавриха с четвъртия бик. Поначали това беше обикновена циркова интермедия, която почти винаги свършва с това, че клоуните избягват от арената, яхнали се един друг, а после отново се появяват, за да се поклонят на публиката, да свалят маските и да покажат своите истински, неначервени, умни лица.

Но тук интермедията свърши с това, че заклаха бика. Това беше така неочаквано и ужасно, че ние станаме от своите места. Не бяхме успели да стигнем до изхода, когато видяхме, че извличат бика. Благородната му черна муцуна тежко и позорно се тътреше по пясъка, а ослепелите очи внимателно и строго гледаха мучащите и цвилещи зрители. Публиката хвърляше на тореадорите шапки, а те сръчно ги хвърляха обратно. Вървахме бавно по лошо осветените улици на град Хуарец. Звучаха китари. Млади хора подръпваха струните, облежнати на олющените стени на едноетажните къщички. От ресторант „Лоби № 2“ долитаха страстна мексиканска песен. На душата беше мрачно.

Минахме покрай Хуан-Фердинанд-Христофор Колбахос, който както и по-рано не ни обърна никакво внимание, и като хвърлихме последен поглед на Мексико, минахме моста. За наше учудване и дори уплаха чиновника, който трябваше да ни пусне обратно, го нямаше. Вместо него стоеше друг с такова сръдито лице, че ние не очаквахме нищо добро. Но щом му показахме нашите паспорти, и сръдитият чиновник завика:

— Това са двамата руски джентълмени, които тази сутрин са отишли в Мексико? Да, да, на мен вече ми говориха за тях! Всичко ми предадох. Двамата руски джентълмени могат свободно да минат в Съединените щати. Нека не се безпокоят.

И той се обърна към чиновника в контролната будка:

— Това са онези двама руски джентълмени, които идват от Мексико в Юнайтед стейтс. Пуснете ги!

Когато минахме граничния пункт, мистър Адамс рече:

— Не, сръове, това е организирана страна. Сутрешният чиновник си е отишъл, но не е забравил да предаде на своя заместник, че вечерта ще пристигнат от Мексико двама руси. Все пак това е сръвис, нали така? И знаете ли, сръове, какво искам да ви кажа още? Искам да ви кажа, че това е страна, в която винаги можете спокойно да пиете

непреварена вода от крана и няма да се разболеете от коремен тиф — водата винаги ще бъде идеална. Това е страна, където не трябва да оглеждате подозрително бельото на леглото в хотела — бельото винаги ще бъде чисто. Това е страна, където не трябва да мислите как ще отидете с автомобил от един град в друг. Пътят винаги ще бъде добър. Това е страна, където и в най-евтиното ресторантче няма да ви отровят. Храната може би няма да е вкусна, но винаги доброкачествена. Това е страна с високо жизнено равнище. И това става особено очевидно, сърове, когато човек попадне, както ние попаднахме днес, в друга американска страна. Но, но, сърове, не искам да кажа, че Съединените щати са изцяло забележителна страна, но тя си има свои достойнства и това трябва да помним винаги.

Преди да стигнем в Ел Пасо, ние прекарахме доста дълго време в Съединените щати и доста попътувахме из страната. Така свикнахме с хубавите пътища, доброто обслужване, с чистотата и комфорта, че престанахме да забелязваме всичко това. Но достатъчно беше да прекараме само един ден в Мексико, и ние отново оценихме по достойнство всички материални достижения на Съединените щати.

Понякога, за да се запознаеш по-добре с една страна, е полезно да я напуснеш за един ден.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ВТОРА ГЛАВА НОВА ГОДИНА В САН АНТОНИО

Беше навечерието на Нова година, когато нашият сив кар влезе в Сан Антонио — най-големия град на щат Тексас.

— Аз познавам този град — каза мистър Адамс, — бях тук миналата година. Уверявам ви, сърове, това е прекрасен град.

Градът беше необичайно оживен. Неговият център с десетината двадесететажни сгради след пустинята изглеждаше като истински Ню Йорк. Светеха тънките неонов тръбички на рекламите и витрините на магазините. Преминавайки през малките американски градове, ние съвсем бяхме отвикнали от тълпата и сега като селски жители учудени зяпахме тротоарите, препълнени с пешеходци. Сред обикновените меки шапки и приетите по тези места къси бакенбарди се виждаха и широкополи шапки, и напълно вече внушителни бакенбарди, които говореха за близостта на Мексико и каубойските ранчо.

Пътувахме с автомобила вече около два месеца. Искаше ни се да си починем и да се развлечем. Оживената тълпа, отворените широко павилиончета за плодове, миризмата на кафе и тютюнев дим — целият този чужд, неспокоен свят вселяваше в сърцата ни лирична тъга и заедно с това тайна надежда за някакво чудо. Ами ако неочаквано с нас се случи нещо забележително, нещо такова, което не се случва с обикновени пътешественици в чужд град, дето нямаш нито един познат човек. В това навечерие на Нова година ние се чувствувахме особено далече от родната земя, от Москва, от приятели и близки. Право да си кажем, искаше ни се да гаврътнем по една солидна чашка водка, да си замезим със солена селда и черен хляб, искаше ни се да се веселим, да произнасяме весели безсмислени тостове.

— Да, да, сърове, в Москва сега сигурно има сняг — рече мистър Адамс, като гледаше съчувствено нашите разстроени лица.

Съровете запъшкаха.

— Не, сериозно, днес на всяка цена трябва хубавичко да отпразнуваме Новата година. Не, не, мистъри, аз имам план. Сега е едва осем часът вечерта. Предлагам да отидем направо в хотел „Робърт

И. Ли“. Дал съм адреса на този хотел на моите кореспонденти. Там ще се обръснем, ще се постегнем, ще оставим в гаража автомобила и ще излезем на улицата. Аз знам в Сан Антонио едно прекрасно ресторантче. То не е далече от хотела. Там се събират поети и художници. Сан Антонио напомня Санта Фе и Кармел в този смисъл, че са го обикнали хората на изкуството. Да, да, сърове! О, но! В това ресторантче храната е добра. И в този ден ние няма да бъдем големи икономисти. Ще завържем познанство с поетите и художниците и ще пируваме. Сърове! Как гледате на този план?

И мистър Адамс се плесна с длан по бръснатата глава със замах на истински гуляйджия.

Приехме с ентузиазъм да изпълним този прекрасен план. Не мина и час, когато бодри, измити, със следи от пудра по бръснатите бузи и с надежда в душата излязохме на улицата и се смесихме с тълпата.

— Най-напред да изпратим поздравителни телеграми — рече мистър Адамс.

Телеграфното бюро „Уестърн юниън“ представляваше неголям магазин, разделен на две половини с широк дъбов тезгях, зад който седеше млад човек с пъхнат зад ухото молив. До входа на бюрото чакаха две момчета велосипедисти с гамаши, фуражки и куртки с пагончета и светли копчета. Те имаха задължението да разнасят телеграмите на адресатите. Велосипедите с доста широки кормила и дебели гуми бяха подпрени до електрическите стълбове. Момчетата се гордееха много със своите мундири и си придаваха важност, но все пак си оставаха деца и прекарваха свободното си време съвсем лекомислено. Те поставяха в кухата тръба на велосипедното кормило книжна бомбичка, запалваха я и като изтичваха към вратата, следяха как отскачат минувачите, когато се изравняват с велосипеда и чуят до самото си ухо изстрел. Ако изстрелът биваше особено силен, а минувачът особено нервно подскачаше, момчетата се шумгуваха в бюрото, задавяха се от смях и поглеждаха към улицата, а младият човек с молива зад ухото укорно им се заканваше с пръст. После телеграфопощенските момчета влизаха в бой с компания обикновени момчета без гамаши, пагончета и велосипеди. Враждуващите страни се обстрелваха с книжни бомбички, които оглушително пукаха.

Младият човек прие телеграмата, измъкна иззад ухото си молива, преброи бързо думите и каза:

— Два долара и осемдесет цента.

Ние извадихме пари.

— Тази телеграма — рече младият човек — ще бъде доставена в Москва още днес. Но може би вие искате телеграмата да пристигне утре сутрин? Това е поздравителна телеграма и аз мисля, че вашият получател ще бъде доволен, ако я получи утре сутринта.

Ние се съгласихме с това съображение.

— В такъв случай цената ще бъде друга.

Младият човек взе лист хартия, направи изчисления и каза:

— Всичко два долара и десет цента.

Седемдесет цента икономия! Младият човек започна да ни харесва.

— Но може би вие искате, сър, да изпратите телеграмата по друг начин? Ние имаме намалена тарифа за телеграфни писма. Такава телеграма ще пристигне не много по-късно и ще струва долар и половина, при това вие имате право да добавите още осем думи.

Ние прекарахме в бюрото на „Уестърн юниън“ около час. Младият човек изписа няколко листа хартия с цифри, рови се в справочници и в края на краищата ни икономиса още десет цента.

Той се държеше като добър пестелив чичо, който дава на лекомислените си племенници уроци по живот. Грижеше се за нашата кесия повече, отколкото ние самите. Този служител — в навечерието на Новата година, когато особено те влече към къщи — се показваше не само идеално търпелив към своите клиенти. Той се показваше като верен приятел, чието задължение беше не само да ни обслужи, но и да бди над нас, да ни спасява от житейски грешки.

— Не, сериозно, сърове — каза ни мистър Адамс, — вие вече доста пътувахте из Америка и трябва да разберете какво нещо е американският сървис. Преди десет години правих околосветско пътешествие и се обърнах за билети към едно туристическо бюро. Маршрутът ми беше много сложен. Излизаше някак си прекалено скъпо. В това бюро се занимавах с мен цял ден и в края на краищата с помощта на някакви заплетени железопътни комбинации ми икономисаха сто долара. Цели сто долара! Сърове! Сто долара — това са много пари. Да, да, да. О, но! Моля да не забравяте, че бюрото

получава известен процент от сделката и като поевтиниха моя билет, те намалиха своята печалба. Именно, именно, именно! Тъкмо в това се и състои принципът на американския сървис. Бюрото спечели от мен по-малко, отколкото би могло да спечели, но затова пък следния път аз непременно ще се обърна пак към тях и те пак ще спечелят нещо. Разбирате ли, сърове? По-малко, но често. Това е буквално същото, което стана и тук, в телеграфното дружество „Уестърн юниън“. Не, наистина, сърове, вие просто не разбирате, вие не искате да разберете какво нещо е американският сървис.

Ала мистър Адамс грешеше. Ние вече отдавна бяхме разбрали какво нещо е американският сървис. И ако се възхищавахме от работата на младия човек с молива зад ухото, не беше за това, че тя ни се струваше изключение, а защото потвърждаваше правилото.

През време на пътуването ежедневно в една или друга форма ние се ползувахме от сървиса и се научихме да го ценим много високо, макар понякога той да се проявяваше в едва забележими дребни неща.

Веднъж в Ню Орлеан се намерихме на пристанището за плодове. Беше феерична пристанищна нощ, пропита с прегракналите сирени на параходите и тракането на блъскащите се вагони. Приблжихме се до едно магазинче за плодове, за да си купим круши. Крушите имаха цена — пет цента парчето. Поискахме четири круши. Тогава продавачът, слагайки крушите в плика, каза:

— За четири круши трябва да ви взема двадесет цента, но шест круши продавам за двадесет и пет цента. И ако вие ми дадете още пет цента, тогава ще получите не една, а две круши.

— Но за тази намалена цена никъде не е написано!

— Да, но нали аз зная това — рече продавачът.

„Това просто е честен човек“ — ще кажете вие. Да, правилно. Но сървисът предполага честност. И можете да бъдете сигурни, че когато слагаше в плика шестата круша, продавачът не мислеше, че извършва честна постъпка. Той „правеше сървис“, обслужваше клиента.

Друг път в Чарлстон (Южна Каролина) седнахме в един празен вагон на трамвая, който се тътреше по главната улица с грохот, присъщ на този остарял вид транспорт. Ватманът, който изпълняваше по съвместителство и задължението на кондуктор, ни даде билети.

— Десет цента билет — каза той, — но за четири билета наведнъж — намаление. По седем цента. Разбирате ли? По седем!

Всичко двадесет и осем цента! Дванадесет цента икономия! Разбирате ли? Само по седем цента билетът!

През целия път се обръщаше, показваше ни като на глухи седем пръста и викаше:

— Седем цента! Разбирате ли? Седем цента билетът!

На него му доставяше голямо удоволствие да ни направи отстъпка, да ни направи сървис.

Ние свикнахме с това, че в пералните не само перат, но и кърпят бельото, а ако на ръкавите на мръсната риза сте забравили копчетата, ще ви ги сложат при изпраното бельо в специално пликче, на което ще бъде напечатана реклама на пералното заведение. Престанахме да забелязваме, че в ресторантите, кафенетата и аптеките в чашата с вода услужливо се слага лед, че на газолиновите станции дават безплатно информация и карти на пътищата, а в музеите безплатно дават каталози и проспекти. Сървисът тъкмо с това е добър, защото става необходим и незаменим като въздуха.

В нюйоркския универсален магазин „Мейзи“ зад гърба на продавачите висят плакати, предназначени за купувачите:

„НИЕ СМЕ ТУК, ЗА ДА НИ БЕЗПОКОИТЕ!“

Към магазинния сървис се отнася и класическото американско изречение:

„КУПУВАЧЪТ ВИНАГИ Е ПРАВ.“

Застрахователните дружества в онези редки случаи, когато техните интереси съвпадат с интересите на застрахованите клиенти, проявяват чудеса на сървис. Те лекуват с намалени цени човека, застрахован при тях за живот, тъй като не им е изгодно той да умре. От друга страна на човека безумно му се иска да живее и когато оздравее, прославя застрахователния сървис.

В Америка съществува интересно търговско заведение „Мейл ордър хауз“. Собствено такива учреждения са известни и в Европа, но

обикновено не се ползват с успех и често фалират. Това е търговия по пощата. Тук всичко е построено на сървиса. Ако сървисът бъде лош, то няма да помогне нито качеството на стоките, нито луксозният кабинет на ръководителя на заведението. „Мейл ордър хауз“ обслужва главно фермерите. В това предприятие можеш да си поръчаш по каталога всичко — от игла до обзавеждане на цяла къща. Успехът на тази работа е изграден на туй, че всяка поръчка се изпълнява в двадесет и четири часа, нито секунда по-късно, независимо какво е поръчано — сто папириси или роял, независимо къде трябва да се достави поръчката — на Пето авеню или в малката къщичка в щат Дакота. Ако предметът не се хареса, той може да бъде изпратен обратно в „Мейл ордър хауз“, а платените за него пари незабавно ще бъдат върнати, само с удържане на няколко цента за пощенските разноски.

Когато един американец намери, че го е обслужил добре някой работник или държавен чиновник, той в същия ден ще напише писмо на акционерното дружество или министерството и в писмото ще бъде казано: „Тогава и тогава, там и там отлично ме обслужи мистър едикой си. Позволете ми да ви поздравя с такъв предан служител.“ И такива писма не отиват напразно. Добрият работник или чиновник получава повишение. Американците прекрасно разбират, че за добрия сървис е важна не толкова „книгата за оплакване“. Това не им пречи в случая на лошо обслужване също да пишат писма.

Понякога в желанието си да даде всичко и в замяна да получи нещичко сървисът става комичен, а понякога и вулгарен.

Има цяла книга с вече готови телеграми, дълги и убедителни, пищно съчинени телеграми за всички случаи в живота. Изпращането на такава телеграма струва само двадесет и пет цента. Работата е там, че по телеграфа се предава не текстът на телеграмата, а само номерът, под който тя фигурира в книгата, и подписът на подателя. Това е доста смешно нещо и напомня аптекарската закуска номер четири. Всичко е поднесено в готов вид и човек се освобождава напълно от една неприятна необходимост — да мисли, а отгоре на това да разходва и пари.

Има поздравления за имен ден, за нова квартира, за Нова година, за Коледа. Съдържанието и стилът на телеграмите са приспособени абсолютно за всички нужди и вкусове — поздравителни телеграми за

млади мъже, почитателни племенници, стари клиенти, любовници, деца, писатели и баби. Има и телеграми в стихове:

СИРАКУЗА ТЕКСАС СМИТ НА ВАШАТА
ТЪРГОВСКА КЪЩА НЕКА ЧЕСТИТА КОЛЕДА ДА Е ВО
ВЕКА, СЪПРУГАТА ВИ МИЛО ПОЗДРАВЯВАМ, НА ВАС
УСПЕШЕН БИЗНЕС ПОЖЕЛАВАМ

За пропилените средствата си в гуляи студенти съществуват особено дълги и много художествено съчинени трогателни телеграми до родителите с молба да пратят пари преди срока и със заплаха в случай на отказ, че ще свършат живота си със самоубийство.

И цялото удоволствие — само за двадесет и пет цента!

Страната уважава и цени сървиса. И сървисът — това не е само умение да се търгува и да се получава някаква изгода. Необходимо е да кажем още веднъж: сървисът е влязъл в кръвта на народа, той представлява извънредно съществена част от народния характер. Всъщност това е стил на работа.

С това чувство на уважение към сървиса, както и с всички народни чувства, отлично си играят свещениците и bankerите. Смята се, че свещениците дават на народа сървис. Вярно, че църковното богослужение именно така се нарича, „сървис“, обаче преносния, най-важния смисъл на тази дума църквата също така обича да прилага. В мозъците на хората се вдълбава мисълта, че църквата служи на народа.

„Сървис“ е любим израз на разбойника от Уол стрийт. Той, който открито ограбва хората и не само отделни хора, но и цели градове и страни, непременно ще каже, че той е човек дребен, също такъв обикновен момък и демократ, както и всички добри хора, и че служи не на парите, а на обществото. Той „прави“ на хората сървис.

— И така, сърове — рече мистър Адамс, когато излязохме от „Уестърн юниън“, — сега ще гуляем. Моля да ме следвате. Струва ми се, тук някъде недалече е. Напред! Гоу ъ хед!

— Гоу! Гоу! Гоу! — извика мисис Адамс.

Тъй като беше вече около десет часа и всички бяхме много гладни, бързо потеглихме напред.

— Това е чудно ресторантче — говореше мистър Адамс. — Мисля, сърове, да вземем по един голям бифтек и две бутилки хубаво калифорнийско вино. Впрочем, щом сме решили да гуляем, ще гуляем: ще вземем френско или рейнско. Тъкмо се сетих, сърове, обърнахте ли внимание, че американците пият малко вино и предпочитат пред него уиски? О-о! Не, сериозно, сърове, нима не знаете? Това е много, много интересно и ще е полезно за вас да го научите. Това е дълбок въпрос. Съветвам ви, мистъри, да си запишете това във вашите бележничета. Разбирате ли, бутилка хубаво вино предполага добър разговор. Хората седят на масата и разговарят и тук едното допълва другото — без добър разговор виното не доставя удоволствие. А американците не обичат и не умеят да разговарят. Забелязали ли сте? Те никога не се заседяват на масата. Няма за какво да говорят. Те танцуват или играят бридж. И предпочитат уиски. Пийнеш три чашки — и вече си готов. Така че няма защо и да говориш. Да, да, да, сърове, американците не пият вино.

Дълго вървахме по някаква доста широка улица с котеджи от двете страни. „Бизнес сентър“ остана далече назад. Ние се намерихме в „резиденшъл парт“. Тук нямаше нито ресторанти, нито магазини, нито дори аптеки. Заваля дъжд. Под светофарите висяха плакати: „40 смъртни случаи в резултат на автомобилни катастрофи в Сан Антонио през изтеклата година. Карайте по-внимателно!“

— Може би да се върнем? — рече мисис Адамс.

— Ах, Беки — извика старецът, — как можеш да говориш така — „да се върнем“! До нашето ресторантче е съвсем близо. Помня добре това място.

Вървахме още половин час под дъжда, като всяка минута ставахме все по-мрачни. Минахме автомобилното гробище, после едно празно място, където се продаваха употребявани коли. Насреща ни профучаха към центъра няколко автомобила, препълнени с младежи, които крещяха нещо и хвърляха книжни бомбички. На един кръстопът бяха инсталирани люлки, илюминирани с електрически крушки. Една веселяща се двойка печално се люлееше в металическа лодка. Чак тук забелязахме, че дъждът беше завалял не на шега.

На електрическата светлина се виждаха гъстите струи на дъжда.

— Е, добре — рече мисис Адамс с присъщата ѝ разсъдителност, — щом не можеш да си спомниш къде се намира твоят ресторант,

можем да попитаме полисмена.

— Не, не, Беки — измърмори мистър Адамс, — не говори така. Сериозно. Ресторантът е някъде тук.

— Но все пак — къде? На коя улица?

— Не, Беки, сериозно, ти не трябва да говориш така.

— Ей сега ще попитам полисмена — решително каза мисис Адамс. — Как се казва твоят ресторант?

— Хайде, Беки, моля те, не се тревожи. Не наистина, сърове, не трябва да безпокоим полисмена.

— Питам те: как се нарича ресторантът?

— Беки, не говори така — мърмореше мистър Адамс, — мъчно ми става, като те слушам да говориш така.

— Ти си забравил как се казва ресторантът! — рече мисис Адамс.

— О, Беки! Как можа да помислиш това! — изпъшка мистър Адамс, като се хващаше за мократа глава.

Разговаряйки така, ние минахме през целия град и видяхме напред тъмната, очевидно мокра пустиня.

Свърнахме назад и с препъвания затичахме към центъра на града.

— Поне да бяхме взели такси — каза мисис Адамс.

Но таксите не срещахме. Види се, всички бяха разграбени от посрещачи на Новата година. Беше вече дванадесет часът. Ние тичахме под дъжда гладни, зли и уморени. Колкото по-близо отивахме към центъра, толкова по-често минаваха коли с ревящи млади хора. Центърът на града беше препълнен. Нервите ни съвсем се бяха разклатили и ние подскачахме от изстрелите, които се чуваха от всички страни. Миришеше на барут като по време на улични боеве. Навсякъде се продаваха кречетала, които издаваха звук на картечница.

— Сърове! — закрещя изведнъж мистър Адамс. — Хайде да се веселим.

Той мълниеносно купи едно кречетало и с радостен вид започна да го върти. Някакъв виещ юноша хлопна мистър Адамс с една петарда по лисината, а мистър Адамс го цапардоса с кречеталото по рамото.

Влязохме в първата попаднала ни аптека и си поръчахме сандвичи.

Докато ги приготвяха, ние печално се чукнахме с доматиен сок и си пожелахме взаимно щастие. Тъкмо в този момент удари дванадесет.

Ето така посрещнахме Новата година в град Сан Антонио, щат Тексас.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА ВЛИЗАМЕ В ЮЖНИТЕ ЩАТИ

Сутринта след бурното посрещане на Новата година се събудихме в хотел „Робърт И. Ли“ с едничкото горещо желание — да си вървим! Да си вървим колкото може по-скоро, още тази минута, още тази секунда! Напразно мистър Адамс ни уверяваше, че Сан Антонио е прекрасен град, че би било непростима глупост да не го разгледаме („Не, сериозно, сърове!“), че нищо не разбираме и не искаме да разберем — ние повтаряхме тъжно едно и също:

— Да. Нищо не разбираме, не искаме да разберем и навярно никога вече няма да разберем. На драго сърце признаваме всичко това. Сан Антонио е чудесен град, но ние искаме да си вървим. Освен туй не забравяйте, мистър Адамс, че вас ви чака беби.

При споменаването на беби съпрузите Адамс също забързаха и след половин час ние вече се носехме с колата по същата онази широка и дълга улица, по която вчера търсехме под проливния дъжд ресторантчето без име.

Преди да напуснем Сан Антонио, обиколихме Брекънридж парк. За това настоя мистър Адамс.

— Вие не трябва да мислите, сърове — заяви той, — че Сан Антонио е лош град. Той е добър, благоустроен град и вие трябва да видите Брекънридж.

Големият прекрасен парк беше пуст. В него стърчаха само няколко оголени дървета. Всички останали също като през лятото шумяха с гъстия си зелен листак. По всички посоки пресичаха парка оросителни канали, облицовани с камък. Водата с тих плясък се преливаше от един канал в друг, разположен няколко сантиметра пониско. Ние позяпахме камилата и морските лъвове, полюбувахме се на момчетата, които играеха футбол на почти съвсем зелена поляна, на масите и пейките, поставени за пикници, и като получихме солидна информация поне за десет газолинови станции, потеглихме по-нататък в Тексас на юг, към границите на Луизиана.

Всеки път напускахме точно така един град, за да стигнем привечер в друг град, като минавахме през деня през десетки големи и малки Мейн стрийти — съпрузите Адамс отпред, ние отзад, а между нас поредният хич хайкър с куфарче на колене. Но никога досега не бяхме бързали така. Като че безукорният мотор на нашия кар се храни не само с газолин, но и с клокочещото в нас нетърпение — по-скоро в Ню Йорк, по-скоро на парахода, по-скоро в Европа! Наближаваше краят на втория месец на нашето автомобилно пътуване. Това е много къс срок за такава голяма, интересна страна. Но ние бяхме препълнени догоре с Америка.

Наближаваше негърският Юг. Последните мили, които ни делиха от Луизиана, пътувахме през гори. Надникна слънцето. Беше топло и радостно като пролетно време в Украйна. Започнаха често да се срещат градчета, селища, газолинови станции и волно препускащи по полето кончета с развени гриви.

Най-после минахме стълба с надпис „Щат Луизиана“ и се понесохме покрай рижите ниви с прибрания памук.

Монументалните църкви на Изтока и Запада се смениха с дървени белосани църквички на стълбове вместо върху основи, испанските и индиански названия се сменяха с френски, а на газолиновите станции, дето мисис Адамс „вземаше информация“, ѝ отговаряха не „Йес, мем“, а „Йес, мам“.

Когато минавахме през градчето Лафайет, видяхме голям, опънат напреко на улицата плакат с изобразена неприятна и самодоволна физиономия и надпис с едри букви: „Изберете мен за шериф. Аз съм приятел на народа!“

Този вопъл на полицейския приятел на народа от щат Луизиана напомняше маниера на неотдавна убития луизиански сенатор Хю Лонг, който също се смяташе „приятел на народа“, на целия народ с изключение на негрите, мексиканците, интелигенцията и работниците, и искаше разделяне на богатствата, на всички богатства, с изключение на петте милиона, които според Хю Лонг било необходимо да се оставят на всеки милионер.

Тук, на Юг, ние видяхме онова, което нито веднъж досега не бяхме виждали в Америка — пешеходци, които кретаха покрай шосето. Между тях нямаше нито един бял.

Мина стара прегърбена негърка с дебели жълти чорапи, подпетени кални обувки, престилка и старомодна шапка с кордела.

Ние предложихме на мистър Адамс да вземем старицата.

— Не, не, не! — възкликна той. — Какво говорите! Не, сериозно! Вие не разбирате какво нещо са Южните щати. Да вземем в колата негърка! Да, да, сърове. Тя просто няма да повярва, че бели искат да я вземат в колата. Ще си помисли, че се подигравате с нея.

Сред автомобилите на шосето внезапно се появи сив кон, който теглеше двуколка с яхнал го ездач (такива експонати бяхме видели в музея на Форд). В двуколката седеше земевладелка с дъщеря си.

Старинният екипаж сви по един междуселски път, обикновен, представете си, междуселски път с ивица пожълтяла трева по средата. От всички минаващи по шосето автомобили подаваха глави хора и гледаха двуколката, която се отдалечаваше и важно се люшкаше на своите ресори, високи и тънки като крачка на паяк. Със същото любопитство фермерите са гледали преди тридесетина години димящия и пукащ автомобил с груба каросерия, в който са седели на високо пътниците във вълчи шуби с козината навън и с грамадни предпазни очила.

Стигнахме до една голяма река. В здрача тя блестеше като металическа.

— Мисисипи! — възкликна мистър Адамс.

— Това не е Мисисипи — рече спокойно Беки.

— Мисисипи е!

— Не е Мисисипи!

— Беки! Не говори така. Мъчно ми става, като слушам, когато ти говориш, че това не е Мисисипи.

— Все пак не е Мисисипи.

Мистър Адамс запъшка. Минахме мост и се озовахме в градчето Морган сити. Преди да отидем да търсим нощувка, спряхме пред ресторантчето „Синята гъска“, за да обядваме.

— Сър — попита мистър Адамс собственика, като смигаше, — как се казва тази река? Аз зная, но е интересно за жена ми.

— Това е Ачафалайя — отговори собственикът.

— Как? Как?

— Ачафалайя.

— Тенк ю вери, вери — измърмори мистър Адамс и се заизмъква заднишком, — вери, вери, вери...

Това беше първият случай през цялото ни пътешествие, когато мистър Адамс допусна фактическа грешка.

През време на вечерята мистър Адамс се въртеше на стола и тъгуваше. Накрая извади картата и пътеводителя, рови се известно време в тях и най-сетне, без да гледа жена си, рече плахо:

— Мога да ви съобщя, сърове, интересна подробност. Тази проклета Ачафалайя е най-дълбоката река в света. Запишете си във вашите бележничета.

За да запълним някак скучната вечер в скучния Морган сити, направихме така, както винаги в такива случаи — отидохме на кино. Обикновено, като гледаше екрана, мистър Адамс не толкова се сърдеше, колкото иронизираше по повод на сюжета и действащите лица на даденото холивудско произведение. Но сега той изведнъж направи цяла демонстрация. Десет минути след започването на филма вече забелязахме, че мистър Адамс не се чувства добре. Той подрипваше на мястото си, пъшкаше и доста силно произнасяше:

— Дявол, дявол, дявол да го вземе!

Неочаквано той извика своето „дявол да го вземе“, та се чу в целия салон, скочи от мястото си и ломотейки проклетия и плюейки, избяга навън. Мисис Адамс изтича подире му. Ние останахме да догледаме филма и чувствавахме, че в това време на улицата става голяма семейна кавга.

Когато филмът свърши, не намерихме пред входа на киното нито един от съпрузите. С голяма мъка ги открихме в различни краища на града. За щастие тези краища не бяха чак на такова голямо разстояние един от друг.

Мистър Адамс без шапка (шапката все още пътуваше от град на град), с вдигната яка на палтото крачеше широко по тъмното шосе по посока на Мексиканския залив и продължаваше да мърмори: „Дявол, дявол да го вземе!“

— Не, сериозно, сърове — каза ни той жаловито, — не мога да понасям повече това. Да, да, да. В края на краищата това кино ще ме побърка. В Ню Йорк никога не съм ходил на кино. И на мен много, мно-ого ми е трудно, понеже не съм свикнал. Не, наистина. Искаше ми се да стрелям с картечница в екрана.

Съпрузите бързо се помириха и вечерта завърши със сърдечен разговор пред газовата камина в турист-хауза.

До Ню Орлеан оставаха около сто мили. В слънчевото утро потеглихме на път. Беше приятно, съвсем лятно време. Пътувахме по нов, но малко тесен бетонен път покрай тиха малка рекичка. От другата страна се простираха рижи памучни ниви, по които тук-там още се виждаха пръснати парченца бял памук, и ниви със захарна тръстика, дето негри на големи групи сечаха сухите ѝ стъбла с „мачете“ — специални големи ножове.

Гърбави тесни висящи мостчета често пресичаха рекичката.

В продължение на няколко часа срещаме само еднообразни и жалки дъсчени колиби на негри ратаи. Това беше еднообразие, предизвикано от крайна мизерия, някакъв стандарт на мизерията. Из пустите дворове, заградени с полусрутени плетища, не се виждаха не само крави, свине или кокошки, но дори и шепа слама. Това беше най-последната степен на бедността, пред която живописната мизерия на индианците можеше да се вземе за връх на благосъстояние, даже на разкош. Това беше в американския Юг, в едно от най-плодородните места на земното кълбо.

Пред нас отново се оказа голяма, гладка и съвсем пуста река, която напомняше Волга, но само че не толкова широка.

— Това е Мисисипи! — рече победно Беки.

Мистър Адамс въздъхна тежко. Той би дал мило за драго тази река да носи друго име. Но нямаше никакво съмнение. Вече се показва мост — чудесен нов сребрист мост със странични пътища за автомобили и централна част, предназначена за влакове. Отново американската природа и американската техника се бяха съревновавали помежду си в могъщество. Най-дългата река в света се пресичаше от най-дългия в света мост на опори. Той беше открит само преди пет дни, беше строен три години и струваше петнадесет милиона долара. След моста започваше много широка автострада, показаха се котеджи. Влизахме в Ню Орлеан.

Ню Орлеан би могъл да се нарече американската Венеция (защото той като Венеция е на вода), ако само многобройните му канали не бяха скрити под земята.

Градът се е разпрострял върху един нисък провлак между Мисисипи и езерото Пончъртрейн. От устието на Мисисипи в

Мексиканския залив до града има деветдесет мили. Близко до залива не се намерило нито едно местенце, дето да бъде построен градът. Но и там, дето той е построен, почвата представлява наносна тинеста глина. Градът винаги е страдал от наводнения и трески. Водата, която му е донесла богатството, заедно с това го е направила нещастен. През целия си живот градът се е борил сам със себе си, борил се е с почвата, върху която е построен, и с водата, която го заобикаля от всички страни. Бори се той и сега. Но главното вече е направено. Пончъртрейн е отделен от града с бетонна стена, която се спуска към езерото на стъпала. На много мили подстъпите към града са покрити със система от баражи, по които минават превъзходни автостради. В многолетната борба на човека с природата победител излязъл човекът.

Градът е планиран необикновено просто. Улиците, които вървят успоредно на реката, повтарят извивката, която реката прави на това място, и имат форма на полумесец. Те са пресечени от съвсем прави и много дълги улици. Под една от тях, разположена приблизително в центъра на града, е скрит най-големият канал. В чест на този невидим канал е наречена и самата улица — Канал стрийт. Това е главната улица. Тя разделя града на две части: френската — неспретнатата като стария Париж, с тесни улички, мънички аркади на тънки дървени стълбове, магазинчета, невзрачни на вид ресторантчета с първокласна френска кухня, пристанищни кръчми, калдъръм и улични сергии, отрупани със зеленчуци и плодове, чиято красота особено изпъква благодарение съседството ѝ с нечистотията и плиснатите направо на улицата помии — и новата, американска част, която нищо не прибавя към вече известния на читателя облик на американските градове.

Някога Луизиана принадлежала на Франция и Ню Орлеан е бил основан от французи. Трудно е да се каже доколко се е запазил в Ню Орлеан френският дух, но на Канал стрийт излизат улиците Дофин, Тулуза, Роял и дори има Елисейски полета, а в стария град в ресторантчето „Арно“ поднасят такова кафе, каквото навярно няма да се намери в цяла Америка.

Градът лежи на метър и нещо под равнището на реката. В него няма нито едно сухо място, където би могло да се погребват умрелите. Където и да се опитат да копаят земята, обезателно попадат на вода. Затова хората тук винаги са били погребвани по начина на древните египтяни — в саркофази, над земята.

Отидохме на гробището, което е разположено във френския град, и известно време скитахме из това скучно и бяло градче на мъртвите. Четириъгълните гробници са изградени от печени тухли и са белосани. Ковчегът се вкарва през предния отвор, който след това се зазижда с тухли. Над една гробница се надстройва втора, понякога трета. По своята тухлено-двуетажна скука гробището напомня малък американски град. Има даже свой Мейн стрийт.

От гробището отидохме в един фотомагазин, за да поправим апарата. Докато мистър Адамс разговаряше със собственичката по перспективите за по-нататъшното развитие на града (перспективите бяха лоши) и за търговията (търговията също вървеше лошо), в магазина влезе много красив младеж с черни очи и гърбав френски нос.

— Мога ли да видя собственика? — попита той.

— Няма го — отговори собственичката, слаба, рижа, с очила, — но ако ви трябва нещо, можете да кажете на мен.

— Но аз бих искал да говоря със собственика — измърмори младежът, като ни изгледа умолително.

— Толкова важна работа ли е? — попита собственичката.

— Да... Тоест не толкова важна, но аз мислех... Впрочем вие, разбира се, също... Мога да ви кажа.

Той се приближи до собственичката и много тихо произнесе:

— Искам да почистя витрината на вашия магазин само срещу пет цента.

Собственичката каза, че за съжаление не ѝ е нужна такава услуга. Младежът се извини и избяга от магазина, като няколко пъти се препъна.

Мълчахме известно време, после мистър Адамс се втурна на улицата. Върна се след десетина минути.

— Не, не, сърове — каза той, като клатеше валчестата си глава, — не ми говорете нищо. Това е ужасно! Вие не можете да разберете до каква степен на мизерия е стигнало това момче. Не, сериозно. Едва го догоних, така бързо тичаше по улицата. Поговорих с него. Той е безработен художник. Поръчки вече отдавна няма и няма изгледи да има. Момчето вече не разчита на своята професия. То е съгласно на всякаква работа. Но и това е безнадеждно. Да, да, сърове, това мило

момче гладува вече няколко години. И за нищо не искаше да вземе долара. Дори ми се сърди.

— Как! И вие не можяхте да му го дадете...

— Не, сериозно, сърове, не говорете така — „вие не можяхте да му го дадете“. Просто глупаво е така да се мисли. Не, наистина. Да не говорим за това.

Отдавна вече бяхме излезли от магазина, бяхме извървели цялата Канал стрийт и приближавахме Мисисипи, а мистър Адамс все още покашлюваше, охкаше и мърмореше:

— Не, сериозно, сърове, да не говорим за това.

Ню Орлеан е красив град. Той много ни хареса, но чувството на равнодушие и скука, което беше обхванало нашата автомобилна група през новогодишната вечер в Сан Антонио, като дълго нестихващ силен дъжд, нямаше намерение да ни остави. Бяхме обрали каймака на пътешествието. Човек не е приспособен вечно да се наслаждава. Поради това ние възприемахме цялата красота на Ню Орлеан с ума си. Душата безмълвствуваше.

Край Мисисипи на големия площад беше доста пусто. От дървения пристан отиваха към другия бряг също такива фериботи като в Сан Франциско с автомобили. На парапета, спуснал крак към реката, печално седеше негър с нахлупена над очите сламена шапка. До него стоеше побъркан старец с наметнато на раменете черно палто и дирижираше заминаващите и пристигащи фериботи. При това той викаше някакви команди. До нас се приближи един уличен фотограф и отпуснато, сякаш се бяхме виждали и вчера, и онзи ден, ни запита на руски не искаме ли да се снемем. Фотографът пристигнал преди двадесетина години от Ковно, за да стане милионер. И такъв скептицизъм се чувствуваше в лицето и в цялата фигура на ковненския фотограф, че ние не го запитахме как вървят работите му и какви са по-нататъшните перспективи.

Неочаквано иззад дървения пристан излезе някакво много високо и дълго бяло съоръжение, в което не веднага човек би могъл да различи параход. Той мина покрай нас нагоре по реката. Съвсем близо до носа се издигаха два високи комина, поставени един до друг напреко на палубата, украсени с плетеници и приличащи на чугунени стълбове от някаква монументална ограда. Параходът се привеждаше в движение от едно грамадно колело, поставено зад кърмата.

— Последният мохикан — рече мистър Адамс. — Сега на такива параходи пътуват само за отдих и развлечение, и то много рядко. Не, не, свърши Мисисипи, свърши!

Ние гледахме реката, по която някога са пътували шлепове със стоки и роби. Именно на нея Бичер Стоу запозна стария Том със своите читатели. По нея се е движил салът на Хъкълбери Фин, който криел от преследвачите негъра Джим. Сега тази река е замряла. Речният транспорт се оказал прекалено бавен за Съединените щати. Влаковете и автомобилите завладели всички товари на реката. Скорост — ето лозунга, под който се е развивала икономиката на Съединените щати през последните години. Скорост на всяка цена.

И роби вече няма в Съединените щати. По закон негрите там са пълноправни и свободни хора. Но нека само някой негър се осмели да влезе в кино, трамвай или църква, дето има бели!

Вечерта, като скитахме из улиците на Ню Орлеан, ние видяхме кинотеатър „Палас“, над който светеше огнен надпис:

ПРЕКРАСЕН ЮЖЕН ТЕАТЪР. САМО ЗА ЦВЕТНИ

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

НЕГРИ

Колкото по-нататък се придвижвахме по Южните щати, толкова по-често се сблъскахме с всякакъв вид ограничения, създадени за негрите. Това бяха ту отделни тоалетни „за цветни“, ту специална пейка на автобусната спирка или специално отделение в трамвая. Тук даже църквите бяха специални — например за бели баптисти и за черни баптисти. Когато баптисткият бог след няколко години се яви на земята, за да унищожи помагащите си съветски атеисти, той ще бъде във възторг от своите учреждения в американския Юг.

На излизане от Ню Орлеан видяхме група негри, които работеха над пресушаването на блатата. Работата се извършваше по най-примитивен начин. Негрите нямаха нищо друго освен лопати.

— Сърове! — каза мистър Адамс, — Това трябва да бъде за вас особено интересно. Обикновени лопати в страната на най-голямата механизация! Не, не, сърове, би било глупаво да се мисли, че в Съединените щати няма машини за пресушаване на блатата. Но трудът на тези хора е почти на безценица. Това са безработни, които получават малка помощ. Заради тази помощ трябва да им дадат някаква работа, да им запълнят някак времето. И ето, дали им лопати — нека копаят. Производителността на труда тук е равна на нула.

По-нататъшният наш маршрут минаваше по брега на Мексиканския залив през щатите Луизиана, Мисисипи и Алабама. Тези щати преминахме за един ден и се спряхме във Флорида. След това от Флорида — към брега на Атлантическия океан — в Джорджия, после през Южна Каролина, Северна Каролина и Вирджиния — във Вашингтон.

Първата част от пътя покрай Мексиканския залив минахме с голяма бързина. Американската техника нанесе нов удар на нашето въображение. Трудно е да учудиш хората след Фордовите заводи, Боулдър дем, санфранциските мостове и нюорлеанския мост. Но в Америка всичко се оказа възможно. Борба с водата — ето с какво се бе заела тук техниката. На десетки мили се простираха, като се сменяваха

един с друг, мостове и диги. Понякога ни се струваше, че нашият автомобил е моторна лодка, защото наоколо, додето стигаше око, имаше само вода, а по нея като по някакво чудо минаваше широка бетонна автострада. После се появяваше мост, след това пак дига и отново мост. Какви усилия, какви пари са били потребни, за да се построи това! Най-чудното беше, че на двадесет мили оттук минаваше превъзходен успореден път и от нашия път, чието построяване е световно техническо постижение и който е излязъл стотици милиони долара, не е имало никаква насъщна необходимост. Излиза, че този път е бил построен във времената на „процъфтяването“ за привличане на туристи по тези места. Самият бряг на Мексиканския залив беше покрит с кей на няколкостотин мили. За съжаление ние не записахме точната цифра, но ясно си спомняме — на няколкостотин мили. Трудно е да се повярва на това, но ние пътувахме цял ден покрай морето, отделено от нас със здрав и красив кей.

Пренощувахме в малкото курортно и пристанищно градче Пенсакола, във Флорида. Цяла нощ валя дъжд. Нашият автомобил стоеше под открито небе и сутринта моторът просто не можеше да се запали. Мистър Адамс ходеше около колата, пляскаше ръце и говореше:

— Аккумуляторчето ни е отишло по дяволите! Аккумуляторчето ни е отишло по дяволите!

Дъждът смути много мистър Адамс и той удвои своята автомобилна предпазливост.

За щастие батерийката не смяташе да отиде по дяволите. Просто кабелите бяха овлажнели малко и щом изсъхнаха, моторът започна да работи.

— Сърове! — говореше мистър Адамс, като поглеждаше мътното небе. — Моля ви да бъдем колкото може по-внимателни. По-добре да почакаме с тръгването. Може внезапно пак да завали дъжд.

— Ами ако внезапно не завали? — рече мисис Адамс. — Няма да киснем в този Пенсакола цял живот.

— Ах, Беки, ти не знаеш какво нещо е Флорида. Тук климатът е много променлив и опасен. Всичко може да се случи.

— Но какво може да се случи?

— Не, сериозно, Беки, ти разсъждаваш като малко момиче. Всичко може да се случи.

— В краен случай, ако ни настигне дъжд, ще пътуваме в дъжда.

На всички ни така много се искаше по-скоро да тръгнем, че не послушахме мистър Адамс, избрахме минутно затишие и потеглихме на път покрай залива по нови диги и нови мостове.

Един час след напускането на Пенсакола попаднахме в тропическа буря (по-точно това не беше тропическа, а субтропическа буря, но тогава тя ни се стори толкова ужасна, че ние я смятахме за тропическа). Имаше всичко, което се полага по Жул Верн — гръмотевица, светкавица и падаща от небето Ниагара. Сега навсякъде беше само вода. Движехме се почти слепешката. Понякога водната пелена ставаше толкова гъста, че ни се струваше, сякаш вървим по дъното на Мексиканския залив. При всеки трясък на гръмотевицата мистър Адамс подскачаше и мърмореше:

— Да, да, сърове. Спокойно... Спокойно.

Несъмнено той се боеше, че мълния може да удари в автомобила.

Опитахме да спрем и да изчакаме преминаването на бурята, застанали на едно място, но се страхувахме, че водата ще залее мотора и акумулаторчето наистина „ще отиде по дяволите“. Тръпки ни побиваха, като си спомняхме вестникарските бележки за урагани във Флорида и снимките на изтръгнати от корен гигантски дървета и изхвърлени от релсите влакове.

Изобщо както и у Жул Верн всичко свърши благополучно.

Пренощувахме в град Талахаси и на сутринта вече бяхме в Джорджия. Беше януарски почти зноен ден и ние бързо забравихме вчерашните страхове.

Джорджия се оказа гориста. Кой знае защо, винаги си представяхме Южните негърски щати като непрекъснати памучни ниви и тютюневи плантации. А сега изведнъж стана ясно, че освен плантации и ниви има и гъсти южни гори. Преминавахме по алеи, над които висяха като кози бради повесмените опашки на дървото „пикон“, което никога не бяхме виждали.

Негри се срещаха все по-често, понякога по няколко часа не виждахме бели, но в градчетата господствуваше белият човек и ако някой негър се появяваше до прекрасна, увита в бръшлян видна къща в „резиденшъл парт“, то обезателно беше с четка, кофа или пакет, които показваха, че тук той може да бъде само слуга.

Високият американски стандарт още не е завоювал напълно Южните щати. Естествено той е проникнал твърде далече — южните Мейн стрийти, аптеките, квадратчетата масло на обед и закуската, механичните билиарди, чуингъмът, газолиновите станции, пътищата, „тибоун стейките“, момичетата с прически на кинозвезди и рекламните плакати по нищо не се отличават от източните, западните и северните квадратчета масло, девойки, пътища и плакати; но има в Южните щати нещо тяхно си, собствено, особено, нещо удивително мило и топло. Природата? Може би отчасти и природата. Тук няма лакирани палми и магнолии и излъскано слънце като в Калифорния. По затова пък няма и сухотата на пустинята, която все пак се чувства там. Южните щати са страна на селските ландшафти, на горите и тъжните песни. Но, разбира се, не само в природата е работата.

Душата на Южните щати са хората. И не белите хора, а черните.

Ние спряхме в Чарлстоун, Южна Каролина. Като разгледахме града и се връщаме вечерта към квартирата по неизменната Мейн стрийт, видяхме в една възтъмна пресечка негърско момиче на около дванадесет години. Момичето не ни видя. В ръка то носеше кошница. Отначало походката на момичето ни се видя странна. Но като се взряхме по-внимателно, забелязахме, че момичето танцува. Това беше талантива импровизация, точна, ритмична, почти завършен танц, който ни се ще да наречем: „Момичето от Южния щат“. Танцувайки, негърката се отдалечаваше все повече по тъмната пресечка, носеше се плавно, правеше извивки, малки скокове и грациозно балансираше с леката и празна кошничка. Натъргувал се през деня, градът беше заспал, наоколо цареше пълна тишина; но на нас ни се счуха звуци на банджо, толкова ритмичен и музикален беше танцът.

Негрите са талантиви. Ами че белите охотно ги аплодират, като продължават да ги смятат за низша раса. На негрите милостиво разрешават да бъдат артисти. Види се, когато черният е на подиума, а белият в ложата, той може да гледа на черния отвисоко и неговото самолюбие на господар не страда.

Негрите са впечатлителни. Белите се отнасят към това иронично и смятат, че негрите са глупави. Наистина! За да търгуваш добре, не е необходима никаква впечатлителност.

Като говорим сега за бели хора, имаме предвид южните джентълмени и не само тях, но и онези джентълмени от Севера, които

също са заразени от психологията на робовладелчеството. Искаме да кажем още, че не всички хора на Юга считат негрите за низши същества, но за съжаление такива са мнозинството.

Негрите имат силно въображение. Например те обичат да носят имена на прочути хора и понякога даден вратар, служител при асансьора или ратай Джим Смит произнася изцяло своето име така: Джим Джордж Уошингтън Ейбръхъм Линкън Грант Набукаднезер Смит.

— Ами разбира се — казва южният джентълмен, в чието въображение ден и нощ стои само едно прелестно видение — милион долара, — това е пълен идиот!

Във всички филми и водевили негрите се представят като комически персонажи, които изобразяват глупави, но добродушни слуги.

Негрите обичат природата. Както е присъщо на артистичните натури, те са съзерцателни. Южните джентълмени намират и на това свое обяснение. Негрите, видите ли, са лениви и не са способни за систематичен труд. И обезателно се разказва случай, когато негр, изкарал пет долара, на другия ден вече не отива на работа, а хваща под ръка своята черна „гърл“ и отива с нея на разходка в гората или към рекичката. И от това се прави дълбокомислен извод, един вид теоретична мотивировка на експлоатацията на черния човек:

— Колкото и да му платиш, той ще продължава да живее като свиня. И затова трябва да му се плаща колкото може по-малко.

Най-после негрите са експанзивни. О! От това южният джентълмен е сериозно обезпокоен. Той вече измъква колта, въжето и парче сапун. Той вече кладе огън. Той изведнъж става невероятно благороден и подозрителен. Негрите, видите ли, са сексуални престъпници. Те трябва просто да се бесят.

Негрите са любопитни. За това южният джентълмен си има хиляда обяснения. Ясна работа — това са просто нахалници и безочливи хора. Пъхат се, дето не им е работа. Навсякъде въвират черния си нос.

При все това южният джентълмен смята, че негрите много го обичат. В кинодрамите из живота на земевладелците непременно фигурира стар побелял негр, който обожава своя господар и е готов да даде живота си за него.

Ах, ако южният джентълмен, благодушният зрител или участник в съда на Линча, изведнъж разбереше, че за пълна човешка стопроцентовост на него не му достигат тъкмо тези негърски черти, които той осмива! Какво ли би казал?

На негрите почти им е отнета възможността да се развиват и растат. В градовете пред тях са открити кариерите само за вратари и служещи при асансьори, а в родината им, в Южните щати, те са безправни ратаи, доведени до състоянието на домашни животни — тук те са роби.

И въпреки всичко, ако на Америка ѝ отнемат негрите, тя макар че ще бъде малко по-бяла, затова пък навярно ще стане двадесет пъти по-скупна.

Верни на своето правило — да вземаме в автомобила хора, които чакат на пътя благоприятен случай, вече недалече от Вашингтон, в Северна Каролина, ние взехме при една забутана газолинова станция осемнадесетгодишен момък от лагер „ССС“. Тези лагери са били уредени от Рузвелт за безработни младежи отначало за шест месеца — Рузвелт се надявал в продължение на шест месеца да ликвидира безработицата, а после, когато станало ясно, че не е така лесно да се ликвидира безработицата, лагерите били оставени за неопределено време. Момчето трябвало да извърви осемдесет мили от лагера до родния си град Елизабеттаун. Валеше доста студен дъжд. Младежът съвсем се беше свил в своята лятна риза с цвят хаки и широкопола мека шапка с дупчици.

Нашият последен хич хайкър се постопли малко в затворената кола и започна да отговаря на въпросите. Той не прибави нищо ново към създадената вече у нас представа за типа на американския младеж — разговорчив, самоуверен и нелюбопитен.

Неговата история е обикновена. Баща му е фермер. Работите на стария не вървят особено добре. Момъкът завършил средно училище. За постъпване в колежа нямало пари. Тръгнал да търси работа. Не намерил. Наложило се да се запише в „ССС“. Там заедно с други момчета разчиства гората, копае противопожарни окопи. Хранят не лошо, обличат и дават тридесет долара на месец (пет — на ръка, а двадесет и пет — на родителите). Собствено казано, това е помощ. Какво ще стане занапред — неизвестно. Той знае само едно: млад е, здрав е, кожата му е бяла, играе бейсбол. Значи, всичко ще се нареди

— „ол райт“ — и все някак ще се нареди. В неговото съзнание няма мъгла. Наопаки, пълна яснота. На повечето въпроси, които му задавахме, той не можеше да отговори. Тогава той с очарователна откровеност казваше: „Това не зная.“ Затова, когато въпросът му беше ясен, отговаряше тутакси, без да се замисля, с готова формула, види се, твърдо възприета в семейството на таткото фермера и в градчето Елизабеттаун.

— Но вие все пак искате да постъпите в колежа?

— Разбира се. Макар и да зная момчета, които с дипломи в джобовете скитат из страната и търсят работа, но все пак след колежа е много по-лесно да се направи кариера.

— Какви науки ви интересуват в колежа?

— Как какви? Онези, които се изучават там.

Минавахме покрай негърско селце. Това беше същият стандарт на негърската мизерия. Да се намери тук добра негърска къща, би било също така чудно, както да се види лош път.

— Къщите на негрите веднага могат да се отличат от къщите на белите хора — рече нашият спътник с усмивка.

— Нима всички негри живеят така лошо?

— Разбира се, всички.

— Ето на, вие сте израснали на Юг. Кажете, знаете ли поне един богат негр?

Младежът помисли известно време.

— Не, не зная нито един — отговори той най-последно.

— А защо е така? Нима негрите са лоши работници?

— Не, те умеят да работят.

— Може би те са нечестни хора?

— Защо нечестни? Аз познавам добре негрите. Негрите са добри хора, между тях има добри футболисти.

— Но как така е станало, че всички негри са бедни?

— Не знам това.

— Вашият баща има ли познати негри?

— Имаме много познати негри.

— И добре ли се държите с тях?

— Разбира се.

— А бихте ли поканили такъв негр да седне на масата във вашето семейство?

Младежът се разсмя.

— Не, това е невъзможно.

— Защо?

— Ами така. Негър и бял не могат да седят на една маса.

— Но защо?

— Вие, изглежда, сте от Ню Йорк! — каза младият човек.

В представите на южняците Ню Йорк е връх на свободомислие и радикализъм.

— Сега кажете ни ето какво. Ние преминахме през няколко негърски щата и понякога виждахме доста хубавички негърки. Бихте ли могли да обикнете негърка?

— Да, може би — отговори младият човек, като помисли, — това би могло да се случи. Наистина между цветните се срещат хубавички, особено мулатки.

— А ако обикнете, бихте ли се оженили?

— Какво говорите! Това е съвсем невъзможно.

— Защо?

— Невъзможно е.

— Е, ами ако обикнете силно? Или ако едно бяло момиче обикне негър и се омъжи за него?

Младежът размаха ръце.

— Не, веднага личи, че сте от Ню Йорк.

— Какво? Такъв негър сигурно биха го обесили?

— Мисля, че би се случило нещо подобно.

Младежът дълго и весело се смя.

Този разговор е предаден с абсолютна точност.

Не само тук, но и в самия Ню Йорк, за който младежът от Юга говореше с ужас, почти е невъзможно да видиш негър в ресторант, кино или църква. Освен като келнер или вратар. Ние видяхме в голямата нюйоркска зала „Карнеги хол“ на концерт на негърската певица Мариан Андерсън стотина интелигентни негри, които седяха в галерията като напълно отделена група.

Естествено според американските закони и особено в Ню Йорк негърът има право да седне на което и да е място между бели, да отиде в „бяло“ кино или „бял“ ресторант. Ала той самият никога няма да направи това. Защото много добре знае как завършват такива експерименти. Разбира се, него няма да го пребият както на Юг, но че

неговите най-близки съседи в повечето случаи незабавно демонстративно ще си излязат — това е несъмнено.

По закон негрите са свободни граждани на Съединените щати, но на Юг под различни предлози ги лишават от правото на глас, а в самия Вашингтон, и не само в самия Вашингтон, а в самата сграда, дето са се писали законите, се случило такова нещо.

От град Чикаго в конгреса бил избран негър на име Деприст. За огорчение на белите конгресмени той седял до тях на заседанията в камарата на представителите. Но това още не е всичко. Този черен човек със своя черен секретар свикнал да ходи на обед в столовата на конгреса. Не можели да го изпъдят, а на тихите демонстрации негърът не обръщал никакво внимание. В края на краищата измислили прекрасен изход от положението — затворили столовата. Затворили напълно столовата на конгреса, за да не може негърът да обядва заедно с белите хора.

— Именно, именно, сърове — каза мистър Адамс, когато младежът от „ССС“ слезе и ние продължихме пътя си, — ще ви разкажа известна история за мои приятели от остров Тринидад. Имах там познато американско семейство. То реши да се премести в Ню Йорк. Тъкмо тогава аз трябваше да отпътувам за една година от Ню Йорк и реших да им дам под наем за това време моята квартира. Представих ги на хазаина на къщата и заминах. Когато след година се върнах, хазаинът се нахвърли отгоре ми едва ли не с юмруци. „Това е безобразие! — викаше той. — Никога не съм мислил, че така подло ще ме подведете!“ Изплаших се много и започнах да мисля дали не съм сторил някоя беля. „Не разбирам, с какво съм се провинил?“ — попитах домовладелеца. „Вие настанихте в къщата ми негри“ — изпъшка хазаинът. „Но извинете — казвам аз, — настаних у вас мои приятели от остров Тринидад. Това са бели хора, такива, каквито сме ние с вас. Те са прекарвали на острова тридесет години и сега са се върнали в Америка.“ — „Ах, защо веднага не ми казахте, че вашите приятели са живели на остров Тринидад! В никакъв случай не бих ги пуснал в дома си!“ — „Но какво е станало?“ — попитах аз. „Стана това, че всичките ми квартиранти в един глас говорят за вашите приятели, че в тях май има примес на негърска кръв. Имат една бабичка, много ѝ е къдрава косата. Това е установено. Един квартирант вече напусна. Останалите казват, че ако не изселя тези негри, те ще

нарушат договора и ще напуснат.“ Не, сериозно, сърове, би било глупаво да се мисли, че негрите в Ню Йорк живеят добре. В нашата къща има негър при асансьора — това вече е друга работа.

В Северна Каролина стана студено, а във Вирджиния още по-студено. Ситен дъждец поливаше покрива на нашия кар през целия последен ден на пътешествието. До Вашингтон оставаха броени мили и мистър Адамс се страхуваше да не би водата да започне да замръзва. Появиха се плакати, които рекламираха вашингтонските хотели.

— Стоп! Стоп! — развика се внезапно мистър Адамс.

Колата спря.

— Сърове! — рече тържествено той. — Искате ли да знаете какво нещо е Америка?

— Искаме — отвърнахме ние.

— В такъв случай гледайте!

И мистър Адамс ни посочи с ръка един плакат, който за малко не бяхме отминали.

Видяхме голяма картина с извънредно трогателно съдържание. Беше нарисувана прелестна млада майка тип Грета Гарбо с прелестно момиченце (тип Шърли Темпъл) на ръце. Зад тях стоеше дивен ангел-хранител с лице на холивудски кинолейтенант и с големи криле.

— Не, не — викаше мистър Адамс, — надписът! Надписът! Знаете ли какво казва ангел-хранителят на тази добра мама? Той я съветва да вложи парите си в банката на името на детето. Ангелът е толкова добър, че дори обяснява в коя именно банка трябва да се внесат парите! Не, сериозно, сърове, вие не искате да разберете какво нещо е Америка.

Когато влизахме във Вашингтон, скоростомерът на нашия кар показваше точно десет хиляди мили.

За последен път извикахме „ура“.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

АМЕРИКАНСКА ДЕМОКРАЦИЯ

Една американка имала седемнадесетгодишна дъщеря и голям син. Веднъж девойката не се върнала вкъщи. Няколко я цяла нощ. На другия ден тя също не си дошла. Девойката изчезнала. Полицията я търсила и не я намерила. Майката смятала дъщеря си за загинала. Минала една година. И ето че веднъж приятел на сина ѝ му съобщил страшна новина. Той видял девойката, която смятали за загинала, в един таен публичен дом. (Официално се смята, че в Америка няма проституция. Всъщност там има много тайни публични домове). Под формата на клиент братът веднага се отправил за свърталището. Там той наистина видял сестра си. Едва я познал, така ужасно се била променила младата девойка. Това, което му разказала, било още по-ужасно. Нея я откраднали и продали.

— Аз пропаднах — рекла девойката — и не се опитвайте да ме спасите. Хората, които ме похитиха, са толкова силни, че с тях никой не може да се бори. Те няма да се посвеният да убият теб или мен.

Въпреки това борбата започнала. Майката се обърнала към полицията — от това нищо не излязло. Зад гърба на бандитите стояли някакви неизвестни, но необикновено силни хора. Майката се обърнала към съда. Адвокатът на бандитите доказал, че девойката е стара проститутка и че угроза за обществото представлява именно тя, а не похитилата я шайка. Върховният съд на щата също решил делото в полза на бандитите. Не помогнало на майката и отиването във Вашингтон. Вашингтон просто няма власт над съда в щата. Това е всичко. Девойката останала в публичния дом.

Това станало в страната, дето е декларирана свобода на словото. На майката на девойката била предоставена свобода не само да говори, но и да вика. Тя викала, но никой не я чул.

Това станало в страната, дето е декларирана свобода на печата. Но нито един вестник не написал нищо за това дело. Къде са били тези ловки, неуморни, бързоноги репортьори, от чийто пронизателен взор

не се изплъзва нито един грабеж, нито една богата сватба, нито една крачка на кинозвезда дори от четвърта класа?

Това станало в страната, дето е декларирана неприкосновеност на личността. Но бедната личност седяла в публичния дом и никакви сили не могли да я освободят. Струва ни се, че и самият Ейбръхъм Линкън да стане от гроба — и той не би могъл нищо да стори. Надали биха му помогнали дори топовете на генерал Грант!

Кой знае защо, всеки път, когато започваш да прехвърляш през паметта си елементите, от които се оформя американският живот, спомняш си именно бандити, а ако не бандити, то ракетири, а ако не ракетири, то банкери, което изобщо е едно и също. Спомняш си целия този човешки измет, който замърсява свободолюбивата и работлива страна.

Какво по-радостно може да има от свободни избори в една демократична страна, чиито граждани според конституцията са гарантирани с всички права на „свобода и стремеж към щастие“? Прременените избиратели отиват към урните и нежно пускат в тях бюлетините на любимите кандидати.

А в действителност става онова, което ни разказа чикагският доктор: пристига ракетир политишън и с шантаж или заплахи принуждава добрия човек да гласува за някакъв мошеник.

И така, право на свобода и на стремеж към щастие несъмнено съществува, но възможността за осъществяването на това право е извънредно съмнителна. В твърде опасно съседство с паричните подземия на Уол стрийт се намира това право.

Затова пък външните форми на демокрация се съблюдават от американците с необикновена педантичност. И това, трябва да кажем истината, прави впечатление.

По своето положение в американското общество Хенри Форд е почти недосегаема фигура. Веднъж той влязъл в едно от помещенията на своя завод, където се намирали няколко инженери, стиснал на всички ръце и започнал да говори по работата, заради която дошъл. През време на разговора старият Хенри имал много неспокоен вид. Мъчила го някаква мисъл. Няколко пъти млъквал, без да се доизкаже, и явно се опитвал да си спомни нещо. Най-после той се извинил пред събеседниците си, прекъснал разговора и се приближил до един младичък инженер, който седял, сврян в един далечен ъгъл на стаята.

— Много съжалявам, мистър Смит — казал мистър Форд, — но аз като че забравих да се ръкувам с вас.

Едно ръкостискане повече няма да легне като тежко бреме върху баланса на Фордовите автомобилни заводи, а впечатлението е грамадно. Форд никога няма да покани този млад инженер вкъщи на гости, но на работа те са равни, заедно правят автомобили. Форд познава и се обръща по име към много стари работници от своя завод: „Хеллоу, Майк!“ или: „Хеллоу, Джон!“ А Майк или Джон също се обръщат към него — „Хеллоу, Хенри!“ Тук те като че са равни, заедно правят автомобили. Но автомобилите ще продава вече само старият Хенри. А старият Майк или старият Джон ще се изхавят и ще бъдат изхвърлени на улицата, както се изхвърля изхабен вече лагер.

И така, след като направихме десет хиляди мили, ние се намерихме в столицата на Съединените щати.

Със своите невисоки правителствени сгради, градини, паметници и широки улици Вашингтон прилича малко на Виена, малко на Берлин, малко на Варшава, на всички столици по малко. И само автомобилите напомнят, че този град се намира в Америка. Тук на двама души се пада един автомобил, а за всичките петстотин хиляди няма нито един постоянен театър. След като разгледахме къщата на Джордж Уошингтън в Маунт Върнън, посетихме заседание на конгреса и гроба на Незнайния воин, ние открихме, че всъщност няма повече нищо какво да се гледа. Оставаше само да видим президента. В Америка това не е толкова трудно.

Два пъти в седмицата, в десет и тридесет сутринта, президентът на Съединените щати приема журналистите. Ние попаднахме на такъв прием. Той става в Белия дом. Влязохме в приемната, дето имаше грамадна кръгла маса, направена от дърво на секвоя. Това беше подарък на един от предишните президенти. Гардероб нямаше и влизащите журналисти слагаха палтата си на масата, а когато вече нямаше място, започнаха да ги поставят направо на пода. Постепенно се събраха стотина души. Те пушеха, разговаряха високо и нетърпеливо поглеждаха една малка бяла врата, зад която, както изглежда, се криеше президентът на Съединените щати.

Посъветваха ни да застанем по-близо до вратата, та когато започнат да пускат при президента, да бъдем отпред — иначе може да се получи така, че да не го видим от гърбовете на журналистите. С

ловкостта на опитни трамвайни бойци се промъкнахме напред. Пред нас се оказаха само трима джентълмени. Това бяха побелели и доста почтени господа.

Приемният час вече настъпи, а все още не пускаха журналистите. Тогава побелелите джентълмени — отначало тихо, а сетне по-силно — започнаха да чукат на вратата. Те чукаха на президента на Съединените щати, както чука помощник-режисьорът на артиста, за да му напомни, че трябва да излезе. Чукаха със смях, но все пак чукаха.

Най-после вратата се отвори и журналистите, блъскайки се, се устремиха напред. Ние изтичахме заедно с всички. Кавалкадата се понесе по един коридор, после мина през една голяма празна стая. На това място ние лесно заобиколихме тежко дишащите белокози джентълмени и първи се втурнахме в следващата стая.

В дъното на кръглия кабинет, по стените на който висяха старинни литографии с мисисипски параходи, а в малки ниши стояха модели на фрегати, зад бюро средна големина, с димяща пура в ръка и с чеховско пенсне на големия си красив нос пред нас седеше Франклин Рузвелт, президентът на Съединените американски щати. Зад гърба му блестяха звездите и ивиците на две национални знамена.

Започнаха въпросите. Кореспондентите питаха, президентът отговаряше.

Естествено целият този обред е малко условен. На всички е известно, че президентът няма да разкрие пред журналистите никакви особени тайни. На някои въпроси президентът отговаряше сериозно и доста обширно, от втори се отърваваше с шеги (не е много лесно два пъти седмично да се отърваваш с шеги от стотина напирани журналисти), на трети отговаряше, че ще поговори по това следния път.

Красивото едро лице на Рузвелт изглеждаше уморено. Тъкмо вчера Върховният съд бе отменил „ААА“ — Рузвелтово мероприятие, което регулираше фермерските посеви и представляваше един от основните стожери на неговата програма.

Въпросите и отговорите заеха половин час. Когато настъпи пауза, президентът изгледа въпросително събраните. Това беше разбрано като сигнал за общо отстъпление. Чу се нестройно: „Гуд бай,

мистър президент!“ — и всички си отидоха. А мистър президент остана сам в своя кръгъл кабинет сред фрегатите и звездните знамена.

Милионите хора, стари и млади, които съставляват великия американски народ, честен, шумен, талантлив, трудолюбив и малко прекалено уважаващ парите, според конституцията могат да направят всичко — те са стопаните на страната. Могат да извикат на разпит в сенатската комисия дори самия Морган, самия Джон Пирпонт Морган-млади, и да го запитат заканително:

— Мистър Морган, не вкарахте ли вие Съединените щати в Световната война от користни интереси за свое лично забогатяване?

Народът може да попита. Но ето как мистър Морган отговаря — това ние сами чухме.

И този път всичко беше много демократично.

Входът на залата, дето заседаваше сенатската комисия, беше свободен. Пак бяхте свободни да правите с палтото си всичко, каквото пожелаете — да го сложите на пода, да го заврете под стола, на който седите.

В единия край на неголямата зала имаше столове, в другия — маса, на която ставаше разпитът. Масата не беше покрита нито с червено, нито със зелено сукно. Беше обикновена дълга полирана маса. Всичко бе много просто. До стола на милиардера лежеше на пода издутата му, вече поовехтяла ръчна чанта. Морган беше заобиколен от своите юристи и съветници. Те бяха много, десетки хора. Побелели и румени, шишкави и олисели или млади, с пронизителни погледи — те бяха въоръжени с факти, справки, документи, фолианти и папки. Цялата тази банда от Морганови юначаги се чувствуваше съвсем непринудено.

Председателствуваше сенаторът Най със слабо, вдъхновено, почти руско лице. (На него много щеше да му отива руска рубашка.) Разпитът водеше сенаторът Кларк, кръглолик и весел човек. Веднага проличаваше, че му допада да разпитва самия Джон Пирпонт Морган-млади.

„Младият“ беше на седемдесет години. Това бе грамаден и охранен старец с дългополо тясно сако. На апоплектичния тил на Морган се виждаше пилешки побелял пух. Морган беше спокоен. Той знаеше, че нищо лошо няма да му се случи. Ще го попитат, той ще

погледне своите юристи, те бясно ще започнат да се ровят в книгите и ще му подсказват отговора.

Това бе удивителна картина. Няколко десетки съветници шепнеха нещо на ухото на Морган, пъхаха му книжа, подсказваха му, помагаха му. Говореше не Морган — говореха неговите милиарди. А когато в Америка говорят парите, те винаги говорят авторитетно. Нали в Америка има любима поговорка: „Той изглежда като един милион долара“.

Наистина един милион долара изглеждат много добре.

А Морган със своето дълго тъмно сако приличаше на стар дебел гарван, изглеждаше като няколко милиарда.

За призоваване в сенатската комисия на извикания се полагат дневни пари, нормални държавни дневни пари за прехрана. Джон Пирпонт Морган-млади ги взе. Той се възползува от всички права, които му беше дала демократичната конституция.

Морган бе получил всичко, което му се полагаше според конституцията, даже малко повече. А какво получи народът?

На територията на Съединените американски щати живеят сто и двадесет милиона души.

Тринадесет милиона от тях вече много години нямат работа. Заедно със семействата си те представляват четвърт от населението на цялата страна. А икономистите твърдят, че на територията на Съединените щати още сега, още днес, могат да се изхранват един милиард души.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

НЕСПОКОЕН ЖИВОТ

Дойде краят на пътешествието. За два месеца ние посетихме двадесет и пет щата и няколкостотин града, дишахме сухия въздух на пустините и прериите, прехвърлихме Скалистите планини, видяхме индианци, разговаряхме с млади безработни, стари капиталисти, радикални интелигенти, революционни работници, поети, писатели, инженери. Разглеждахме заводи и паркове, възхищавахме се от пътищата и мостовете, изкачвахме се на Сиера Невада и се спускахме в Карлсбадските пещери. Изминахме десет хиляди мили.

И през целия този път не ни напускаше мисълта за Съветския съюз.

От грамадното разстояние, което ни отделяше от съветската земя, ние си я представяхме с особена яснота. Трябва човек да види капиталистическия свят, за да оцени поновому света на социализма. Всички достойнства на социалистическото устройство на нашия живот, които от всекидневно съприкосновение с тях човек престава да забелязва, от разстояние изглеждат особено значителни. Ние разбрахме настроението на Максим Горки, който, пристигнал в Съюза след дълги години живот в чужбина, непрестанно, всеки ден повтаряше едно и също нещо: „Забележително дело вършите вие, другари! Голямо дело!“

През цялото време ние говорехме за Съветския съюз, съпоставяхме, сравнявахме. Забелязахме, че съветските хора, които често срещаме в Америка, са обладани от същите чувства. Нямаше разговор, който в края на краищата да не стигаше до споменаване на Съюза: „А у нас е същото“, „А у нас е така“, „Добре ще е да въведем това у нас“, „Това у нас го правят по-добре“, „Това ние още не можем“, „Това вече сме усвоили“. Съветските хора в чужбина не са просто пътешественици, командировани инженери или дипломати. Всички те са влюбени, откъснати от своята любов и всяка минута си спомнят за нея. Това е особен патриотизъм, който не може да бъде понятен, да кажем, на американеца. По всяка вероятност американецът е добър патриот. И ако го запитат, той искрено ще каже, че обича своята

страна, но въпреки това ще се разбере, че той не обича Морган, не знае и не иска да знае имената на хората, които са проектирали висящите мостове в Сан Франциско, не се интересува защо в Америка всяка година се засилва сушата, кой и защо е построил Боулдър дем, защо в Южните щати линчуват негрите и защо той трябва да яде замразено месо. Той ще каже, че обича своята страна. Но на него са му крайно безразлични въпросите на селското стопанство, тъй като той не е селски стопанин, на промишлеността, тъй като не е индустриалец, на финансите, тъй като не е финансист, на изкуствата, тъй като не е артист, и на военните въпроси, тъй като не е военен. Той е трудещ се човек, получава своите тридесет долара седмично и не иска и да знае за Вашингтон с неговите закони, за Чикаго с неговите бандити и за Ню Йорк с неговия Уол стрийт. Своята страна той моли само за едно — да го остави на мира и да не му пречи да слуша радио и да ходи на кино. А когато стане безработен, тогава е друго нещо. Тогава той ще мисли за всичко това. Не, той няма да разбере патриотизма на съветския човек, който обича не юридическата родина, която му дава само правото на гражданство, а осезаемата родина, където му принадлежат земята, заводите, магазините, банките, дреднаутите, самолетите, театрите и книгите, където той самият е политик и стопанин на всичко.

Средният американец не може да търпи отвлечени разговори и не засяга далечни от него теми. Него го интересува само онова, което е свързано непосредствено с неговия дом, автомобил или най-близки съсед. От живота на страната той се интересува само веднъж на четири години — през време на изборите за нов президент.

Ние не твърдим, че тази липса на духовност е органично свойство на американския народ. Нали едно време северните армии отидоха да освобождават негрите от робство! Капитализмът е направил хората такива и той с всички средства поддържа у тях тази духовна отпуснатост. Страшни са престъпленията на американския капитализъм, който с удивителна ловкост е пробутал на народа най-долнопробно кино, радио и всекиседмичния буламач на списанията, а е оставил за себе си Толстой, Ван Гог и Айнщайн, но е дълбоко равнодушен към тях.

На света всъщност има само един благороден стремеж на човешкия ум — да победи духовната и материална мизерия, да направи хората щастливи. И онези хора в Америка, които са си

поставили за цел да постигнат това — напредничави работници, радикални интелегенти, — в най-добрия случай се смятат за опасни чудаци, а в най-лошия — за врагове на обществото. Получило се е така, че дори и косвените борци за щастието на човечеството — учени, изобретатели, строители — в Америка не са популярни. Със своите трудове, изобретения и чудни строежи те остават в сянка, цялата слава се пада на боксьорите, бандитите и кинозвездите. А сред народа, който вижда, че с увеличаване броя на машините животът става не по-добър, а по-лош, съществува дори омраза към техническия прогрес. Има хора, готови да разрушат машините подобно на давец се човек, който в отчаяното си желание да се измъкне от водата хваща своя спасител за гърлото и го повлича на дъното.

Вече говорихме, че американецът въпреки своята делова активност е натура пасивна. Някакъв си Хърст или холивудски спекулант успяват да доведат добрите, честни, работливи средни американци до духовното равнище на диваци. Обаче дори и тези всесилни хора не са в състояние да изтръгнат от народа мисълта за по-добър живот. Такава мисъл в Америка е доста популярна. Затова именно големите и малки хърстовци убеждават своите читатели, че американците са натури особени, че „революцията е форма на управление, възможна само в чужбина“. А на избирателя натрапват политически идеи, чието равнище не превишава равнището на среден холивудски филм. И такива идеи имат колосален успех.

Всички тези политически идеи, които трябва да облагодетелствуват американския народ, непременно се поднасят във формата на лека аритметическа задача за ученици от трети клас. За да разбере идеята, избирателят трябва само да вземе лист хартия и молив и да направи малко изчисление — и работата е в кърпа вързана. Собствено всичко това не са идеи, а трикове, годни само за реклама. И за тях не би си струвало да се споменава, ако от тях не бяха увлечени десетки милиони американци.

Как да се спаси Америка и да се подобри животът?

Хю Лонг съветва да се разделят богатствата. На сцената излизат лист хартия и молив. С пъхтене избирателят събира, умножава, изважда и дели. Това е страшно интересно занимание. Ама че го бива този Хю Лонг! Всеки ще получи голяма сума! Хората така са увлечени

от тази първоначална аритметика, че съвсем не мислят как да се вземат тези милиони.

Как да се подобри животът? Как да се спаси Америка?

Появява се нов гигант на мисълта, нещо като Сократ или Конфуций, лекарят мистър Таунсенд. Мисълта, която се пръкнала в многомислещата глава на този почтен деятел на медицината, в някоя малка европейска страна би могла да се роди само в психиатрична болница в стая за тихи, вежливи и напълно безнадеждни болни. Но в Америка тя има умопомрачителен успех. При нея човек даже не трябва да се занимава с изваждания и умножения. Тук вече е съвсем просто. Всеки старец и всяка баба в Съединените щати, които са навършили шестдесет години, ще получават по двеста долара на месец със задължението тези долари да се харчат. Тогава механически ще се увеличи търговията и автоматично ще изчезне безработицата. Всичко става механически!

Ние видяхме озвучена кинохроника на едно събрание на Таунсендовия комитет под ръководството на самия мислител. Събранието започна с това, че мистър Таунсенд, кльощав старец с луничаво лице, с очила и старомоден сюртук, направи кратко съобщение за своя план.

— Леди и джентълмени — започна той, като се изкашля, — не спях много нощи, докато измислих моя план.

Да можеше Марк Твен да види това луничаво старче, такова методично, акуратно и вероятно богобоязливо! Можем да не се съмняваме, че тъкмо такова старче след връщане от църковния мюзикхол на сестра Макферсън сам се тегли и претегля своето семейство, за да изчисли колко пени за живо тегло трябва да заплати на господа-бога с посредничеството на уважаемата сестра.

След мистър Таунсенд говориха изпълнителите залата старци и баби. Те излизаха на сцената и задаваха въпроси, на които мислителят отговаряше.

— Значи, излиза, че аз ще получавам по двеста долара? — пита един старец.

— Да, ако моят план се приеме — отговаряше твърдо мислителят.

— Всеки месец?

— Всеки месец.

— Благодаря ви — казваше старецът.

И освобождаваше мястото на изказващата се след него бабичка.

— Кажете, мистър Таунсенд — питаше тя развълнувана, — ние сме тука двама старци — аз и моят мъж. Нима и двамата ще получаваме по двеста долара?

— Да, и двамата — отговаряше важно мислителят.

— Значи, всичко четиристотин долара?

— Точно така, четиристотин долара.

— Аз получавам и седемнадесет долара пенсия. Няма ли да ми я отнемат?

— Не, ще получавате и пенсията си.

Бабичката се покланяше ниско и си отиваше.

Когато напускахме Америка, броят на почитателите на Таунсенд растеше със заплашителна бързина. Нито един политически деец вече не се осмеляваше в навечерието на изборите да излезе против гениалния доктор.

Но американските капиталисти разбират, че филмите, радиопредаванията, разказите в седмичниците, плакатите за революцията, „която в Америка не може да стане“, църквите и аритметическите планове могат да се окажат недостатъчни. И вече растат „американски легиони“ и „лиги на свободата“, малко по малко се възпитават фашистки кадри, за да се превърнат в нужния момент в истински щурмоваци, на които ще бъде заповядано да задушат със сила революционното движение.

Америка е богата. И не просто богата. Тя е богата феноменално. В нея има всичко — нефт, хляб, въглища, злато, памук, — всичко, което може да лежи под земята и да расте на земята. В нея има хора — прекрасни работници, способни, акуратни, изпълнителни, честни, трудолюбиви. Америка е вървяла към своето обогатяване с бързи крачки. Страната напомня човек, който прави стремителна кариера, който отначало търгува на сергия с тиранти на Ист Сайд, после открива магазин за готови дрехи и се премества в Бруклин. След това открива универсален магазин, започва да играе на борсата и се премества в Бронкс. И най-сетне купува железопътна линия, стотина парахода, две кинофабрики, строи небостъргач, отваря банка, влиза в голф-клуба и се премества на Парк авеню. Той е милиардер. Цял живот се е стремил към тази цел. Търгувал е с каквото му попадне и както

попадне. Разорявал е хора, спекулирал е, от сутрин до вечер е седял в борсата, трудил се е по шестнадесет часа на ден, правил е пари. Будил се е с мисълта за пари. Със същата мисъл е заспивал. И ето че той е чудовищно богат. Сега може да си почине. Има вили край океана, има яхти и замъци. Но заболява от неизлечима болест. Той загива и никакви милиарди не могат да го спасят. Стимул на американския живот са били и са останали парите. Съвременната американска техника е напреднала и се е развила, за да могат по-бързо да се правят пари. Всичко, което носи пари, се е развивало, а всичко, което не носи пари, се е изразждало и линеело. В надпреварата за пари газовите, електрическите, строителните и автомобилните компании са създали много високо жизнено равнище. Америка се е издигнала до висока степен на благосъстояние, като е оставила Европа далече зад себе си. И тъкмо сега е станало ясно, че тя е сериозно и тежко болна. И страната стигнала до пълен абсурд. Сега, днес тя е в състояние да изхрани един милиард хора, а не може да изхрани своите сто и двадесет милиона. Тя има всичко, за да създаде на хората спокоен живот, а се е устроила така, че цялото население се намира в състояние на тревога: безработният се страхува, че никога вече няма да намери работа, работещият се страхува да не загуби своята работа, фермерът се страхува от лоша реколта, защото цените ще скочат нагоре и той ще трябва да купува храна на високи цени, но той се бои и от добрата реколта, защото цените ще паднат и ще трябва да продава на безценица храната, страхуват се богатите, че бандити ще откраднат децата им, бандитите се страхуват, че ще ги турят на електрическия стол, негрите се страхуват от съда на Линча, политическите дейци се страхуват от изборите, човекът от средна ръка се страхува да не се разболее, защото докторите ще вземат цялото му състояние, търговецът се страхува, че ще дойдат ракетири и ще започнат да стрелят с картечница в тезгяха.

В живота в Съветския съюз е залегнала комунистическата идея. У нас има точна цел, към която страната върви. Ето защо ние, хората, които в сравнение с Америка засега имаме среден доход, в момента сме по-спокойни и щастливи, отколкото тя — страната на Морган и Форд, на двадесет и петте милиона автомобили, на милион и половина километра идеални пътища, страната на студената и топла вода, на баните и сървиса. Лозунгът за техниката, която решава всичко, бе

издигнат от Сталин, след като победи идеята. Ето защо на нас техниката не ни се струва изскокнал от бутилката зъл дух, когото по никакъв начин не можеш да натикаш обратно в бутилката. Наопаки. Ние искаме да настигнем техническа Америка и да я изпреварим.

Америка не знае какво ще стане с нея утре. Ние знаем и можем с известна точност да разказваме какво ще стане с нас след петдесет години.

И все пак ние можем твърде много да научим от Америка. Ние правим това, обаче уроците, които вземаме от Америка, са епизодични и прекалено специални.

Най-напред ние трябва да изучим Америка, да изучим не само нейните автомобили, турбогенератори и радиоапарати (това правим), но и самите методи на работа на американските работници, инженери, делови хора, особено на деловите хора, защото ако нашите стахановци надхвърлят нормите на американските работници, а инженерите често не отстъпват на американските (това ние чухме от самите американци), то много наши делови хора или ръководни стопански работници значително са изостанали още от американските делови хора по отношение на точността и акуратността в работата.

Няма да говорим сега за достойнствата на нашите стопански работници, за тяхната идейност и работоспособност. Това са достойнствата на комунистическата партия, която ги е възпитавала. Няма да говорим и за недостатъците на американските делови хора — за тяхната безидейност, алчност и безпринципност. Това са недостатъци на възпиталия ги капитализъм. За нас много по-важно е сега да се изучат техните достойнства и нашите недостатъци, защото е необходимо да се учим от тях. От тях трябва да се учат не само инженерите, но и стопанските работници — нашите делови хора.

Американският делови човек има време за делови разговор. Американецът седи в своя офис, съблякъл самото си, и работи. Работи тихо, незабелязано, безшумно. Той никъде не закъснява, за никъде не бърза. Има един телефон. Него никога никой не го чака в приемната, защото „ъппойнтмънт“ (среща) се определя обикновено с абсолютна точност и за разговор не отива нито една излишна минута. Той се занимава само с работата, изключително с работата. Кога заседава — неизвестно. По всяка вероятност заседава много рядко.

Ако американецът е казал в разговора, даже мимоходом: „Ще свърша тази работа“, нищо не трябва да му се напомня. Всичко ще бъде направено. Умението да държиш на думата си, да държиш здравата, точно, да се пръснеш, но да сдържиш думата си — ето най-важното, на което трябва да се учим от американските делови хора.

Писахме за американската демокрация, която в действителност не дава на човека никакви свободи и само маскира експлоатацията на човек от човека. Обаче в американския живот има едно явление, което трябва да ни заинтересува не по-малко от модела на някоя нова машина. Това явление е демократизмът в отношенията между хората. Макар този демократизъм също така да прикрива социалното неравенство и да се явява чисто външна форма, но за нас, които сме постигнали социалното равенство между хората, тези външни форми на демократизъм само ще помогнат да се подчертае справедливостта на нашата социална система. Външните форми на този демократизъм са великолепни. Те много помагат в работата, нанасят удар на бюрократизма и повдигат достойнството на човека.

Съветският съюз и Съединените щати — това е необятна тема. Нашите записки са само резултат на пътни наблюдения. На нас просто би ни се искало да засилим в съветското общество интереса към Америка, към изучаването на тази велика страна.

Потеглихме от Вашингтон за Ню Йорк. Още няколко часа и пътуването по американска земя свършва. През тези последни часове ние мислехме за Америка. Струва ни се, в нашата книга разказахме всичко, което мислехме.

Американците много се сърдят на европейците, които пристигат в Америка, ползват се от нейното гостоприемство, а сетне я ругаят. Американците често ни говореха за това с раздразнение. Но ние не разбираме такава постановка на въпроса — да ругаеш или да хвалиш. Америка не е премиера на нова пиеса, а ние не сме театрални критици. Ние пренасяхме върху хартията нашите впечатления за тази страна и нашите мисли за нея.

Какво може да се каже за Америка, която едновременно ужасява, възхищава, извиква жалост и дава примери, достойни за подражание, за страна богата, бедна, талантлива и бездарна?

Ние можем да кажем честно с ръка на сърцето: интересно е да наблюдаваме тази страна, но да живеем в нея, не ни се иска.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И СЕДМА ГЛАВА

СБОГОМ, АМЕРИКА!

В Ню Йорк беше свежо, духаше вятър, грееше слънце.

Чудно красив е Ню Йорк! Но защо ти става тъжно в този велик град? Къщите са толкова високи, че слънчевата светлина пада само върху горните етажи. И цял ден не ви напуска впечатлението, че слънцето залязва. Още от сутринта залез. Навярно от това е тъй тъжно в Ню Йорк.

Отново се върнахме в този град, дето живеят два милиона автомобили и седем милиона хора, които ги обслужват. О, това е забележително зрелище, когато автомобилите излизат на разходка в Сентръл парк. Не можете да се освободите от мисълта, че този грамаден парк, разположен сред Ню Йорк, е уреден, за да могат автомобилите да подишат там чист въздух. В парка има само автомобилни пътища, за пешеходците са оставили съвсем малко място. Ню Йорк е в плен на автомобилите и автомобилите се държат в града като истински окупатори — убиват и осакатяват местните жители, държат се с тях строго, не им дават да гъкнат. Хората се отказват от много неща, само и само да напият своите потисници с бензин, да заситят тяхната вечна жажда с масло и вода.

Освен автомобилите има още един страшен властелин в Ню Йорк. Това е грохотът. Грохотът се произвежда тук в грамадно количество. Под земята вие събуей, над главата гърми надземната железопътна линия, стотици хиляди мотори бучат едновременно по улиците, а когато настъпва нощта, когато шумът малко утихва, по-ясно се чуват тревожните и продължителни сирени на полицейските, пожарните и гангстерските автомобили. Воят се приближава, минава наблизко и потъва някъде в далечината. Някого са застреляли от ревност, другиго — от омраза, другиго — просто за неразделена плячка. А може би някой се е обесил, отровил се е, прострелял е сърцето си, понеже не е понесъл живота в града на автомобилите, грохота и главоболието.

„Бромозалцър“ — напитка против главоболие — се продава навсякъде наред с портокаловия сок, кафето и лимонадата. Скоро „Бромозалцър“ ще се поставя и в менюто. Обедът ще изглежда така: първо — „Бромозалцър“, второ — чили, мексиканска супа, трето — риба тон, а за десерт — пак „Бромозалцър“. И ако само в Ню Йорк има повече телефони, отколкото в цяла Англия, то безусловно в същия този Ню Йорк за един ден се употребяват прахове против главоболие повече, отколкото в Англия за половин година. В по-тихите райони на Ню Йорк квартирите са по-скъпи не защото са по-хубави, а защото тук има по-малко шум. В Ню Йорк търгуват с тишината и тази стока струва скъпо. Това е нещо като английски костюм. Скъпо, затова пък хубаво.

В Ню Йорк не можете да се освободите от чувството на тревога. По най-оживената улица изведнъж минава банков брониран автомобил, боядисан в яркочервен цвят. Картечните на бронирания автомобил са насочени направо срещу тълпата младежи със светли шапки, които се разхождат с пури в уста. Така в Ню Йорк пренасят парите. Те могат да се превозват само в брониран автомобил, иначе ще ги разграбят същите тези младежи със светлите шапки. Нещо много подозрително и страшно се усмихват те, пъхнали ръце в джобовете на своите теснички палта!

Няколко дни ние се сбогувахме с нюйоркските приятели, улици и небостъргачи.

В деня на заминаването ни отидохме на Сентръл парк уест и се изкачихме в квартирата на мистър Адамс. Вратата ни отвори негърката, като показва такива бляскави африкански зъби, че в антрето стана светло.

В столовата видяхме мистър Адамс, който притискаше до гърдите си малката беби. До него стоеше мисис Адамс и говореше:

— Ти вече държа беби пет минути. Сега е мой ред.

— Но, но, Беки — отговори мистър Адамс, — не говори така. Мъчно ми става, като слушам, когато ти говориш така.

На масата и на пода се валяха разопаковани пратки. Сред канапи и амбалажна хартия лежаха най-разнообразни неща: стар шал, бинокъл, якичка, няколко ключа с големи хотелски плочки и какво ли не още.

— Ето, ето, сърове — рече мистър Адамс, като горещо ни стискаше ръцете, — малко по малко моите неща започват да се събират при мен. Остава само да разпратя ключовете по хотелите и всичко ще бъде наред. Само шапката я няма.

— Все пак по-добре щеше да бъде да я получиш във Вашингтон — назидателно каза мисис Адамс, като ловко грабна от ръцете на мъжа си момиченцето.

— Но, но, Беки — застена Адамс, — ти не трябва да постъпваш така. Нали дадохме на вашингтонската поща нареждане да изпрати шапката тука. Пусни беби, ти прекалено дълго я държиш на ръце. За детето това е вредно. Остави го да потича из стаята.

Но не беше успяла Беки да пусне момиченцето на пода и мистър Адамс с вика: „Не, не, сериозно!“ — грабна беби и я притисна до гърдите си.

Разнесе се звън и в стаята влезе раздавач с пратка.

— Този път е тя! — викна Адамс.

Да, това беше тя. Мистър Адамс тържествено извади от сандъчето своята стара любима шапка и веднага я сложи на главата си.

— Да вървим! — завика той със звънлив глас. — Вие заминавате днес, сърове, а досега още не сте се изкачвали на върха на „Емпайърстейт билдинг“. Би било глупаво да не направите това. Да, да, сърове, ако искате да знаете какво нещо е Америка, вие трябва да се изкачите на „Емпайър“.

Когато беби видя, че непознатите джентълмени, които вече веднъж бяха откъмнали за два месеца родителите ѝ, отново ги вземат, тя зарева. Тупаше с краченца, заливаше се в сълзи и викаше: „No more trips!“ — „Не трябва повече пътувания!“

Родителите се заклеваха на беби, че излизат само за пет минути, но тя през сълзи твърдеше, че „онзи път те също казвали, че излизат само за пет минути и не се връщали много дълго“.

Докато слизахме с асансьора, ние още чувахме плача на детето. Папа енд мама имаха сконфузен вид, но неугасващо любопитство светеше в очите им.

— За шестнадесети път да се изкачиш на „Емпайър“ — мърмореше мистър Адамс, — това е много, много интересно, сърове!

За последен път минахме на втория етаж на автобуса по Пето авеню. Манекените с розовите уши ни гледаха от витрините. Сред

автомобилите се провираха три циркови слона, канейки нюйоркчани да посетят вечерното представление.

Животът си течеше.

Изкачихме се на покрива на „Емпайър стейт билдинг“.

Колко пъти, когато минавахме покрай него, не можехме да се въздържим да не въздишаме и да не мърморим: „Ах, дяволско нещо! Гледай ти! Ох, бива си го!“ или още нещо от този род. И се изкачихме на него само два часа преди да напуснем Америка.

Първият асансьор ни изкачи веднага на осемдесет и шестия етаж.

Издигането продължава само една минута. Разбира се, не се виждаха нито етажи, нито площадки. Ние летяхме в стоманената тръба и само ушите ни, като че напълнени с вода, и някакъв странен студ в областта на стомаха ни показваха, че се изкачваме с необикновена бързина. Асансьорът не скърцаше и не тракаше. Той се движеше стремително, плавно и безшумно. Само святкаха мъничките лампички при вратата, отброявайки десетките етажи. На площадката на осемдесет и шестия етаж стъпихме с малко отмалели крака.

Втори асансьор закара пътниците на покрива на сградата и през големите стъкла на галерията ние видяхме Ню Йорк. Предишния ден беше валил сняг. По улиците той вече се беше стопил, но по плоските покриви на небостъргачите още лежеше на чисти, нежни бели квадрати. Планинският въздух по върховете на небостъргачите не позволяваше на снега да се топи.

Необикновеният град, настръхнал с короните на вълноломите, лежеше долу. Сивият зимен въздух леко се позлатяваше от слънцето. По черните тесни улици препускаха мъничките автомобили и влаковете на надземните железници. Градският шум едва достигаше тук, не се чуваше дори воят на полицейските сирени. Наоколо гордо се издигаха от обедния сумрак на нюйоркските улици небостъргачите, светнали с безчислените си стъкла. Те стояха като стражи на града, въоръжени с бляскаща стомана. До вълнолома на компанията „Кюнърд уайт стар“ се виждаше параход с три комина. Комините бяха жълти с черни пръстени. Това беше „Маджестик“, петдесет и шест хиляди тона стомана, дърво, килими и огледала — английският параход, с който ние трябваше днес да си заминем. Но колко малък и безпомощен изглеждаше той от покрива на „Емпайър“!

След два часа бяхме вече на парахода. „Маджестик“ правеше своя последен рейс. След него този още съвсем млад параход трябваше да бъде разрушен. С появяването на „Нормандия“ и „Куин Мери“, нови колосални атлантически параходи, „Маджестик“ се бе оказал прекалено скромен и бавноходен, макар да пресичаше океана за прекрасно време — шест дена.

Грамадата на „Маджестик“ вече се отдели от стените на вълнолома, когато чухме за последен път:

— Гуд бай, мистъри! Да, да, да! О, но! Не, сериозно! Надявам се, че вие разбрахте какво е Америка!

И над главите на изпращачите лудо се замята старата вярна шапка на мистър Адамс и кърпичката на неговата жена, мъжественият драйвър, която два пъти ни прекара през целия материк, без да се умори, търпелива, идеална спътница.

Когато „Маджестик“ минаваше покрай Уол стрийт, вече се бе стъмнило и в небостъргачите пламна светлина. В прозорците заблестя златото на електричеството, а може би и истинско злато. Това последно, златно видение на Америка ни изпращаше, докато излезем в океана.

„Маджестик“ засили ход, блесна прощалната светлина на фара и след няколко часа не остана никаква следа от Америка.

Студен януарски вятър вдигаше големи океански вълни.

Издание:

Автор: Иля Илф; Евгений Петров

Заглавие: Едноетажна Америка

Преводач: Пелин Велков

Език, от който е преведено: руски

Издател: Народна култура

Град на издателя: София

Година на издаване: 1969

Тип: пътепис

Печатница: Държ. полиграфически комбинат „Димитър Благоев“

Редактор: Донка Стайкова

Художествен редактор: Васил Йончев

Технически редактор: Радка Пеловска

Художник: Александър Денков

Коректор: Мария Ждракова; Евдокия Попова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/6695>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.